

Borislav Mikić

Trg izgubljene Republike

i druge uzorite
priče 90ih

Nakon što se sama liberalna stranka bez zazora i stida odrekla ‘Trga Republike’ u ime restauracije bana, HDZ se s još manje zazora, s još više usurpatorskog ponosa i još glasnije može odricati republikanizma tih lažnih liberala u ime ‘vrhovništva’.

Tako se ideologija hrvatske politike i kulture može sa svih strana, i liberalne i državotvorne, do pretilosti zasićivati novim fantazijama o starom hrvatskom militarizmu. Hrvatski “povratak u Evropu” ne izgleda samo kao ratna stvarnost jedne ideološki dezorijentirane zemlje nego kao kazališni komad s pucanjem i pjevanjem, *reality*-teatar, u kojem nasnimljeni gromki smijeh pokriva užasne sadržaje.

Trg izgnobljene Republike

1945 - ZAGREB - 1965

NASLOV

AUTOR

IZDAVAČ

MJESTO I VRIJEME IZDANJA

Trg izgubljene Republike

i druge uzorite priče 90ih

Borislav Mikulić

Arkzin ★ BIBLIOTEKA BASTARD

Zagreb ★ lipanj 2015.

Priznanja

KARAKTER I NAMJENA

ZBIRKE ★ Ironična čitanka koja ne uvodi u prošlost već daje optičko pomagalo za čitanje ideopatologije svakodnevnog života u sadašnjosti. Obraća se različitoj publici. Hipomnematsko sredstvo za aktere i svjedoke 90-ih, repetitorska vježba za one koji su izostajali sa živog ideološkog tečaja svog doba u realnom vremenu. Za današnje internetske generacije mlađeg i starijeg školskog uzrasta čitanka sadrži didaktička sredstva za izradu lektire: ključne riječi od imena, pojmove i frazema te mjestimičnih didaskalija, napomena i produženih objašnjenja.

SASTAV ČITANKE ★ Zbirka

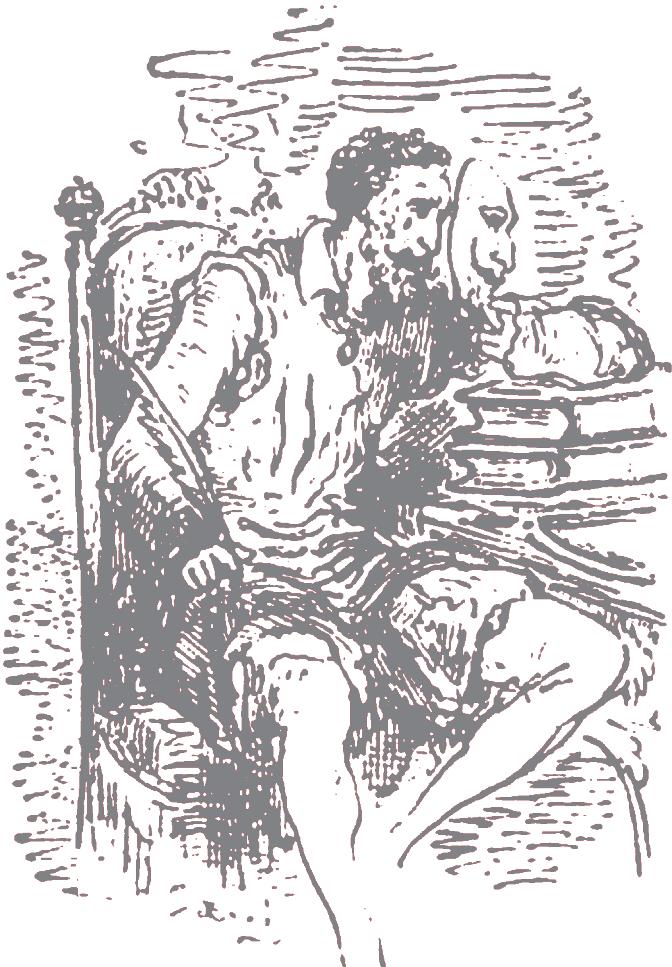
obuhvaća publicističke radove (članke, komentare, eseje), nastale u konkretnim povodima političkih, kulturnih i ratnih događaja 90-ih na pretpostavkama pragmatičke teorije diskursa, komunikacije i jezika. Tri rada iz 2000. i 2015. retrospektivne su naravi. Za svrhu knjižnog izdanja tekstovi su tehnički popravljeni, mjestimice dopunjeni didaskalijama o osobama i događajima ili znatno proširenii, bez revizije izvornih teza i stavova.

RAZLOG PUBLIKACIJE ★

Recidiv ideološkog i političkog rastrojstva društva iz prve hrvatske tranzicije 1990./01., prvi put zabilježen 2000./01. nakon prvog dolaska na vlast SDP-a i koalicije lijevog centra, u pučističkim tendencijama HDZ-a i uz podršku vojske i crkve. Ponovni recidiv, poznat pod općim nazivom "povratak 90ih", ustanovljen je nakon drugog dolaska koalicije SDP-a na vlast 2012. u različitim oblicima: kroz širenje desnih konzervativnih građanskih inicijativa, ubrzani rekonsolidaciju HDZ-a, mobilizaciju ratnih veterana za "šatorašku" blokadu Zagreba te kroz prve akcije novoizabrane predsjednice države usmjerenе na rušenje koalicijske vlade i izazivanje prijevretnih izbora.

POVOD I CILJ ★ Sjećanje na 70. godišnjicu kraja II. svjetskog rata i oslobođenja Zagreba 8. maja 1945., na 20. godišnjicu kraja "Domovinskog rata" 1995. i na 400. godišnjicu od sloma literarnih iluzija.

Exergum

Dokoni čitaoče!

[...] dosta me je truda stalo, dok sam napisao ovu knjigu, ali sam se najviše namučio pišući ovaj predgovor, koji evo sada čitaš [...] jer nisam znao, što bih napisao. Ta ljudi Božji, kako možete i pomisliti, da me ne će zbuniti, što li će reći onaj stari strogi sudac, kojega nazivaju publikom, kad razabere, da ja nakon tolikih godina, koje sam prespavao u tišini zaborava, izlazim sada, gdje su mi tolike godine na grbači, s piskaranjem, suhim kao rogožina, slabe domišljatosti, mršava stila, siromašnih misli, bez ikakve učenosti i poznavanja literature, bez popratnih opazaka i bez biližaka na kraju knjige, a pri tom vidim, da druge knjige, i one na glasu i one prostije, vrve umnim izrekama Aristotelovim, Platonovim i cijelog roja filozofa, kojima se čitaoci dive i smatraju te pisce načitanima, učenim i rječitim ljudima? A tek kad uzmu citirati Svetu pismo! [...]

— Kad je moj prijatelj to čuo, pljesne se po čelu, prasne u glasan smijeh i reče mi: “[...] Tomu je lako doskočiti, jer za to ima vrlo zgodno sredstvo: treba samo da potražiš jednu od onih knjiga, gdje su svi oni pokupljeni od A do Z, onda prenesi tu istu abecedu u svoju knjigu. Pa ako to i nije ničemu, ono će bar odmah poskočiti vrijednost knjizi, pogotovu, jer se nitko ne će lačati posla, da istražuje, jesli se onih držao ili nisi, jer je za samu stvar to svejedno. Šta više, u twojoj knjizi, ako inače ja zapravo razabiram, i ne treba ništa od svega onoga [...] Udesi stvar tako da se pri čitanju twoje knjige melankolik nasmije, da smješljivac puca od smijeha, priprosti da se naslađuje, razborit čovjek da ti se divi domišljatosti, ozbiljniji neka je ne odvrgnu, a umnici neka je vazda hvale.”

— Miguel de Cervantes Saavedra, *Život i djela bistroga viteza don Quijota od Manche*, Zagreb: Izdanje Hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, 1942. (Svjetski klasici, knj. 1), prijevod Ise Velikanovića (pripr. Franjo Jelašić); slike Gustava Doréa, I. sv., str. VII–XIII.

Saodržaj

PROLOG—RETROSPEKT 2000.

14

- 01** Zabranjena mesta mišljenja:

mit o tabuima 90-ih [2000]

32

HRVATSKA—IDEOLOŠKA BAJKA

34

- 02** Obiteljska sreća i *reality-teatar*:

hrvatski kič demokracije [1991]

44

- 03** Jugonostalgija:

o političkoj retro-utopiji razočaranih patriota [1992]

66

- 04** Desno od raja:

hrvatski neofašizam i demokratske procedure [1992]

76

MRAČNI SUBJEKT ŽELJE

78

- 05** Rat i performativ:

taj svijetli predmet Predsjednikove želje [1992]

88

- 06** Slobodan/ov izbor:

iskrene laži, divlja semiotika i blef panslavizma [1993]

112

- 07** Bordel historičara:

Kant i balkanski *snuff-video* [1993]

132

FILOZOFIJA U PRETILO DOBA

134

- 08** Kritika kritičke filozofije:

Napoleon i katastrofa *praxisa* 90-ih [1992]

154

- 09** Hrvatska ideologija:

grupna slika s autoportretom [1993]

174

174

- 10** *Pulp fiction* filozofije:
isprika, denuncijacija i ideološki homoporno [1993]
196

TRI BOJE NESLOBODE

198

- 11** BIJELO Otvorena kultura i njezini prijatelji:
'pošurice' političke kulture [1995]
210

- 12** PLAVO 'Missing the Sublime':
Vlado Gotovac i *Bad Blue Boys* [1997]
226

- 13** CRVENO Trg izgubljene Republike:
esej iz kroatonostalgije [1998]
240

DVA POGREBA I JEDNO RAZVJENČANJE

240

- 14** Ožalošćena obitelj:
čekajući 'drugu' posljednju počast [1998]
256

- 15** Razvod *Vijenca* i *Matrice*:
nadpolitika u hramu kulture [1998]
268

- 16** Grobar 'bolje' Hrvatske:
11 teza o nelagodi u hrvatskoj kulturi [2000]
278

POVRATAK

280

- 17** Teatar *Exit Croatia*:
kraj demokratske komedije i 'jarčji pjev' desnice [2015]
300

Izvori/prethodne publikacije

306

Indeks pojmova i naziva

308

GEIGY

PHILIPS

SUPERIOR
SILVER

1848-ZAGREB-1885

Prolog retrospekt 2000

01 /

Zabranjena mjesta mišljenja — mit o tabuima 90ih

KLJUČNE RIJEČI/NATUKNICE ZA ŠKOLSKU LEKTIRU:

Jacques Derrida • Karl Marx • *praxis filozofija* • intelektualni oportunizam • *Arkzin* • *Manifest komunističke partije* (152. godišnjica *Manifesta*) • lijevi akademski konzervativizam • hrvatski tabui • peticija za ostavku ministra kulture Antuna Vujića • Vesna Pusić • ‘zapišavanje spomenika NOB-a’ i desni civilni aktivizam • selo Veljun • Biserka Legradić, zelotkinja neoustaštva • demokratsko legitimiranje fašističke desnice • Matica hrvatska • Odsjek za filozofiju • Branko Despot • Milan Kangrga • Institut za filozofiju • Jure Zovko • analitička filozofija • indijska filozofija • hermeneutička filozofija • neostrukturalizam • Rada Iveković • Čedomil Veljačić • Karl R. Popper • Dražen Vukov-Colić • Slobodan P. Novak • Vlado Gotovac • Marko Aurelije • vjeronauk

DIDASKALIJA O HISTORIJSKOJ NEAUTENTIČNOSTI: Interview

sadrži dijelove koji su u prvoj publikaciji bili izostavljeni zbog preopsežnosti. Također, tekst je mjestimice dopunjен podacima ili produženim komentarima, bez izmjene tvrdnji, stavova i orijentacije. Svi revidirani ili dodani dijelovi istaknuti su drugim pismom.

S. PULIG: Kad je Jacques Derrida 1993. objavio knjigu *Duhovi Marxa*, u svijetu je to bio prvorazredni filozofski događaj, a kod nas ni tada ni poslije. Što bi se dogodilo da netko talentiran sad, kad navodno vlada lijevica, kod nas objavi sličnu knjigu?

B. MIKULIĆ: Prvo, to je posve malo vjerojatno. Marksisti koji su uglavnom odustali od marksizma samo bi se snebivali i pitali se čemu to. Još rijetki aktivni šute o knjizi. Za deklarirane i ostršcene protivnike bilo čega što miriše na lijevo i na marksizam, to bi bilo kao prst u oko, „lijeva pošast“, „komunistički revanšizam“, „jugonostalgija“ i što sve ne. To znači da je intelektualni kapacitet društva tako nizak da ovdje nakon civilizacijskog šoka s politikom i ratovima iz 90-ih sve može iznova postati predmet diskusije, čak i vječni famozni „dignitet domovinskog rata“, osim jedne jedine stvari: to da bi netko u Hrvatskoj danas napisao knjigu o Marxu. O Titu je jedna novija strana knjiga čak prevedena, ali o Marxu?! I ne samo o njemu. Da bi netko došao na ideju da napiše pristojnu knjigu o *praxis* filozofiji, bez hagio-grafskih glorifikacija ili ideoškog *ressentimenta*, nego tako da filozofsko-teorijski vrednuje *praxis*, što znači: da podvrgne filozofiju *praxis* njezinim vlastitim kriterijima? Ja sam to pokušao u jesen 1991., u interviewu s Milanom Kangrgom za 3. program Hrvatskog radija, i to kroz pitanje o odnosu filozofske teorije *praxisa* i političke katastrofe grupe u Beogradu. Kako je ideoški i politički pogrom na *praxis* upravo bio počeo u Hrvatskoj s dolaskom novih ideoških komesara na vlast, svoj predmet interesa i kritike premjestio sam na aktualne ideoške procese, na novu identifikaciju hrvatskih filozofa s političkom moći, na ideošku kontrolnu funkciju nove filozofije.

Danas kad se hrvatski intelektualni oportunizam zadnje dekade definitivno smatra potvrđenim i mjerodavnim za sve buduće, takva analiza teško da bi ikojem izdavaču bila interesantna. Izdavači svoj posao mahom shvaćaju kao uzvišeno kulturno poslanje, a *praxis*, to je kao neka notorna lijeva ideologija.

S druge strane, za prosječnu hrvatsku svijest, s kojom oni računaju, posljednji hrvatski ljevičar umro je s Tuđmanom. To je hrvatska verzija “druge smrti Josipa Broza Tita”, i to je taj naš kolac koji je smirio duha.

S. PULIG: Kako tumačiti reakcije na ljetošnji umjetnički *happening* u “džamiji”, u organizaciji HDLU-a i Arkzina povodom 150-godišnjice *Komunističkog manifesta*, koji je *Arkzin* izdao u biblioteci *Bastard* još 1998. Prvo je sama ta publikacija po novinskim recenzijama tretirana kao postmodernistička zabava. No kritička reakcija na to uslijedila je tek s ovim *happeningom* i to iz lijevih intelektualnih i akademskih krugova, dok je ostatak kulturnih aktera uglavnom šutio.

B. MIKULIĆ: Pa one prve reakcije su bile dakako izraz teorijskog nesnalaženja novijih generacija. Postmodernizam je spasonosna formula za sve, ništa nije esencijalno, ništa nije obavezujuće, hajde da se zabavljamo. No možda je to prevodenje *Manifesta* na postmodernu izmišljeno zato da ga ovdašnja mlađa publika provari a da se ne zarazi ozbiljno ljevicom ili teorijom. Druga intervencija bila je potpuno retro, tipičan primjer akademskog konzervativizma filozofije bez pokrića, iako dolazi s ljevice i iako je na prvi pogled istinit. No on je samo trivijalno istinit. Prvo, autor [ŽARKO PUHOVSKI] je primijetio kako je manifestacija “zakašnjela” jer je 150. godišnjica *Manifesta* bila 1998., a ne 2000. Drugo, navodno svodenje *Manifesta* na umjetničarski i teoretičarski *happening* po njemu je ono najgore što se moglo desiti Marxu i Engelsu, jer *Manifest* je, zaboga, bio poziv na revoluciju itd. itd. Prigovori su višestruko promašeni, ali ovdje nije mjesto za njihovu detaljnu dekonstrukciju. Najprije, *happening* nosi naslov “povodom 152. godišnjice *Manifesta*”, a ne 150. godišnjice. *Arkzinovo* izdanje *Manifesta* bilo je 1998. Dakle, kod *happeninga* se radi o drugačijoj aluziji s godišnjicama nego što to misli kritičar. Ali važnije je ono drugo, kao da intencija

jednog umjetničkog i teorijskog *happeninga* može biti to da ponovi historijski autentičnu intenciju Marxa i Engelsa!?⁰¹ Tu je riječ o temeljnom nerazumijevanju i nemoći komunikacije akademskog diskursa filozofije s umjetničkim i umjetničko-teorijskim, što nije ni novo ni nečuveno. Ali pozitivno povezivanje umjetnosti s filozofskim teorijama posve je tipično i očekivano, i to osobito u lijevoj intelektualnoj tradiciji. No, upravo kod ovog lijevo-konzervativnog cenzora lijevih praksa izlazi na vidjelo akt kontrole i tabuizacije, neizrečena zabrana samog pristupa temama, cenzuriranje alternativnih mogućnosti mišljenja o stvarima, uz puko nerazumijevanje stilizacije društvene prakse u oblike umjetničkog *happeninga*.

Grupa oko *Arkzina*, nije bila nikakva čvrsta grupa, nego slijed grupacija, publicističkih praksâ i shvaćanja medija, od aktivista-mirotvoraca, novinara, teoretičara do dizajnera, sad i kustosa. U tom smjenjivanju profila imala je sasvim sigurno jednu prepoznatljivu i čvrstu zajedničku crtû: rad na emancipaciji kritičkog pogona društva ne samo od nacionalističkih, već prije svega iz konformističkih modela društvenog ili ideološkog *mainstreama*. U tome je očigledno prepozнат drugačiji kritički potencijal koji osobno iritira ovog kriticara, ali toga sada više nema u starom obliku. *Arkzin* kao projekt meandrira, postaje dio "normalne" kulturne proizvodnje, kao na spomenutom *happeningu* u "džamiji" i kroz izdavaštvo. Ili se, preko drugih aktera, konformira sa *Zarezom* ili ostaje u NGO-aktivizmu.

S. PULIG: Možemo li zaključiti da mi zapravo tek dolazimo do

01 DIDASKALIJA O UMJETNIČKOM DOGAĐAJU: Radi se o umjetničkom projektu pod naslovom *Što, kako i za koga povodom 152. godišnjice Komunističkog manifesta* u domu Hrvatskog društva likovnih umjetnika 16/6–10/7/2000. Katalog i zbornik tekstova izložbe pod istovjetnim naslovom u zajedničkom izdanju *Arkzin*, HDLU & WHW, Zagreb 2003.

tabua i isključivosti, da se tek moraju uobličiti i prepoznati neki pravci mišljenja i djelovanja, neke grupe, koje će međusobno konkurirati, jedna drugoj nametati ili obarati ograničenja?

B. MIKULIĆ: To izgleda idealno postavljenog. Zamislimo da država ili neka opskurna domovinska zaklada postavi filozofima pitanja i zadatke za razmišljanje, na primjer: Kako bi filozofi izvukli zemlju iz ovog užasa a da sami ne postanu političari, saborski zastupnici, pomoćnici ministara itd.? Pretpostavka za takvo nešto bila bi da svi filozofski pogoni u Hrvatskoj, koji su ili sudjelovali u ideološkoj devastaciji društva 90-ih ili su teorijski konzervirani u svoje domene i intelektualno zapušteni, artikuliraju neke ozbiljne teme. Toga nema, a to nije slučajno. Zato se filozofima kod nas može postaviti samo jedno pitanje: Što su oni kao filozofi do sada, tokom 90-ih, pojedinačno ili grupno, producirali? Tabui nastaju i djeluju tu, u primarnoj selekciji tema i u produkciji, odnosno u ne-produkciji.

Što se tiče šireg ideološkog konteksta, tabu koji sada generalno vlada jest tabu lijeve intelektualnosti, iako nitko nije zabranio ljevicu. Ne radi se dakle o eksplicitnoj zabrani, već o bauku i općem zazoru od ljevice, kao o bauku droge. Da je taj bauk na djelu, pokazalo se odmah nakon izbora u slučaju peticije protiv tek postavljenog ministra kulture [ANTUN VUJIĆ]. Zašto je ta peticija, koju je potpisalo samo šestoro ljudi, izazvala toliki *odium* liberalne kulturnjačke javnosti, pokazalo se ubrzo: to je bila peticija koja je nepogrešivo prokazala desničarsko nacionalističko meso ispod kore navodne lijeve liberalne vlasti, i zato je sama bila prokazana kao “ultralijeva”. Sav kasniji slijed događaja pokazao je da onakve reakcije na peticiju nisu bile samo simptom zazora od lijevog, već da je taj zazor poprimio status hrvatskog sindroma u tzv. lijevom centru.

S. PULIG: Znači li to da ti famozni hrvatski tabui, na koje se vječno žalimo, nisu samo nešto nametnuto izvana, poput navodne

zabrane svega hrvatskog pod komunističkom strahovladom, nego da se oni zapravo identificiraju tek po efektima koje eventualno uspiju proizvesti neke teorijske ili druge artikulacije na društvenoj sceni?

B. MIKULIĆ: Da, šutnja je obično znak oportunizma, to ne mora imati veze s tabuom. Tabui se pokazuju tamo gdje stvari nema-ju konkretnе i dostupne sadržaje. U Hrvatskoj gdje svi pušu na lijevo, pojam "lijevo" nema takoreći nikakvog sadržaja, ovdje se nitko sâm ne naziva ljevičarem, osim stranke Stipe Šuvara, koji je ostao dosljedan i politički malen kao vrabac. Tvrđnje politički poražene desnice na zadnjim izborima kako je "trećeanuarska" vlast lijeva, lijevi teror i revanšizam, toliko su priglufe da dezavuiraju same sebe. Prosječan hrvatski građanin zna da je koalicija predvodjena SDP-om stub političke prosječnosti i civilne malograđanstine i da je sasvim pouzdan reprezentant hrvatskog društva.

To je odlučno i eksplisitno formulirala trenutno najpopularnija političarka u zemlji, Vesna Pusić, rekavši za svoju i druge koalicijske stranke "Ne, mi nismo radikalni"! HDZ ne zna da je izgubila izbole zato što je prethodno izgubila samokontrolu nad statusom subjekta-koji-zna i postala objekt o kojem se "sve zna". Ali i sad, nakon izbora, areal politike u Hrvatskoj i dalje je takav da "se (sve) zna", zato se može i šutjeti i brbljati prema potrebi. Šutnja Račanove vlade i brbljanje Mesićevog predsjedničkog ureda logičan su izraz te borbe oko ne-radikalne reprezentacije.

S. PULIG: Ta fantaziranje o ljevici nije zahvatilo samo političke gubitnike, već i sâme pobjednike. Tako je kolumnist *Novog lista* [DRAŽEN VUKOV COLIĆ] na jednoj tribini u organizaciji Zareza odmah nakon izbora tvrdio da je poslije pobjede koalicije za zdravlje hrvatske demokracije nužno potrebna desnica, radi ravnovjesa. Lijeva vlast ga je za to nagradila odgovarajućim mjestom u diplomaciji.

B. MIKULIĆ: Da, to je možda najznačajniji događaj koji se odvio sa izborima. Pokazalo se naime da ti navodno ni-lijevi-ni-desni demokrati, navodno čisti od ideologije a zapravo prazni od svih ideja osim kako da ostanu u *mainstreamu*, uvijek spremni za promjene vlasti, nisu svih onih deset godina, dok je Hrvatskom nesmetano harao HDZ i kuga ustaštva, prizivali nikakvu, a kamoli radikalnu ljevicu, dakako radi tog istog navodnog ravnovesja. Onda nije nikakvo čudo da se sada, na poziv tih liberalnih bezidejnih demokrata protiv zaostataka lijeve kritike, odmah i spremno odazvala ustaška hrvatska baza i stala ponovo pohrvaćivati rashrvačeni teren dobrim narodnim običajem zapišavanja terena.

To je ovaj slučaj gdje se neka zelotkinja neoustaštva [Biserka Legradić], lažna majka lažnog hrvatskog borca, kako se ispostavilo, u ime svih nas popišala na spomenik NOB-a, spomenik srpskim žrtvama ustaškog terora u selu Veljun, na dignitet NOB-a, na novu lijevu vlast. U javnosti je prešućen upravo taj moment da smo svi bili reprezentirani u tom njezinom činu pišanja na NOB i srpske žrtve ustaškog terora. Dok su reprezentanti nove vlasti, ti demokrati bez ideologije, ideja i svojstava, sada raspršeni kao diplomati po Londonima, Parizima i gdje sve ne, zabezeknuto šutjeli, mediji su se zgražavalni nad "nekulturnom scenom" Hrvatice sa spuštenim gaćama do koljena koja se upravo javno popišala. Na to se spomenuta vodeća građanska političarka jako "stidjela kao Hrvatica". Radije se trebala, kao bivša feministkinja, zabrinuti zbog zloupotrebe ženske tehnike mokrenja za desničarski civilni aktivizam!

S. PULIG: O čemu se tu radi? Što je tu zapravo izašlo na vidjelo?

B. MIKULIĆ: Pa to da se to mokrenje po spomeniku srpskim žrtvama ustaškog terora u kordunskom selu Veljun tretiralo u medijima kao uvreda neke *srpske svetinje*, kao da je riječ na primer o pravoslavnoj crkvi negdje u nekoj hrvatskoj provinciji,

a ne o doslovnom i metaforičkom, simboličkom *pišanju na dignitet NOB-a i pobijene Srbe*. Ta pobješnjela žena nije ni znala da joj je trud čaranja uzaludan, jer efekt njezinog čaranja već je bio tu: ona je činom svoje ideoološke histerije samo izrazila činjenicu da je civilizacijsko i političko značenje NOB-a već mrtvo u ideoološki očišćenim glavama hrvatske kulturnjačke, medijske i političarske elite tzv. lijevog centra. Iako je forma odnošenja prema objektu različita, za njih je ta devastacija spomenika NOB-a isto što i za tu ustašku zelotkinju, to je samo *skrnavljenje srpskog groblja*, ali naravno, za njih je to jako nekulturan čin, čin političke nekorektnosti, nekulturne netolerancije.

Zato sada bolje vidimo zašto nitko od autoriteta nije pozvao na red sve one demokratske egzorciste “ultraljevice”, poput *opinion makera* u liku novinara Vukova-Colića ili sveučilišnog profesora Slobodana P. Novaka, za požar koji su podmetnuli. Oni su samo trbuhozborki općeg duha hrvatske konzervativne restauracije koja vrišti na lijevu kritičku intelektualnost a šuti o neoustaškim diverzijama u javnosti. Ali opet ništa novo, taj smo trend vidjeli još početkom 90-ih, kad je u *demokratskom legitimiranju* hrvatske ultradesnice u liku HSP-a, Dobroslava Parage i njegove paravojske HOS-a, sudjelovala i politička i intelektualna ljevica, SDP i aktivisti poput Žarka Puhovskog.

S. PULIG: Ali što je s tabuima i zabranama mišljenja u filozofiji u vrijeme Jugoslavije? Mislim prije svega na zadnja dva desetljeća, osamdesete i devedesete godine. Ideološki prevrat u Hrvatskoj je počeo s velikom i dobro pripremljenom eksploracijom priče o zabranama hrvatskih tema i sl.?

B. MIKULIĆ: Priča o tabuima je strukturirana kao mit; to ne znači da su to naprosto lažne priče, izmišljotine itd. Mit producira više od samih sadržaja, on producira ujedno stav, intrinzično vjerovanje u njihovu istinitost bez obzira na sadržaje, makar oni bili posve prazni ili posve nevjerojatni. Mit računa na primaocce

koji vjeruju, koji su dionici iste slike svijeta. Rečeno pomodno, novim žargonom, mit djeluje po načelu “zna se” koje regulira procese cenzure i osobito autocenzure.

Ako pak govorimo o tabuima u hrvatskoj filozofiji, mislim da treba razlikovati najmanje dvije razine, jednu akademsku ili unutarfilozofsku, i drugu koja je nad- ili izvanakademska, tj. širi društveni kontekst. Ja ne vidim da je u onom prvom smislu, u unutarakademskom pogonu bilo zabranjenih tema u striknom smislu riječi. Ni jedna od filozofskih kultura nije kontrolirala politički prostor sve do 90-ih, ali ni tu se nije radilo o filozofskoj teoriji, nego o nacionalističkom zelotizmu u polju filozofije i njezinih institucija.

Najmanje su bile zabranjene teme takozvane nacionalne filozofije. Pa nacionalna filozofska baština je bila, ako ne isključivi, onda svakako glavni predmet bavljenja pri Institutu za filozofiju. *Praxis filozofi*, kod kojih sam studirao i filozofski usvojio što god sam mogao, dominirali su svakako u institucionalnom smislu na Odsjeku i bili intelektualno prisutni. Ali nisu vladali u filozofiji u ideološkom smislu i nisu bili filozofski jednoobrazni. Posve suprotno, koliko među pojedincima postoje teorijske i svjetonazorske bliskosti, toliko su velike i razlike u osobnom intelektualnom i filozofskom profilu. Treba samo pogledati njihove pojedinačne opuse kao i profile njihovih institucionalnih nasljednika.

Nekome će se učiniti paradoksalnim da je već ideološki utjecaj od *praxisa* u hrvatskoj filozofiji imala, makar neizrečen, takozvana hermeneutička filozofija, koja se s *praxisom* djelomičce preklapa kroz zajednički interes za Heideggera ili Nietzschea. To je ona navodno filozofski čista i nevina filozofija, ona na koju od 90-ih misle da imaju isključivo pravo upravo hrvatski nacionalisti u filozofiji. To se najbolje vidi upravo danas: nakon što je grupacija *praxis* izgubila institucionalnu dominaciju, na širem planu filozofske scene pokazala se ideološka, nacionalistička supstanca među tzv. hermeneutičkim filozofima, okupljenim

uglavnom oko Instituta za filozofiju i Hrvatskih studija, a s njome i sva intelektualna bijeda hrvatske filozofije. Ona se dodatno još institucionalizirala pri Matici hrvatskoj, pokušala je afirmirati ideologiju nacionalne filozofije pod vidom teoretizacije nacionalne biti u filozofiji, ali je taj teorijski rad ubrzo malaksao, na sreću, da bi utoliko brutalniji postao pohod na institucionalnu dominaciju preko Hrvatskih studija. No i tamo su se svi ti kumovi i prijatelji raspali već sredinom 90-ih na međusobno zaraćene klanove i podgrupe, dakako zbog podjele plijena i utjecaja, a nipošto iz teorijskih razloga.

S. PULIG: Nije li paradoksalna ta tvrdnja o dominaciji depriviligiranih i ne-dominaciji institucionalno privilegiranih?

B. MIKULIĆ: Tu nema nikakvog paradoksa. Za razliku od nacionalno-duhovnog zelotizma i udarništva hrvatskih filozofa koji su, poput Pave Barišića i Jure Zovka, "stvaranje hrvatske države" eksplicitno proglašili *novom zadaćom* hrvatske filozofije, da bi se domogli državnog aparata i pripadnog novca, praksisovci nisu u svoje doba bili dio vladajuće nomenklature nego konceptualna kritika i, osobito kasnije, politička disidencija apsolutistički prosvijetljenog Titovog socijalizma. Nakon krize 1974. mogli su, barem u Hrvatskoj, filozofirati na Sveučilištu do mile volje pod uvjetom da se okanu politike. U Beogradu su praksisovci bili čak posve izbačeni sa Sveučilišta u razdoblju 1975–1981. sa zabranom javnog djelovanja. U akademskom okruženju gledano, praksisovci su bili sekularni, a ne klerički državotvorni ili partijski filozofi: bavili su se raznim filozofskim disciplinama, a najsofisticiraniji u tom smislu i najširi u interesima bio je Gajo Petrović. Sa multidisciplinarnim radom u filozofiji u rasponu od marksizma, analitičke filozofije, logike sve do ranog Heidegera, osobito on je, iako ne jedini, bio spona preko koje je *praxis filozofija* najintenzivnije reflektirala meta- i interfilozofski. To se ne može reći ni za jednu drugu filozofsku grupaciju kod

nas. Dakako, oni su bili filozofi s posve određenom ideologijom, "mladomarksovci", ali to nije samo jednakо legitimno kao i graditi na Nietzscheu ili kasnom Wittgensteinu i baviti se političkom filozofijom, nego je i poželjno. Filozofija ne može, kao ni druge znanosti, bez vrijednosnog stava, pitanje je kako dolazi do njega, što je njegov sadržaj, kako je konstituiran i reflektiran.

S. PULIG: Što se promijenilo s uspostavom nacionalne države na samoj akademskoj sceni, a što u široj društvenoj percepцији filozofije? Nije li za ovih deset godina postojao tabu *praxisa* i nije li to u filozofiji bila zapravo glavna tabu-tema?

B. MIKULIĆ: To nije toliko gotov tabu koliko rad na stvaranju tabua kroz otvoreni sveti rat protiv *praxisa*, dakle rad na tome da se nešto pretvori u tabu. Tokom desetogodišnjeg zatiranja imena i djela *praxisa* pod božjim revnosnikom Jurom Zovkom, umjerjenjaci ili centar iz redova hermeneutičara, tražili su nagodbe i diobu prostora s tim zelotima nacionalizma pod imenom filozofije na Institutu i tzv. "Hrvatskim studijima". Osim jedne iznimke, Branka Despota, koji je kasnije odbacio tu nakadnu šovinizaciju filozofije, svi su ili većinom šutjeli ili aktivno sudjelovali u tome. Jedino je Milan Kangrga ustrajno i javno pružao otpor kroz cijelo desetljeće. Danas, oni isti hipokritski kvaziumjerjenjaci, nakon svih onih "duhovnih obnova" i "stvaranja hrvatske države", nazivaju Zovka "elementarnom nepogodom" i konvertitski pričaju novu provincijalnu priču: eto, *praxis* je ipak bila dosta poznata filozofija u svijetu, pa sad kad smo bankrotirali s duhovnom obnovom u filozofiji, priznajmo i mi to što svijet priznaje, makar i prisilno.

Pri tome, *praxis* je po općem slaganju bila jedina naša produktivna filozofija u striktnom smislu riječi, tj. konceptualno inovativna u svome polju. Ona zavređuje i zahtijeva da se smatra modelom filoziranja, ne receptom ili normom, nego modelom. Praksisovci nisu bili samo profesori filozofije, oni su bili

majstori-mislioci i tvorili su teorijski solidarnu grupu. Tek ako to priznamo, možemo govoriti o *praxisu* kao modelu filozofiranja, bilo pozitivno bilo kritički.

Pravi tabu se ticao i tiče se nečeg drugog, jer zabrane i pogromi su izričiti, a tabui djeluju implicitno: tabu se tiče duha ili "zloduha" *praxisa*, kulture *radikalne kritike*. On počiva na implicitnoj i samorazumljivoj pretpostavci o tome što za Hrvate kao "kulturan mitteleuropski narod", jel'te, jest i ima biti filozofija: Ne radikalna kritika svega postojećeg, to je zaboga trivijalno i efemerno! Filozofija — to su filozofska *perennizam*, katolički horizont univerzalizma, bogotraganje, otkrivenje, i slične posurice teologizirane pseudofilozofije s Kaptola.

S. PULIG: Je li institucionalna i intelektualna vladavina *praxisa* ipak donosila neka disciplinarna ograničenja, neke slabosti, ideološku selekciju, kao što se danas općenito vjeruje. Čini se da je teško poreći da postoje slabosti?

B. MIKULIĆ: To se ne može paušalno isključiti, kao što se paušalno i vjeruje. Po mome mišljenju, nije riječ o aktivnim disciplinarnim ograničavanjima, nego o nekim sadržajnim deficitima koje možemo naći u svakoj filozofiji. Sigurno je da institucionalna dominacija jedne grupacije ili ideološki bliskih ljudi donosi neka ograničenja, selekcije prema vani, ali to uopće nije specifično ni negativno za djelovanje *praxis* grupe. Tako se formiraju paradigme i teorijske kulture, a sektašenje i grupašenje opća je bolest i u filozofiji.

No, za prosuđivanje o tome treba uvažiti neke provjerljive činjenice: pod institucionalnom dominacijom *praxisa*, a ona je, ponavljam, vrijedila po mome znanju samo za Filozofska fakultet, pokrenute su razne filozofske orientacije i discipline, pored marksističke ili hermeneutičke. Na primjer, indijska filozofija nije se etablirala samo kao posebno područje istraživanja kao za vrijeme Čedomila Veljačića nego i kao drugačija metoda u fi-

lozofiji; prvo kao fenomenološka, a kroz rad Rade Ivezović, kao neostrukturalistička kultura u filozofiji. Studij filozofije u Zadru bio je dominantno analitički profiliran i, koliko znam, potpuno izvan utjecaja Zagreba. Ne može se reći da je njih 80-ih godina na institucionalnoj razini netko sprečavao da se razvijaju, ali jest od početka 90-ih, i to se sada ponavlja kroz pokušaje da se sprijeći razvoj studija analitičke filozofije u Rijeci.

S. PULIG: A na široj društvenoj percepciji filozofije ili, općenitije, društvene kritike?

B. MIKULIĆ: Totalitarna narav Tuđmanovog kapitalističkog "nacional-komunizma sa stališima" očitovala se u jasno provedenom planu da ideologija vladajuće grupacije, preuzeta iz nacionalne ideologije hrvatske kulturne elite, postane apsolutna, bez ostataka i pukotina. Taj plan se držao ovih deset godina uz svesrdnu podršku gotovo cijelog hrvatskog društva, i činio je podvodni dio ledenog brijege. Sad je napukao onaj gornji dio jer se promijenila klima. Hrvatska elita zna što želi od političkog aparata vlasti, koji se može mijenjati, ali ne želi dirati u ideoološku supstancu. Čuli smo Saborsku deklaraciju o ratu: "Domovinski rat je najveća svetinja hrvatskog naroda u novijoj povijesti." Što je tu novija povijest? Ovih zadnjih deset godina?

To za mene znači da je obrambeni i ujedno osvajački rat, koji je državni aparat Republike Hrvatske pod Franjom Tuđmanom vodio s drugim članicama bivše Jugoslavije, potpuno prebrisao mjesto jedne druge svetinje koje zapravo nikad nije bilo: demokratske preobrazbe društva radi sprečavanja rata. To znači da sa stupanjem Tuđmana na vlast, prije deset godina, pravi i najveći politički, ideoološki i egzistencijalni poraz nije doživjela bivša državno-partijska nomenklatura, koja je samo izgubila položaje i funkcije. Pravi poraz doživio je onaj tobožnji pravi predstavnik hrvatskog naroda, proljećari sa svim svojim ideoološkim i političkim neodređenostima i dezorientacijom u vremenu. Kao što

su onda, kad se svijet lomio oko pitanja univerzalizma ili globalističke dominacije, samo pjevali "Lijepu našu", isto to rade i danas. Tu hrvatsku političku i ideološku laž neki danas, poput spomenutog Antuna Vujića, pokušavaju prikazati kao srednju poziciju između "metafizičkog i utopijskog fundamentalizama". Ona je za njega već onda bila historijski u pravu.

Iz te retuš-autohistorizacije jednog *yuppiea* u teoriji, sada na mjestu ministra za kulturu, danas se ipak može dovoljno dobro raspoznati da se za hrvatsko društvo jedini relevantan idejni i teorijski sukob odvijao unutar lijeve scene, između ortodoksne partijske ljevice i lijeve kritičke disidencije, a ne između lijevih "utopijskih fundamentalista" i "liberalnih filozofa". Ovih govo-vo da nije ni bilo. Od tzv. liberalne filozofije u recentnije doba imamo, koliko je meni poznato, ciglih dva akademska rada o Popperu, skupa s Vujićevim.

Ono što mi od liberalizma zapravo imamo, to su samo mudrosti nacionalnog pjesnika-filozofa i danas narodnog tribuna Vlade Gotovca, čiji je politički uzor rimske car i stoik Marko Aurelije! Ni manje ni više. Nasuprot toj liberalnoj hrvatskoj bajci o republikanskoj vlasti nad Hrvatskom u liku cara-filozofa, koja govori jedino o tome da se Gotovac vidi na mjestu Tuđmana, da je njegova fantazija zapravo autoritativnost s humanim licem, prava istina recentne intelektualne historije jest po meni to da se u odnosu na nomenklaturu, ideologiju i birokratski aparat samoupravnog socijalizma, istinskim liberalima u civilno-građanskem, sublimiranom smislu libertarianizma, pokazuju praksisovci a ne nacionalni liberali. Nekadašnji anacionalizam praksisovaca, koji se danas optužuje kao obeskorjenjenost, univerzalizam, projugoslavenstvo, pa čak i kao kripto-srpstvo, predstavlja dosljedniji građansko-humanistički, individualistički liberalizam s ideologijom subjekta kao reflektirane individue od liberalnog programa hrvatskih nacionalnih intelektualaca.

Upravo ta lijeva filozofska teorija radikalne individualnosti danas doživljava ostvarenje u civilnom postindustrijskom druš-

tvu koje se ne može svesti na klasični poredak parlamentarnih demokracija. Novi civilno-građanski individualizam podrazumijeva individue koje više nemaju ekonomskih problema i čije se “partikularnosti”, poput nacionalne pripadnosti ili kulturnog rasizma, mogu apstrahirati jer su “ukinute”, konzervirane na višem nivou civilnih kulturnih identiteta i životnih stilova, neka vrsta lijevih *yuppiea*.

S. PULIG: Gdje treba danas očekivati nastanak neke nove scene? Da li u akademskom pogonu, institutima, izdavačkim kućama, neformalnim grupama?

B. MIKULIĆ: Na revitalizaciju se ne može računati, ako se oslanjamamo samo na institucije, bilo državne bilo tzv. alternativne. I ove druge mogu biti vrlo problematične, civilno društvo je konglomerat raznih pa i suprotstavljenih individualnih interesa. Civilno društvo nije naprsto lijevo, dobro i moralno, kako to misle neki ovdje i na Zapadu. Civilno društvo ima i desne impulse. Postoje, vidimo, i desničarski borci na ljudska prava, poput Dobroslava Parage ili Ivana Zvonimira Čička, i osim toga, posvuda vidimo da bujaju desničarske organizacije, stožeri za ovo ili ono koji se sad redom pozivaju na ovakva ili onakva ljudska prava. Eto, reklo bi se, hvala Bogu, i ustaše se demokratiziraju, pa mi smo kulturni, zar ne? Ja se tu ne bih zavaravao formom: nije svejedno kome ili čemu su civilno-društvene grupacije lojalne, što je sadržaj traženja i organizacijska ideja.

Ali, da odgovorim na pitanje: Da bi se nešto dogodilo, mora se postići prešutni ili izričiti konsenzus o tome što se hoće, a što se neće. Današnje ideološko raspoloženje vladajućih, i socijal-demokracije i tzv. građanskih liberala, posve je oportunističko. Osim notornih nacionalista poput Budiše među liberalima i Tomca među socijaldemokratima, oni se ne usuđuju reći što zastupaju, ako uopće nešto zastupaju, iz straha da se ne zamjere desničarskom raspoloženju centra, a još više katoličkoj crkvi.

Pogledajmo samo kako lako prolaze crkveni ispadi, od pedofilije na vjeronauku do bezbožnog čaranja nad vojskom, a kako se sad složno progoni “droga u mlađeži” ili homoseksualnost u vojsci, dok se više-manje šutjelo o nasilju starješinskog kadra u vojsci nad vojnicima.

Hrvatsko društvo kao da se definitivno ne želi suočiti s istinom da je u potpunosti u raljama crkve, što je nakon političkog pada HDZ-a postalo agresivno vidljivo. Pogledajmo samo s kojom drskošću se biskupska konferencija uzdiže iznad društva, tko zapravo određuje kakav će vjeronauk biti zastupljen u školama? To nisu ni društvo preko civilnih udruga ni država preko svojih tijela, već kler koji poručuje cijeloj naciji da za njih u obzir dolazi samo katolički katehetski vjeronauk, nikakav sekularni predmet o religijama. Katolička crkva dakle uopće ne skriva svoju opaku posjedničku narav! I svejedno, ispitivanja javnog mnijenja iskazuju široko prihvaćanje crkvene ideologije o društvu, kao da je društvo progutalo crkvu, a ne obrnuto.

Drugim riječima, hrvatsko društvo je u doba “internetizacije” palo na predmarkovska i predcivilna vremena: dok Sabor i javnost istjeruju davla droge iz hrvatske mlađeži, droga hrvatskog svekatoličkog puka tek sad postaje ideologija crkve, moralna hipokrizija i militantno osvajanje institucija. Borba protiv toga je najteža, civilno društvo se tek iznova mora izboriti za autonomne, sekularne, republikanske vrijednosti. Taj gubitak je za mene najveći užas ovih deset godina.

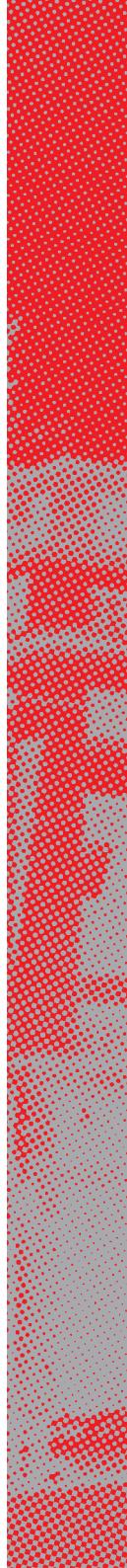
S. PULIG: Kakva bi filozofija mogla ponovo zadobiti značenje i funkciju kakvu je imala prije?

B. MIKULIĆ: Filozofija u smislu filozofiranja rijetko je stanova na sveučilištima, tu su se više ili manje dobro studirale filozofske discipline, a filozof se postajalo takoreći iz sebe. Studij filozofskih disciplina je temelj koji se neprestano mora jačati, ako ne želimo završiti u idiosinkrazijama i šarlataneriji. Ja danas više

ne smatram kao u mladosti da je studij filozofije samosvrha. Samosvrha jest princip slobode, subjekta i filozofije, ali studij filozofije treba nas osposobljavati za studij drugih stvari izvan polja filozofije i osobito za filozofsko djelovanje. To je autonomna politika filozofije.

Danas se vidi odlično da je originalna konceptualna produkcija u filozofiji splasnula sredinom 80-ih, desetak godina nakon ukidanja časopisa *Praxis*. No stari praksisovci su i dalje ostali produktivni 90-ih. Filozofi srednje generacije, a među njima su danas generacijski nasljednici praksisovaca, pokazuju previše akademske samodovoljnosti, i zato su po mome mišljenju odgovorni za neodgajanje studenata za politiku filozofije. Ne samo za analitičnost i kritičko razumijevanje, to se naravno radi u seminarima, nego za intelektualnu samostalnost. To se posve prepusta privatnim sudbinama ili je već uništeno kroz stvaranje sljedbi.

Možda će netko pitati što je to odgoj za samostalnost, netko će to možda smatrati zastarjelom idejom nakon postmodernističke dekonstrukcije i raspršenja univerzuma znanja; treći će odgovoriti da je uvijek bilo i bit će pravih učitelja koji djeluju svojim stilom, osobnošću, habitusom, i da studenti uče na takvim paradigmama. Ja ne poričem da postoji važna interakcija između osobe učitelja i učenika, netko vas može poticati i oduševiti, netko vam može ogaditi studij i mnogo toga drugog. Ali kod nas se dešavalо često ono što je meni najgore: profesori su bili ili flegmatični prema studentima ili su poput propovjednika stvarali *sljedbe*, dok su se i studenti također rado davali zavesti time, sve do grotesknog oponašanja. Kako je bilo 70-ih, tako je nažalost i danas, matrice ponašanja ponavljaju se. Jednako loš je bio i ostao volontarizam i nepromišljenost u izboru "nasljednika", najčešće po nekim privatnim sklonostima. No najgore od svega su posljedice takvih akademskih običaja: osjećaj neobaveznosti i osjećaj viška moći, intelektualna pasivizacija, ljenčarenje ili surrogatne aktivnosti. ●

—
irrevatška
ideološka
bajka

02 /

Obiteljska sreća & *reality-teatar*: hrvatski kič demokracije

NATUKNICE ZA SAŽETAK: Lav N. Tolstoj • obiteljska sreća • Roseanne Barr • *sitcom* • tjednik *Danas* • rat riječi • sretno društvo • jedinstvo antagonizama • demokracija • mit o Atlantidi • politički kič • Deklaracija o hrvatskom jeziku • staleški ton • ‘znakovita značenja’ • ‘vrhovništvo’ • Ivan Aralica • proizvodnja zaborava • *reality-teatar* • Trg Republike

DIDASKALIJA O POČETKU PISANJA I MEDIJU: Ovaj prvi tekst iz 90-ih objavljen je u informativno-političkom tjedniku *Novi Danas* koji je kratkotrajno naslijedio tjednik *Danas* nakon njegova gašenja u lipnju 1992. Obilježivši cijelo desetljeće od 1982. do 1992. *Danas* je nasilno ukinut, najprije sprečavanjem privatizacije, potom zabranom tiskanja u Zagrebu i konačno kolektivnim otpuštanjem redakcije u lipnju 1992. godine. *Novi Danas* je doživio sličnu sudbinu. Za prikaz povijesti tjednika v. Gojko Marinković, “Sjećate li se *Danasa*? Uz 30. obljetnicu političkog tjednika”, *tportal*, od 23. 2. 2012. (<http://www.tportal.hr/komentari/komentatori/178196/Sjecate-li-se-Danasa.html>)

“Sve su sretne obitelji iste, samo su nesretne svaka na svoj način.”

U Tolstojevoj formuli o jednoobraznosti sreće i različitosti nesreće u obiteljima iz prvih redaka romana *Ana Karenjina* nije izrečeno tek neko opće moralno pravilo ljudskog života koliko načelo samog pripovijedanja koje u literarnom mediju funkcioniра kao načelo postanja i načelo bivanja svog književnog djela ili pak literature u cjelini. Za priču o nečemu, odnosno za povijest, potrebne su uzgibanost i razlika; u slučaju književnosti, to su “zgode i nezgode” koje čine “literarnu nesreću”. O sretnim obiteljima, sretnim stvarima i sretnim ljudima priče ne postoje, osim tako da iza svakog ugla, u svakom grmu, u svakoj običnosti slutimo prevrat. Sreća je uvijek izvan pripovijedanja, kako to lijepo kazuju bajke. Čak ni vesele priče, poput dječjih bajki i narodnih vragolija, nisu vesele i sretne u svom temeljnem elementu: vedrina pripovijedanja kompenzira mučninu sadržaja i tvori temelj naslijedenog znanja ili svijesti čovječanstva o jeziku, naime znanja da bi jezik uvijek bio opasan, kad bi se primijenio.

Na tome načelu počiva nova hiperprodukcija “situacijskih komedija” u kojima je nasnimljeni smijeh u obrnuto razmjernom odnosu s gorčinom humora u dijalozima. Tako bi i Roseanne Barr, glavni lik iz nagledanije američke obiteljske sitcom serije *Roseanne* o radničkoj obitelji Connors iz Illinoisa, koja se na američkom kanalu ABC prikazivala deset godina 1988–1997. i koja se aktualno prikazuje na 2. programu HTV-a, bila zapravo vještica koja jede vlastitu djecu kad ne bi bila samo veselo sar-kastična anti-majka-debeljuca koja sâma tamani nezdrav čips i još gore kuha.

Ali jezik jest opasan, kad se primjeni. Zato svakom ratu oružja prethodi posebna jezična praksa zvana eufemistički “rat rijeći”. U njega spadaju i “prejake reči” književnikâ što postaju zlotvorne onda kad protivno svom intrinzičnom pravilu o “nesreći”, kao uvjetu književne stvarnosti, teže tome da uspostave

sretnu zbilju. Tako književnici, prelazeći iz fiktivne nesreće u sretnu stvarnost, postaju nacionalnim ideolozima.

Otud se čini da je veza između nesreće kao načela pripovijedanja svijeta i sreće kao načela svijeta pripovjedača obrнутa i nesumjerljiva. Kako bi naime netko mogao naći demokratsko i ujedno sretno društvo, kad se demokratski poredak stvari u modernim društvima smatra samo uvjetom podnošljivosti konstitutivnog nejedinstva u samom načelu društva između općeg i individualnog, a ne tek izvanske nejednakosti poput nejednakosti imovine i šansi u društvu? Kako bi netko mogao naći sretno društvo koje bi istovremeno bilo i demokratsko, kad se kolektivna sreća zajednice svodi na reprodukciju mitske jednote, s onu stranu društvene stvarnosti, bila ona spontana ili dirigirana?

Demokracija je notorno jedini podnošljiv vid nesretnog, naime ne-jedinstvenog društva; ona je diskurzivna i ne-mitska; njezini apologetski narativni vidovi su TV-reklame i sapunske serije. Narativne forme kojima se reproducira "sretno" i jedinstveno društvo, jesu mit i rat, "herojski" govor i, dakako, njegov užasni bitak. Demokracija je pripovjedno neinventivna, ona je uvaljena u provaliju sarkazma, autoironije i smijeha, a sama "invencija" demokratske povijesti nastala je na ranograđanskim utopijama. One su opet, poput legende o Atlantidi koja im je idejna i narativna paradigma, primjerici čiste nemogućnosti pripovijedanja, komadi ahistoričnosti. Štoviše, kao književna apologetska djela, one su primjerici narativnog kiča nastalog na manifejskoj ideologiji dobra i zla, svjetla i tame. Ako se to tiče demokratskog društva poput američkog, ono protivno svom unutrašnjem načelu, prikazuje svoje latentno nejedinstvo i ireducibilnost društvenih interesa u emotivnoj privrženosti Vrhovnom Objedinitelju — kojeg nema nigdje osim na novčanici (dolar). Ali, to se još više tiče etnički shvaćene "nacije", poput evropskih, kad sebe pokušaju prikazati demokratskom i tako ogole svoj temeljni i pogubni nesporazum s demokracijom.

Jedinstvo antagonizama

Sindrom kiča u politici, sadržan u spajanju dviju nespojivih “lje-potâ” poput “zajedničarski” raspložene nacije i demokratskog društva, čini se privilegiranim momentom koji bi mogao pružiti primjereno pristup onom stanju koje danas u Hrvatskoj politički i egzistencijalno iskušavamo kao nepodnošljivu lakoću političke sreće u etnički definiranoj državi, i to zbog svoje udvostručenosti. On je tu na vrhuncu zbog križanja i međusobnog oplodivanja dviju antipovijesnih perspektiva u jednoj točki: jedne koja polazi od pretpostavljenog sretnog jedinstva neke etno-nacije i odатle obećava “demokraciju” i druge koja od pretpostavljenе demokracije teži sretnom i jedinstvenom društvu. Te dvije nasuprotne, antagonističke perspektive, objedinjene u onoj točki korpusa hrvatskih političkih stranaka koje se deklarativno smatraju dovoljnim i nezamjenjivim za društvo kao nacionalnu “zajednicu”, zalog su statičkoj kompoziciji hrvatskog društvenog tijela u kojem se spaja inkompatibilno, gdje se ideološki poistovjećuje neidentično i izmiruje međusobno nesvodivo.

Optički, to je kič hrvatskog državnog samoslavlja; naratивno, to je dominantni diskurs etno-nacionalnog jedinstva, zapravo prazan politički govor iz kojega se ne mogu iskobeljati niti stranke dosadašnje opozicije poput (bivše) socijalističke partije. Ustavno-pravno, to je kolizija legaliteta i legitimnosti, kompenzirana vladavinom pogubnog “obnoviteljskog” volontarizma nove vladajuće stranke HDZ, koja je etničko zajedništvo umjesto civilnog stranaštva upisala u svoje ime, ali također kolizija podržana strahom gotovo čitave stranačke “opozicije” kako će ona, ako opstrukira ili odlaže izbore, produbiti tu koliziju. Umjesto toga, opozicijske stranke izlaze na izbore, “prihvaćaju izazov” koji su same proglašile neregularnim, neustavnim i čak nemoralnim. Dospjevši tako u tešku konfuziju, “opozicija” kao navodno zdravi i civilizacijski prisebni dio tako mlade, a već tako bolesne hrvatske demokracije, preuzima igru s prividom demokracije za koji optužuje njezina velikog meštra.

Značajni izvori tog privida u hrvatskom političkom prostoru bila su sva ona “znakovita značenja” (cit. s HTV-a) što su razotkrila razne korisne semantičke malverzacije u hrvatskom političkom jeziku poput one s terminom “vrhovništvo”. Ta je hrvatska prevedenica za suverenitet, dakle za apstraktni sadržaj, “preusmjerena” na izvršno tijelo političke vlasti i određena da najavi koliko advent hrvatske suverene vlasti, toliko možda i više samog “suverena” u jednoj osobi. Svo političko događanje u navodno “novoj” Hrvatskoj najavljeno je, i uvelike izvršeno, prethodnom intervencijom u političkom jeziku. Tako je slučaj s riječju ‘vrhovništvo’ krunski dokaz da pseudoarhaizacija hrvatskog političkog, ali i običnog dnevnog govora, dakle emfatična re-kroatizacija hrvatskog jezika, kao ponovno krštenje već krštenog, nije tek glamur nove vlasti koja voli “stilski namještaj” bivših građanskih i plemenitaških vila, nego da odnekud ima “prirodni” instinkt i njuh za performativnost političkog govora — naravno, čak i po cijenu falsifikata, čak i uz asistenciju jezične znanosti, s potpisom sve samih eminentacija od nacionalnih jezikoslovaca.

Novouzdignuti staleški ton u aktualnom hrvatskom jeziku — u koji spada zvonka i bezazorna podjela građanstva na “vrhovništvo” i “pučanstvo” i s kojim predsjednik države naziva novinarsko udruženje “staležom” — pokazuje da je prava cijena novostarog “jezičnog stila” zapravo tek slabo zakrabuljeni poduhvat restauracije staleške svijesti. Taj učinak je možda nov, ali njegova povijest je stara. U njemu se jasno pokazuje da se sve što se sada smatra konstitutivnim za “novo” hrvatsko društvo, oslobođeno babilonskog ropstva u Jugoslaviji, već dogodilo u hrvatskom jeziku te da se u poznatom “ratu za hrvatski jezik” od vremena *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog jezika* iz 1967. nikako nije vodila samo znanstvenička ili kulturna borba za političko pravo na hrvatski jezični identitet i kulturnu posebnost nacije u bivšoj Jugoslaviji. Sada izlazi na vidjelo komična ili ironična strana te borbe za kulturni identitet: restauracija

malograđanskog poretku i sustava vrijednosti u cjelini koja se uvodi i reklamira u smiješnom pseudofeudalnom ruhu i guši u kiču političkih svečanosti. U tome je groteskni anakronistički značaj pretencioznog hrvatskog veledržavlja i isprazna brbljavost obnoviteljskog govora, koji prisilno nudi nemoguću bračnu sreću: demokratsko, ali jedinstveno društvo kao organski objedinjena i sretna zajednica staležâ.

Zaborav sadašnjosti

To kičersko ujedinjenje države i etnički folkloriziranog društva, u kojem sama riječ ‘društvo’ nestaje iz običnog vokabulara svakodnevice i ustupa mjesto ‘državi’, dobilo je svoju pravu formu u svim onim poznatim, nebrojenim i naizgled sitnim skandalima koji su u nezamislivo kratkom roku napunili u Hrvatskoj sve u politici, državnim institucijama, ali i u medijima, kulturi i znanosti. Tu koncentraciju skandala neukusa možemo već, s obzirom na svoju pojavnu stranu, zvati kritičnom masom “negativne estetike” ili kiča javnog. Svi su ti slučajevi koji zasićuju ikoničku sferu nacije-u-obnovi, kakva je hrvatska, učinci političkih intervencija u već danom materijalu, *ad hoc* malverzacije tehnikom okretanja stvari naopako, puke volontarističke zamjene staroga još starijim, ili pak krpljenjem i slaganjem nespojivog.

Nasilje “zajedničarskog” ideološkog diskursa nad društvom u ime državotvorstva, koje ustrajno provodi nacionalna televizija kao glavno i najgluplje političko “priopćavalo za puk”, pokazuje da je njegov glavni “subjekt” dospio ne samo simbolički nego i zbiljski “onkraj demokracije”, da se upravo proizvođenje zaborava porijekla tzv. “vrhovništva” iz društva, pokazuje najuspješnijim sredstvom političke moći nad društvom, ali isto tako i najuspješnijom političkom malverzacijom koja notornu negativnost pretvara u pozitivno. Tim zaboravom društvene naravi i porijekla svog političkog mandata, odnosno vlasti, nosilac hrvatskog veledržavlja daje na znanje da svoju legitimnost zapravo uopće ne crpi iz mandata dobivenog legalnom

procedurom od društva, nego iz nekakvog drugog i mističnog *positivuma* koji on sam imaginarno konstruira negdje u magli povijesti i retorički predstavlja kao poziv što iz mitskog vremena hrvatske nacionalne ideologije odabire sada upravo njega.

Notorno je već da se performativna narav političarskog govora spretnom pretvorbom u “dobar čas” koristi za stvarno uspostavljanje imaginarnе ideološke tvorbe hrvatstva. Kraljevski primjer toga trika je metamorfoza ili “udvostručenje” Franje Tuđmana, glavne političke ličnosti države, iz figure stvarne i banalne instance vlasti (izabrani predsjednik) u fantazmatskog misionara i proroka povijesnog usuda, i drugog procesa kojim imaginarna figura, sazdana od povijesničarske magle, postaje nadpolitičkom stvarnošću — “Vrhovnik”. Otuda i pitanje legitimnosti takve uzurpacije i nije ništa drugo do pitanje namicanja sredstva za uspješno plebiscitarno brisanja javnog pamćenja kroz političke reklame i slogane, medijski rad na postizanju kolektivne amnezije za najneposredniju prošlost koja se tiče upravo izvora njegova političkog mandata. Vrh te krize sastoji se u koliziji između otuđenja predstavnicičkog tijela i općeg društvenog tijela, u produbljenju jaza između legaliteta i legitimnosti koji će jednom i sâm institut legalnosti učiniti bagatelnim. Riječ je svakako o krizi koja ponovno sadrži i održava sindrom prevratništva u društvu, a time i zao izbor: “nesretno” demokratsko stanje u nesvodivim razlikama ili pak nepodnošljivu “sreću” šovinističkog zajedničarskog jedinstva pod vrhovnikom.

U tome se u vrenju sada uoči drugih parlamentarnih izbora najavljuje zbiljska napetost hrvatske političke situacije, možda bezizlazno stanje političkih grupa na strani “opozicije”, među kojom osobito one “nacionalno osjećajne” stranke s pridjevom na “h-” na prvom mjestu u svome imenu (HSLS, HNS, HSS...) kao da se doista nalaze u položaju da ne mogu artikulirati svoju razliku od vladajuće stranke (HDZ), a da pri tome ne dožive drastičnu političku štetu. One, osobito one liberalne, ne usuđuju se napasti pverznu identifikaciju države i nacije, pa zato, i

same uhvaćene u časni ideologem “služenja naciji”, jedino uspijevaju prokazivati ionako očite skandale vladajuće garniture. One sebi ne osvješćuju situaciju u koju su zajedno s HDZ-om uvalile čitavo društvo, naime da je pseudomitski impregnirana, medijski nametnuta opća hrvatska opsесija “domovinom”, taj tobožnji ideal nacionalne države, sada bankrotirao pri suočenju sa svojim proizvodom u obličju idola ili kumira. Njezin efekt je nužno pervertirano ostvarenje etnički definirane nacionalne države, čija se dubinska nacionalnost ne bi dovoljno izrazila ni kad bi joj ime glasilo “Hrvatska Republika Hrvatska”. Takva se nezadovoljena nacionalnost ne uspijeva konstituirati drugačije osim u nad- i nadripolitičkom postavu, dakle ideoološkim, društvenim i geo-političkim prevratom ili revolucijom države —nasuprot i nad samim narodom!

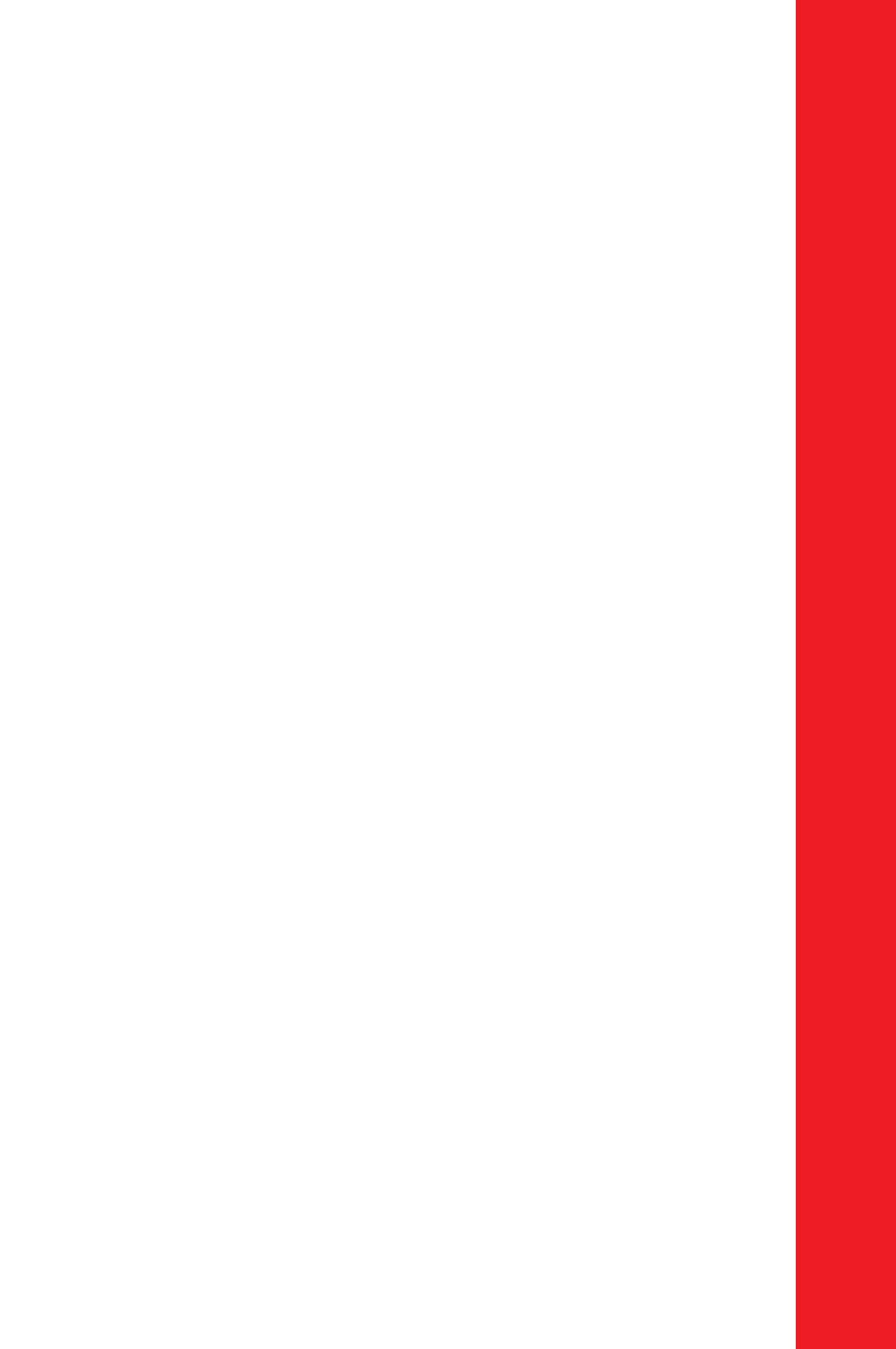
Da se upravo u tome sastoji svijetli povijesni smisao izlaska Hrvatske iz mračnog raspada Jugoslavije, pretvorene u Hrvatima najmržu od svih bivših i budućih zajedničkih država, uključujući i “viši smisao” pretužne, “subhistorijske” sudsbine stotina tisuća njezinih građana, kao i nesporazum između hrvatskih opozicijskih stranaka i hrvatske vlasti oko pitanje legaliteta i legitimiteta — sve to saznali smo najkasnije iz aktualnog govora o “visokom standardu” hrvatskog revolucionarnog nacionalizma od zlatoustog apologeta uzvišene hrvatske državnosti, književnika Ivana Aralice!

Paradoksalna smrt hrvatske nacionalne ideologije, koja se najavljuje u tehnikama podržavljenja ukupnog nacionalnog političkog i kulturnog nasljeda, mogla bi se pokazati pravim fenomenom u uvjetima velikog političkog prevrata u Evropi. Nove “nacionalne države”, od kojih tako zazire sva “uljuđena Europa”, nisu samo i toliko eskalacija nacionalizma koliko možda njegov paradoksalni kraj. Tradicionalni kulturni nacionalizmi, supstancialne ideologije prelaze konačno u ono što je njihova politička istina — u tehnike vladanja nad vlastitim narodom. Što znači, zemlje istočne Evrope postaju zapadnim — sa stogodišnjim

zakašnjenjem koje im daje čar “evropske autentičnosti” i ujedno zadah historijskih lešina ideološke hegemonije nacionalizma i političke autoritarnosti država.

No, situacijsko-komična strana nove serije nacionalizama u jugoistočnoj i istočnoj Evropi najavljuje se sada, u slučaju Hrvatske, u tome što njegovi nosioci, stari urbani dekadenti i malograđanština s patinom, s jedne strane, i nova ruralna avantgarda, jednostrano i pogrešno identificirana s Hercegovcima, ne mogu pristati ni na radikalno međusobno neprijateljstvo ni na međusobnu snošljivost. Oni prije nalikuju na zavađenu obitelj sastavljenu od sirove, ali bogate i tankoćutne, ali siromašne, polovice iste svoje od kojih se ova druga stidi dotepe načekih rođaka, a prva simbolički i materijalno prisvaja građanske kulturne dosege ove druge, kupuje njezine slike i stanove, dok su zapravo obje samo smjena starih i novih pod kapom istih ideologema.

Pri tome onaj najstariji, ideologem hrvatske kulture, osobito političke kulture, nestaje naočigled pod naletom nove militantne državnosti. Nakon što se sama liberalna stranka bez zazora i stida odrekla ‘Trga Republike’ u ime restauracije bana, HDZ se s još manje zazora, s još više uzurpatorskog ponosa i još glasnije i masovnije može odricati republikanizma lažnih liberala u ime ‘vrhovništva’ i nametati ga cijelom društvu. Tako se ideologija hrvatske politike i kulture može sa svih strana, i liberalne i državotvorne, do pretilosti zasićivati novim fantazijama o starom hrvatskom militarizmu (kult “Bana”, kult “Hrvatinâ”, nov časopis *Polemos*) i hraniti pseudo-racionalizatorskim apologijama državotvorne književnosti. Hrvatski “povratak u Evropu” ne izgleda samo kao ratna stvarnost jedne ideološki dezorientirane zemlje nego kao kazališni komad s pucanjem i pjevanjem, *reality-teatar*, u kojem nasnimljeni gromki smijeh pokriva užasne sadržaje. ●

03 /

Jugonostalgija: o političkoj retroutopiji razočaranih patriota

OSOBE, POJMOVI I FIGURE, POMOĆ ZA IZRADU

SAŽETKA: Dubravka Ugresić • ‘misleći pisac’ • hrvatski pisci • hrvatska stvar • Ivan Aralica • Maja Freundlich • Ivo Žanić • Hrvoje Turković • Sandro Pogutz • Vlado Gotovac • *Die Zeit* (tjednik) • Antun Šoljan • Viktor Žmegač • Branko Čegec • larpurlartizam • ‘tužni trôp’ • Ante Kovačić • Janko Polić Kamov • August Cesarec • Miroslav Krleža • Ivica Kićmanović • Stipančići • Filip Latinovicz • Leon Glembay • Melkior • Štefica Cvek • Mile Budak • Dobrica Ćosić • Vuk Drašković • Vlatko Pavletić • Dalibor Brozović • lijeva disidencija socijalizma vs desna disidencija nacionalizma • *praxis filozofija* • klerik • apstinent kritike • priznanje Hrvatske • CocaCola • Josip Broz Tito • pravo na književnost • melankolični diskurs

“Život hrvatskog pisca u ovim teškim vremenima nije lak. U vremenima gdje su temeljne koordinate svakidašnje zbilje ostati živ i preživjeti — situacija našeg pisca nešto je složenija. On bi, naime, i pisao. A pisati znači misliti. Zašto je to nekim piscima, napose ovom našem danas, tako teško?” (CIT. DUBRAVKA UGREŠIĆ)⁰¹

Izričući opće pravilo o odnosu pisca i životnih uvjeta hrvatska književnica Dubravka Ugrešić prvo zauzima stav naivne dobrote — život je težak za sve u teškim vremenima, a osobito za pisce kao senzibilna bića koja ne mogu bez pisanja — da bi se do kraja njezinog meditativnog iskaza o spisateljima pokazalo da je njezina naivna dobrota zapravo zločesto lukava naivnost: ona naime tvrdi da htjeti pisati nužno znači da pisac mora i misliti, i pita se, zašto je to nekim piscima “tako teško”. No, tim opakim bremenom nužnosti mišljenja-u-pisanju ona nije opteretila svoje kolege i kolegice, hrvatske pisce, već samu sebe, i zato se zloča lukavosti sastoji samo u njezinoj naivnosti. Ona melankoličnim diskursom tumači teške uvjete spisateljske egzistencije u epohalnim poremećajima i pri tome kao da ne vidi jednu posve banalnu činjenicu hrvatske književne kulture, “danasm, u ovim teškim vremenima”, koja govori protiv njezine zabrinutosti: hrvatski pisci ne rade ništa drugo do upravo to za što Dubravka Ugrešić naivno misli da im posebno teško pada: naime, oni upravo i još samo misle, i zato ne pišu kao pisci. Naprotiv, oni pišu kao mislioci nacionalnog usuda ili jednostavnije rečeno, kao ideolozi.

Zato je život hrvatskog pisca, izvanredno lak i nimalo složen: naime, ono što bi on navodno htio, književno pisati, to je u sadašnjim hrvatskim političkim, socijalnim prilikama, štoviše

01 Dubravka Ugrešić, “Laku noć, hrvatski pisci, ma gdje bili!”, *Profil. Magazin za predcivilno doba*, br. 61, Nedjeljna Dalmacija, 25. stud. 1992.

u hrvatskoj kulturno-političkoj povijesti, posve nepotrebno i, zapravo, nemoguće. Od književnog pisanja odvraćaju ga upravo suvremene društvene prilike u kojima se on javlja kao su-mislitelj, a ne kao pisac. Ako uopće piše, hrvatski pisac piše tako da ispisuje samo ono što u njemu, u njegovu senzibilnom biću, neposredno misli njegova hrvatska bit. Hrvatska književna produkcija, od poezije preko romana do eseja, nije ništa drugo do dokument jednog jedinog književnog žanra koji se skriva u klasičnim formama — žanra pamfletizma, čije vrhunce nisu ostvarili samo spisatelji poput Ivana Aralice ili nevjerojatne Maje Freundlich, već i mnogi “humanistički znanstvenik”. U Hrvatskoj, od koje se sa sjetom u duši, s gorčinom u grlu i sa suzom u oku opršta Dubravka Ugrešić, postoje još samo hrvatski misleći hrvatski pisci, dapače njih na stotine, ali ne i književnici. Da to nije nikakvo izvanredno, nego redovno hrvatsko stanje, o tome svjedoči isto tako hrvatski misleći glumci, dapače čete i regimente glumaca i glumičica, koji misle umjesto da glume i koji nam misleći masovno i drsko pljuju u lice svoje bljezgarije o hrvatskom domoljublju. Književnost i kazalište, kao i sva visoka kultura u Hrvatskoj, ili ono što se shvaća nečim takvim, dosegla je u tome još neslućene visove pretencioznosti i ispraznosti.

Dakle, sasvim protivno egzistencijalističkom pesimizmu koji nepatriotski i tako subverzivno defetistički širi Dubravka Ugrešić, istina hrvatske književnosti je vedra i laka: iz hrvatske kulture književništva nestao je “danас, u ovim teškim vremenima” sâm uvjet koji književnost čini književnošću, a pisca piscem — larplartizam ili djelovanje iz načela spisateljstva u autonomnom književnom polju. Utoliko je teza književnice i književne teoretičarke Dubravke Ugrešić o tome da su teški epohalni — društveni, politički, kulturno-povijesni, egzistencijalni — uvjeti života ono što prijeći hrvatskog pisca da misli i da misleći savladava Scile i Haribde svog spisateljskog životnog poziva, više tužni trôp njezine metaknjiževne društvene kritike i nesvjesni izdanak hrvatske književno-povijesne ideologije

osujećenosti nego ispravna dijagnoza stanja javne svijesti u njezinom književničkom ili “elitnom” društvenom sektoru. Umjesto manjka mišljenja u književnom pisanju, hrvatska književnost upravo boluje od misaone hipertrofije i ideološke pretilosti. Otud je tužni trôp kritike paradigmatski slučaj žaljenja, otkazivanja, samoisključenja i samoukidanja. Pismo ostavke kao akt življene kritike.

Zato je aktualni sukob na hrvatskoj književničkoj sceni—koji je izbio na vidjelo povodom eseja Dubravke Ugrešić o jednom navodno minornom fenomenu hrvatskog nacionalizma na nivou pop-kulture, o limenci čistog hrvatskog zraka, objavljenog u utjecajnom evropskom tjedniku kao što je njemački *Die Zeit*—samo sramotni pogrom književnog ceha protiv članice koja ne želi sudjelovati u novoj sreći nego, da bi ostala književnica, ona bira nesreću samoće⁰². To je također više dobra hrvatska kulturna tradicija nego njezin krizni moment. Pri tome lov na vješticu suvremene hrvatske književnosti—u koji se izravno uključila ne samo glavnina aparata hrvatskog književnog ceha poput Hrvatskog društva književnika i Hrvatskog PEN-a već i mnoga nezaobilazna imena književne, kritičarske i akademske scene poput Antuna Šoljana, Viktora Žmegača i na koncu Branka Čegeca—kao da nije pokrenut da se spali vještica koja zna nešto drugo i više od svojih progonitelja. Naprotiv, Dubravka Ugrešić je odabrana da s njome bude spaljen svaki trag njezina postojanja u zajednici pisaca i svaki trag nesporazuma hrvatske književne zajednice sa samom sobom. O istini uopće nije riječ.

Apel Dubravke Ugrešić da bi hrvatski pisci, ako hoće pisati, morali misliti, otkriva da u hrvatskom književnom univerzumu

02 O tzv. “slučaju Ugrešić” v. npr. priloge Ive Žanića, “Nema više polunašeg” i Hrvoja Turkovića, “Druga meta, ista metoda”, *Profil. Nedjeljna Dalmacija*, 18. studenog 1992., str.16–17, s bilješkom urednika, Sandra Pogutza, o povodu, razmjerima i karakteru polemike protiv D. Ugrešić (str. 16).

ponovo nedostaje uvjet književnog pisanja, književničke prakse, koji se već poslovično a ne samo stručno zove spisateljskim larpurlartizmom, čistim poetičkim interesom. U hrvatskoj književnosti i intelektualnoj kulturi uopće kao da uvijek iznova izostaje onaj raskid s društvenim vrijednostima građanske epohe s kojim je književnost u modernom smislu uopće počela: to je raskid umjetnika s okruženjem vladarske moći i društvenim novcem iz ruku mecene; taj raskid je civilizacijski postao moguć s ustanovljenjem izdavaštva na osnovi kapitala, i tek time je oslobođena umjetnička i književna praksa kao poseban vid evropske kulture i civilizacije. Motiv raskida s novcem koji odlučuje o tome što je korisno, dobro, lijepo i uzvišeno u umjetnosti, i koji se na unutarnjeknjizvenom planu pojavio kao motiv u realizmu, postao je eksplicitno metaknjizveno načelo od simbolizma, i to kao raskid književnosti sa svim izvanknjizvenim društvenim vrijednostima. Raskid s novcem mecene postao je tako i raskid ne samo sa svakim filozofskim idealizmom u poeziji, već i sa svakom mogućnošću da književnost kao diskurs ili književnik kao njegov historijski nositelj bude reprezentant društva. Nikakve društvene vrijednosti — istina, moral ili pravda — nemaju više svoje apriorno pravo u poetičkoj praksi. Ništa osim poetičke funkcije jezike i prava ulagača da je eksplotira.

Zato je nesretni položaj hrvatskog pisca, koji pišući hoće i društveno misliti, koji hoće biti intelektualac, i obrnuto, nesretni položaj hrvatskog intelektualca koji misleći hoće i književno pisati, hrvatski eseјist, konstanta moderne hrvatske kulturne povijesti, znak njegove vječne književno-teorijske zaostalosti, slijepo kruženje u samome sebi na periferiji famognog “evropskog konteksta”. Svoj uzvišeni dramatički prikaz dobio je taj nesretni lik hrvatskog duha, lik koji iz epohalno-političkih, socijalnih, obiteljskih ili privatno-psiholoških razloga ne uspijeva realizirati svoje više društveno pozvanje, u *Hrvatskom Faustu* Slobodana Šnajdera. Šnajderova dramatika na kraju dvadesetog stoljeća tragički prikazuje lik koji je historijski postao odavno

komičan, hrvatski kulturno-povijesni ideologem osujećenosti: u njemu žive svi oni unutrašnji i vanjski likovi hrvatske proze i poezije 19. i 20. stoljeća: Kovačićev “zgubidan” Ivica Kičmanović, Stipančići, to je osobno sam Janko Polić Kamov, August Cesarec i njegovi likovi, to su napose Krležini Filipi Latinoviczi i Leoni Glembayi, to je na koncu i njihov najmoderniji lik, Marinkovićev Melkior, novinar koji nikako ne uspijeva postati književnikom. To su konačno figure raznih umjetnika na današnjoj društvenoj sceni, što se pod samoprisilom angažmana za konačno “svoju”, za autentično hrvatsku političku stvar, s talentom ili bez talenta, suočavaju s nesporazumom o vlastitoj društvenoj poziciji: s nepostojanjem apriornog autoriteta umjetnika.

Svim antijunacima moderne hrvatske književnosti, uključujući i “Šteficu Cvek” Dubravke Ugrešić, zajednička je frustracija nemogućnošću da društveno realiziraju neko idealno osobno svojstvo: bila to prirodna nadarenost seljačkog djeteta “za školu” u neprijateljskom polufeudalnom-polugrađanskom svijetu, bio to izvorni umjetnički talent u granicama građanskog pragmatizma, bilo to ideološko uvjerenje o društvenoj pravdi i istini, ili pak naivni pogled na hipokriziju socijalizma kao “najpravednijeg od nepravednih” društvenih uređenja. Svim tim nesretnicima hrvatske književnosti zajedničko je osjećanje osujećenosti u ostvarenju prava na reprezentaciju neke više, idealne društvene vrijednosti. Na toj pozadini i iskreni apel Dubravke Ugrešić da književnici trebaju misliti u književnosti odzvanja kao vještici zov, vabljene hrvatskih pisaca na tanak led. Ona kao da ne shvaća da su se oni izvanliterarno već odavno nagodili s tom kobi intraliterarnih nesretnih i osujećenih likova hrvatske književnosti. Današnji hrvatski pisci radije misle kroz već ostvareni hrvatski ideal državnosti nego što pišući književno žele odati koliko su loši državni pisci.

Otud, onaj tko za razliku od hrvatskog književničkog ceha ne uviđa opaku narav poziva književnice Ugrešić hrvatskim piscima da počnu misliti, jest sâma hrvatska spisateljica, Dub-

ravka Ugrešić. Naivni pogled Štefice Cvek u njoj ne vidi da ono što nedostaje hrvatskom cehu ispravnih pisaca nije mišljenje već upravo ono što pisca čini piscem — autonomno književno pisanje. Antiknjiževnički i antibaudelairovski oni ne odustaju od toga da kao književnici budu reprezentanti temeljne i ne-umjetničke društvene vrijednosti poput nacije, slobode i kulture, dakle onoga što se u baudelaireovskoj poietici pokazuje surogatom za građanski novac. Umjesto novca profesije, nakladnika, tržišta, njih hrani državni novac, o kojem se dakako ne govori: to je državotvorna vrijednost njihove neposredne ideološke funkcije.

Književno-historijski kuriozum suvremene nacionalne književnosti, što god da se pod time mislilo, pokazuje se u tome da baudelaireovski uvjet umjetnosti, pa tako i angažirane, njezin larpurlartizam i naddruštveni položaj, nalazi svoje ostvarenje u paradoksalnom vidu: on danas donosi novac spisateljskoj praksi najprimitivnijeg narativnog tipa, kakva je Budakova i Araličina, na hrvatskoj strani, ili Čosićeva i Draškovićeva, na srpskoj. Riječ je o naraciji koja nije samo najniža forma literarne sublimacije nacionalističkih ideologija, već i triumfalni, državno subvencionirani povratak figure auktorijalnog autora, mudraca osamostaljenog od uvjeta vremena i prostora. Zato je problem predstavljanja ostavljen na muku onim piscima koji, poput same Dubravke Ugrešić, nisu odustali od uloge kritičkog društvenog reprezentanta, od zavjeta da misle kroz pisanje. Jer misliti, za nju ne znači misliti naciju i njezinu sudbinu, nego misliti između redaka. Ali to nije problem današnjih pravih hrvatskih pisaca. Oni ne moraju ni pisati ni misliti, pa čak ni apologetski. Ono što ih društveno konstituira kao pisce nije pisanje, ponajmanje dobro, već članstvo u književnom cehu. Za to je dovoljno sklepati jedno idiotsko domoljubno ili vjersko štivo i već si u školskoj čitanci za prvi razred.

Zato ogavna hajka na izdajnicu nacije povodom objavljenja teksta Dubravke Ugrešić “Čist hrvatski zrak”, u jednom od najuglednijih evropskih tjednika za politiku i kulturu, nije

ništa drugo do slučaj spora unutar kulturne elite oko prava na društvenu reprezentaciju, spora koji se odvija u uvjetima političkog i ideološkog prevrata u društvu i koji već zbog toga i za same učesnike-pisce i za kulturne konzumente ne sadrži mogućnost odluke, ponajmanje pravedne. U tom sporu nisu toliko odlučujuće evidentne sadržajne razlike među pozicijama i akterima koliko pomicanje i zamjena stajališta, do te mjere absurdno da se nigdje drugdje kao u tom sporu nisu tako jasno i isključivo postavljala pitanja ideološke, nacionalne, cehovske i ine pripadnosti.

O autentično hrvatskoj, hipokritičnoj naravi tog spora govori okolnost da je polazni motiv inkriminiranog teksta D. Ugrešić iz tjednika *Die Zeit*—šarena limenka sa šahovnicom i natpisom “čisti hrvatski zrak”, koja se prodavala na glavnom gradskom trgu kao ostali kič-suverniri—davno prije njezinog teksta postala predmetom sprudnje, napisâ i dosjetki u publicistici. No, ta idiotska forma postmodernističke geste replike na dizajn *CocaCole*, simbola pop-kulturnog konzuma, postala je unutar-političkim slučajem tek nakon objave jedne rasprave o njemu u inozemnim novinama, dakle nakon upotrebe toga predmeta u kritičke svrhe u feljtonu utjecajnog stranog lista. Kao da je ta “hrvatska limenka”, komad navodno benigne hrvatske normalnosti, običan folklor u pop-kulturnoj formi, postala vidljivom tek kad je na nju bačen pogled iz dvorišta boljeg, evropskog susjeda! Zlo koje se u hrvatskoj publicistici prije eseja Dubravke Ugrešić bilo prekrilo podnošljivošću trivijalnog, uobičajenog kiča, “naše gluposti”, izazvalo je bijes na uznenimirača tek kad je u toj svojoj navodno običnoj, domaćoj i normalnoj naravi prokazan “vani”. Banalni hrvatski kompleks inferiornosti, tako duboko usađen kulturnoj eliti nacije, progovorio je onda kad je jednu članicu ceha, koja se drznula pričati vani o “našem prljavom vešu”, trebalo pretvoriti u denuncijanta države i nacije. Jer—i u tome je sav hrvatski zaplet—to “vani”, to je upravo onaj svijet koji ta ista elita nacije drži za krunskog svjedoka svoje pripadnosti

“Europi”, za jamca bolje strane svoga novog ideološkog licemjerja. No kako se hrvatski nacionalistički *image* u međuvremenu nije mogao popraviti ni objektivno ni subjektivno—naprotiv, tek s čistim hrvatskim zrakom u hrvatskoj limenci kao autentičnim proizvodom novog hrvatskog ideološkog idiotizma izbilo je to hrvatsko okuženje evropskog političkog prostora u čistom i kondenziranom obliku—i društvena i osobna pozicija kritički misleće književnice Ugrešić moralna se subvertirati iznutra: ona se svojom melankoličnom sumnjom u civilizacijsko značenje novohrvatskog ideološkog kiča prokazala kao zao recidiv hrvatskog jugoslavenstva i osudila “samu sebe” na izgon iz novohrvatske zajednice s kamenovanjem.

Osuda koju je doživjela Dubravka Ugrešić nije samo nepravedna, i ona ne pokazuje samo primitivan karakter vladajuće društvene svijesti među hrvatskom kulturnom elitom. Taj drastični slučaj društvenog atavizma skriva samo jedan duboki ideološki nesporazum društva sa samim sobom. Lijevi hrvatski intelektualac nije recidivist navodnog jugonostalgičarskog *ressentimenta* prema novoj hrvatskoj stvarnosti. Ono što progovara u javnom angažmanu spisateljice Dubravke Ugrešić samo je beskonačno žaljenje za poginulim žrtvama i politička melankolija, recidiv *Weltschmerza* nakon propasti humanističkog projekta univerzalnog. Počasno mjesto jugonostalgije danas zauzima i može zauzimati samo jedan posve drugi tip hrvatskog intelektualca.

“Jugonostalgičar”, taj slobodno plutajući označitelj u novohrvatskom ideološkom rječniku od početka 90-ih, predstavlja valjda najdjelotvorniji, iako najkomičniji oblik magijske klevete koja se u Hrvatskoj koristi neštedimice i koja uvijek pogada cilj: ona se izriče po potrebi u sukobima i obračunima na političkoj sceni na račun čak i najnotornijih hrvatskih nacionalista među disidentima-kritičarima političkog i općeg društvenog stanja Hrvatske, koji su se regrutirali od dojučerašnjih zvijezda vanjske i unutrašnje hrvatske emigracije, a kamoli ne na račun bivše lijeve inteligencije. Pri tome nije toliko riječ o pukoj kontra-

dikciji iz afekta, o arbitarnom pridijevanju imena omraženog, arhetipskog neprijatelja bilo kome tko nađe — kao kad antikomunistički srpski protivnici Miloševića njega i njegov režim nazivaju “ustaškim”, ili kad stari heroji hrvatstva usmjeravaju svoj ideološki *ressentiment* prema Jugoslaviji na državotvorce nove Hrvatske, unovačene iz otpadnika komunističke nomenklature stare Jugoslavije, poput sâmog sadašnjeg predsjednika države, Franje Tuđmana, i mnoštva konvertita iz bivšeg partijskog i državnog aparata.

Ta kaotična i nediskriminativna upotreba kletve za “jugonostalgiju” u Hrvatskoj može se racionalizirati paradoksalnom eliminacijom kandidata: “jugonostalgičarima” se ne mogu nazivati upravo oni za koje se pretpostavlja da su izgubili društvene privilegije, dakle bivše lijeve intelektualce. Gubitak tih mahom vulgarno-materijalistički zamišljenih privilegija poput profesionalnih sinekura, uživanja luksuznih nacionaliziranih “građanskih” stanova iz 1945. više je nego neznatan, a da bi mogao imati ikakvu eksplikativnu vrijednost za današnje tektonske pomake među nacionalnom elitom. Gubitak o kojem je riječ s nestankom Jugoslavije jest, naprotiv, gubitak simboličkog značenja heroja državnog neprijatelja, koje je paušalno pripisivano jednom posve određenom sloju i tipu akademске elite u vrijeme socijalizma. To značenja nikad nije imala lijeva, kritička hrvatska inteligencija, koja je djelimice participirala u vlasti socijalističkog režima. Nju je obilježavao paradoks disidentske inteligencije koja je istovremeno i kritička i lojalistička. Ono posebno simboličko značenje, o kojem je ovdje riječ, pripadalo je herojima hrvatske nacionalno-ideološke (tzv. “malograđansko-buržoaske”) opozicije socijalističkom režimu u Hrvatskoj, upravo onoj koja je bila najmanje definirana i koja je najjače dominirala glavnim nacionalnim akademskim institucijama od sveučilišta, Akademije znanosti i umjetnosti i humanističkih i prirodno-znanstvenih instituta, poznata jedino iz kasnijeg doba socijalizma pod skupnim imenom “sedamdesetprvaša”,

“proljećara” ili “maspokovaca”. Samo ti intelektualni nosioči ideologije hrvatskog nacionalnog državotvorstva, nosioci famozne hrvatske “šutnje” osamdesetih godina, mogu danas, u uvjetima ostvarenja hrvatskog državotvornog projekta iz kojeg su uglavnom isključeni, sublimirati svoju nekada realno proživljenu društvenu i osobnu traumu progona iz 1971. u nostalгију “najljepših godina svoga života”—godina koje su (neki kraće, neki duže, neki nikako) proveli po zatvorima ili kućnim pritvorima pod privremenom zabranom profesionalne djelatnosti, ispaštajući za “svoje hrvatstvo” ili, kako se to danas kaže, za “hrvatsku stvar”.

Njihova najčešće visoko stilizirana “osobna tragedija” i osujećenost iz 1971. sastoji se danas, nakon “demokratskih promjena i ostvarenja hrvatskog državotvornog sna”, u tome da ta hrvatska stvar—navodno u autentičnom vidu u kojem su je oni vidjeli—još uvijek nije tu. Tajna te stvari, čak i kad je ostvarena, leži u tome da ona nikad nije i ne može biti autentično tu. Utopijska narav njihove ideološke i političke investicije, koju su tako revnosno odbijali kao ljevičarsku tlapnju, jest ono što ih tek sada, u realnim razmjerima ostvarene hrvatske ideologije državnosti u novoj hrvatskoj državi, dovodi u sukob s aparatom države, koja je “ovoga puta” njihova vlastita. Zato je samo današnji, ponovni sukob stare hrvatske nacionalne i kulturne elite s državnim aparatom, ono što tek sad hrani osjećaj osobnog tragizma i sjećanje na nekadašnje društveno značenje. Stara trauma je danas pretvorena u nostalгију “najboljih”—upravo jugoslavenskih—godina njihovog života kad je njihova ideološka čežnja imala perspektivu otvorene budućnosti. Otud ne čudi da se taj paradoks jugonostalgije današnjim hrvatskim političkim gubitnicima među nacionalističkom akademskom inteligencijom odvija kao “vraćanje Matici”, onoj instituciji i instrumentu borbe protiv otuđenja od hrvatstva (protiv mađarona i germanizacije), koja je stvorila kulturološku i idejno-historijsku prepostavku otvaranja za južnoslavensku političku zajednicu.

Groteskni nesporazum s optužbama za jugonostalgiju ne iscrpljuje se dakle u tome da svaki kritičar sadašnjih političkih prilika u Hrvatskoj, makar i po vlastitom razumijevanju i profesionalnoj povijesti bio među najvećim ili najuvjerenijim Hrvatima, poput akademika Vlatka Pavletića na funkciji ministra za kulturu, po dinamici sukoba na hrvatskoj ideološkoj desnici zaradi epitet "jugonostalgičara". Nesporazum se ne završava ni u tome što takva kletva poprima opasne razmjere agitpropovske klevete ili denuncijacije čija je posljedica upravo organizirani progon vještica na Dubravku Ugrešić od strane hrvatske inkvizicije među književnicima, teoretičarima i kritičarima (A. Šoljan, S. Novak, S. Prosperov Novak, V. Žmegač, B. Čegec i in.). Nesporazum je relevantan i po tome što lijevu hrvatsku intelektualiju ne karakterizira nostalgija kao neartikulirana želja za povratkom u političku prošlost, već melankolija zbog izgubljenog jugoslavenskog socijalizma kao predmeta svoje kritike. Taj lažno optuženi nostalgičar jugoslavenstva postao je sada apsolutni društveni gubitnik zato što u današnjem ideološkom poretku za njega više nema mjesta čak ni kao kritičara bivšeg poretku, čak ni u muzeju. Njegov stvarni gubitak je današnje ne-priznavanje bilo kakve kritičke uloge naprama bivšem političkom uređenju. Ako još postoji, on je samo recidiv. Umjesto toga, njegova se melankolija tumači kao nostalgija za privilegiranim mjestom društvenog ideologa i klerika socijalizma.

Zato autoartikulacija lijeve kritike danas nije samo društvena melankolija, već posvemašnja argumentacijska regresija. Dubravka Ugrešić se u svojoj obrani poziva na truizme o spisateljstvu i ono što se za pisca kao pisca podrazumijeva: na načelo slobode pisanja ("Odlučila sam da se neću obazirati na markacijske oznaake"), depotenciranjem i trivijalizacijom svoje javne uloge na stupanj privatnosti ("Ne tužim se. Svatko izabire svoj put") i konačno, na horizont javne reprezentacije i autolegitimacije čiju smislenost je prethodno dovela u pitanje ("I ja sam hrvatska spisateljica"). Drugim riječima, lijevi pisac,

navodni “reprezentant bivšeg režima”, na svoje izbacivanje iz novohrvatske književničke ekumene odgovara pozivanjem na ono što joj je upravo oduzeto. No upravo to otkriva novost i izvanliterarni tragizam današnjeg hrvatskog pisca: Dubravka Ugrešić ne proglašava pravo i slobodu pisanja od režima države koji tlači pisca, nego od same književne zajednice. Zato je nesporazum između pomirljivog tona njezinoga samoisključenja i nakaradnosti njihovoga akta demokratskog *mobbinga* neiscrpan.

Oni hrvatski intelektualci, kojima se danas u Hrvatskoj usta lijepe etiketom “jugonostalgičari” i oduzima uopće pravo na riječ (“od njih se traži samo bezuvjetna kapitulacija”, cit. DALIBOR BROZOVIĆ), kritičari su bivšeg prosvijećenog socijalističkog režima; oni su njegovi lijevi disidenti, nestранаčka lijeva opozicija. Jedan od nakaradnih paradoksa današnje hrvatske situacije vidi se u tome što je desna opozicija tadašnjeg političkog režima, za razliku od lijeve, sjedila u samim partijskim redovima, poput citiranog akademika Brozovića. Oni su radili, prema svojim današnjim retuš-autobiografijama, riskantno i dugoročno za hrvatsku stvar, podrivali protuhrvatski socijalistički režim iznutra—uživajući pri tome sve njegove privilegije poput moći odlučivanja o politici kulture, znanosti i o sudbinama ljudi. Zato je položaj lijeve, kritičke disidencije obilježen kobnom dvojnošću čije socijalne posljedice tek sada izlaze na vidjelo: oni predstavljaju tip kritičara koji je ujedno distanciran i fasciniran predmetom svoje kritike. Njihova kritička generacija, stasala općenito kasnih šezdesetih godina na temelju lijeve intelektualne tradicije u rasponu od predratnog krležijanskog nasljeda i avangardne umjetnosti do svjetske afirmacije u *praxis filozofiji*, i proizašla mahom iz intelektualne i upravljačke elite jugoslavenskog društva, dala je u pravilu zapadnjački obrazovane akademske i lojalne građane socijalizma, koji ni politički ni društveno nikad nisu došli u iskušenje da prekorače onu granicu angažmana koja bi ih preko granice liberalnog svjetonazora otjerala u radikalnu političku disidenciju ili čak u lijevu emigraciju

socijalizma. (Takvi, posve rijetki akteri na kulturnoj sceni bili su više stilske figure te scene, njezino civilno lice i popravljači nepravdi režima.)

Inherentni cinički karakter te prosvijetljene jugoslavenske disidencije, generirane biološki iz redova društvene elite, kompenziran je iz lijevog utopizma ideologije svojih obiteljskih nasljeđa. Test iskrenosti tog intelektualnog opredjeljenja nastupio je tek danas: za razliku od tzv. hrvatskih jugounitarista, kojih je bilo podjednako i u bivšoj partiji i u kulturnoj infrastrukturi, kritička distanca prema političkom karakteru socijalističkog režima danas je ono što lijevim disidentima ne dozvoljava da neposredno zamijene stari objekt svoje kritičke fascinacije, državno i društveno uređenje bivše Jugoslavije od kojeg su se mogli distancirati u samoj Jugoslaviji i ostati na njezinu vrhu, za novohrvatsko. Forme njihove današnje "bezuvjetne kapitulacije" su intelektualna melankolija, plaćeni angažman u civilnim organizacijama ili šutnja. Ako se konvertitstvo bivših hrvatskih jugounitarista, opslužitelja bivše nedemokratske vlasti, u opslužitelje današnjeg nacionalističkog i pseudodemokratskog režima u Hrvatskoj pokazuje empirijski mogućim bez posredovanja, nikakvo neposredno konvertitstvo bivše lijeve kritičke disidencije socijalizma u apologete današnjeg režima nije moguće: ni jedan afirmirni lijevi hrvatski intelektualac, u značenju javne osobe koju ne konstituira puki akademski položaj već vlastiti intelektualni rad, nije postao ono što se u Hrvatskoj sada popularno zove "Tuđmanovim savjetnikom". (Takav pokušaj doživljava samo posthumno Miroslav Krleža.)

Lijeva intelektualna disidencija različitim usmjerenja i profila izgubila je s Jugoslavijom nešto što je istovremeno bilo predmet njezine kritike i nešto što je htjela održati; s novim političkim dobom konvertiti mogu postati samo oni primjerici socijalističke akademske inteligencije koji su karijeru i reputaciju prosvijetljene građansko-humanističke inteligencije socijalizma stvorili upisivanjem u postojeći horizont lijeve intelektualne tradicije

(krležijanstvo, frankfurtska škola). Njima su, kao akademskoj eliti iz zemlje komunizma s humanim licem, na Zapadu širom otvarana vrata.

Zato je za intelektualno nasljeđe autonomne kritike socijalizma, poput metaknjiježnosti Dubravke Ugrešić, danas nemoguć bilo koji oblik prijelaza u apologiju novog nacionalnog raja koji ne bi završio apsolutno sramno. Ona je za razliku od neposrednog konvertitstva klerikalne humanističke inteligencije socijalizma, danas jednako neplauzibilna kao što je bila nekad. Ta društvena “neplauzibilnost” kritičke pozicije nije nikakvo novo stanje: lijeva disidentska kritika je naprama lijevoj socijalističkoj vlasti, pred “svojim” socijalističkim narodom, bila isto onoliko nevjerodostojna koliko je danas desno-liberalna kritika današnje nacionalističke vlasti nevjerodostojna, apstraktna i nepoželjna pred “svojim”, “državotvornim” narodom (koji se, dakako, promijenio i populacijski-kvantitativno i ideološki-kvalitativno, ali je u odnosu prema kritičarima režima ostao više-manje isti). Nevjerođost je očito usud svake ideološki vjerne kritike usmjerene na režim čija se masovna legitimacija crpi iz ideologema uzvišenosti. U takvim uvjetima kritika režima pada u zamku koju je sama postavila: ona prva postaje žrtvom vlastite dihotomije, one o neautentičnosti režima i autentičnosti ideologije.

Zato se istinski paradoks konstruktivne kritike sastoji u tome da ne može biti predstavljena unutar političke i ideološke sfere kojoj pripada, a da ne padne u paradoks lojalnosti, odnosno da sama održava predmet svoje kritike. Unutar te sfere kritika nema drugog izbora nego da bude samo destruktivna, ili mora napustiti društveni okvir kojemu pripada. Da bi uopće bila društveno čitljiva kritika, ona mora transgredirati prostor, prijeći u emigraciju, bilo vanjsku ili unutrašnju, i to u formi radikalno ne-prikladnog diskursa. Neprijateljstvo mu je suđeno. Kritika može uspijevati kao čitljiv, analitički diskurs samo u liku potpuno osamostaljene (otuđene) teorije, koja nije “ničija”, koja ne

reprezentira nikakvu političku, kulturnu ili moralnu vrijednost danog društva na koje se odnosi. Ona, naime, postavlja upravo ona pitanja na koje društvo unaprijed odbija odgovoriti.

S druge strane, paradoks takvog društva, kakvo je danas upravo hrvatsko, leži u tome da ono može biti prikazano i učinjeno čitljivim kao društvo koje hoće "sebe" jedino preko svoje radikalne kritike. Izdaja je jedini mogući oblik lojalnosti prema društvu koje je izdalо one vrijednosti koje uopće čine društvenost. Drugim riječima, jedino je kritički tekst poput "Limenke čistog hrvatskog zraka", i nikakva apologija osujećenog hrvatstva, mogao postati reprezentativan za Hrvatsku u ulozi svjedočenja pred javnošću svjetsko-građanske povijesti, kao što je i socijalistički režim s humanim licem i cijeli vrijednosni sustav bivše Jugoslavije također bio prikaziv samo sa svoje negativne, kritičke strane koju je tematizirala lijeva disidencija socijalizma. No, kao što je lijeva disidencija lijevog režima koristila to mjesto kritičara više štedljivo i ambivalentno, nego radikalno, fiksirajući glavninu svoje kritičke energije na autokratsku figuru socijalističkog vođe naroda u osobi Josipa Broza Tita, tako i današnji desni disidenti desnog režima iz redova građanske inteligencije (poput Vlade Gotovca) ponavljaju figuru ideološki lojalne kritike, ali u specifično izvrnutoj formi i sa specifično izmijenjenom ideološkom supstancom.

Dok je primjerice *praxis-filozofija* šezdesetih i sedamdesetih godina otvorila prostor za kritički govor prema "vani", kroz internacionalno izdanje časopisa i na internacionalnom forumu poput Korčulanske ljetne škole, kritički stav današnje desne disidencije prema desnom nacionalističkom režimu Franje Tuđmana posve je oportunistički: govoriti samo prema unutra da se ne "ukalja domovina". To u danim okolnostima znači samo govoriti "hrvatskije od hrvatskog". U tome je sadržana lakoća egzistencije srećkovića zvanog nepatriotski kritičar: on nema izbora. Ako hoće smisleno govoriti, on može govoriti samo prema "vani" i postati izdajnik. Naprotiv, za prosvijetljenog nacionalnog

intelektualca iz doba socijalizma, istinskog gubitnika novog doba, govoriti danas znači postati slučaj nesretne egzistencije koja hoće biti ujedno klerik i kritik, vjernik i disident, odbacivati nacionalističku formu i spašavati njezinu supstancu.

Zato se, ponovo, pravi sadržaj spora oko limenke hrvatskog zraka tiče prava na reprezentaciju Hrvatske, odnosno u jasnoj poruci klerikalnog korpusa hrvatske nacionalne inteligencije da nijedan skeptik i defetist novog hrvatskog doba, napose ne onaj nehrvatskog etničkog porijekla, ne smije predstavljati Hrvatsku. Hrvatski masovni i pogubni idiotizam sastoji se upravo u tome što apologetski diskurs kleričke inteligencije uopće ne može artikulirati takvo uzvišeno samorazumijevanje društva i države, kakvo je današnje hrvatsko, a da se ne obrne u svoju suprotnost — u nakaradu i tragikomičan govor. Apologija nužno proizvodi ili tautologije ili trivijalne, očekivane iskaze, a njezini perlukutivni učinci su masovna paranoja. Ona se ni ne obraća vjernicima, naprotiv, njezin adresat je uvijek pretpostavljeni neprijatelj. Ali ni desni hrvatski disident također ne može predstavljati Hrvatsku jer se dragovoljno, iz “istinskog i najdubljeg patriotizma”, pretvorio u prisilnog apstinenta kritike neautentičnosti autentičnog; on zapravo ne može, i to s pravom, povući razliku između svog uzvišenog patriotizma i groteskne zbilje patriotizma. Zato funkcija smislenog govornika prelazi na kritičara-izdajnika: on je jedini predstavnik nacije. Možda u tome paradoksu leži i djelomično objašnjenje za višak agresivne energije koja je uložena u aktualni pogrom lijevih intelektualaca u Hrvatskoj, mahom feministkinja.

Na toj pozadini, aktualni obračun hrvatske klerikalne inteligencije s intelektualcima lijeve prošlosti, označenim stigmom “jugonostalgije”, najdublji je nesporazum službene Hrvatske sa svojom vlastitom slikom, čije posljedice trebaju nositi pojedinci ostavljeni režimskim medijima za slobodan odstrel. Okolnost da bilo kakav kritički osvrt u stranim medijima o političkom, socijalnom i općem kulturnom stanju Hrvatske nakon prvih

demokratskih izbora za parlament, bilo koji skeptički napis o "domovinskom ratu" ili o sudjelovanju hrvatske vojske u ratu na tlu Bosne i Hercegovine s nečasnim namjerama prema toj državi pod krinkom ratnog saveza i obrane Hrvata, uvijek izaziva samo agresivno odbijanje i protureakciju u službenoj hrvatskoj javnosti, sindrom je nametnutog nacionalnog sa-morazumijevanja koje ne može prihvati ni samo bilo kakvu kritičku sliku o sebi, nego ni bilo kakvu pomisao da postoji bilo kakav realistički prikaz svog stanja osim idealizirajuće slike o sebi. Ono što od kritičkog i realnog čini nesnošljive suprotnosti jest samo uzvišeno samopoimanje službene hrvatske države i njezinih organa, od najviših instanci političke vlasti do najnižih kulturnih institucija poput seoske biblioteke.

Najgreteskniye o toj derealizaciji javne svijesti u Hrvatskoj svjedoče slučajevi zahtjeva hrvatskih institucija upućenih na razna mjesta tzv. svjetske i evropske javnosti, za koju se pret-postavlja da je isto tako idiotski konzervativna kao hrvatska, da zbog same činjenice srpske vojne agresije na Hrvatsku odbije svaki kritički prikaz hrvatskog stanja kao denuncijaciju istinite i pravedne stvari i da sudjeluje u reprodukciji masovne hrvatske nacionalne mitomanije. Isto tako, slučajevi fingiranih prikaza političkih, kulturnih i intelektualnih nastupa Hrvatske na "europskoj" sceni rječito govore o gubitku realnosti što konstituira masovno hrvatsko osjećanje "uzvišenosti". Nasuprot tome, recepcija i odjeci na koje u evropskom okruženju nailaze upravo kulturna i politička kritika hrvatskog stanja, poput eseja Dubravke Ugrešić, samo je znak potrage za realnim očekivanjima evropske javnosti, kulturne kao i prosječne medijske; oni su po-kazatelj da je horizont očekivanja "zapadno-evropske uljudbe", kojoj se nova hrvatska tako besramno ulaguje da bi na svakom koraku izdavala važeće vrijednosti same Evrope, konstituiran na principu realnosti, na tome da je evropska solidarnost sa Hrvatskom iz doba ratnih akcija bivše savezne armije i paravojnih srpskih jedinica Arkana i Šešelja mobilizirana za ideju

spašavanja društva, ugroženog ljudstva i kulture čovječnosti, a ne za uzvišeno državotvorno i nacionalno-povijesno samopoimanje Hrvata. Mobilizacija svjetske javnosti smjerala je na spašavanje dosegnutih razina društvenog i političkog razvoja u bivšoj Jugoslaviji. Hrvatsko “Danke Deutschland!” vratilo se kao njemačko “Danke nein, Kroatien!” Ako je Hrvatska zaslužila međunarodno priznanje dok je JNA tenkovima gazila ustav Jugoslavije, poruka koju Hrvatska sad zasluženo dobiva iz svijeta daje zaključiti samo jedno, da se skandal priznanja ne sastoji u činu priznanja samostalne Hrvatske nego u tome da je Hrvatska još uvijek priznata zemљa.

Zašto bi to, da parafraziramo pitanje Dubravke Ugrešić iz citata na početku, bilo tako teško shvatiti hrvatskim piscima? Razlika između “mislećih” i “nemislećih” pisaca, koju u svom melankoličnom eseističkom diskursu uvodi Dubravka Ugrešić da bi racionalizirala to neopisivo antiintelektualno stanje u Hrvatskoj, skriva razlikovanje kritičkih i kleričkih ideologa, ali ona je sekundarna u odnosu na njihovu današnju zajedničku karakteristiku: naime na to da se hrvatski pisci shvaćaju piscima i prije akta literarnog pisanja, literatima kao naddruštvenim predstavnicima hrvatske ideologije ostvarene kroz samostalnu državu, literatima kao likovima iz *reality showa* državotvorne ideologije, likovima iz priče koju piše neki drugi veliki pisac.

No zabuna nacionalnog pisca poput današnjeg hrvatskog jest u tome da ne piše iako je pisac, on ne piše upravo kad emfatično, kao deklarirani nacionalni pisac, reprezentira ideal nacije. On upravo tada ne piše i ne može postati piscem nego samo statira kao pisac u velikoj ideološkoj priči države koja (se) piše sama sobom. Zato pisac sad politički umjesto u književnoj praksi ponovno proživljava onu već tradicionalnu hrvatsku književnu traumu, sadržanu u motivu osujećenog genija, reprezentanta visoke osobne ili kolektivne kvalitete koju ne dovodi do realizacije. Danas je ono što ga osujećeće već ostvareno, osujećenost je sada njegov politički *spiritus movens*, radosno zadovoljenje

kroz višnje ideološko pozvanje, pravu nacionalnu stvar. To je stanje više od same literature.

Zato današnji hrvatski pisci nisu, za razliku od Dubravke Ugrešić, nesretni, tužni ili melankolični. Tradicionalni, intra-literarni organizator hrvatskog književnog diskursa, motiv osujećenosti, nastupa ekstraliterarno, i to kao blagovijest spa-senja koje dolazi iz hrvatske političke zbilje i koja ih oslobađa od svakog ropskog rada za ideale u literaturi: visoki ideal nacije, nacionalne kulture i nacionalne države, ne traži od nacionalnih pisaca ni inventivnost ni dosege nego samo radosnu apologiju, i povremeno, radi očuvanja načela stvarnosti, paranoičku sliku svijeta. Njihovo bivanje piscem uvjetuje se samo prihvaćanjem te političke zamjene za unutrašnji literarni motiv osujećenosti. Hrvatstvo je oslobođeno iz tisućgodišnjeg ropsstva tako da je i samo postalo svojim zatvorom: "Hrvatska inteligencija mora objasniti hrvatskom narodu, koji je zbog dugotrajnog tudinskog ropsstva tradicionalno nepovjerljiv prema svakoj vlasti, da je konačno dobio svoju, hrvatsku vlast", rekao je novi predsjednik Hrvatske i doktor povijesnih znanosti, Franjo Tuđman, u govoru hrvatskim intelektualcima o njihovoj novoj društvenoj zadaći. Napustivši u svome samopoimanju autonomno polje književnosti, idealni hrvatski književnici očituju zlatno pravilo svoje tradicije: hrvatskom se piscu može oduzeti sve, čak i državu, naciju i ideologiju autentične kulture, ali da bi bio piscem, ne smije mu se oduzeti ideologem osujećenosti. S izbavljenjem iz robovanja tom literarno najproduktivnijem motivu, on u novoj hrvatskoj državi masovno više ne zna pisati. Pravi hrvatski pisac ne piše jer se njegova najsvetija stvar, do koje mu je stalo, piše sama.

Paradoksalno, taj sindrom regresije kao da se ponavlja i kod još kritički mislećih hrvatskih pisaca, poput same Dubravke Ugrešić, koji padaju u krizu književničkog identiteta i samolegitimacije. Da ponovimo: Pravo na književno stvaralaštvo oni pokušavaju utemeljiti u apstraktnom načelu ljudskih prava koja

su bila predmetom obrane od represije i u socijalizmu — u pravu na individualnu slobodu, na slobodu govora, na individualnom putu! Iako se čini opsoletnim, to jest i može biti legitimno, smisleno i logično samo u zemlji totalnog društvenog, političkog i kulturnog debakla poput nove Hrvatske.

Tako u trenutku kad joj je oduzeto pravo na hrvatsku književničku legitimaciju, kad je izbačena i iz prirodno-jezične pripadnosti hrvatskom književničkom korpusu, Dubravka Ugrešić ponovo evocira ono jedino i posljednje što konstituira pisca kao pisca, posljednji nedjeljni ostatak spisateljstva — autonomno književno polje (“radije će prošetati branikom lijepo književnosti”). Ali ona, već smo vidjeli, svoje društveno pravo na književnu praksu legitimira regresijom na isti politički argument koji ju je učinio društvenim parijom: “I ja sam hrvatska spisateljica”. Nije riječ o pukom apelu na pravo hrvatstva “po krvi”; ona se, poput onih što na nju odapinju svoja pera-strelice da je izagnaju iz svoga svijeta, vidi osujećenom u pravu da bude reprezentantom nadknjiževnog društvenog idealra — reprezentant prava na pravo govora. Tragikomedija tog novog traženja kritičkog pisca kao i tragedija njegove publike, leži u tome što je to pravo već oduzeto Dubravki Ugrešić, i to autonomno književnički, aktima književne zajednice koja se pretvorila u zajednicu nacionalnih ideologa. Ona je ta koja sada, u navodno demokratskom političkom poretku, preuzima ingerencije totalitarnog režima.

Granica melankoličnog diskursa Dubravke Ugrešić leži u tome što njezin legitimni apel na slobodu književnog govora, na pravo da ostane anacionalna, apatriidna književnica kao pravo na individualni izbor i razliku, ponavlja poziv na pravo koje pripada piscu u trivijalnom smislu oduvijek već kao građaninu. Književnička gesta je politička utoliko što je građanska i ona svakako indicira civilno-društveni pad hrvatske kulture. Otud spisateljica počinje u izvjesnom smislu ispočetka, njezina melankolična gesta povlačenja u “sebe”, na “branik književnosti”,

postoji za druge, ona je znak za početak rekonkviste civilno-društvenog mišljenja nakon nacionalističke restauracije političke autoritarnosti u Hrvatskoj. No za kulturu, taj apel spisateljice samo potvrđuje da je u čitavom sukobu na hrvatskoj književnoj i intelektualnoj sceni 90-ih neprimjetno napušteno autonomno polje mišljenja uopće i književnosti napose, da je nestala ona sfera odakle piscu-misliocu pridolazi jedina praktička sloboda da govoriti ili piše.

Dok je u svijetu socijalizma, impregniranom lijevom ideologijom, svojom metafikcionalnom literarnom praksom Dubravka Ugrešić primjenjivala postmoderni ironički model odnosa literature i stvarnosti, sada u nacionalistički izmijenjenim političkim i ideološkim okolnostima svijet stvarnog i trivijalnog zla u književnom cehu vratio je i nju u modernistički kliše ideologije hrvatskog intelektualca izvan i unutar literature: na tradicionalni lik hrvatske literarne moderne, osujećenog reprezentanta izvanliterarnih idea. Da bi postalo praktičkom slobodom, literarno pisanje nema drugog izbora nego da se osloboди tog tradicionalnog hrvatskog kompleksa. Da bi mislila društveno, literatura mora pisati larpurlartistički. Pozicija Dubravke Ugrešić u tom je smislu još ambivalentna; ono što je obećavajuće i što nju čini izvornom književnicom, jest specifična pronicljivost njezinog metaliterarnog analitičkog diskursa, skrivena ispod melankoličnog hrvatskog tona i osobnih tegoba pojedinca. ●

04 /

Desno od raja: hrvatski neofašizam i demokratske procedure

POJMOVNIK ZA IZRADU LEKTIRE: Slobodan Milošević • definitna deskripcija ‘lijevi hrvatski polit-analitičar’
• *Mi-govornik* iskaza • Dobroslav Paraga • JNA i demokratska argumentacija • HSP • HOS • UNPROFOR
• demokratski proceduralist • deliberativna demokracija • ‘profašistički organizirane snage’.
Omladinski radio 101 • HRT ‘katedrala hrvatskog duha’
• Antun Vrdoljak • “Bog i Hrvati” • Romano Bolković

“Ova zemlja je među prvima u svetu ustala protiv fašizma pa je zato potpuno neobjasnjava njegova pojava u ovim predelima. Nama zato sada, kao ni tada, pre pedeset godina, ne preostaje ništa drugo nego da tome stanemo na put.”
(CIT. SLOBODAN MILOŠEVIĆ, GOVOR ZA DAN ARMije, 22.10.1991.)

“Ta Armija ne samo da uništava Hrvatsku i njezine državljanе, ona gura Hrvatsku u desničarsko, profašističko, i dapače dovodi nas u situaciju da nemamo moralnih argumenata protiv profašistički organiziranih političkih snaga. To su političke činjenice... Kad se sve to uzme u obzir (...), onda postaje jasno što nam je problem, to su nedemokratske mjere koje nas navode da u ime demokratske procedure moramo zastupati Paragu protiv Tuđmana.”

(CIT. LIJEVI HRVATSKI POLIT-ANALITIČAR, 1991.)⁰¹

Ako je ikada, makar samo i u jednom času izgledalo kao da će stvarni krvavi rat nadmašiti nepodnošljivi užas riječi koje su još i prije događanja na Šentilju u lipnju, i ranije u Borovu selu u svibnju 1991., i redom dalje, bile ne samo prolog za rat, nego upravo rat u mediju jezika, komunikacije, sporazumijevanja, mediju čije je uništenje neizostavni uvjet svakog “stvarnog rata”, ako se dakle činilo mogućim da će sâm rat nadmašiti užas huškanja lažima i užas praznine od analitičke racionalizacije činjenica, sâme riječi zorno pokazuju da je užas od rije-

01 DIDASKALIJA O CITIRANJU: Citirana izjava potjeće iz istog razdoblja kao i prva (jesen 1991.). Zbog nemogućnosti jednoznačne identifikacije izvora autor se ovdje navodi, kao i u prvoj novinskoj publikaciji teksta, pod frazom “Mi-govornik” ili definitnom deskripcijom “lijevi hrvatski polit-analitičar”. Jedan je od osnivača tada već raspadnutog UJDI-a (Udruženje za jugoslavensku demokratsku inicijativu) osnovanog 1988. te potom član HHO-a (Hrvatski Helsinski Odbor).

či stariji i dublji od užasa rata. Ako mu nije otac, onda mu je brat.

Ovi već ostarjeli primjeri političkog i analitičkog govora o nemiloj pojavi fašizma na ovim prostorima i situacijama odavno bi izgubili na relevanciji i informativnosti, usprkos aktualnosti rata i komplementarnosti situacije u kojoj su izrečeni. Prvi neposredno povodom djelovanja JNA u Sloveniji i Hrvatskoj, kao najava i apologija intervencije JNA pod vidom nove borbe “fašizma na ovim prostorima” koja u istom aktu ujedno kamuflira svoju vlastitu ulogu proizvođača i pokrovitelja novog fašizma; drugi kao naknadna racionalizirajuća analiza profašističkih učinaka one prve akcije i apologija procedura njihove demokratske legitimacije.

Obadva iskaza nestala bi u naplavinama ratne propagande i kakofonije ekspertnih mišljenja da ih ovih dana iz mraka zaborava na svoj način ne izvlači “krugovalna postaja HOS-a”. Njoj svakog dana na po šezdesetak sekundi izbornog spota svoje medijsko tijelo ustupa, dakako za svrhe izborne promocije, zagrebački *Omladinski radio 101*. Radikalizirajući običaj OTV-a da na jednog autentičnog, ili samo objeđenog “komunjaru”, mora doći barem jedan ako ne i više ustaša “od zuba do nokata na nogama”, *Radio 101* redovito prije vijesti pušta jedini izborni spot HSP-a, tu ljutu travu ustaštva, pod čijim djelovanjem trčećim ritmom i trčećom rimom svi dobivaju svoje pravo mjesto.

Vjerujući da je kratki izborni spot HSP-a uredno plaćen *Radiju 101*, za razliku od dugih, spektakularnih i besplatnih misa koje HDZ dobiva od službujućeg kardinala u liku Antuna Vrdoljaka u katedrali hrvatskog duha pod imenom HRT, ostaje jedino pitanje ne bi li u tom spotu čak i za radio koji ga emitira trebao ili čak morao biti zazoran pomak smisla do kojega ćemo, ideološki neutralni kakvi već jesmo kao medij, doći ako apstrahiramo od svakog sadržaja: naime do momenta forme! Mogu li doista sve stvari biti na svome mjestu ako je podmiren samo financijski račun za nešto što bi već sa stanovišta medija kao servisa, mje-

sta društvenosti društva prije moglo biti uznemiravajuće nego smirujuće? Naime, za nešto što u demokratski areal društva ulazi trčećim militarizmom. HSP se na *Radiju 101* reklamira za demokratske izbore i preporučuje kao HOS. Taj skandal u izbornoj taktici jedne političke stranke, ma kako bio "znakovit" za sadržaj i formu izbora, nije zaintrigirao ni najpoznatijeg off tv-"*gostoprimeca*" u metropoli s OTV-a, Romana Bolkovića, iako mu se šef rečene stranke, Dobroslav Paraga, nudio kao na pladnju. Na uporno, zajapureno i uvrijedeno ponavljanje kako mu je "državni radio skinuo taj spot", šef HSP-a nije dobio nijedno pitanje "glede i svezi" samog spota. Tako, iako medijski nezabilježen događaj, tj. skinut s državnog radija, neprokomentiran na OTV-u, itsl., spot i dalje ipak postoji, on se događa.

Tim prešutnim događanjem izbornog spota HSP-HOS-a, kojim se zagrebačka mladež budi iz drijemeža prividnog mira metropole, dozira se svakodnevno i čestim porcijama kao veselo odgovor na neveselo pitanje "političkih činjenica" o kojima zbori hrvatski polit-analitičar, autor gore citiranog iskaza o ulozi JNA u uništavanju moralnih argumenata protiv hrvatske desnice i o prisili da Paragu brani od Tuđmana. Sad vidimo da mu taj isti Paraga odgovara na sljedeći način: *Krugovalne žice bruje, Dobroslav nam poručuje: UNPROFOR za HDZ, za Hrvata HSP!*

Da je Dobroslav Paraga "obranjen", saznali smo najkasnije po njegovu izlasku iz (bivše) "Palače pravde", tj. Okružnog suda u Zagrebu, kojom prilikom, dajući priopćenje za zainteresiranu javnost, nije opovrgao niti je to smatrao zanimljivim, ni jednu stavku iz optužbi nego je izrekao krajnji sud o samome sebi. Njime se dakako ustoličio u sveca. Njemu je, naime, samo na umu dobrobit hrvatskog naroda i zato ne može biti kriv ni pred kime ni za što, osim pred Hrvatima i pred Bogom. Drugim riječima, on ne priznaje ovaj hrvatski državni sud, milosti ne traži niti bi im je dao!

Proglasiti se odgovornim jedino pred Bogom i Hrvatima ne znači samo prešutno nego i izričito smatrati se neodgovor-

nim pred zakonom. Paragina “krugovalna postaja” obznanila je to narodu i vlastima dovoljno jasno tretirajući svojedobno likovne umjetnike u sjedištu njihovog društva na način kojim je odasljana više nego jednoznačna politička poruka. Sve što se događalo poslije te mračne “zgodbe” sa zauzimanjem zgrade na Starčevićevom trgu, bile su od HSP-a alias HOS-a sve sâma “radosna izvješća” s ratišta i vesele poskočice-koračnice. Mogao bi se sada netko od viđenijih članova hrvatske demokracije, poput citiranog polit-analitičara, smatrati zaslужnim za obranu i “nezaustavljeni uspon” Artura Uia u liku Parage, kad bi taj smatrao ikoga drugoga vrijednim za Hrvate i Boga osim samoga sebe. Obrana Parage od strane hrvatskog polit-analitičara bijaše, sa stanovišta Paraginih potreba, dakako, nepotrebna i neumjesna, on sam nepotrebit svake političke, a to znači argumentativne obrane. I to je ono stanje, tj. “političke činjenice”, koje naprijed citiranim iskazu vraća intrigirajuću aktualnost, iako je u vladajućem političkom diskursu Hrvatske okončana ne samo svaka “mogućnost Jugoslavije” nego i agresija JNA na Hrvatsku, a raspisani su već i drugi parlamentarni izbori.

Relevantan je naprijed navedeni citat bez obzira na svoju starost, ali ne po tome što uzrok hrvatskog ultradesničarskog i profašističkog skretanja vidi u agresiji JNA. To bi bio samo još jedan primjerak masovno-psihološkog i političkog konformizma koji u agresiji JNA traži izvanjski razlog i alibi za unutrašnje političke i ideološke procese Hrvatske, ali se za razliku od otvorenosti tih procesa kamuflira u analitički, neutralni i formalni diskurs. On je doista relevantan samo po tome što za problem društva, u čije ime govori pod zamjenicama ‘mi’–‘nam’—naime profašistički organizirane snage koje određuju stanje u Hrvatskoj—rješenje traži u legitimiranju neofašizma kroz demokratske procedure. One su razlog zbog kojih, prema hrvatskom polit-analitičaru, moramo “zastupati Paragu protiv Tuđmana”. Tek na toj pozadini postaje transparentna konstrukcija iskaza o tome zašto se “profašistički organizirane političke snage”, za

koje ime Parage ovdje očito služi samo kao metonimijska zamjena i koje su navodno stvorene kroz i uslijed agresije JNA na Hrvatsku, promoviraju u instancu pred kojom se više ne može “argumentirati” o “mogućnosti bilo kakve Jugoslavije”, dakako nakon agresije JNA na Hrvatsku.

Argument hrvatskog demokratskog proceduralista iz prinčipa, izvršava se dakle na sljedeći način: Budući da ‘nas’ je agresija JNA na Hrvatsku gurnula u desničarsko, profašističko, uništila je svaku mogućnost argumentacije o mogućnosti Jugoslavije pred profašistički organiziranim snagama u Hrvatskoj, ali baš zato, zbog demokratskih argumentativnih procedura, ‘mi’ moramo braniti Paragu, tj. integrirati profašistički organizirane snage u demokraciju, jer su proizvod nedemokratskih mjera JNA.

Ako se bez otpora može pristati na prve dvije “političke činjenice” hrvatskog polit-analitičara lijeve provenijencije, naime da je JNA svojim ratnim djelovanjem u Hrvatskoj pružila alibi za jačanje desničarskih i profašističkih tendencija te time uništila sve demokratske uvjete za mogućnost demokratske rasprave o “mogućnosti Jugoslavije”, posve je začudna logička forma treće tvrdnje u kojoj argumentator pod pojmom i u mediju argumentacije i razumskog političkog govora hoće povezati nespojivo — ratno djelovanje JNA, hrvatski nefašizam i ‘nas’, tj. društvo za koje navodno stoji taj govornik ‘mi’.

U toj konstelaciji, u kojoj je predmet rasprave unaprijed već liшен svake topičke vrijednosti, jer u svakoj ustavnoj saveznoj državi svaka agresija savezne armije protiv jedne savezne jedinice po sebi već znači kraj savezne države, postaje jasno da informativna vrijednost samog iskaza ne leži u onome što hoće reći o objektivnom problemu govornika (to da navodno tek agresija JNA objektivno gura njega i cijelo hrvatsko društvo prema strani hrvatskih profašistički organiziranih političkih snaga) koliko u njegovu osobnom i subjektivnom stanju, naime da se mora voljno odlučiti za izbor unutar hrvatske desnice, naime da mora “braniti Paragu pred Tuđmanom”.

Pravi spektakl na tome privatno-psihološkom, “subjektivnom” problemu subjekta iskazivanja sastoji se međutim upravo i samo u tome što on sebe predstavlja kao ‘mi’, dakle u tome što on samoga sebe ispostavlja kao reprezentanta hrvatskog društva stiješnjenog i “prisiljenog” kao kupus u loncu između dviju agresijskih sila: one izvanske koju čini “ta Armija”, i one unutrašnje koju čine “profašistički organizirane političke snage”. Riječ je o srazu dviju sila od kojih je ona prva ujedno i uzrok ove druge: armija je ta koja Hrvatsku, ali sada zajedno s njime, gura u savez s profašističkim i pruža alibi koji mu za to treba.

Na toj pozadini, budući da je približavanje između hrvatske intelektualne ljevice u ulozi političkog analitičara i Parage kao metonimije za profašističku desnicu obavila već ‘Armija’, nije jasno zašto bi lijevi hrvatski polit-analitičar uopće još trebao “braniti Paragu od Tuđmana”, osim dakako upravo iz ljubavi za “demokratske procedure”, za čist princip deliberativne demokracije koji mu omogućuje da se sâm iz stigmatizirane pozicije lijevog intelektualca bivšeg svrgnutog režima transformira u vrhovnog arbitra, da u samom “sudištu” čiste i neutralne demokratičnosti, koje on svojim analitičkim govorom performativno uspostavlja isto kao što JNA s pretpostavkom o fašistoidnosti hrvatskog društva proizvodi fašizam u stvarnosti, integrira “profašističke političke snage” u demokratski poredak.

Ne ulazeći u generativni odnos uzrokovanja i proizvođenja između onih dviju zlih prisila za društvo poput hrvatskog u uvjetima raspada savezne države, svih njezinih institucija te onog što se zvalo jugoslavensko društvo, ostaje problematična shema u kojoj nam citirani iskaz sugerira tzv. “političke činjenice”. Ta shema je antagonistički postav dviju nesnošljivih sila na pozadini idela “argumentacije”. On jednu svoju karikaturalnu stranu dobiva time što u argumentativnu instancu izrijekom promiče jedan notorno antiargumentacijski nastrojen političko-ontološki entitet, naime “profašistički organizirane političke snage”, a drugu time što se istom takvom “argumentacijskom”

silom može prikazati “armija koja tenkovima uništava Hrvatsku i njezine državljane” i koja upravo tim perverznim postupkom prema Hrvatskoj dokazuje njezinu fašistoidnu narav. Naime, naš iskaz sam posjeduje onoliko argumentacijske vrijednosti, kad profašističke snage povezuje s bilo kakvom argumentacijom, koliko argumentacijske vrijednosti posjeduje postupak bilo koje vojne sile koja agresijom istjeruje željeni dokaz. Za-uzvrat, dijametalno suprotan stupanj konfuzije sa samim sobom pokazuje autor iskaza kad se, zastupajući cijelo društvo kao govornik ‘mi’, zapliće u fantazmi argumentacije između dviju neargumentacijski ustrojenih sila. Njima je bilo nužno i dovoljno samo da se međusobno prepostave pa da se svaka od njih materijalizira bilo u “profašistički” bilo “armijski” organizirane snage tako da stješnjeni subjekt iskazivanja ostane bez argumenata i da se nađe na strani profašistički organiziranih snaga, iz proceduralnih razloga, dakako.

Na takvoj pozadini krivo postavljenih adresa političke argumentacije uvodni citat govori o zloj konstelaciji prisile za društvo poput hrvatskog koja ga ucjenjuju izvana i iznutra, i to baš u trenutku kad se nalazi u situaciji nemogućeg izbora između rata s JNA i Tuđmanove demokracije. Ali isto tako citat govori o zlom stanju svoga autora u privatnom i u općem smislu. On je to što ovaj politički govor artikulira iz perspektive tih istih sila koje uništavaju hrvatsko društvo, ali pervertiraju i njegovu “argumentacijsku dispoziciju”. On priziva “argumentaciju” pred notorno antiargumentacijski nastrojenim silama, i to o nečemu što je samom činjenicom svoga postojanja izvan svake dobre volje za argumentacijom. To suvišno, ali zato simptomatično povezivanje dvaju momenata antiargumentacijske dispozicije—instance pred kojom se po definiciji nikada ne može argumentirati (“profašistička ultradesnica”) te predmeta o kojem se više ne može argumentirati (“JNA”)—pokazuje da autor iskaza nekontrolirano subvertira faktičko nepostojanje stvarnog ili još mogućeg sadržaja svog političkog diskursa (“moguć-

nost Jugoslavije") u prisilu da sâm postane medij interpelacije i preuze me prisilu od strane JNA da dokaže zlu, profašističku čud hrvatskog društva.

To efektivno znači da subjekt 'mi', tj. hrvatsko društvo u cjelini koje sada mora vršiti nemogući izbor između rata i demokracije, postaje nosiocem pogubne poruke, naime nosačem i sadržajem komunikacije antikomunikacijski ustrojenih sila. Na sreću, riječ je samo o lijevom hrvatskom polit-analitičaru koji je, iako se predstavlja kao 'mi' hrvatskog društva, već izvršio izbor između ratne mašinerije JNA i Tuđmanove demokracije tako da je odabrao Dobroslava Paragu. To međutim samo znači da je autor iskaza zapravo izvršio izbor između Tuđmanove demokracije i Dobroslava Parage, tj. ono što on metonimijski reprezentira.

Ipak, vrijedno je zapamtiti da njegovo 'mi' stoji za hrvatsko društvo pod onom prisilom koja izvana interpelira njegovu zlu, fašistoidnu čud, a iznutra, pod prisilom obrane, navodno proizvodi taj traženi zločudni odgovor—"profašistički organizirane političke snage". Iz perspektive izvanske prisile, to 'mi' je poput glasnika čija poruka sadrži nalog za pogubljenje donosioca ili da, po klišeu orijentalnih priča, na putu do svoje katastrofe pronađe zamjenika. Iz perspektive unutrašnje prisile, skretanje u "desničarsko", to 'mi' lijevog polit-analitičara zapliće se u fantaziranje argumentacijskih dispozitiva tamo gdje im nije mjesto i postaje diskurzivni mehanizam za pranje prljavog ideološkog porijekla i prljavih političkih radnji jedne pjevno-marševski nastrojene, pseudopolitičke stranke, koju on, autor iskaza, misli da mora braniti "protiv Tuđmana" iz proceduralnih razloga.

Ako slijedom logike citiranog iskaza povežemo međusobno nespojive stvari, kao što su ultradesničarska pseudostranka i argumentacijske procedure demokracije, onda se čini da je "obrana Parage od Tuđmana" iz formalno-demokratskih razloga bila ne samo nepotrebna apologetska usluga *pro bono* iz lijevo-liberal-

nog odvjetničkog ureda jednom “svecu” pred njegovim Bogom i njegovim narodom, nego i mjesto buduće smrti svake pa tako i deliberativne demokracije. Ili je to samo bizarna potvrda već uvriježene prakse da hrvatska ultradesnica svoju potvrdu o demokratskom pranju i svoju društvenu apsolvenciju dobije kroz analitički diskurs jednog jugoslavenskog intelektualca lijeve provenijencije koji se za mjesto ‘mi’-subjekta u novim hrvatskim gibanjima u desno, desnije i desničarsko tek bori s aporijama liberalne tolerancije za koju po svojoj naravi nema argumentacijske dispozitive. ●

Miračni
Sujet
želje

05 /

Rat i performativ: taj svijetli predmet Predsjednikove želje

POPIS OSOBA, POJMOVA I FIGURA ZA SAŽETAK: ‘rat je završen’ • Franjo Tuđman • uzvišeni Mi-govornik • hiljastički hrvatski san • konstativ vs. perfomativ • ‘žrtva za Europu’ • Ivan Zvonimir Čičak • Žarko Domljan • Struga (selo na Baniji) • ‘šprahfeler’ Predsjednika • rat u Bosni i Hercegovini • diskurs luđaka.

“Ne, mi se nismo zabunili kad smo nedavno rekli da je rat u Hrvatskoj završen. To možemo reći i danas: rat u Hrvatskoj je završen.” (CIT. PREDSJEDNIK REPUBLIKE HRVATSKE, DR. FRANJO TUĐMAN)

Više od začudnosti proizvela je ova Predsjednikova tvrdnja izrečena pred “novinarskim kolegijem” u najizvanrednijoj od svih “redovitih tiskovnih konferencija” kojima svečarska državna televizija prati sva pojavljivanja hrvatske države a napose nastupe Predsjednika. No ova nije bila najizvanrednija samo po sadržaju, zbog obznane završetka rata u Hrvatskoj u proljeće godine 1992., dakle ne po sadržaju koji tako eklatantno proturječi stvarnosti ispunjenoj ratom. Ona je još izvanrednija po svojem izričitom, naglašenom i uznesitom ponavljanju sadržaja, dakle po formi prezentacije koja emfatično proturječi svakodnevnom iskustvu i zdravom razumu.

Zar je moguće da se stubokom izokrenula priča o carevom novom ruhu i da samo car ima ono što nitko drugi nema—naime, uvid da rata u Hrvatskoj, u njegovom punom jeku, zapravo više nema, premda ga svi još uvijek osjećaju, i to na svojoj goloj koži? Ne, priča o carevom novom ruhu ovdje stvarno ne funkcioniра, ali kao da netko u priči ima “šprahfeler”. Jer, što bi moglo biti na stvari, ako sam Predsjednik Republike—Mi-govornik naprijed citiranog iskaza, onaj isti koji samoga sebe u tv nastupu uživo oslovljava s *pluralis maiestatis* ‘Mi’—kontrafaktički izjavljuje, dapače “ustvrđuje”, ili ako više volimo, “priopćuje” javnosti ili “pučanstvu”, da rata više nema, da je završen, okončan. I sve to iako još uvijek ne traju samo bitke na frontama, nego i ideoološki i psihološki rat protiv protivnika rata u Hrvatskoj, iako su sva ta ratna događanja jednako intenzivna sada u Hrvatskoj kakva su bila nekoliko mjeseci ranije, od izbjivanja rata u ljeto 1991., iako je rat, u međuvremenu, s istim motivima, akterima, takoreći ispočetka i u svome izvornom obliku, odavno već prenesen na tlo Bosne i Hercegovine.

Ipak nitko, pa ni nosilac onog uzvišenog ‘Mi’, nije tvrdio da se pogubne bitke ne vode i dalje, da ljudi ne bivaju ubijeni, da se i dalje ne razaraju materijalna i nematerijalna dobra po Hrvatskoj. Ako je tome tako, ne bi li onda smisao Predsjednikova iskaza o završenom ratu trebalo tražiti prije u sugestiji kako treba razlikovati rat od bitaka, pa bi važenje te njegove kontrafaktične i paradoksalne tvrdnje, kojom se ustvrdjuje postojanje nečeg nepostojećeg, bilo samo pitanje vremena? Drugim riječima, možda Predsjednikova izjava znači sljedeće: rat je završen, a bitke koje još traju samo su njegovi posljednji odjeci.

Ali upravo to Predsjednik Republike nije rekao, iako je po očekivanju najverojatnije. Opće je iskustvo da zahuktala ratna mašinerija treba vremena da se zaustavi i ispuše kao parna lokomotiva. Bitke na terenu još su samo ispušni ventili ratnog stroja. Međutim, da je to smisao stava u iskazu s posve izričitim i jasnim značenjem “rat je završen, ponavljam: rat je završen”, onda bi Predsjednikov odrješiti konstativ sadržavao elemente jezičnog uvjetovanja, dopuštenja, “koncesije” poput veznika *premda, iako, ali...* No upravo oni bi prijetili da suspendiraju, ili štoviše, potpuno uniše njegovo važenje kao konstativa, koliko god on izgledao nerealno uzvišen.

Zato je konstativ Predsjednika ipak samo prividan, kao i carevo novo ruho. Ono što on zaodijeva ili predsjednički ustvrdjuje, predstavlja uistinu samo predmet njegove želje. S obzirom na predsjednički položaj govornika ‘Mi’, taj svijetli ‘Wunschobjekt’ nosi u sebi značaj pravog prevrata u stvarnosti koju nazivamo ‘Hrvatskom’. Jer, namjera Tuđmanove tvrdnje nije bila da kontrafaktički, a još manje ishitreno i neobavješteno, promaši stvarnost, nego da je proizvede, dakako kontrafaktički.

U tome, u namjeri da obznani završetak rata, leži latentna dobrota manifestne laži ovog evanđelja, znak bujne nesebičnosti Predsjednika u namjeri majestetične utjehe pučanstva, njegova očinska dalekovidnost u pogledu događanja, a s njome, dakako, i očinska tvrdoća u nalogu da se još malo izdrži, do

događaja ispunjenja onoga što se zove hrvatskim hiljastičkim snom. Dakle, rat je gotov ali ove bitke koje još traju neka izdrži tko može. Tko ne može, već je iskupljen kroz novčić za novi državni avion predsjednika-i-proroka.

Sve to, naravno, ne bi moglo biti namjera iskaza kad bi se on temeljio na tankoj osnovici jedne nesigurne i banalne kategorijalne razlike između ‘rata’ i ‘bitaka’ ili na pretpostavci kako su pravi objektivni uvjeti važenja Tuđmanove izjave zapravo sadržani u jamstvu i volji neke treće sile, famozne vječne “Amerike”, koja navodno hoće da se rat na “Zapadnom Balkanu” okonča, samo što za njezinu volju treba još malo vremena da se ispuni, s obzirom na specifično balkanske uvjete inercije. Ali upravo ta pretpostavka o pretpostavljenom trećem agentu i njegovo volji ne objašnjava razliku između rata i bitaka niti kontrafaktičnost iskaza nego potvrđuje da je nepodudarnost između Predsjednikove izjave o kraju rata i stvarnosti, u kojoj rat i dalje traje, ispunjen simboličkim surogatom, zamjenom stvarnog stanja stvari njegovom željom da bude tvorac stvarnosti. Ona nije ispisana iz njegovog malog prsta, nego se crpi iz najopipljivije tvari, krvi i mesa ljudi koji stradavaju u ratu, i oslanja na najčvršću točku u hijerarhijskom položaju izricatelja tvrdnje o kraju rata. Jer, što je to drugo što bi adresatima poruke o kraju rata, “Hrvatima” i “ostalim lojalnim građanima” (cit.), koji više ne vjeruju da u ovom ratu ginu za sloboden ili sretan život nego još samo za svoje grobove u svetom domovinskom tlu svete države, moglo jamčiti stvarnu valjanost nestvarne izjave o ratu osim pozicije njezinog izricatelja oličene u Predsjedniku, najvišoj funkciji same države? Tko bi drugi u očima nacijom opijenog, ratom napućenog i kriminalom razočaranog “Hrvata” smislio išta drugo stvarno i efikasno nego da kontrafaktički obećava stvarnosti i još za njih daje jamstva: “Ja znam da će tako biti” ili “Ja mogu učiniti da tako bude”.

Dakle, pitanje o onome što našoj fantastičnoj tvrdnji pridaje auru stvarnosti koncentrira se oko želje njezinog izricatelja, a

ne oko pojmovne razlike između rata i bitaka ili oko volje tajnog agenta povijesti. Riječ je o stvarnosti koju njegova želja želi proizvesti i koja koincidira s onim što zapravo jest jedina objektivna pretpostavka njezinog važenja, naime s intersubjektivnim predmetom naše, individualne i kolektivne želje za okončanjem rata. Tek iz toga se vidi manipulacija Tuđmanove izjave o kraju rata, kao i rizik takve manipulacije. To je rizik objektivnog promašaja, rizik od iritacije ljudstva koje će kad-tad ponovo doći u poziciju da na izborima igra ulogu "izvornog suverena". Upravo zato se sadašnja stvarnost toga ljudstva kontrafaktički sastoji u medijski proizvedenom prividu da Predsjednik, barem po svojoj funkciji, "ipak najbolje zna" i "jedini može jamčiti" ono što mi želimo, i to zato što je biračko ljudstvo već najbolje investiralo svoje političke uloge u predsjednika-koji-zna, za kojeg se "zna da zna" i da ima pristup odlučujućim silama povijesti. Otud, ono što je tek naša želja, za njega već jest stvarnost i samo on je može proizvesti za nas, koliko god ona bila nestvarna.

Na toj pozadini, ona doista intrigantna okolnost u vezi s Tuđmanovim kontrafaktičkim i paradoksalnim iskazom leži u njegovom karakteru garanta iskaza. Svojedobno, u vrijeme izbijanja svih jednoznačnih karakteristika rata u Sloveniji i stvaranja ratne psihoze u Hrvatskoj, upravo je Franjo Tuđman, Predsjednik Hrvatske, nasuprot svima, nasuprot općem i posebnim mnijenjima, emfatički i opetovano tvrdio kako "rata u Hrvatskoj neće biti", jer, kako se govorkalo, on je s tajnim agentom povijesti u liku Slobodana Miloševića postigao dogovor o srpsko-hrvatskoj nagodbi i podjeli Bosne. Nije intrigantno u tome to da je Predsjednik Hrvatske tada promašio stvarnost, nego to što je iskaz o budućnosti izričao iz položaja privatne osobe s privilegiranim znanjem, predsjednika koji zna zato što su mu istinske sile povijesti tajno i privilegirano davale čvrsta jamstva u tome pogledu. Danas kad rata još uvijek "ima" u svim njegovim reprezentativnim oblicima na fizičkoj i moralnoj, individualnoj i kolektivnoj razini, ta ista

osoba-koja-zna, izmanipulirana svojim političkim sljepilom i simulacijom suverena, ponovo je izmanipulirana svojim novim dosluhom s istinskim silama povijesti koje joj kažu da rata više “nema”, da je “završen”.

Na ovome mjestu, gdje se rizik od promašaja stvarnosti javlja kao realni moment predsjedničkog govora o stvarnosti, i intrigu o hipersujetnom, i o samome sebi loše informiranom predsjedniku Hrvatske, preobraća se u zanimljiv slučaj predsjednika bez performativnih moći koje mu po definiciji pripadaju. U slučaj povjesničara kao samozaluđenog suverena, koji pokušava kontrafaktički uspostaviti stvarnost nasuprot onoj koja se faktički jedino dade ustanoviti, položaj suverena čiji svi performativni mehanizmi vlasti uporno produciraju isto takvu fantastičnu, nadstvarnu, meta-fizičku sliku društva i države s najstarijim narodom, najstarijom i najautentičnjom evropskom kulturom, najistinskijim katoličanstvom, najstarijom državnošću, najdemokratskijom vlasti, najvećom “žrtvom za Europu” itd. itd. Ako dakle izvorni promašaj njegovog obećanja kako “rata u Hrvatskoj neće biti” svjedoči o njegovoj stvarnoj nemoći da predviđa, nemoći da vlada i da bude odgovoran, onda se iskaz o završetku rata ne može više shvatiti kao (samo) još jedan primjer predsjedničke inkompetencije Franje Tuđmana, i osnova za traženje njegove demisije, nego upravo kao nužna narav samog iskaza. Predsjednik bez performativnih prerogativa ne može producirati drugačije tvrdnje osim onih koje promašuju stvarnost jer su izraz njegove fantazije o performativnim prerogativima. Ali ništa utoliko manje, u medijski prepariranoj stvarnosti njegove faktički neuspješne tvrdnje pojavljuju se kao politički stvarne i istinite za naciju kroz akt ponavljanja na redovitim i neredovitim “tiskovnim konferencijama” uz prijenos državne televizije. Da ta stvarnost nacije, koja ne samo da nije identična sebi u vremenu budućnosnog iskaza (“Rata u Hrvatskoj neće biti”) i vremenu naredbe koja konstatira (“Rata više nema”), predstavlja fantazmu

predsjednika, o tome govore upravo i jedino njegovi fantastični konstatiivi, svi njegovi politički metaperformansi, čiji je jedini učinak to da rata, u bitnom i svakako višem smislu od puke stvarnosti, u Hrvatskoj nije ni bilo.

To ne sugeriraju samo prizori njegovog predsjedničkog, veledržavnog glamura i troškovi održavanja njegove vrhovničke nadrealnosti za koju novčić ima namaknuti zakoniti utjerivač poreza i cijena. O tome više i prije svega govori brisanje svakog diskontinuiteta između onog imperativno postavljenog futura “rata neće biti”, koji iz prošlosti djeluje do danas, i prezenta konstatacije “rata nema više”, koji od sada djeluje u vječnu budućnost. To što sadržajno obadva iskaza djeluju sumanuto kontrafaktički, ne narušava formalnu čvrstoću njihove jezične strukture. Ona kao takva ima svjetotvornu moć, ali ne po tome što izricatelj po svojoj poziciji može jamčiti ostvarenje sadržaja. On je već dokazano promašio stvarnost. Ona je svjetotvorna zato što izriče samo i jedino ono što već sadrži, naime, prazno obećanje iz prošlosti za sadašnjost i praznu odredbu iz sadašnjosti za budućnost, dakle, hrvatski tisućljetni san i hrvatsko-bivanje-za-uskrsnuće. Zato su svi iskazi “trenutačnog hrvatskog predsjednika” (i.z. ČIČAK), upravo kao promašene tvrdnje o stvarnosti, najčistiji performativi. Oni doista—uhvativši pravi trenutak da jadnu hrvatsku ratnu stvarnost iz povijesti žrtve preobraze u blagovijest pobjede—stvaraju tu hrvatsku stvarnost samo onda i samo zato što su kontrafaktičke i samo zato što je upravo kontrafaktičnost ono jedino što hrvatski predsjednik države može jamčiti u sadržaju svojih iskaza.

Otuda i tvrdnja da “u Hrvatskoj više nema rata”, iako on i dalje bjesni, iako je zemlja i dalje u komadima, ima i mora imati neko značenje za Hrvatsku dok se gola koža “hrvatskog puka”, i sama razapeta između martirija svjedočenja, sumnje i dobre vjere, ne može dovoljno iščuditi čudu te blagovijesti i hiljastičkog otkrivenja bačenog na njega.

Zato samo otajstvo žrtve garantira neki smisao protustvarnog iskaza predsjedničke osobe ‘Mi’. Ono što ga realno približava sumanutom diskursu luđaka, ta pretencioznost znanja i moći da obeća zbilju i jamči za obećanje, istovremeno ga čini mesijanskim otkrivenjem tajnog smisla koji leži u užasima “faktičnosti” — hrvatski narod je u blagorjeku svoga predsjednika-i-proroka, poput Božjeg sina, rođen da bi uskrsnuo u mukama. Povijest njegova mučeništva, tu nultu točku vremena između prošlog futura “Neće biti” i budućeg prezenta “Više nema”, točke iz koje će početi historija novih hrvatskih ljudi, sadašnji hrvatski narod snosi koliko krvavo toliko radosno. Uskršnja čestitka predsjednika države ne ustručava se da to “otkrije” cinično i bez zazora. Taj krug se sada zatvorio otkako je predsjednik Sabora, Žarko Domljan, u rano ljeto 1991., na press konferenciji u Saboru, objasnio šokiranim stranim novinarima radosni značaj pokolja Hrvata u banijskom selu Strugi: oni dovoljno predstavljaju povijest sadašnjeg mučeništva Hrvatske da država ne treba više ništa poduzimati za istragu njihove sudbine.

Kao što kršćanstvo otpočinje svoju povijest s preobraženjem žrtve u pobjedništvo, iako doduše tek uz masivnu podršku države i cara, tako sad i Hrvatska, kroz usta svoga novoga proroka, retoričkim aktom svoga “suverena”, anulira vrijeme svoga mučeništva kroz pobjedu sveopćeg novog početka. Tko je preživio, taj će svjedočiti. Tko nije, taj svjedoči sada. Zato predsjednikov iskaz kako “u Hrvatskoj više nema rata” može označavati kraj rata jedino ukoliko je rat značio dovršenje povijesti žrtvovanja Hrvata za neiskupljivo hrvatstvo. Dakle, rat kojeg nema, isti je onaj simbolički rat za koji znamo iz isto takvih sumanutih obzdana iste političke osobe preko državnih “priopćavala za pučanstvo” u kojima je hrvatstvo pobjednik svakog realnog poraza i žrtvovanja Hrvata.

Kako rata za pučanstvo ne samo da još ima u Hrvatskoj, nego se on, povezano s Hrvatskom i uz aktivno sudjelovanje Hrvatske, širi na Bosnu i Hercegovinu, mjesto stvarne žrtve od

Hrvata preuzima i mora preuzeti netko drugi. Hrvatu pripada još samo mjesto pobjednika. U tome i jest ogoljela laž svih "šprahfelera" aktualnog predsjednika hrvatske države. Tvrđnja o "kraju rata" znači samo i jedino da predsjednik države želi sebe vidjeti kao pobjednika među kreatorima rata, bez obzira na faktičke štete po hrvatsko društvo i državu. To može samo s prijenosom rata na teritorij Bosne i Hercegovine. To je, dakako, drugi smisao njegove izjave da je rat završen "u Hrvatskoj". Ako se u njoj još odvijaju završne, ispušne bitke, rat je prenesen u Bosnu i Hercegovinu. Upravo to je i jedini moment na tvrdnji Franje Tuđmana o "svršetku rata u Hrvatskoj" za koji on kao predsjednik države i 'Mi'-izricatelj iskaza može jamčiti: njegovom odlukom Hrvatska je svoj rat preselila na teritorij Bosne i Hercegovine.

Ako je notorno da nitko ni u jednom ratu ne želi biti faktička žrtva, onda nije ništa manje logično da nitko ni u jednom ratu ne želi biti simbolički agresor. Utoliko je razumljiva inherentna želja predsjednika države da prenese blagovijest o okončanju rata u Hrvatskoj, u kojem je Hrvatska žrtva napada, o prijenosu rata u Bosnu i Hercegovinu, u kojem je Hrvatska osloboditelj i u kojem će biti pobjednik.

Ali upravo u toj točki najviše dobrote hrvatske državnosti u sadašnjem trenutku njezine povijesti susreću se dva sumanuta fantazmatska diskursa geopolitike, hrvatski i srpski, koji su stalnom i ujednačenom i vjerovatno usklađenom produkcijom kontrafaktičkih iskaza ("Rata neće biti", "Mi nismo u ratu", "Mi smo ovdje radi mira i dogovora", "Rat je završen"), moderirali onaj osnovni simbolički sloj stvarnosti na kojem se odvijao i još se uvijek odvija ovaj fantastični rat hiper-realnih razmjera, s biblijskim uništavanjima i pljačkanjima gradova, masovnim zarobljavanjima i ubijanjima, sakaćenjima i silovanjima. To je sloj rata koji jedino omogućuje stalnu zamjenu simboličke žrtve za stvarnu, od srpskih anticipacija i projekcija krajem 80-ih do faktičkih u Hrvatskoj i Bosni 90-ih, zamjenu koja se sada po-

kazuje kao simbolička ekonomika rata, iako je do jučer prikazivana kao njegov iracionalni pokretač, neshvatljiv za strance.

On se sad stacionira u trećoj rundi zamjene žrtava, na Bosni i Hercegovini, na tom mračnom, upravo srpsko-hrvatskom predmetu najintimnije želje geopolitičkih diskursa srpskih i hrvatskih političkih fantazija, bilo da ga prisilno priznaju kao nešto objektivno “treće” (Bošnjaci, treći nacionalni entitet), bilo da ga negiraju inficiranjem svojih identiteta (islamizirani Hrvati, islamizirani Srbi).

Otud rat u Hrvatskoj nije niti će biti završen, kako navješćuje predsjednik države, zato što u Hrvatsku dolaze mirovne snage onih sila koje hoće da se rat završi i uspostavi mir. Rat u Hrvatskoj je završen zato i samo zato što joj je on svojim sumanuto vidovitim diskursom promašenih obećanja i nestvarnih konstatacija — ne učinivši ništa na njezinu duhu osim šteta na njezinu tijelu — otvorio put obećanja da će od žrtve rata iz tuđe osvajačke ambicije i vlastite mitomanije postati pobjednik rata na tuđem teritoriju iz vlastite osvajačke avanture. Fantazija je toliko sumanuta da ne obećaje samo ono što ne može jamčiti niti samo tvrdi ono čega nema, već navješćuje restauraciju prošlog čega nikad nije bilo. ●

06 /

Slobodan/ov izbor: iskrene laži, divlja semiotika & panslavizam

POJMOVNIK ZA POMOĆ U IZRADI SAŽETKA: povijest
• povijesnost događaja • historija • hipertrofija
historicizma • nacionalizam • semiotika •
panslavizam • Roman Jakobson • cirilo-metodska
revolucija • *Pravda* (novine) • raspad Jugoslavije
• Rusija • Slobodan Milošević • Franjo Tuđman •
SANU • JAZU • HAZU • načelo iskrenosti • istinita
laž • subjekti-koji-vjeruju • Rastko Moćnik • načelo
milosrđa • Hitler • nacizam • ‘ruska ideologija’ •
funkcionalno vs supstancijalno jedinstvo • rusko-
srpski pakt • pseudoracionalizacija • misticizam
Zapada

U kratkoj historiji ubrzanog raspada jugoslavenske države i društva osobito pada u oči moment koji te događaje čini "povijesnim" u očima samih njihovih aktera a da u tome ne sudjeluje nikakav vremenski odmak, distanca i refleksija. Dakle, u pitanju je onaj faktor koji uopće čini tzv. historijsku perspektivu i omogućuje objektivnu spoznaju i vrednovanje događaja kao nečeg povijesnog, novog i prevratničkog što mijenja tok zbivanja za historijski pogled. Ono što nadomješta taj nedostajući moment vremena i refleksivne distance jest upravo pogled samih aktera kao apriorna historičarska autopercepcija sudsionika, njihovo nadsubjektivno i transhistorijsko viđenje "same stvari" koje unaprijed već postavlja aktualna zbivanja u "povijesno značenje".

Hipertrofija historicizma i istinita laž

U tome višku "povijesnosti" ili osjećanja značajnosti neposrednih aktualnih zbivanja zadani su naravno i oni nužni hermeneutički uvjeti za sve (kasnije) historijske, odnosno historičarske analize, koji u normalnim okolnostima uvijek nedostaju, osobito u vremenu aktualnog zbivanja i za kojima historičari u pravilu moraju tragati po arhivima ili zaključivati o njima iz drugih izvora. Otud, problem u našoj sadašnjoj "događajnoj povijesti" koja više nalikuje na neku 'reality tv history' nije nipošto manjak ili ograničenost historijskih izvora i perspektiva, već obrnuto, potpuna hipertrofija historičarske, povijesno-znanstveno satuirane percepcije zbivanja i autopercepcije aktera koja svemu što oni rade daje auru povijesnosti i značajnosti. Nepreglednost intencijā sudsionika u aktualnim zbivanjima, dakle ono što čini uobičajenu situaciju za historijsku znanost, nadomještena je ovdje unaprijed prezasićenošću ciljeva, namjera i motiva, i napose sviješću o povijesnosti u njima.

Notorno je doduše da akteri i vinovnici nove geopolitičko-nacionalne arhitektonike evropskog Istoka nisu stupili na političku scenu samo s uvjerenjem o vlastitom pozvanju za

nacionalno-povijesnu misiju, već upravo s enormnim historičkim aparatom. Njihovo političko pozvanje temelji se u njihovom profesionalnom pozivu: oni su sami historičari, članovi nacionalnih akademija ili šefovi instituta za ove ili one historije. Tako se od samog početka novih gibanja, koja inače po sebi spadaju u interes historičara kao događaji koji se bilježe, novost sadašnje situacije sastoji u tome što se akteri i sudionici zbivanja ujedno pojavljuju i kao sâmi historičari, odnosno kao nosioci višeg teorijskog znanja o novom, prevratnom, upravo "povijesnom" značenju zbivanja, o njegovim motivima i svrham, koje ga čine izvan-rednim, u doslovnom značenju, i koji mu za historijski opis daju funkciju organizacijskog momenta epohe, razdoblja, duha vremena.

Takav prethodni hermeneutički okvir za događanja koja su prethodila formalnom i stvarnom raspadu Jugoslavije, dala je najprije Srpska akademija nauka i umetnosti, slavna SANU, koja je za izvršenje svoje historijske teorije iz 80-ih godina o položaju srpskog naroda na Kosovu i u Jugoslaviji tek tragala za subjektom koji će izvršiti tu teoriju u povijesnoj zbilji, za onim tko će historičarskoj teoriji priskrbiti snagu povijesnog prevrata. Bio je to, kao što znamo, bankar Slobodan Milošević. Da bi postao subjekt izvršenja povijesti u historiji, morao je najprije doći na mjestu pučista u CK Srbije. Nasuprot tome, puno sretniji i uspješniji spoj historijske teorije o značajnosti i povijesnosti događanja i političarske izvedbene prakse zbio se na hrvatskoj strani, u osobi Franje Tuđmana koji je, kako teorijski tako i praktički, preduhitrio i nadomjestio rad hrvatske nacionalne akademije, tada uglavnom utonule u historijski drijemež i zaokupljene tek promjenom imena iz JAZU u HAZU, i objedinio u sebi obje uloge: funkciju historijske teorije velikog zamaha i provedbu povijesne, prevratničke prakse u politici.

No, bez obzira na realizaciju tog spoja, na pozadini te povijesno-značenjski hipertrofirane historije s nesumnjivom autolegitimacijskom pretenzijom na znanje o povijesnoj kvali-

teti događanja u političkoj praksi i historičarske prakse na teoriji povijesnosti, začudnost tog viška povijesnog-i-ujedno-historijskog znanja o aktualnim događajima, paradoks na tome višku teorijske prozirnosti samog aktualnog vremena, pokazuje se u njegovu suprotnom efektu. Naime u tome da, iako se producenti teorije o povijesnosti teorije i subjekti historijske znanstvene prakse—poput SANU ili Franje Tuđmana—pojavljuju kao potpuno prozirni politički lažovi, a da adresati njihovih poruka ne vjeruju samo u objektivnu, povijesnu istinitost njihova historičarskog pozvanja nego jednako tako, ako ne i više, u njihovu subjektivnu istinitost. Običnim rječnikom, radi se o blefu iskrenosti.

Taj semiološki pragmatički efekt neću ovdje ispitivati na fenomenu masovne nacionalističke mobilizacije Srba u tzv. “antibirokratskoj revoluciji” krajem 80-ih ili novog maspoka Hrvata pod nacionalističkom ideologijom pokreta kakav je proizveo Franjo Tuđman preko HDZ-a početkom 90-ih. Na tim primjerima razlika između čudnovatih fenomena istinskog vjeđovanja u očiglednu laž na temelju iskrenosti lažljivca, s jedne strane, i laži ideološke istine, s druge strane, može se objasniti posezanjem za običnim pojmom ideologije kao lažne svijesti. Ono što je ovdje interesantnije jest slučaj da takozvana lažna, ideološka svijest postaje autentičnom i da najbolje funkcioniра upravo onda kad se ne skriva, nego kad sama ispostavlja i čini transparentnim uvjete svog važenja. Takav slučaj vidi se najbolje na primjeru spoja između transparentne laži faktičkog političkog diskursa Slobodana Miloševića, koji se s vremenom afirmirao kao prava zvijezda lažljivosti da od njega više nitko nije očekivao nikakvu materijalnu istinu, i očekivanja laži kod njegovih partnera, osobito zapadnih medija koji, usprkos čestoj i eksplicitnoj prepostavci o njegovoj lažljivosti, redovito izlaze u susret njegovoј intenciji da komunicira. Budući da je po svome položaju nezaobilazan igrač u igri, oni neuhvatljivi sadržaj njegove komunikacije trampe za sâm čin komunikacije gledajući

u činu još jedino preostalo, materijalno uporište “normalnosti” djelovanja — moment iskrenosti govornika.

Načelo iskrenosti i kolaps milosrđa

Subjekt politike, koji je postao notoran politički lažov, komunicira tako da uvijek neprikriveno laže. Umjesto provjerljivih i obavezujućih sadržaja on nudi metadiskurzivne indikatore o neistinitom karakteru svog diskursa koji se mogu prikazati iskazima tipa: “Vi znate da ja sada lažem” i “Da, ja lažem”. Pragmatička veritativna vrijednost takvih paradoksalnih iskaza ne može se prevesti u iskaze tipa “Ja ne govorim istinu” (ili “Ja govorim neistinu”), jer uvjet lažnosti nekog govora nije materijalna neistinitost propozicije. Ona je nužna, ali ne i dovoljna, jer može biti rezultat pogreške iz neznanja. Uvjet lažnosti je samo prethodno znanje subjekta iskazivanja o neistinitosti iskazanog sadržaja, ili točnije: paradiskurzivni moment subjektivne namjere govornika da laže ili ne laže. Stoga se pravi paradoks iskrene laži sastoji u tome da tek onda kad namjera laganja postane eksplicitna, tj. kad nestane obični uvjet za njezinu uspjevanje zbog neobaviještenosti primalaca, laž postaje transparentna, savršena i istinita. Naime, već puko izricanje subjektivne namjere (“Ja lažem da...”) postaje materijalni preduvjet iskrenosti, i zato je upravo akt i forma izricanja mjesto gdje se podudaraju istinitost sadržaja iskaza (ono slagano) i iskrenost kao izvansadržajni, subjektivni moment iskazivanja: “Ja lažem da lažem”.

Paradoks iskrene laži slučaj je savršenog uspjevanja teorije istine kao korespondencije. U njemu se bez ostatka podudaraju činjenice o stvarima, ili sadržaji misli, i jezični izraz. U situaciji stvarne političke moći govornika, poput S. Miloševića o kome je ovdje riječ, koju ne čini toliko njegova formalna politička funkcija koliko upravo masovno-psihološka mobilizacija i interpellacija prethodnih “socijalističkih građana” za nov, nacionalni politički cilj, primjerici njegove metakomunikacije, tj. iskazi o

iskazivanju—poput onog slavnog obraćanja masi na mitingu ispred Savezne Skupštine SFRJ u jesen 1989. “Ne čujem dobro... ali želim da odgovorim na ovo što tražite da će svi oni koji su se poslužili ljudima da manipulišu...”—čine posljednji orijentir u moru semantičkih nesigurnosti njegovog političkog diskursa, od događanja u Kosovu Polju preko govora na Gazimestanu. Ujedno s time, on stvara i iluziju i očekivanje o postojanju sadržaja poruka na temelju kojih bi se konačno moglo dospijeti do toliko očekivanih političkih rješenja—sporazuma, ugovora, primirja.

Nesretni učinak tog spoja iskreno lažnih poruka pošiljaoca i očekivanja istinitih sadržaja na strani adresata — što predstavlja čist školski slučaj “načela milosrđa” ili želje adresata za vjerovanjem da je subjekt iskazivanja iskren barem u namjeri da održava komunikaciju — sastoji se u tome što primaoci govora političara gube bilo kakvu mogućnost da uhvate sadržaj upravo onog trenutka kad kao adresati ispune komunikacijsko načelo uviđavnosti prema njemu, dakle dok očekuju da je iskren i time ispunjavaju minimalan i neizostavan preduvjet svake komunikacije. U tome se već pokazuje naivnost općeg načela intersubjektivne korektnosti u komunikaciji. Ono praktički nije ništa drugo do trik tzv. dobre volje za demokraciju ili predanosti demokraciji, odnosno trik samog pravila o demokratičnosti: samim apstraktним načelom da sudionici komunikacije, ako uopće žele komunicirati, moraju vjerovati u iskrenost govornika (u teoriji govornih akata to je načelo zapravo formulirano kao maksima), sudionici komunikacije *a priori* su pristali jedino na to da oni sami budu ti koji ispunjavaju subjektivnu želju govornika da im on umjesto sadržaja iskaza daje paradiskurzivne momente komunikacije poput svoje (njegove) subjektivne dobre volje za komunikacijom, da im umjesto sadržaja upućuje apele za prihvaćanjem samog akta komunikacije ili predanosti načelu čiste komunikacije kao željenog sadržaja. Drugim riječima, umjesto očekivanog sadržaja iskaza oni pristaju na to da budu obmanuti iskrenošću želje za održanjem odnosa kroz komunikaciju.

Otud se inherentni paradoks samog načela "milosrđa", uviđavnosti ili korektnosti kod primaoca u odnosu na pošiljaoca, pojavljuje u najjasnijem vidu onda kad notorno previjan govornik—poput Slobodana Miloševića na funkciji ratobornog predsjednika jedne ratnički mobilizirane države—zauzme propozicionalni stav performativne naravi poput izraza "Želim da vam kažem...", koji s jedne strane prethodi komunikaciji, a s druge strane osujeće ili dokončava svaku komunikaciju. On naime sadrži ucjenjivačko samosažaljenje govornika, moralnu ucjenu adresata svojom navodno (prirodnom) željom za komunikacijom koja zbog navodnog otpora adresata prema sadržajima njegove iskrenosti nema izgleda za uspjeh. Govornik koji želi da komunicira daje na znanje, upravo prenaglašenom autoreferencijom na akt i uvjete iskazivanja, da se osjeća neshvaćenim, jer adresati koji na osnovi prethodnog iskustva odbacuju sadržaj njegova govora kao notorno lažan postaju nepravedni prema njegovoj iskrenoj subjektivnoj intenciji da stalno komunicira. Oni su nepravedni prema samom načelu iskrenosti, uslijed čega on još jednom postaje njihova žrtva, jer je prisiljen na stalno ponavljanje akata iskazivanja svoje iskrenosti i tako, zbog njihove nevjerice, nikada ne može dospjeti do komunikacije sadržajima.

Diskurzivni profit za govornika od tog trika s moralnim ucjenjivanjem primatelja poruke upravo je u tome da govornik kroz apele na uvjete komunikacije optužuje adresate za neiskrenost sadržaja: polazeći od toga da on, notorni lažljivac, uvijek laže, recipijenti ne mogu izbjegći da povrijede samo načelo predanosti iskazanom sadržaju, koju je on investirao već u sâm čin komunikacije, i oni time čine krivdu i njemu kao sudioniku komunikacije i stvari koju on zastupa. Tako se fundamentalni poremećaj komunikacije na intersubjektivnim vezama prenosi na objektivno neshvaćanje stvari, upravo nemogućnost govornika da bude shvaćen u stvari koju zastupa.

Ta perverzna diskurzivna igra lažljivca koji prenosi neistinitost svoga vlastitog govora na optužbu za političku nekorektnost

samih adresata nije tek dovitljiva strategija pukog zavođenje, težnja za uvlačenjem pripadnika drugih diskurzivnih svjetova u svoj univerzum. Naprotiv, ona počiva na pretpostavci da oni već jesu dio njegovog diskurzivnog svijeta. Taj je postupak možda usporediv s fenomenom "genijalnih krivotvorina", na koje gledamo s blagonaklonom simpatijom, jer ih prepoznajemo kao krivotvorine i jer u njima ne postoji ništa inherentno što bi sugeriralo pretenziju na izvornost. Tako, ono što Miloševića čini "genijalnim lažljivcem", kako ga se često i rado naziva, nije nikakva unutrašnja odlika njegova govora, već samo izvanjski momenti, istine za koje znamo nezavisno od njegovih igara retorikom: to su materijalni dokazi o masovno-zločinačkoj naravi njegove retorike, materijalizirane u srpskoj vojnoj i paravojnoj mašineriji nad hrvatskim civilima u Vukovaru i Muslimanima u Bosni i Hercegovini. Notorno je da je Miloševićev transparentno lažni diskurs o "obrani Jugoslavije" postao istinitom i odvratnom laži za svjetsku javnost tek kad se ova probudila od ratnog užasa u Bosni.

Subjekti-koji-vjeruju

Dakako, takvi ekscesivni momenti koji izvana denunciraju neki politički diskurs kao lažan, a radnje za koje on stoji kao zločinačke, prisiljavaju govornika da ih iznova amortizira upravo diskurzivnim sredstvima, odnosno da ih porekne i derealizira u njihovu nezavisnom značenju i da ih ponovo učini zavisnim o diskursu kojim kontrolira tok komunikacije i njih pretvara u subjekte-koji-vjeruju (R. MOČNIK).

Zato, dok sadržajno zastupa nešto što je u grotesknom ne-srazmjeru s vrijednosnim predodžbama adresata (demokratske tekovine, građanska prava, mir, napredak itd.), on u svojim po-kušajima diskurzivnog ovladavanja stvarnošću može računati samo na metadiskurzivne trikove kojima postiže perlokutivne učinke poput apela na adresate da ispune njegovu želju da bude shvaćen ili autoimuniziranja od neosjetljivosti adresata za nje-

gova očekivanju, koju on apriorno prepostavlja. Da takav stav pragmatičke i moralne ucjene recipijenata metadiskurzivnim sredstvima nije nipošto lišen uspjeha, pokazuje se jasno na ponašanju utjecajnih svjetskih medija koji iz profesionalnog opreza, ako ne drugih razloga, pokušavaju doskočiti govoru koji ih paralizira javnim potkupljivanjem i prisvajanjem.

Sredstva takve korupcije komunikacije sve su one brojne figure apela govornika na prethodno znanje i upućenost adresata u njegove brige i nastojanja, u razumljivost ili legitimnost njegovih postupaka, i osobito u njegov osjećaj moralne obaveze prema njima. Koncentrirano i eklatantno to se moglo vidjeti u dvije konstantno ponavljane rečenice prije početka i poslije završetka sjednica na konferenciji o Jugoslaviji u Ženevi (1992). Jedna je glasila: "Kao što sami znate, mi smo ovde zbog mira. Mi želimo pre svega mir...". Druga je glasila: "Kao što sam Vam prethodno rekao, mi smo se zalagali pre svega za mir..."

Ucjenvivački učinak ovakvog nastupa za adresata vidi se po tome što i analitički najhladniji i najnemilosrdniji predstavnici medija ne dovode u pitanje premisu samorazumljivosti koja prethodi aktu komunikacije, koja ih diskurzivno interpelira i moralno ucjenjuje, nego ostaju fascinirani tom otvorenom i ustrajnom eksploracijom načela iskrenosti. Nakon što su jednom prešutno prihvatali zločudnu narav njegove iskrenosti, oni još samo slijede njezino perverzno regeneriranje kroz ponavljanje racionalizacija kojim govornik otvara uvijek nova polja učinaka u stvarnosti, ne obavezujući se ni na kakve sadržaje.

Jedan od učinaka te igre jest upravo nesigurnost o sadržajima, osobito u slučajevima kad njegov govor prelazi iz defanzivnog u ofanzivni stav. Jedan takav slučaj predstavlja mobiliziranje adresata iz drugaćijeg diskurzivnog konteksta nego što su to mediji i javnost Zapada, ali posve istim sredstvima. U nedavno objavljenom intervjuu u *Pravdi*, bivšem najvećem dnevniku u Sovjetskom Savezu, nad kojim su jednako ostali zblanuti mnogobrojni zapadni promatrači kao i ruski, naš govornik po-

novio je svoju strategiju interpelacije adresata pomoću figure prethodnog znanja. Pri tome, radi se o znanju do kojeg samo on ima privilegirani pristup. Ali zato za ono čega se to tiče, on prepostavlja kako je najintimnije i najsamorazumljivije za njih, za sve domaće ruske primaoce njegove poruke:

“Svi građani vaše države ne znaju kako stvarno stoje stvari, jer kada bi znali, ne bi nikada dopustili da Rusija učestvuje u sankcijama protiv Srbije; učestvovanje u sankcijama sramotno je za vašu zemlju.”

Ovaj školski primjerak interpelacije cirkularnim govorom interesantan je po tome što je skoro potpuno liшен sadržaja (osim što se kontekstualno referira na sankcije prema Srbiji). Ono što ga diskurzivno održava jest cirkularnost i prividna motiviranost teze i argumenta. Njegovi jedini sadržajni momenti su izrazito metadiskurzivne i metakomunikacijske naravi (pozadinsko znanje i neznanje, stvarno stanje, dopuštanje, sramota); oni izriču brigu za istinu i, još naglašenije, za subjektivno stanje ruskih recipijenata, za intersubjektivnu istinu ili iskrenost. Najkarakterističniji je ipak skok koji je u međuvremenu postao zaštitni znak Slobodana Miloševića kao govornika, nazvan u međuvremenu u javnosti kao “požarevački trik” (prema rodnom gradu S. Miloševića): predviđivši adresatima manjak objektivnog znanja o pravom stanju stvari, govornik taj manjak znanja ne nadomižešta sada, na novom mitingu istine kroz interview u novinama koje sâme nose ime istine, *Pravda*, nikakvom pravom informacijom o pravom stanju stvari. Naprotiv, na mjestu nepostavljenog pitanja o tome što je to zapravo i kakvo je to “pravo” stanje stvari, on im takoreći zauzvrat, odužujući se za nepostavljeno pitanje, uzvraća brigom za njihovo duševno raspoloženje. Iako posve neodređeno i hipotetično, to “pravo stanje stvari” za koje građani Rusije ne znaju, u njegovom govoru postaje stvarno samim time što je njegova diskurzivna ucjena unaprijed već uspjela—jer nikakvo se protupitanje o pravom stanju stvari ne postavlja—i to pomoću paradiskurzivne, iracionalne inter-

pelacije. Na mjesto provjerljivih i racionalnih momenata, kao što bi bila informacija ili pružanje znanja o stanjima stvari, ili nastavak diskursa kroz pitanja i odgovore, stupila je manipulacija mutnim duševnim raspoloženjima u obliku prepostavki o solidarnosti narodâ i bliskosti dušâ.

Taj efekt je moguć samo uz prepostavku da govornici prepoznaju i prihvataju upravo onu poruku koju govornik faktički ne izriče. Otud jedino znanje za koje možemo prepostaviti da ga govornik posjeduje, iako ga ne posreduje, nije znanje o pravom stanju stvari, već metadiskurzivno znanje o tome da je samo neizricanje stvari nužan uvjet za faktičko važenje njegove prepostavke da recipijenti vjeruju. Upravo izostajanje pitanja o “pravom stanju stvari” pruža dokaz o tome da građani Rusije, tj. čitatelji *Pravde*, nisu ovdje samo predmet pokušaja jedne drske diskurzivne manipulacije, nego da su — kroz akt samog medija — postali objektom već uspjele interpelacije u subjekte koji vjeruju. Izostanak pitanja, koje bi diskurzivno raspršilo tu nagaznu minu zatvorenog horizonta očekivanja, predstavlja onaj moment koji od samog intervjua stvara kontekst takvog zatvorenog očekivanja. Bilo kakav odgovor na nepostavljeno pitanje, koji bi trebao popuniti neznanje adresata o stvari i dovesti ih do nekog ispravnog stava u pogledu događaja u bivšoj Jugoslaviji, postaje suvišan. Umjesto toga, govornik je otvorio prostor u kojem može izreći još samo krajnji moralni sud o državi koja nije pod njegovom kontrolom (“To je sramota!”). Riječ je dakako o Rusiji i njezinoj politici, čije žrtve su njezini građani, lišeni znanja o tome, koji sada postaju predmet njegove brige. Tako se govornik, državnik u službenoj posjeti jednoj drugoj državi, pojavljuje kao najveći intimus i dušebrižnik njezinih građana, moralni skrbnik koji u njihovoј duši stupa na mjesto njihove vlade.

Iako je potpuno prozirno da ovaj primjerak Miloševićevog “požarevačkog trika” nije ništa drugo do diplomatski skandal, huškanje ruskih građana protiv aktualne politike njihove vlade

prema Jugoslaviji, pokušaj da profitira od aktualnog sukoba između ruskog parlamenta, vlade i predsjednika, dakle neka vrsta otvaranja političkog tržišta za izvoz antibirokratske revolucije u Rusiju, taj diskurzivni trik je daleko veću i pravu zbrku i pomutnju izazvao u informativnoj i medijskoj mašineriji Zapada, a ne Rusije. Miloševićeva prividno zakučasta i dovitljiva igra traženja i zbližavanja političkih i strateških partnera otvorila je svoje mjesto u svijesti zapadnih promatrača u formi aha-efekta: "Da, pa oni su Slaveni, i to pravoslavni!"

Poput jabuke koja u padu otkriva ono što smo oduvijek već znali, činjenicu koja sadrži algoritamsko pravilo za sve nepoznance u problemu, neizrečena zajednička stvar između Miloševića i građana Rusije postala je jednim aha-efektom na Zapadu "slavensko bratstvo", duhovna i crkvena tradicija i spontana politička solidarnost tek kad je pala na plodno intelektualno tlo u pogledu Zapada. Tek tu ono neizrečeno može doživjeti svoju diskurzivnu razradu i pseudoracionalizaciju.

'Slavenska braća'

Međutim, ta prepostavka nije promijenila svoj status prešutnog razumijevanja slavenskog Istoka da bi na Zapadu postala predmet analize i provjere, da bi kao problem zadobila neki nov politički sadržaj (srpsko-ruski geostrateški i politički savez), već je nastupila kao samorazumljiva teza o prirodnoj slavenskoj solidarnosti. Drugim riječima, promjena u diskurzivnom statusu prepostavke od prešutnosti na evropskom Istoku do eksplicitnosti na Zapadu nije donijela nikakvu promjenu u sadržaju koji bi mogao pokrenuti problemsku analizu, nešto što bi trebalo biti interpretirano. Naprotiv, prešutna prepostavka postala je svojim izricanjem aksiom koji nudi sav potreban instrumentarij—formu i kriterij spoznaje i sredstvo interpretacije. U hermeneutičkom stroju zapadnih medija ona nije postala predmetom koji treba analizirati, *interpretandum*, već bogomdani *interpretament*.

Na mistifikaciji te rusko-srpske veze ne mijenja ništa činjenica da se rijetki zapadni mediji bave usporednim prikazima općeg političkog i ekonomskog stanja u Srbiji i Rusiji. Naprotiv, dokumentaristički prikazi paralelnih društvenih stanja ostavljaju najčešće dojam da su samo naknadna empirijska potvrda neke dublje mistične veze koja svemu prethodi. Empirijske evidencije o paralelnim stanjima stvari u Srbiji i Rusiji kao da trebaju samo još jače sugerirati da su istinske srodnosti transempirijske, da "tradicija" predstavlja ono dublje treće koje omogućuje usporedbu i koje joj uopće daje smisao. Ono što je zamah leptirovih krila na Istoku, kroz Miloševićevu aluziju na neznano znanje Rusa o pravom stanju politike njihove vlade, donio na Zapadu, ispostavilo se kao otvorena i eksplicitna tematizacija ideologije rasnog i religijskog panslavenskog srodstva, i to na onoj razini, u onom obliku i u onom kontekstu u kojem ona nikad nije postojala: iz virtualnog kulturno-povijesnog dobra sa literarnim i muzejskim statusom ona je odjednom i neočekivano postala operativnom interpretacijskim načelom rusko-srpske politike u pogledu zapadnih medija.

Teza o spontanoj, prirodnoj i duhovnoj, rasnoj i religijskoj solidarnosti Rusa i Srba, pojavila se na Zapadu kao tražena perspektiva interpretacije koja svojim pseudodubinskim pogledom pervertira posve površinsku prozirnost predmeta i zapravo tim dubinskim obratom banalizira njegovu pravu političku važnost. Umjesto da se suoče s političkom istinom na površini o Miloševićevom traženju političkog i vojnog savezništva u Rusiji za otpor prema Zapadu, zapadni mediji saturiraju prosječno zapadno čitalaštvo i gledateljstvo dubinskom "perspektivom" rasnih i religijskih veza na Istoku, kako bi odložili ili sprječili susret sa spoznajom da suvremeni politički procesi samog Zапада, označeni padom Berlinskog zida, nisu dovršeni.

Pitanje je li ta pseudoracionalizatorska mistifikacija srpsko-ruskih odnosa kroz panslavizam svjesna hermeneutička strategija "zapadnog promatrača" i čime bi ona bila motivirana,

spada u domenu politoloških analiza, i zato čemo ga ostaviti po strani. Ono što nas ovdje zanima jesu ideoološke prepostavke takve diskurzivne deracionalizacije posve pragmatičkih racionalnih interesa, odnosno uvjeti uspješne koincidencije aha-efekta zapadnih medija s neizrečenom prepostavkom iz navodno spontanog, latentnog razumijevanja koje se odvilo između aluzije govornika naprijed citiranog iskaza i njegovih adresata na Istoku.

Riječ je dakle o naoko potpunoj koincidenciji historicističke prepostavke u javnosti Zapada o postojanju i djelotvornosti panskavističke ideologije, s jedne strane, i namjere govornika da diskurzivnom strategijom aluzije interpelira rusku javnost pomoću te iste, ali neizrečene prepostavke, za svoje neposredne političke potrebe. U trenutku koincidencije između eksplicitnog sadržaja prepostavke, koji nam ispostavlja samo interpretacija na Zapadu, i implicitnog sadržaja Miloševićeve aluzije, za koji prepostavljamo da čini paradiskurzivni temelj uspijevanja komunikacije na Istoku, postavlja se pitanje o istovjetnosti same prepostavke. Ono što dovodi u sumnju mogućnost da dva diskurzivna procesa na Istoku i na Zapadu koincidiraju na osnovi istovjetnosti sadržaja implicitne i eksplicitne prepostavke o panskavizmu jest jedna gotovo zanemariva okolnost.

Teza o rusko-srpskom srodstvu po krvi i vjeri ne samo da nije sadržaj koji govornik nije izrekao, dapače, mi nemamo ni jednog pouzdanog indikatora za vjerovanje da upravo to, rasni i kulturno-historijski sadržaj srodnosti u prepostavci o panskavizmu, uopće čini tvrdnu jezgru u prešutnoj prepostavci samog Miloševića. Naprotiv, ono oko čega kruži njegov (prepostavljeni) panskavistički diskurs, ukoliko on to uopće jest, ima jedno posve drugo uporište. Naime, njegova neizrečena prepostavka o zajedničkoj, rusko-srpskoj "stvari" počiva na prepostavci međusobne pripadnosti političkog tipa, upravo one strateške svrstanosti protiv Zapada koja važi sada a koju je "izdala" ruskva vlada. Dakle, ono što spomenuti citat sadrži nije ni nužno

ni vjerovatno Miloševićovo pozivanje na već gotovu, povijesno naslijedenu rasnu (ili rasističku) i crkveno-kulturno-historijsku legitimaciju njegove politike u panslavizmu, nego pokušaj političkog djelovanja prema mobilizaciji novih sljedbenika kroz gestu moralne indignacije nad izdajom stvari od ruske vlade.

Riječ je o apelu na političko-ideološke vrijednosti socijalizma kao istinske suprotnosti samom Zapadu, za koje Milošević vjeruje da stoji, ili želi da drugi vjeruju u to. Nacionalno-rasna formulacija te političke indignacije, zaodjenute u retoriku izdaje "svoga", dovršava se tek u interpretaciji zapadnih medija. Zato je teza o oživljavanju rasne i vjerske slavenske solidarnosti između Srba i Rusa novootkriveni interpretacijski ključ Zapada koji vjeruje da konačno pronalazi ključ kako za neuhvatljivi govor iskrenog lažljivca tako i za navodno nerazmrsivi čvor iracionalnosti svih tih nacionalizama na istoku i jugoistoku Evrope. Ujedno, ta hermeneutička redukcija, koja luči nacionalizam ali ne vidi njegov politički sadržaj, originalni je doprinos Zapada rješavanju amfiboličnog diskursa ideoloških, društvenih i državnih sistema u raspadu.

Iako je iz citiranog mjesa intervjuja dovoljno vidljivo da se Milošević, kao subjekt tog pretpostavljenog govora panslavizma, tek bori za to da putem aluzije, *dakle diskurzivnim okretima* i preskocima, pridobije "ruske građane" protiv njihove vlade a za svoju pravednu i istinitu stvar, samo je pseudodubinska perspektiva, u koju su te pokušaje stavili akteri zapadnih informativnih medija, poduprtih mnoštvom stručnjaka iz mnoštva centara za strateške studije Rusije i Balkana, ta koja pretpostavlja kako ruski građani već jesu na strani Miloševića, i to iz razloga tvrde rasne, kulturne i religijske ideologije. No, rasistički ili nacionalistički argument panslavizma nije ni izričit, ali ni jednoznačno ustvrdiv element Miloševićevog citiranog govora. Njegova interpelacija ruskih građana u panslavističke šoviniste, koji mu se navodno spontano i bez razmišljanja stavljaju na raspolaganje, dovršava se pouzdano samo u virtu-

alnom obliku kroz pogled Zapada koji prepoznaće, ili vjeruje da prepoznaće, procese identifikacije koji se upravo događaju između aktualnih zbivanja i historijskog pogleda. Tako nastaje absurd da na svjetsku scenu tvrdih političkih zbivanja stupa imaginarni panslavistički nacionalizam, slavensko bratstvo u rasističko-genetskom smislu, kao onaj mistični oblik u kojem se Miloševićev pokušaj političko-strateškog približavanja Rusiji nasuprot Zapadu prikazuje zapadnim medijima, dok se njegov racionalni sadržaj, naime upravo pokušani funkcionalno-strateški pakt, pokazuje kao nepodnošljiv iz zapadnog pogleda, i upravo zato biva derealiziran kroz mistifikaciju.

Intencija govornika da kroz meta- i paradiskurzivna sredstva poput aluzije navede adresate da vjeruju u sadržaj njegovog iskaza tako da u njega upišu ono što oni sami očekuju da kaže, potpuno je uspjela, ali na suprotnoj strani od očekivane. Miloševićovo aluzivno obraćanje “ruskim građanima” protiv njihove vlade uspjelo je samo kao obraćanje zapadnoj medijskoj mašineriji, široj nekvalificiranoj i ekspertnoj javnosti: ‘Istina je da te sada varam tvojim očekivanjima. Tvoje supstancialno vjerovanje o prošlosti funkcija je moje igre u sadašnjosti.’

“Ruska ideologija”: antihistoricizam i semiotika

Sveslavenstvo je u kategorijama funkcionalnog jedinstva, a nasuprot supstancialnom i genetsko-historijskom, istraživao Roman Jakobson tridesetih godina 20. stoljeća, u ranoj fazi izgradnje svog semiotičkog sistema. Osobitost njegove izrazito politički zainteresirane teorije programatski je razložena u najpoznatijem metateorijskom tekstu iz tog doba, objavljenom na njemačkom jeziku u praškom listu *Slavische Rundschau* 1929. godine pod naslovom “O današnjim prepostavkama ruske slavistike”.⁰¹

01 USP. R. Jakobson, *Semiotik. Ausgewählte Texte 1919–1982*, ur. E. Holenstein, Frankfurt a. M.: Suhrkamp (stw 1107), 1991., str. 50–70.

Pod tim nepretencioznim naslovom krije se daleko više od razmatranja jedne sektoralne filološke struke. Riječ je o ispitivanjima razvojnih prepostavki i mogućnosti ruske slavistike u smislu nacionalnog znanstveno-metodološkog pogona, zapravo o kritici zaostalog znanstvenog aparata ruskih slavista, opterećenih historicizmom i genetskim modelom jezičnog razvoja koji se Jakobsonu ni izdaleka nije činio u stanju pratiti epohalna dostignuća i revolucioniranje ruske znanosti na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, osobito na području fizike, kemije i biologije, te botanike, geografije, etnografije, folkloristike i specijalnih filologija. Ono što je u tim znanostima po Jakobsonu omogućilo nezamislive probobe, bilo je napuštanje tradicionalne paradigmе kauzalističke eksplikacije u smjeru teorije korelativnosti između pojedinih nizova pojava. Umjesto dedukcije jednog niza iz drugih, ruske pozitivne znanosti od prirodnih preko lingvističkih do humanističkih (poput antropologije, folkloristike, usporedne književnosti, orijentalistike) razvijaju sisteme korelativnih nizova, odnosno imanentnih struktura s inherentnim zakonitostima; one počivaju na načelu imanentno-zakonite evolucije koja se ne podnosi s historicističkim načelom heterogenog uvjetovanja izvan sistema.

Za razliku od tih modernih znanosti slavistika je po Jakobsonu zaostajala kako u tematskom tako još više u metodološkom razvoju, što se pokazivalo čim se htjela baviti ne-ruskim slavenskim temama, drugim suvremenim slavenskim jezicima, književnostima i oblicima socijalnog i političkog života. Ona se, zatvorena u svoj historicizam, imunizirala protiv temeljnog prevrata u znanostima, osobito dobro vidljivog u literarno-znanstvenim postupcima formalističke škole. Drugim riječima, upravo je slavistika izostajala iz općeg strukturalističkog trenda ruske znanosti koji se po Jakobsonovu shvaćanju razvio iz teleološkog karaktera ruskog duha, nasuprot kauzalističkom modelu zapadnog, i prije svega iz povjesno i geopolitički uvjetovane ruske slike svijeta ili "ruske ideologije", kako je on sam naziva.

U tom izostajanju iz općeg metodološkog trenda leži i unutrašnji razlog metodološke samoopstrukcije slavistike: ona za Jakobsona ne može naći pristup svom predmetu zato što se historijsko-genetski model istraživanja može primijeniti samo na najuže tematsko polje slavistike, a to je ono što u historijskoj filologiji vrijedi kao slavenski prajezik, i na uspostavu genetskih veza pojedinih slavenskih jezika prema njemu. Upravo u tome Jakobson vidi početak i kraj tako koncipirane slavistike. Ona ne istrajava samo u robovanju primatu historijske metode koja nužno počiva na dijakronom lingvističkom modelu, a to znači slijepa i nezainteresirana za suvremenu slavističku problematiku, nego, štoviše, njezin interpretacijski model generira potpuno pogrešnu sliku svoga predmeta. Jer — i u tome je sadržan stvarni obrat Jakobsonovih empirijskih i teorijskih istraživanja — osim prastarog slavenskog jezika ne postoji ništa što bi se među slavenskim narodima još moglo nazvati zajedničkim rasnim dobrom, *patrimonium commune*, zajedničkom slavenskom predajom kulturnih, socijalnih i političkih dobara. Na mjesto romantičkih termina poput "slavenstva", "slavenske ideje", "slavenske uzajamnosti", "slavenskih odnosa" te čak "slavenskog osjećanja", dakle na mjesto genetske historije stupa model čije se analitičko načelo više ne oslanja na porijeklo, već istražuje stupnjeve razvojnih konvergencija i, odatle, osobito stupnjeve divergencija koje vrijede kao pravilo za moderne slavenske jezike, narode, njihova društva i kulture.

Dakle, umjesto od modela identiteta, slavistika je po Jakobsonu morala polaziti od načela divergencija, jer samo tako uopće može uđovoljiti racionalnom metodskom zahtjevu da prepozna i uspostavi svoj stvarni predmet. Za Jakobsona, jezičnu, kulturnu i socijalno-političku povijest slavenskih naroda obilježava više utjecaj neslavenskih kultura nego međusobna slavenska prožimanja, i već taj faktor proturječi genetskem historicizmu tradicionalnih slavističkih studija. Umjesto konstatiranja utjecaja, bilo slavenskih ili neslavenskih, značajnije

je pitanje o modusu recepcije pojedinačnog utjecaja i konvergentnih momenata, odnosno takozvanih identiteta, unutar pojedinog sistema.

Da je za Jakobsona promjena genetske u strukturnu paradigmu u slavistici ujedno i praktički, štoviše i politički interes, to je stav koji on u spomenutom članku iz 1929. godine zastupa izričito. Naglašeni politički ton toga samo prividno metalingvističkog teksta razlog je što ga više nije objavio u izvornom obliku nakon emigracije iz Praga na Zapad sredinom četrdesetih godina. Taj tekst skromnog disciplinarnog naslova zapravo je politički manifest jedne teorije u nastajanju, teorije ruskog strukturalizma, ali istovremeno i izričiti apel, fundiran upravo u samorazumijevanju te teorije, za unutrašnjom solidarnošću kulturnog, socijalnog i političkog svijeta iz čijih se konfiguracija i potreba smatra proizašlim. Točnije, kod Jakobsona je riječ o ideji slavenske solidarnosti na prepostavkama koje jedino mogu zadovoljiti realno kulturno-povijesno i političko stanje divergencije slavenskih naroda, na onima koje ih, protivno ideologiji genetsko-historičkog panslavizma, ne svode na identitet nego ih ostavljaju “imanentnoj zakonitosti vlastite evolucije” i vide u dimenziji funkcionalne i pragmatičke, tj. voljne solidarnosti.

Politička težina toga Jakobsonovog metadisciplinarnog teksta iz ranih tridesetih godina 20. stoljeća ne sastoji se samo u izričitoj intenciji da se teorijski model poput lingvističkog strukturalizma legitimira iz etnografskih, geopolitičkih i kulturnopovijesnih uvjeta stvaranja “slike svijeta” ili “ideologije” jedne velike nacije poput ruske, ili u namjeri da pomiri rusko-emigrantsku znanstvenu zajednicu sa tadašnjom sovjetskom. To je ujedno pokušaj da se izvrši racionalni ideoološki izbor između znanstvenih metoda i modela, da se nađe racionalan i pragmatički odgovor na narastajuće rasno-vitalističke ideologije kakvim se već u vrijeme nastanka Jakobsonova teksta otvoreno prikazivao njemački nacional-socijalizam. Upravo nasuprot

takvoj rasistički radikaliziranoj verziji genetičkog historizma, Jakobson traži odgovor u modelima racionalnosti koji polaze od načela očuvanja pojedinačnih i specifičnih, autonomnih zakonitosti što iz životnog interesa stupaju u funkcionalna jedinstva; racionalni vid tog odgovora Jakobson nalazi—imajući saveznika među ruskim formalistima i umjetničkom avangardom, ne-marksističke teoretičare u zemlji i marksističke autore među emigracijom—također i u ranoj fazi ruskog političkog sustava sovjeta, osobito u deklariranim nacionalnim političkim pravima i kulturnoj emancipaciji neslavenskih naroda.

Štoviše, u jednom svom antinacističkom prosvjetiteljskom pamfletu iz 1935., objavljenom u *Prager Presse*, praškim dnevnim novinama na njemačkom jeziku 6. srpnja 1935., Jakobson čak citira zaključno i jednu povijesnu opservaciju Josifa Vassarionovića Staljinu o odnosu Rima prema germanskim plemenima. No, autonomnost svoga teorijsko-političkog polazišta od ideoloških pretpostavki sovjetskog sistema Jakobson će potvrditi u drugom tekstu (iz 1945.), pod naslovom “Odvajanje za identifikaciju: Početak nacionalnog samoodređenja u Evropi” na primjeru ćirilo-metodske revolucije u dvojnom, latinskom i grčkom kršćanskom jezičnom poretku.⁰²

Jakobsonovo antihistorističko shvaćanje panslavizma, izraslog iz romantičke ideologije sveslavenske rasne, jezične i kulturne srodnosti, nudi zanimljivo polazište za suočavanje kako s romantičkim i kasnoromantičkim ishodištima teorije o rasnom i duhovnom srodstvu nacija, od Herdera do Strossmayera, tako i s hipertrofijom historicizma na kraju 20. stoljeća, barem u onom obliku u kakvom smo je apostrofirali na početku. Njegova analiza stare teze o “slavenskoj uzajamnosti” pokazuje da pansla-

02 Usp. “Absonderung zur Identifikation: Der Anfang der nationalen Selbstbestimmung in Europa”, nav. mjesto, str. 460–480; također i kasniji dodatak o gramatičaru Kyrillu “Mehr über den Aufklärer”, isto, 544–548.

venstvo može, suprotno tradicionalnom genetskom shvaćanju, imati smisla samo kao funkcionalističko jedinstvo iz racionalnih svrha, i može se zastupati samo u vidu voljnog i slobodnog kulturnog, socijalnog, ekonomskog i političkog izbora. Dakle, ideja panslavizma kao jezične, etničke i duhovne srodnosti Slavena počiva zapravo na paradoksu da je u rasno-nacionalnom smislu nemoguća, jer su slavenski narodi više obilježeni povijesnim i kulturološkim divergencijama nego jezično-etničkim konvergencijama. Ona je, naprotiv, smislena i opravdana samo u sintetičkom smislu, kao pristajanje na funkcionalno jedinstvo pluralnih osobitosti i partikularizama. Povijesna kataklizma do sada poznatih, regionalno i političko-historijski različitih i heterogenih slavenskih zajednica (poput Ruskog carstva i Sovjetskog Saveza te svih dosadašnjih oblika južnoslavenske države pod imenom Jugoslavije) ne govori ništa protiv teorijske i praktičke čitljivosti Jakobsonova modela. Naprotiv, on sâm daje ključ za njihovo tumačenje otkrivajući amfiboličnu narav ideje sveslavenske srodnosti i solidarnosti: shvaćena u jakom smislu rasne, jezične i crkveno-duhovne solidarnosti, ona je autodestruktivna. Solidarnost i zajedništvo mogući su samo kao slobodna pripadništva po izboru različitih, nesrodnih veličina, kao slobodna izborna "srodstva".

Slobodan/ov izbor

Taj semiotički strukturalni, negenetski koncept sveslavenstva nalazimo danas samo u perverznom obliku tamo gdje bismo ga najmanje očekivali. Upravo u Miloševićevom pokušaju da izvede restauraciju nadnacionalnog socijalističko-državnog imperija perlokutivnim efektima neizrečene političke interpelacije ruskih Slavena za svoje vlastodržačke ciljeve u Srbiji, odnosno "krnjoj Jugoslaviji". Tu, gdje je stvarno na djelu funkcionalna, pragmatički uvjetovana solidarnost, kao u pokušaju rusko-srpskog strateškog zблиžavanja, reaktualizira se na Zapadu imaginarna genetska solidarnost kroz reaktualizaciju ideologije rase. Zato

se sâma pretpostavka o rasnoj solidarnosti kroz rusko-srpsko bratstvo, javlja samo kao korisna laž, kao obična tralja od jednog isluženog ideologema: ideja o rasnoj i jezičnoj pripadnosti slavenskih naroda, ukoliko je trebala pružati osnovu njihova političko-državnog objedinjavanja, izgubila je kulturnopovijesno i politički svaku privlačnost još pred kraj 19. stoljeća. Njezine posljednje privatnopsihološke izdanke evocirao je Lav Tolstoj kroz sudbinu Vronskog u romanu *Ana Karenjina*, a posljednje 'objektivno-duhovne' mistik i filozof Nikolaj Berdjajev.

Na njezino mjesto stupilo je transnacionalno jedinstvo ranog sistema sovjeta, kao oblik nadnacionalne, univerzalne i funkcionalne emancipacije. U svom kulturno-rasističkom vidu krvi-jezika-i-duha, ideja slavenskog bratstva doživjela je političko ostvarenje, nakon kasno-romantičke kulturno-preporodne faze u "Ilirizmu", još samo u političkoj projekciji i državotvornoj ideologiji "trojednog" naroda kraljevine Jugoslavije. Upravo ona predstavlja možda školski, kabinetski primjerak neposredne primjene historičarske filološke metode, koju Jakobson naziva "ruskom ideologijom", na stvarnost s fatalnim povijesnim posljedicama. U odnosu na to, politička teorija semiotičara i lingvista Romana Jakobsona prvorazredni je prosvjetiteljski izazov.

Na toj pozadini Milošević se sâm pokazuje ili kao nesvjesni politički aplikator strukturalističke semiotike ili kao promućurni divlji semiotičar. Primjerak njegovog govora ostavlja dojam kao da znâ da aluzija na slavensku solidarnost po krvi u kontekstu političke agitacije protiv aktualne ruske vlade može postojati samo kao posve transparentna, ali zato korisna laž: dok praktičko-politički, dakle stvarno zastupa funkcionalnu teoriju slavenske solidarnosti, kao da je sljedbenik Jakobsonovog projekta usmjerenog protiv nastupanja nacističkog rasizma i uspona Hitlera, dotele retorički širi iluziju o njegovojo supstancialnoj naravi, kao da spas nacionalnog supstancijalizma čini sadržaj obnavljanja političkog pakta s Rusijom. No, na mjestu imaginarnog supstancialnog identiteta Slavena stoji skup po-

vijesnih divergencija i zato je jedini identitet na koji Milošević stvarno apelira i može apelirati u interviewu *Pravdi* anacionalni, ideološki identitet njegovog političkog projekta pod lažnim imenom “socijalizam”. Upravo zato je kritična masa adresata, za koje on prepostavlja da vjeruju kako je međuslavenska solidarnost supstancialna, nije više kompleksna i razjedinjena ruska javnost. To je samo onaj dio ruske javnosti za koji on vjeruje da interpretacijski stroj Zapada, posebno ekspertni dio regrutiran u centrima za geostrateške studije Istoka, smatra sposobnom za politički prevrat i povratak monolitnom ideološkom jedinstvu. Koji god da on bio.

Upravo zato se Miloševićovo aluzivno evociranje panslavizma doima i kao koketiranje sa svrgnutim russkim komunistima i s russkim nacionalistima i ujedno kao poruka Zapadu, kao trećem, preinformiranom promatraču komunikacije, i ne odnosi se uopće na “ruske gradane” kao neposredno imenovane adresate. Rascjep na manifestni i aluzivni sadržaj govora ovdje se javlja kao forma u kojoj istina ne leži na uobičajenom i očekivanom mjestu za aluzije: ne u dubljem sloju značenja na koji se navodno aludira, već upravo u manifestnom sloju same aluzije, na površini njezina govora. Ono što na toj formi zbunjuje promatrača jeste samo to da govornik ne laže o tome da laže, nego pokušava doći do prave ciljne skupine svoje diskurzivne manipulacije, do subjekata za koje prepostavlja da vjeruju u ono što nije potrebno izreći.

Samo se tako može objasniti nevjerljivost okolnosti da je laž Miloševićevog govora manifestna, a da njegovi zapadni adresati i dalje održavaju iluziju kako će on u jednom trenutku kapitulirati tako da pokaže dublju istinu. Nesporazum je u njihovu supstancialnom očekivanju, u prepostavci da istina njegovog govora leži u dubinskom sadržaju za koji prepostavljaju da je iracionalan, a ne u samoj formi njegove diskurzivne igre i njezinim paradiskurzivnim efektima. Nasuprot tome, dalekosežnost i performativna moć njegovog govora sastoji

se samo u iluzionističkoj igri s očekivanjima adresata: jedini tko ne vjeruje u panslavizam, jest samo on koji ga aluzivno priziva. Jedini kojima je panslavizam neupitan i “samorazumljiv”, kvalificirani zapadni promatrači, plaćaju za naivnost svoga vjerovanja u iskrenost vlastitih komunikativnih očekivanja. Samo u njima leži rasna i kulturna laž pansklenstva, i to je njihov jedini očekivani sadržaj. ●

07 /

Bordel historičara: Kant & balkanski *snuff-video*

KLJUČNE RIJEČI, POMOĆ U LEKTIRI: povijest vs. historija • autohistoricizam • apercepcija • spekulativna namjera • distanca vs. 'entuzijazam' promatrača • Francuska revolucija • 'učešće' po želji • moralno nastrojenje • uzvišeno • patološko • *Humanität* • Immanuel Kant • *Spor fakulteta* • Friedrich Schiller • Gotthold E. Lessing • teatar kao moralna ustanova • Franjo Tuđman • *snuff-porno* • Patricia Crawford • Rodney King • James Bond • Branko Despot • nacionalizam • ideologija • pogled Zapada • 'silovanje je poruka'

Za rat među članicama bivše jugoslavenske državne zajednice značajno je da junaci kratke povijesti njezinog raspada nisu stupili na scenu samo kao izravni akteri događanja nego i kao njegovi najizravniji promatrači, ovlašteni tumači, tj. historičari ili "povjesničari" i, dakako, ideolozi. Ta specifična uloga akademskog ili univerzitetskog diskursa u prevratu neposredne 'zgodovinske' stvarnosti baca posve novo svjetlo na pitanje o terminološkoj podjeli na historiju, povijest i historiografiju kao i o položaju i ulozi klasičnog teorema moderne filozofije povijesti, na figuru izvornog promatrača zbivanja koji ne spada u dimenziju empirijske događajnosti. Historičarski pogled od samog je početka ugrađen u "povijesnost" aktualnih zbivanja.

Distancirani svjedok povijesti i njegova želja

To je figura gledaoca ili promatrača, instanca svjetsko-povijesne javnosti u figuri teoretičara, koja se javila u Kantovim opservacijama u drugom odjeljku spisa *Spor fakulteta iz 1798.* posvećenog pitanju napretka čovječanstva i povijesnom značaju Francuske revolucije koja se zbila samo devet godina prije, 1789.⁰¹ Riječ je o tome da, kako se najopćenitije razumijeva ta Kantova opservacija o mogućim rizicima i propasti revolucije iz 1789., njezinoj bijedi i zločinstvima, značaj ili svjetsko-povijesna važnost tog historijskog događaja ne leži u samoj stvari, u sadržaju radnji, u namjerama aktera ili sudbini samog događaja, već u oduševljenom pogledu nepristrasnog i događajem nezahvaćenog promatrača, u njegovu moralnom stavu koji proizlazi iz njegove umno-spekulativne namjere bez patoloških natruha empirijske zbilje.

No, ako bolje pogledamo u Kantovo obnavljanje pitanja "je li ljudski rod u stalnom napredovanju k boljem", onda vidimo da

01 Za prijevod na hrvatski usp. *Kant, Schelling, Nietzsche. Ideja univerziteta*, izbor, prijevod i predgovor Branko Despot, Zagreb: *Globus*, 1991.

se teorija svjetsko-povijesnog značaja nekog događaja zapravo temelji na stavu entuzijazma kao *emotivnom*, upravo patološkom stanju, iako Kant eksplicitno evocira moralno nastrojenje promatrača. Njegovo evociranje oduševljenja koje karakterizira duhove promatrača, inače “neuplenenih u tu igru”, odnosi se na sudioništvo po želji (“Teilnehmung dem Wunsche nach”), dakle na želji za sudjelovanjem kao duševnom nastrojenju dalekih promatrača. Oni su u odnosu na zbivanja na pozornici poput gledalaca u teatru. Kantova opservacija o tome glasi:

“Revolucija jednog duhovitog naroda čije smo odvijanje vidjeli u naše dane, može uspjeti ili propasti; ona može u toj mjeri biti ispunjena bijedom i zločinstvima da se promišljen čovjek, kad bi se i mogao nadati da će je, ako je poduzme drugi puta, sretno izvesti, nikada ne bi odlučio da provede taj eksperiment uz toliku cijenu—ta revolucija, velim, ipak nalazi u dušama svih gledalaca (koji sâmi nisu upleneni u tu igru) učešće po želji, koje usko graniči s *entuzijazmom* a čije je sâmo izražavanje povezano s opasnošću; ono, dakle, ne može imati za uzrok ništa drugo do moralno nastrojenje u ljudskom rodu.”

Dakle, onaj sublimni entuzijazam, nepristrasni interes koji proizlazi iz *neuplenosti* u igru, dakle to što čini sâmo načelo modernizma evropskog filozofskog diskursa i rodno mjesto moderne filozofije morala i povijesti, pa i same povijesne znanosti, ukoliko ona sebe smatra ideoški neutralnom, za Kanta zapravo pripada želji za učešćem, patološkom a ne čisto umnom momentu. Zato ga Kant objašnjava i kao entuzijazam ili nastrojenje individualnih duhova (“in den Gemütern”), ali i kao nešto što se očituje prema van i što je zato “povezano s opasnošću” te konačno kao “moralno” nastrojenje ljudi. Tome u prilog govori paraleliziranje i ujedno kontrastiranje istog izraza “učešće po želji” na strani “gledalaca” tj. onih “koji sami nisu upleneni u tu igru”, kod kojih je dakle presudno

“samo mišljenje”, te “nesebično učešće igrača” u događajima, na drugoj strani.

Iz toga je jasno vidljivo ono poznato i uvriježeno u ovoj Kantovoj opservaciji. Naime da Kant zbiljske političke događaje objašnjava s jedne strane eksplicitno kao igru “velikih preobražavanja” koja samo u mišljenju onih neuplenenih, dakle gledalaca, daje da se odâ ono opće na posebnim događajima i na “nesebičnom učešću igrača” u njima, te da je, bez obzira na slabosti i opasnosti samih događaja, već u samom mišljenju gledalaca sadržan ljudski napredak ka boljem, barem u nastrojenju. Oni su ti koji u tome učešću radi općosti vide karakter ljudskog roda a u učešću radi nesebičnosti moralni karakter djelovanja.⁰²

Međutim, ono što u interpretacijama gotovo posve ostaje izvan vidokruga, jest moment na odredbi gledaoca, dakle onoga koji sam “nije uplenen u igru” a o čijem mišljenju ovisi svjetsko-povijesni, rodno-ljudski i moralni značaj onog neposrednog i “nesebičnog učešća u igri”. To je odredba “učešća po želji” (“dem Wunsche nach”), dakle afektivna odredba želje za sudjelovanjem na gledaocu-svjedoku povijesti. Želja ili afekt je ono što puko promatranje čini duševno stvarnim za subjekt, kao duševno nastrojenje koje “usko graniči s entuzijazmom”. Tek u tome se vidi nešto još važnije od postavljanja neuplenenog

02 Prvi, uvodni pasus teksta glasi: “To je samo način mišljenja gledalaca što se javno odaje pri ovoj igri velikih preobražaja, pa ipak daje da se oglasi jedno toliko opće i pri svemu tome nesebično učešće igrača na jednoj strani, protiv onih na drugoj strani, čak uz opasnost da bi im ova partijnost mogla jako naškoditi, ali ovako (s obzirom na općost) dokazuje karakter ljudskoga roda u cijelosti, i ujedno (s obzirom na nesebičnost), njegov moralni karakter, barem u nastrojenju, koji ne samo da dopušta nadanje u napredak ka boljemu, nego sam već jest takovo napredovanje, koliko njegova možnost za sada dostaje” (isto, 94).

gledaoca za subjekta svjetsko-povijesnog karaktera događanja, naime da je želja svjedoka za sudjelovanjem ta koja ono umno moralno nastrojenje u dušama ljudi, što ih Kant izriče kao uzrok entuzijastičkog sudjelovanja, povezuje s afektivnim, emotivnim i voljnim u ljudskoj duši, upravo “patološkim” u Kantovoj upotrebi termina, i prevodi u estetsku kategoriju uzvišenog.⁰³

Naime, premda Kant tog distanciranog, neupletenog ali oduševljenog gledaoca prikazuje kao istinskog učesnika već time što se upravo i samo u njegovom mišljenju kao gledaoca (“Denkungsart des Zuschauers”) odvija ono “veliko preobražavanje” malih događaja u velike i velikih u male, sama retorička sredstva, termini *promatrač, igra, igrač*, koji ujedno navode i na *gledalac, glumac, gluma*,⁰⁴ ukazuju dovoljno jasno da Kant implicitno uspoređuje promatrača povijesnih događanja s gledaocem u teatru i da evocira ranije, ali već poznate Lessingove refleksije o kazalištu kao “mjestu za vježbu i odgoj praktičke humanosti građanina” u čijem središtu ne стоји (aristotelovska) kategorija “strasti” (‘Leidenschaft’, ‘Affekt’) nego “samilost” (‘Mitleid’). Ona za Lessinga, suprotno iskrivljavanjima aristotelijanskih načela u starijoj baroknoj poetici kod Gottscheda ili u francuskoj “poetici regula” 17. i 18. stoljeća, ne označava više samo reakciju na “nezasluženu nesreću dramskih junaka”. Ona sada, što je osobito važno s obzirom na Kanta, označava posebnu moralnu *dispoziciju* gledaoca koji kroz svoje afektivno učešće u zbivanju na pozornici iskazuje samu moć osjećajnosti, moralno-odgojno nastrojenje ili predispoziciju građanina za altruizam, filantropiju, ideju čovještva i čovječanstva (*Humanität*)⁰⁵. Isto tako, Kantova metafora “igre” evocira tada ak-

⁰³ Usp. Immanuel Kant, *Beobachtungen über das Gefühl des Schönen und Erhabenen*, Akad.-Ausg. Bd. II. S. 205–256

⁰⁴ Usp. njem. izraze za predstavu, glumca, tragediju, komediju: *Schauspiel, Schauspieler, Trauerspiel, Lustspiel*.

⁰⁵ Za relevanciju te promjene u tumačenju kategorije samilosti i Lessingov pozitivni odnos prema antičkoj Aristotelovoj

tualno i javno poznato Schillerovo nastupno predavanje pred Kneževskim njemačkim društvom u Mannheimu iz 1784. i spis *O estetičkom odgoju čovječanstva* iz 1794., raspravu u formi pisama o načelima Kantove estetike, Francuske revolucije i figure uzvišenosti.⁰⁶

No, kao što je sam događaj revolucije našao, kako veli Kant, svoje učešće po želji kod gledalaca koji nisu upleteni u igru, tako je, ponovo, i sam koncept učešća po želji ili entuzijastičkog nastrojenja u subjektu-promatraču igre povijesti našao svoju novu praktičku istinu u ekonomici sublimnog uživanja historije u hipertrofiranom historicizmu igracha historijskih zbivanja na istoku Europe od 1989. naovamo. Nakon dvjesto godina svoje sublimne egzistencije u spekulativnoj filozofiji povijesti Kantov entuzijastički subjekt, obično shvaćen kao uzvišen i “neuplen u igru”, iako je željan sudjelovanja u uzvišenoj stvari, ulazi sad u patološku alijansu s neposrednim akterima evropske historije: sve postkomunističke restauracije nacionalnih država pripremljene su ili su bile praćene spajanjem neposrednih izvršitelja s tumačima “svjetsko-povijesnog” značenja tih restauracijskih procesa. Događaji u istočnoj i jugoistočnoj Evropi odvijali su se kao praktički oblici institucionaliziranog auto-historizma, kao puke primjene jednog povjesno-epistemičkog diskursa na empiriju.

Najparadoksalniji efekt te provale patološkog historijskog momenta u konstituciju povjesno-filozofskog subjekta proizveo je hrvatski slučaj nacionalno-državotvornog historicizma,

poetici, usprkos njegovom oduševljenju za Shakespeareovu dramsku umjetnost kao mjerilu za njegovu kritiku Corneillea ili Voltairea, usp. G. E. Lessing, *Werke 1767–1769*, ur. K. Bohnen, Frankfurt a. Main, 1985. s komentarima priređivača.

06 Friedrich Schiller, “Die Schaubühne als moralische Anstalt betrachtet” u: *Sämtliche Werke*, ur. G. Fricke i H. Göpfert, sv. V, München, 4. izd. 1967, str. 818–831 i 1200.

koji s jedne strane nastupa antiprosvjetiteljski u kategorijama etnički i eklezijastički shvaćane nacije, a s druge strane, pretendira da modernistički utemelji pravo tzv. malih naroda na opće civilizacijsko načelo slobode i samoodređenja. No puno sumornija strana tog hrvatskog puta u pseudofilozofsko mišljenje povijesti ne leži toliko u anakronističkom shvaćanju povijesti i povijesnog prava kod glavnog državnog “poviestnika” na položaju predsjednika države Franje Tuđmana, ili u posve neprosvijećenom poimanju tradicije i, nadasve, u posvemašnjoj metateorijskoj nepismenosti svoga autora. Ona leži više u nesporazumu koji se pokazao u izravnom susretu takvog akademskog diskursa sa svojim adresatima — zapadnom javnošću u ulozi navodno neuplenenog, ali entuzijastičkog promatrača događaja na evropskom Istoku. Nesporazum oko toga pokazuje se u činjenici da najreprezentativniji spis novije visokoakademске hrvatske historiografije — naime predavanje Franje Tuđmana iz 1990. u Bečkoj palači Liechtenstein — sa svojom “spekulativnom namjerom” da proizvede svjetsko-povijesno značenje restauracije hrvatske nacionalističke države, nije proizveo nikakav spomena vrijedan recepcijiski učinak — osim diskusije o navodno netočnom prijevodu na engleski jezik i, u vezi s time, reakcije Svjetske židovske organizacije na antisemitske eskapade autora o rasnoj nepomućenosti njegovih hrvatskih obiteljskih odnosa. Hipertrofirani autohistoricizam u povijesno-filozofskom samorazumijevanju ideologa malih naroda u ulozi velikih, proizvodi na strani primaoca dezinteres ili, u najboljem slučaju, zazorne efekte, a sam čin njihove povijesno-filozofske artikulacije poprima oblik i vrijednost autističke komunikacije sa samima sobom.

Bespuća fantazijske povijesti i slične knjige prevedene su na strane jezike ali ne radi obavlještavanja strane i neupućene publike, nego da bi se još jednom, izvana, obratile onima koji znaju iznutra, i osobito za akcijske potrebe raznih predstojnikâ raznih resora novohrvatskog nacionalnog Agitpropa. Tako ve-

like povjesničarske poruke stižu natrag svome pošiljaocu neotvorene. Njegovo autosvjedočanstvo, oblikovano u fantazmu neposrednog sudioništva-i-znanja o događaju, nema nikakvu stvarnu komunikacijsku vrijednost, a prevođenje na strane jezike nema (ili u svakom slučaju ne ispunjava) namjeru da proizvede bilo kakvu razumljivu internacionalnu komunikaciju. Drugačije nije ni moglo biti, jer ono se uvijek obraćalo samome sebi.

U tom hrvatskom slučaju diskomunikacije sa Zapadom samo je na najdrastičniji način izašao na vidjelo opći efekt da povijesno i političko samorazumijevanje aktera političkog prevrata u zemljama bivšeg evropskog socijalističkog bloka na strani adresata izaziva šum, smetnje i nerazumijevanje, odbijanje ili vraćanje informacije poput isporuke loše robe koja ne odgovara očekivanim i ugovorenim standardima. Drugim riječima, ono što su akteri političkog prevrata na evropskom Istoku doživljavali kao neizostavni uvjet svoje političke emancipacije—demokratsku revoluciju kao povratak nacionalnom identitetu—i za što su mislili da tek čini univerzalno prepoznatljivim njihovu historijsku egzistenciju, to je izazvalo poremećaj i nelagodu na strani adresata. Zapad je u tome, nakon početnog entuzijazma, odjednom prepoznao samo povijesnu regresiju, skandal povratka u nemile oblike “evropskih nacionalizama”, već viđenu lošu prošlost Evrope u novoj stvarnosti istočnoevropskih zemalja. Dakle, ono što je na jednom kraju Evrope doživljeno kao teško izborena sadašnjica, kao temeljni uvjet političke i civilizacijske budućnosti, u svjetsko-povijesnom pogledu Evrope važilo je kao put u prošlost. Evropa se ponijela poput dobrostojećeg susjeda koji je okrenuo glavu od nemilih događaja u bučnom susjedstvu s obiteljskim nasiljem, odakle su svi nahrupili da tuže jedni druge i odakle nitko nije dobar svjedok.

Prevrat svjedočenja

Ali poremećaj u konfiguracijama i vjerodostojnosti svjedočenja neposrednih historijskih događaja, o kojemu je ovdje riječ, pokazuje se isto tako dobro ili još bolje na razinama obične sva-kodnvice samog Zapada, kao što pokazuju dva sudska procesa u SAD-u koji su iz temelja potresli sam pojam svjedočenja i instituciju porote. Riječ je o dvama novijim procesima u kojima izravni materijalni dokazi protiv počinitelja zločina, u obliku dokumentarnih video-zapisa inkriminiranog događaja, ne postižu značenje evidentnog svjedočanstva u korist žrtve, nego je pretvaraju u partnera počinitelja.⁰⁷

Jedan od tih procesa je poznati slučaj premlaćivanja taksista, crnca Rodneya Kinga, od strane bijelih policajaca u Los Angelesu; osobitost tog procesa koji je prenerazio svjetsku javnost sastoji se u tome da je jedan anonimni snimatelj-amater posredstvom video-snimke koja dokumentaristički ponavlja događaj—scenu neopravdanog pretjeranog nasilja državnih organa nad pojedincem—naknadno, ali najizravnije uveo javnost u sâm događaj. Postupak dokazivanja zamijenjen je evidencijom u najizravnjem vidu. Međutim, u toku procesa (i u konačnom ishodu) pokazalo se da je upravo izravni dokumentarni video-materijal, odnosno medijski najdoslovnije moguće ponavljanje stvarne scene nasilja, polučio gubitak vjerodostojnosti same evidencije; najjači dokazni materijal protiv počinitelja okrenuo se protiv žrtve. Obrat nije nastupio otud što je porota kao predstavnik bjelačke javnosti kriminalno krivotvorila dokaze ili raspolaga-

07 Za ranu diskusiju kod nas o problemu svjedočenja preživjelih žrtava i pripisivanja dijela krivnje žrtvama za ulogu žrtve v. Renata Jambrešić, "Kriza svjedočenja ili istina izvan povijesti", u: *Bastard. Prilog Arkzina za kritičku publicistiku*, No. 3, 1995. [str. 8]. Prikaz i diskusija o *Testimony. Crisis of Witnessing in Literature, Psychoanalysis, and History* (Shoshana Felman and Dori Laub, M.D., 1992.)

la tehnički nejasnim video-zapisom, nego otud što je javnost re-prezentirana u samom video-zapisu, u njegovoј navodnoj izravnosti i neutralnosti: porota je tumačila video-zapis onako kako takvu scenu nasilja državnog aparata nad pojedincem tumači prosječna građanska svijest bijelaca dok joj prisustvuje na ulici. Naime tako da joj unaprijed pridaje drugo, i to suprotno značenje: crnac, vozač taksija, je taj koji napada (bijele) policajce. Žrtva je pravi počinitelj.

Drugi slučaj predstavlja tužba Amerikanke Patricie Crawford protiv vlastitog muža za silovanje, i to u trostrukoj ulozi silovatelja, režisera i snimatelja u pornografskom činu pred video-kamerom. Iako je sam snimljeni materijal pružao očigledan dokaz o tome da se radilo o najtežoj vrsti *snuff*-porno-videa s ritualnim ubijanjem objekta, pri čemu je žena jedva preživjela nasilje, sud je donio oslobađajuću odluku za počinitelja na temelju stava porote da se u predmetnom slučaju radilo o privatnom načinu seksualnog uživanja unutar braka i to na obostrano zadovoljstvo supružnika; žrtva privatnog nasilja se u pogledu javnosti pokazala kao izvorni su-uživatelj.

Ponovo se pokazalo da pred javnosti, koja porno-konzumaciju smatra normalnim oblikom uživanja, tužba za nasilje gubi svaku vjerodostojnost upravo na temelju oblika i stupnja neposrednosti događaja u njegovoј medijskoj reprezentaciji. Dakle, ono što uništava vrijednost svjedočanstva jest upravo oblik njegove medijske neposrednosti, neka vrsta *reality tv-a*, samo s malim vremenskim pomakom, kao kod transkontinentalnih sportskih prijenosa. Ono što je zapravo u igri, jest medij kao forma koincidencije događaja u pogledu promatrača s ideologijom pogleda koja ga je unaprijed učinila čitljivim. Žrtva je naime samo objekt "spekulativne namjere" subjekta.

Ta gesta ponavljanja koja oduzima izvornost i neposrednost događaju upravo time što ga simulira, sadrži paradoksalan efekt da u aktu reprezentacije neposrednosti događaja, dakle u uvjetima totalne medijske transparencije, postaje regenerator nove

društvene nepreglednosti. Sve je prozirno poput staklenika, a ništa nije neposredno čitljivo.

Taj efekt neprozirne transparencije zbilje može se objasniti, barem djelomice, kao učinak procesa desubjektivacije i pervertiranja entuzijastičkog subjekta-svjedoka povijesti, odnosno kao efekt napuštanja mjesata promatrača i ulaženje u objektiv vlastitog pogleda. U slučaju Rodneya Kinga, pogled video-kamere koji je trebao svjedočiti o nemotiviranosti nasiљa bjelačkih policajaca nad crnim taksistom isti je onaj pogled javnosti u kojem je optužujuća namjera subvertirana u obrnuti, ali normalan stav prosječne većine koji oduvijek pruža pogled američkog društva na iskustvo ulice, naime, da (bijela) policija štiti od crnih kriminalaca. U slučaju silovane supruge Patricie Crawford, okrivljeni silovatelj je višestruko pouzdan svjedok na suđenju: on je muž koji najbolje poznaje seksualne potrebe i način uživanja svoje žene; to što je on konceptor i snimatelj uživanja, samo je njegova očekivana društvena uloga.

Ovi modeli difuznih odnosa privatnog i javnog iz američke svakidašnjice kao da naknadno pružaju objašnjenje za čudnovatu promjenu odnosa Zapada prema zbivanjima u istočnoj Evropi nakon pada Berlinskog zida, odnosa u kojemu se politička previranja nakon raspada komunističkih režima vide kao obiteljska drama nacionalističkih društava, kao krvavo klanje u susjedstvu. Ta promjena u pogledu Zapada na komunistički Istok pomak je u vizuri koja je prethodno bila podijeljena prema unutrašnjem ideološkom rascjepu Zapada na ljevičarsko žmirenje jednim okom, odbijanje punog uvida u događanja iza čelične zavjese, i desničarsko požudno upijanje svih tajni komunizma s onu stranu zida. No, u oba slučaja pogled Zapada je prije pada Berlinskog zida u svim svojim divergentnim karakteristikama bio uvjetovan distancicom koju je s jedne strane simbolički i materijalno predstavljaо upravo sam zid, ali koja je sama, s druge strane, podržavala požudni, osvajački ideološki karakter tog pogleda.

James Bond, muška lutka na koncima zapadnih špijunske logističara, uvijek je imao rezervno sredstvo za postizanje ciljeva svoje agentske službe—“povaljivanje” špijunki u krznenim šubarama. No, sublimirani, entuzijastički zapadno-evropski svjedok kao da je ubrzo nakon pada Berlinskog zida izgubio distancu koja je određivala ideološki rascjep, a time i moć kritike u njegovom pogledu: politička previranja u istočnoevropskim državama, osobito multinacionalnim zajednicama, koja su eskalirala u raspadu bivše Jugoslavije, prelila su se u valu izbjeglica i njihovih međusobnih nesnošljivosti preko granica zapadnoevropskih država, i donijela jednu istinu o sebi kao jedinu: poplavu nacionalizma i etničkih nesnošljivosti. Ako je u početku, u vrijeme “baršunaste revolucije” u Pragu i pada Berlinskog zida, pogled sa Zapada u tim previranjima na evropskom Istoku video proces političke emancipacije od komunizma, on je već nakon pojave prvih naznaka nacionalizma istočnih Nijemaca i međunacionalnih napetosti između Čeha, Slovaka i Mađara, a najkasnije s raspadom Jugoslavije, izgubio svoj distancirani, entuzijastičko-povijesni karakter, da bi, poput Jamesa Bonda, seks-maštine Zapada koji i sam biva seksualno zaveden od špijunki s Istoka, nestao u moru čistog ideološkog uživanja Zapada. Na mjestu distanciranog, entuzijastičkog pogleda, subjekt Zapada kao da je ostavio video-kameru, da bi preko srušenog zabrana ponio još samo čistu ideološku požudu za svojim vlastitim skrivenim težnjama. Kritički promatrač je postao neograničeni sudionik događanja po želji, su-uživatelj.

Na samom Balkanu, taj odnos Zapada prema političkim promjenama na istočnoj strani zida pretvorio se u opskurni model poput slučaja Crawford. Perverzni akter-snimatelj, da bi mogao ideološki uživati, ne snima više soft-porno-film sa špijunkom koju treba eročki osvojiti da bi je otrgnuo iz ideološkog zagrljaja komunističkog neprijatelja. On sad sam stupa u vidokrug kamere, u bordel balkanskog ratnika u kojem vidi

prirodni, oduvijek već očekivani, nacionalistički oblik ideološkog uživanja: etničko silovanje s ubijanjem i porukom.⁰⁸

Zlo u pogledu drugog?

No je li pogled Zapada ono što tek konstruira nacionalizam na Istoku? Ovo pitanje nema taj smisao da optuži "Zapad" za ne razumijevanje "Istoka", da pretvori stvarne forme iživljavanja nacionalizma na Balkanu u privid i konstrukt zapadnog pogleda na Balkan, već da ukaže na momente ideološke kolaboracije Istoka i Zapada u uvjetima navodnog kraja ideologija, koji je samo učinak nestajanja dosadašnjih kriterija ideologije. Ono što legitimira tu "normalizaciju" nacionalizma kao navodno prirodnog svojstva evropskog Istoka, to učitavanje normalnosti nacionalističkog iživljavanja ideologija za balkanski rezervat naroda, jest s jedne strane obostrano i masovno slaganje Istoka i Zapada u stavu da je nacionalizam bio navodno samo privremeno prekriven neprirodnim komunističkim terorom univerzalizma i prisilne apstinencije od zapadne demokracije. Ali ono što zapravo legitimira taj učitavajući pogled Zapada na nacionalizam Istoka jest nestajanje entuzijastičkog povjesno-subjektivnog pogleda iznutra, nestajanje dosadašnjeg ideološkog rascjepa unutar Zapada, stapanje ideoloških horizonata u posthistoricizmu. Ono se na Istoku javlja u izvrnutom obliku hipertrofije kolektivnih i pojedinačnih svijesti historicizmom, one iste koja aktere tekućih političkih zbivanja čini ujedno tumačima vlastite povijesti i privilegiranim uživateljima njezinog ideološkog viška.

08 Za ranu tematizaciju tzv. "etničkih" silovanja u ratu na široj platformi rodnih odnosa, "tijela kao bojišnice" v. Vesna Kesić. "Silovanje je poruka" u: *Profil. Magazin za predcivilno doba*, Nedjeljna Dalmacija, br. 67, 6. 1. 1993, str. 16–17. Za figuru "bordela ratnika", nacionalno-mitski, simbolički i folkloristički kontekst rata v. Ivan Čolović, *Bordel ratnika. Folklor, politika, rat*, Beograd: Knjižara krug, Bibl. XX vek, 1993. (4. izd. 2007.)

To je ista hipertrofija perverzne historicističke apercepcije, koja u svakom trenutku prati pojedinačno empirijsko Ja, a da istovremeno (postmodernistički) ni u jednom trenutku ne dopušta unutrašnje razlikovanje, kritiku, razdvajanje i cijepanje između nacionalističkog državotvornog projekta i civilno-socijalne supstance. Akteri civilno-socijalnih gibanja — najveći dio disidentske kulture znanstvenika, pjesnika, sveučilišne inteligencije, umjetnika, svih onih tajnih aktivista što u špijunsкој literaturi i filmovima bježe pred agentima KGB-a kako bi, prije nego što padnu od metka, još posljednjim snagama predali zapadnim špijunima tajne svoga omraženog komunističkog režima, dakle oni u koje je jednako tako investiran požudni ideološki pogled sa zapadne strane zida kao što je njihov požudno uprt u taj isti zid sa istočne strane — nisu s padom željezne zavjese ostali toliko akteri civilno-društvenog pluralizma koliko nosioci državotvornih nacionalnih pokreta.

Drugim riječima, ono što legitimira perverzni pogled Zapada na forme ideološke rekonstitucije istočnoevropskih društava jest nestanak rascjepa u samom konceptualnom prostoru ideologije nakon urušavanja granice među blokovima. Otud za razliku od privatne osobe Patricie Crawford, koja svoju ljudsku rehabilitaciju iz statusa objekta-žrtve i (ponovno) postajanje subjektom pokušava postići zahtjevom za juridičkim sankcioniranjem muža-silovatelja, u kulturno-ideološkom univerzumu novih nacionalnih država figura žrtvovane nacije-mučenice komunizma održava se u čistom fetišističkom obliku: pseudo-disidentsko civilno društvo poput hrvatskog iz 1971., koje je 1991. postalo topovsko meso za državotvorni projekt povjesničarski hipertrofiranog uma, kao da se ne može emancipirati od fetiša žrtve, jer mu samo taj ideologem daje jedino povjesno i civilizacijsko važenje. Na kraju stoljeća nacionalistička svijest je dovršeno stanje ideologije, nacionalistička ideologija kao hrvatski kulturni sindrom.

Tako među svim zemljama i društvima bivšeg socijalističkog svijeta hrvatski novodržavni kič i prividni demokratski karakter političkog ustrojstva, dakle kozmetika institucionalnog političkog tijela, izaziva na Zapadu nepodijeljeno najviši stupanj gnušanja. Na mjesto prvotne fascinacije demokratskim trendovima i svjetsko-povijesnim namjerama zemalja poput bivše istočne Njemačke, i osobito Litve, Češke, Slovačke i Slovenije, od prvotnog entuzijazma među zapadnoevropskom inteligencijom i politički prosvjetljenim prosječnim građanima, stupila je na Zapadu sumnja o nečem nelagodnom i zazornom u tim procesima, zadah nacionalizma, koji se potom proširio kao dominantno osjećanje mučnine. Riječ je o obratu u moralnom raspoloženju zapadnog recipijenta u rasponu od pozitivnih estetskih stavova “Ah, kako zanosno! Ah, kako uzvišeno!” do gnušanja i negativnog estetskog suda: “Ah, to je odvratno! To se više ne može gledati!”

To negativno estetsko “izražavanje” moralnog nastrojenja prosječnog zapadnoevropskog medijskog recipijenta, u kojoj je svakako sadržan psihološki i socijalni mehanizam obrane od osjećaja ugroženosti vlastitog svakodnevnog svijeta kroz navalu izbjeglica i njihovih podjela i mržnji, čini se simptomom prevrata koji se morao desiti na drugoj razini događaja, prevrata koji je također u osnovi estetski. Taj prevrat je uzrokovan preklapanjem dvaju interpretacijskih procesa, zapadnoevropskog i istočnoevropskog. Riječ o promjeni u unutrašnjoj strukturi jednog i drugog interpretacijskog procesa, o premještanju težišta koje je određivalo kantovsko mjesto povijesnog promatrača, promjena u “očitovanju moralnog nastrojenja” kroz pozitivnu estetsku kategoriju entuzijazma u kategoriju odvratnosti i zazora.

No prava istina promjene entuzijazma u zazor sastoji se u suočenju zapadnoevropskog političkog i civilizacijskog samopoimanja s ponovljenom slikom vlastite historije na Istoku, upravo s ponavljanjem povijesti koja samopoimanju Zapada oduzima

nevinost entuzijazma: prizori političkog previranja na Istoku Evrope samo su ružna paslika rađanja suvremenog evropskog demokratskog poretka iz avetijske prošlosti evropskih nacionalizama s kraja 18. i 19. stoljeća, u trenutku kad konstruktivistički proces Evrope, ispod kore površinskih lutanja otpočinje finale dovršenja moderne. Provala brutalnih nacionalističkih ratova u istočnoj Evropi doima se pred uređenim domom Evrope kao povratak davno odbačenog vlastitog izmeta natrag kroz kanalizaciju.

Dok se za zapadnoevropski svijet može reći da se sad, na kraju 20. stoljeća kao vrhuncu svog modernističkog zamaha s početka stoljeća, odriče ekstremnih političkih konzekvencija modernizma — naime, supstancialističkih oblika kolektivnih identiteta u koje spada i “nacionalno biće” — i da ih nadomešta ideologijom multikulturalnosti svakodnevnog življena, ograničenog više-manje na kulturu stanovanja, putovanja i kulturnog konzuma platežno sposobnih klasa objedinjenih u klasu potrošača, radikalni modernizam kao da nastavlja svoj hod u čistim formama na evropskom Istoku, koje mu pridaju opsceni karakter.

Po dovršenju dvaju stoljeća evropskog modernizma, od Francuske revolucije 1789. do (više ili manje) mirne demontaže komunističkih režima evropskog Istoka 1989., isti događaj koji je u samorazumijevanju svojih aktera na Istoku značio povratak na isti onaj “pravi put” na kojem se konstituirala zapadnoevropska demokratska politička civilizacija, ne znači na suprotnoj strani, u interpretaciji zapadnoevropskih promatrača, ništa drugo do prizivanje aveti premodernog stanja Evrope, pad u prošlost evropskih ratova. No tim zapadnjačkim zazorom od Istoka na simboličkoj razini uvedena je u progresistički vrijednosni poredak Evrope zapravo postmodernistička relacija istovremenih, paralelno opstojećih, heterogenih stvarnosti koje su navodno politički i civilizacijski nesumjerljive. Načelo nove, multikulturalne tolerancije sadrži u sebi paradok-

salni moment zazornog priznavanja koje istovremeno prisilno prihvata i voljno odbacuje: istočnoevropski nacionalizmi su "razumljiva", takoreći zakonita posljedica "dugogodišnje komunističke represije", ali su atavističke, iracionalne forme političkog i društvenog ophođenja ljudi, s čime mi na Zapadu zapravo nemamo više ništa. Međutim, da resurekcija nacionalizma na evropskom Istoku nije nužna, već kontingenntna historijska pojava, a da je nužnom čini onaj navodno "neupleneti", nezainteresirani, teorijski pogled Zapada, čija tajna leži u želji za sudjelovanjem, o tome ne svjedoči ništa tako dobro kao njegov postmodernistički karakter ponavljanja, njegovo vraćanje s Istoka Evrope na Zapad.

Nacionalizam je živo svjedočanstvo svjesnog političkog izbora povijesne regresije. Gesla i krilatice na istoku i jugoistoku Evrope poput "Evropa sada" ili "I mi smo Evropa!" ne pokazuju tu regresivnost samo po tome što sadrže u pravilu trivijalni, historijski smisao pozivanja na puku geopolitičku pripadnost Evropi u prošlosti (pripadnost austro-ugarskoj carevini ili određenom načinu pečenja kolača ili kuhanja juhe), već time što taj historijski smisao pripadnosti prešutno sadrži izbor određenih političkih i civilizacijskih (mahom konzervativnih) aspekata same Evrope. Pri tome, pozivanje na ljevičarsku tradiciju rijetko je i opasno već i kroz puko iskazivanje, isto onako kako je već u vezi s izražavanjem entuzijazma za Francusku revoluciju primijetio sâm Kant.

U tome se pokazuje i potcijenjena koincidencija između zapadnoevropskog neonacizma, navodno ekscesnog oblika provale prošlosti Zapada u njegovu sadašnjost, i istočnoevropskih nacionalizama kao masovnog i zakonitog oblika ideološke hegemonije. Nacionalizam na istoku Evrope javlja se kao mehanizam ideološkog aparata države, kao noseći moment formativnog mehanizma samog društva, dakle u formi svoje najviše institucionalizacije. Otud je njegova funkcija u pogledu Zapada poput ogledala u kojem se politička i kulturna prošlost

Evrope vraća kao uvećana slika ugrožene budućnosti. Nova nacija, ta Snjeguljica s Istoka, kako o sebi misle konzervativne kulturne elite novoprobuđenih starih nacija poput hrvatske, u ogledalu Evrope izgleda kao potisnuta i porečena slika svoje ružne mačehe.

S te točke se i odricanje Zapada od “doduše nužnog, ali zlog pada bivšeg komunističkog Istoka u nacionalizam” može sa-gledati u drugom svjetlu. Nacionalizam je paradoksalna forma partikularne općosti koja je, kao i svaka takva forma, stvarna, iako logički nemoguća: ona živi od toga da poništava i negira individualnosti od kojih živi, da ždere ljudе. Otud u političkim procesima koji su na istoku Evrope doveli do obrata iz komunizma u nacionalizam nisu na djelu nacionalni politički projekti koji bi se kao sveti i uzvišeni ciljevi dosadašnje povijesti žrtvovali nekoj ideji ili formi općosti koja ih nadilazi. Važi samo obrnuto: sama ideja općosti reducirana je na formu države koja služi kao stroj za stvaranje nacije u tijelo, u zatvoren organizam.

Zato greška u pogledu Zapada na Istok ne leži toliko ni u projiciranju nacionalizma ni u licemjernom gnušanju od njega, već u njegovu apstraktnom odbijanju, odbijanju koje učitava iracionalnost i sprečava kritiku. To gnušanje nad divljim nacionalizmom, samo je izvrnuta forma odricanja prava na nacionalizam drugima, da bi se očuvala tajna površinski stabiliziranih, pripitomljenih nacionalizama samog Zapada: naime, da općost države kao nadpartikularne institucije služi strogo kontroliranoj segregaciji nepripadnih, bilo na granicama bilo unutar granica, uključujući kontrolu nad ispadima rasistički i ekonomski motivirane ksenofobije.

Stoga, paušalno zapadnjačko odbacivanje nacionalizma na Istoku ujedno je i izbjegavanje pogleda u njegove konkretne sadržaje, mistifikacija nacionalizma, ali i strategija kontroliranog aranžiranje s njegovim uživanjem ili sudioništvom po načelu želje. Zapad se tako, kao civilizacijski cenzor, doveo u situaciju prisilnog izbora: ili će preuzeti na sebe instituciju stida za po-

činjene zločine u susjedstvu, i tako kompenzirati propast svoje civilizacijske i moralne odgovornosti, ili sam preuzeti mjesto sudionika u ratu i konzumirati zabranjene forme atavističkog uživanja. Da ta mogućnost nije naprosto hipotetična niti stvar straha i zazora, o tome govore neki karakteristični slučajevi rata u Bosni u rasponu od vojerizma nad ubijanjima do sudjelovanja UN-ovih vojnika i oficira u švercu i silovanju. Zato se evropski promatrač i dalje ponaša kao gledalac neuplenen u komad na pozornici, i dalje ustrajava na izboru onog prvog stava moralnog nastrojenja, u stavu stida zbog nerealizirane odgovornosti, dok sudjeluje u zbivanju po principu želje koje poriče, skriva ga kao zazorno ili tek nevoljko priznaje.

No time se izgubljena sublimna dimenzija čistog spekulativnog subjekta-promatrača događanja ne pokazuje više kao izraz moralnog nastrojenja čovječanstva nego kao moralističko zataškavanje sramote koja se ne dâ iskupiti nikakvom racionalizacijom. Evropski Zapad je postao dio Balkana, njegovi vojnici mrze zemlje u koje su došli, oni siluju i ubijaju, kao što su i sami predmet mržnje i prezira i sâmi bivaju ubijeni. S ratom na Balkanu slika postindustrijskog načina potrošnje i uživanja postala je krvavo stvarna. Etnički ili vjerski rat na Balkanu, među bivšim jugoslavenskim zemljama, unio je rascjep u moralni stav iz distance prema događaju i učinio ga onim što je oduvijek bio, estetskim u pervertiranom obliku atavističkog seksizma, usporedivog sa seks-turizmom za pedofile sa Zapada u Tajlandu ili s lovom na morske pse u Crvenom moru.

To su modeli zbilje u kojima je Kantov entuzijastički subjekt napustio svoju "spekulativnu namjeru", stav umne dispozicije i moralnog nastrojenja, i na njegovom mjestu ostavio video-kameru kao svjedoka pornografske namjere svoje želje za "učešćem". Zato je i njegov pogled postavljen obrnuto: želja za sudjelovanjem vraća se kao požuda za samim sobom. Ona je ta koja ga motivira da iz "te igre", iz tog "komada" na pozornici, u kojem sudjeluje "po želji", gleda u kameru i probije iluziju

neuplenosti. Zato ni film o ratu na Balkanu, koji reprezentira uživanje tako da ga izražava medijski neposredno, više nema vrijednost svjedočanstva jer je lišen i spekulativne namjere i moralnog nastrojenja koji jedini omogućuju etički sud. ●

**Hrvatska
ideologija**

08 /

Kritika kritičke filozofije: Napoleon & katastrofa *praxisa 90ih*

KLJUČNE RIJEČI ZA LEKTIRU: Josip Vrhovec • Milan Kangrga • ‘događanje naroda’ • narod-na-ulici • entuzijazam • Kant • grupacija *praxis* • Katarina II. Velika • Friedrich II. Veliki • Konrad Adenauer • Charles de Gaulle • Josip Broz Tito • ‘apstraktni humanizam’ • Napoleon Buonaparte • prijevara vladara • bonapartistički argument • tehnomenadžeri socijalizma • privatizacija • Aleksandar Ranković • Milovan Đilas • ekonomistička elita socijalizma • lukavstvo filozofije • francuska ideološka škola • Louis Althusser • ideologem autentičnosti • Heinrich Heine • *Vormärz* • ‘njemačka ideologija’ • Karl Marx • gospođa Hélvetius • Maximilien Robespierre • Marko Aurelije • Aleksandar Makedonski • političko mjesto iskazivanja

U prevratno vrijeme početkom 90-ih stara emancipatorska filozofija *praxis* više nema u Hrvatskoj, za razliku od 60-ih i 70-ih godina i tadašnjoj Jugoslaviji, nikakvog udjela u društvenim zbivanjima, osim kao zakašnjeli statist. U javnosti se to simptomatično pokazalo još krajem 80-ih, u vrijeme intenzivnog političkog i moralnog raspadanja institucija savezne države, u naoko slučajnoj, ekscesivnoj polemici između jednog partijskog funkcionera Hrvatske iz posljednje kadrovske garniture (JOSIP VRHOVEC) i jednog od istaknutih *praxis* filozofa (MILAN KANGRGA) povodom tzv. "događanja naroda", "politike na ulici" i "antibirokratske revolucije" na čelu sa Slobodanom Miloševićem.

Za razliku od partijskog funkcionera koji je svoju birokratsku funkciju u Hrvatskoj politički osvijestio tek kad se uplašio posezanja jednog pučista iz vlastitih partijskih redova, samo iz druge republike, za narodom kako bi "institucionalnim i vaninstitucionalnim sredstvima" ostvario posve nove, nacionalne političke ciljeve, koji su takoreći do jučer bili strana ideologija svim republičkim savezima komunistâ dojučerašnje Jugoslavije, filozof se pokazao u neočekivanoj ulozi entuzijasta izvornog političkog impulsa mase protiv birokratstkovog aparata i njegovog funkcionera. On se, naime, oduševio, u Kantovom značenju izraza, apstraktnom fantazmom revolucionarnog naroda-na-ulici doživjevši ga kao moguću reminiscenciju francuskog revolucionarnog naroda iz 1789. Panika birokratstkovog političara pred antibirokratskom revolucijom bila je umjesna, ali se čudnovati entuzijazam kritičkog filozofa u pogledu revolucionarne političke autentičnosti konkretnog oblika "antibirokratske" revolucije, još jedne u novijoj povijesti Jugoslavije nakon '68. i '71., i naroda-na-ulici pokazala kao teška zabuna. Ona je postala razmjerna njegovoј potonjoj filozofskoj šutnji o dalnjem toku tog istog "događanja naroda". Filozof s dokazano velikim iskustvom lažnih antibirokratskih revolucija u bivšoj Jugoslaviji kao da nije prepoznao ideološku supstancu

te nove političke interpelacije naroda za nacionalizam iako se ona, ta nacionalistička interpelacija, doslovno kotrljala ulicom pod geslom nove, izvorne i autentične političnosti naroda-na-ulici, i to sve za spas Jugoslavije i protiv novih fašizama na njezinom tlu.

Praxis 90-ih i debakl ‘autentičnosti’

Notorno je da se nasuprot zagrebačkoj grupaciji filozofije *praxis* najreprezentativnija glavnina beogradske grupacije, koju su činili Mihailo Marković, Ljubomir Tadić i Svetozar Stojanović, inače zvanih od milja nadimcima Pilja, Ljuba i Sveta, još krajem 80-ih bezrezervno stavila na raspolaganje novoj političkoj frakciji unutar bivšeg Saveza komunista Srbije. Ova je najprije uništila samu republičku, a potom i saveznu partijsku strukturu, razrovala okoštale institucije savezne države i na koncu, kroz te procese, do te mjere histerizirala srpski narod da ga je mogla gurnuti u nezamisliv rat protiv svih drugih u Jugoslaviji.

Riječ je, dakako, o spomenutoj, sad već davno protutnjaloj “antibirokratskoj revoluciji” čija je ideološka mobilizacijska snaga bila srpska nacionalistička državotvorna ideologija, ali su eksplisitne političko-sistemske ambicije bile višestruke: od restauracije klasičnog državno-partijskog režima, preko ekonomske kontrole svih društvenih resursa do svjetsko-povijesne restauracije “socijalističkog bloka” i vraćanja Berlinskog zida na svoje mjesto. Njezina stvarna posljedica postale su samo zločin, najprije nad svim drugima u Jugoslaviji, a u konačnici i nad srpskim narodom.

No, doprinos spomenute filozofske elite Srbije tome procesu krajem 80-ih godina više je ekscesivan nego regularan iako se može pratiti unatrag u radu kulturnih — književničkih i filozofskih — srpskih institucija kao što su Filozofsko društvo Srbije i njemu pripadna glasila od 1981–1989. Usprkos dugotrajnosti i postupnosti tog procesa, on se ne može napросто objasniti kao regularan i kontinuiran gledajući sa stanovišta njihove ranije

teorijske prakse iz 60-ih i 70-ih, koju općenito podrazumijevamo pod klasičnim značenjem izraza grupacija *praxis*. Iako se upravo to danas obično paušalno tvrdi, on se ne može, bez interpretacijskih prisiljavanja, izvesti izravno i neposredno iz političko-filozofskih i socijalno-teorijskih radova iz zlatnog razdoblja djelovanja grupacije *praxis* i istoimenog časopisa od 1964–1974., kao da se radilo o ideologiji univerzalizma skrivenoj iza srpskog nacionalizma, samo pod političkim diskursom o održavanju Jugoslavije i srpskog nacionalnog interesa. Manifestno odustajanje grupe beogradskih praksisovaca od ranijeg emancipatorskog političko-filozofskog projekta i izričito priklanjanje promociji “srpskih nacionalnih interesa u Jugoslaviji” putem filozofije, koje se može pratiti od polovice 80-ih, znači priklanjanje upravo onome za što su ranije bili optuživani. Ono je danas samo učinak kontingentne, cinične autointerpretacije u novim političkim okolnostima. Njome se njihova kritička intelektualna uloga iz 60-ih i kasnija disidentska uloga iz 70-ih, dakle položaj grupacije iz različitih faza antistaljinistički prosvjetljenog jugoslavenskog projekta od socijalističkog samoupravljanja do restauracije apsolutnog partijskog monopola s kultom ličnosti Josipa Broza Tita, sada bez zazora i moralnih skrupula pretvara u primjerak javne i transparentne autobiografske laži, manipulacije vlastitom intelektualnom biografijom. Ona je toliko karakteristična i raširena na cijelom bivšem jugoslavenskom prostoru da nipošto ne predstavlja nikakav presedan, nego samo još jedan otužni kuriozum u slici bivše Jugoslavije, kao *soap opera* o njezinom moralnom raspadu.

Sa svojim ranim shvaćanjem i praksom filozofije u smislu teorijske kritike društva, grupacija *praxis* je u uvjetima i u kontekstu socijalizma općenito dijelila pretenziju svake političke filozofije koja je reflektirala o uvjetima svoje suvremenosti, od Platona i Aristotela, preko ranog i novovjekovnog utopizma do prosvjetiteljstva i Frankfurtske škole, da izravno utječe na društveno stanje kao svoj teorijski predmet. No, za razliku od

sudbine filozofije na Zapadu, koja je u dugom vremenu nakon detronizacije vladara u obliku velikih historijskih ličnosti, od Friedricha II i Katarine II Velike do Charlesa de Gaullea i Konrada Adenauera, ostala izručena demokratskim uvjetima društvene nepreglednosti bez privilegiranog položaja izvan akademske okoline, filozofija *praxis* se u političkim i društvenim uvjetima kasne moderne u formi jugoslavenskog socijalizma na putu u komunizam, u uvjetima resurekcije "dobrog" i prosvjećenog vladara u liku svjetski priznatog autokrata, našla u izravnoj konkurenциji s njime oko revizije i rekonceptualizacije autentične socijalne i političke zbilje.

U toj situaciji, kao što je poznato, grupacija *praxis* je uspjela u cjelini — i osobito naglašeno u zagrebačkom krugu — razviti refleksivni pogon, zasnovan na poietičkom pojmu prakse i na ideji razotuđene ljudske djelatnosti. Izradila je kritiku neautentičnog, otuđenog socijalističkog stanja i isto tako kritiku partijske birokracije i demokratskog centralizma, tih otuđenih oblika vladavine kao režima preko kojeg je partijska nomenklatura upravljala, poput svakog režima, ne samo državom, nego društvom i ljudima. Položaj Jugoslavije između "Istoka" i "Zapada" dodatno je doprinosio tome na svoj način. Dakako, kritika otuđenja i neautentičnosti socijalizma kroz režimsku praksu prisrbila je filozofiji *praxis* onu poznatu kvalifikaciju "apstraktnog humanizma". Ta kritika, koliko god i sama apstraktna, nije sadržavala samo politički i, općepoznato, efikasniji oblik protukritike filozofije, naime realnu silu, nego je donijela i daleko manje prepoznatu immanentnu kritiku filozofije kao filozofije, naime da ona kao filozofija, iz svoje čiste kritike i apstraktnih načela, ne može zahvatiti stvarnu zbilju ili zbiljsku stvarnost.

Time je filozofija *praxis*, u tome političkom protuudaru, s丈rela nešto što već poznajemo iz tradicije kao bonapartistički argument kojeg nije bila svjesna. Naime, argument političke sile izražen kao metafilozofski, teorijski argument da je filozofija upravo kao filozofija i sâma otuđena, zarobljena u svo-

me mediju apstraktnog mišljenja. Tom argumentu će se ovdje obratiti kasnije.

Istovremeno, čak i kao takav “apstraktni humanizam” filozofskih načela, filozofska kritika na račun socijalističkog režima upravljanja nad ljudima, uspjela je, ne računajući ovdje sociološki udio u *praxisu*, već samo pomoću misaonih figura i apstraktnog pojmovnog aparata poput utopije, autentičnosti, emancipacije, slobode, samooštvaerenja i dr., posve točno identificirati onaj danas svakako najdramatičniji i najzanimljiviji moment samoupravne socijalističke ekonomije. To je pretvorba dijelova bivše partijske i upravljačke nomenklature (tzv. “tehnomenadžeri”) u buduće, tj. današnje, postsocijalističke vlasnike tvornica. Riječ je o onim istim akterima ekonomističke elite u aparatu socijalizma koji se sada, nakon demontaže socijalizma kroz političke promjene 90-ih i bez maski socijalističkih direktora i menadžera, pojavljuju na sceni kao nosioci privatizacije u tranzicijskim uvjetima. Ona je, kako u Hrvatskoj tako i u svim zemljama bivše Jugoslavije, postala sinonim za notornu pljačku stoljeća. Artikulacija nacionalnog ekonomskog interesa s kojom je krajem 70-tih godina, nakon moralnih napuklina iz 50-ih s Rankovićem i Golim Otokom te kritikama disidenta Milovana Đilasa, počela ekonomska i politička dezintegracija socijalističkog modela vladavine, okončala se u jugoslavenskim republikama-državama kao provala antagonističkih nacional-socijalizama.

Na toj pozadini, razlog zašto se humanističko-filozofska kritika socijalizma pokazala stvarno “apstraktnom” ne leži u njezinoj kategorijalnoj oskudnosti ili u tome da se poietički pojам prakse kao “stvaralačke i slobodne ljudske djelatnosti” pokazao diskurzivno nedovoljan da bi teorijski mogao biti “operativan”, kako je Jürgen Habermas 80-tih godina lakonski formuirao drugarsku kritiku na račun ideološki srodne filozofije praksisovaca. Njezina stvarna apstraktnost pokazala se u sposobnosti da apstrahira od obećanog horizonta slobode i da ga

drži otvorenim. No, manjak diskurzivno-kritičke slabosti pojma prakse čini se da leži u nečemu izvanjskom, u tome što se lijeva filozofska kritika neautentične, birokratizirane zbilje odvijala u političkim uvjetima koji su poništavali svaki stvarni efekt koji bi kritička strategija teorije uopće mogla proizvesti. To su uvjeti gotovo neokrnjene i ustrajno proizvođene političke legitimnosti vlasti Saveza komunista u Jugoslaviji 50-ih i 60-ih godina na čelu s Titom. Nju nisu narušavali štrajkovi radnika nego tek glasni studentski protesti 1968. Tek tu se lijeva filozofska kritika lijevog političkog režima našla, što je osobito karakteristično za beogradsku grupaciju, u izravnoj političkoj konkurenciji sa subjektom vlasti (najužim partijskim vodstvom oličenom u kavezmatskom vođi) nad društvom kao predmetom vlasti.

Tek tu se stara prosvjetiteljska figura filozofije na mjestu savjetnika i saveznika absolutnog vladara rascijepila i promjenila smjer. Dok su filozofi 60-ih i 70-ih na jednom krilu još samo djelomice i nedorečeno (poput zagrebačke grupe) tražili pristup društvenoj kritici preko prosvjećivanja vladara i njegove birokracije, a njihova kritika čuva društvo i ostaje teorijska i apstraktna, dotle su filozofi na drugom krilu (beogradska grupa), osobito 70-ih godina tražili taj pristup preko izravne kritike samog vladara, ciljajući na radikalnu, decentralizirajuću reformu društva prema uređenju bez personalnog vladara i kulta ličnosti, a njihova je kritika time postala autentično i neprikriveno pragmatičko-politička. U odnosu na to, rad na kritici vlasti 60-ih godina i stvaranje demokratskih uvjeta za društvenu funkciju filozofije odvijali su se još samo u recidivima kao lukavstvo filozofije. Naime, kao ponovni pokušaji prijevare vladara kroz održavanje iluzije u njemu da je na dobrom putu ako prihvati umniji projekt društvenosti od onog puko političkog. Od 70-ih se ta borba na beogradskoj strani odvijala kao prelazak u otvoreno neprijateljstvo, kao izravna politička ambicija za detronizaciju vladaru i reviziju političkog koncepta društva u smjeru liberalno-demokratskih zapadnih režima.

Stoga nije slučajno da je filozofska grupacija *praxis* na oba svoja kraja, kao i sva alternativna kultura prosvjetljenog jugoslavenskog socijalizma, više ili manje održavala kult vladara u njegovu negativnom obliku, hraneći se iluzijom da je upravo on, monokrator sa svojim političkim replikantima u republičkim gubernatorima, jedina zapreka filozofiji na putu do upravljačkog mjesto nad društvom. U toj fascinaciji vladarem ona je ujedno održavala, kao što danas bolje znamo, i iluziju o ispravnosti i dovoljnosti svoje teorije. Umjesto temeljitijeg razvoja analize društvenih i kulturnih procesa, filozofija je, uz malobrojne iznimke u sociologiji, istrajavała na rascjepu između režima i društva održavajući njegovu nevinost.

Zato nije slučajno ni to da radikalna kritika socijalističkog vladara tek sad, nakon četvrt stoljeća, pokazuje svoj nereflektirani vid, ali u potpuno pervertiranoj formi. U unatražnoj autointerpretaciji najistaknutijeg dijela beogradskih praksisovaca ona se više ne prikazuje kao projekt radikalne kritike i reforme društva, već kao pokušaj supstitucije ranijeg, sada navodno neautentičnog vladara, s njegovom ideološki univerzalističkom i politički integralističkom jugoslavenskom idejom, za novu, navodno autentičnu, partikularističku nacional-socijalističku verziju koju simbolizira Milošević. Filozofija *praxis* se tako, na jednom od svojih dvaju glavnih krila, iako iz zajedničkih konceptualnih izvora, prikazuje unatrag kao teorija adventa autentičnjeg samodršca umjesto da u njegovoј pojavi vidi sudar s granicom svoje vlastite koncepcije kritike. Time je na mjesto starog političko-filozofskog projekta filozofije u liku kritike neautentične vlasti stupila korupcija same filozofije kroz privatnu ili grupnu autobiografsku laž njezinih nosilaca. Otud jedino nije jasno da li moralna korupcija proistjeće više iz neposrednog zbližavanja s lažnom i pogubnom politikom ili iz napuštanja kritičkog posla filozofije da bi se bavili još samo retušom vlastite historije i omalovažavanjem svoga rada iz 60-ih i 70-ih.

No, neovisno o tom kasnom i kontingentnom raspletu u odnosu kritičke filozofije i prosvijetljene socijalističke vlasti, vidljivo je da je “apstraktna humanistička kritika vladara” iz razdoblja titoizma sada postala stvarno apstraktna zato što je, poput Hegelove piljarice, posegnula za zamjenom predmeta. Ona je i dalje ostala fascinirana svijetom birokratskog aparata nad društvom, a da zapravo nije dospjela do društva. Uz izuzetak praksisovske kritike nacionalizma u Hrvatskoj, ona se danas pokazuje kao daleko složenije i obuhvatnije za filozofski analitički rad nego što doseže njezina stara kritika. Ona ne dospijeva do prepoznavanja ideološkog diskursa autentičnosti u politici jer on sâm nije ništa drugo do izvanjski lik njezinog vlastitog diskursa o autentičnosti, ideološki proizvod sâme filozofije kojemu je *praxis* nesvjesno kumovala.

Drugim riječima, *praxis* filozofija je, radeći na filozofskom projektu boljeg socijalističkog društva, gotovo posve zanemarila kritiku onih društvenih i političkih mehanizama koji svaki diskurs autentičnosti čine sposobnim za društvenu legitimnost i univerzalizaciju. Čak i, ili upravo onda, kad se on pojavi kao žargon autentičnosti jedne pučističke, potpuno antidemokratski nastrojene grupacije protiv okoštalih odnosa moći, s diskursom o “izvaninstitucionalnim sredstvima” djelovanja i agitacijom naroda-na-ulici. Otud je fenomen autentičnosti u svojoj negativnosti, u ideologemu autentičnosti, ostao neprepoznatljiv filozofiji *praxis* kao i obuhvatnija rasprava sa strukturalističkom analizom ideologije kakvu je ranije razvio Althusser. Četvrt stoljeća poslije, posljedica takvoga neodgajanja teorije postao je pad u prisilnu šutnju i nijemost naspram ideološkog jezika i naravi one autentičnosti s kojom je nastupila “antibirokratska revolucija”, taj posljednji u nizu uvijek novih trikova birokratskog uma.

Ponovno “revolucioniranje” birokratsko-socijalističkog režima čistkom krajem 80-ih najavilo je i donijelo samo ono što je jedino mogla donijeti: advent novog samodršca i superbiro-

krata. Ovaj put ne u liku Tita—“najvećeg sina jugoslavenskih naroda i narodnosti”, doživotnog predsjednika Jugoslavije, vođe svjetskog pokreta nesvrstanosti, humanista, revolucionara i osloboditelja—već u liku bankovnog činovnika na poziciji novog ambicioznog partajčika. Onog koji je navodno bio posve nezainteresiran za bilo koju ideologiju osim za “pravdu”, da bi rad na ideologiji prepustio zdušnim filozofskim kolaboraterima, akademicima i široj inteligenciji, kao što je i sâm rat povjerio profesionalnim i dobro izdresiranim koljačima, od “Arkana” do “kapetana Dragana”.

Na toj pozadini, prava korupcija kritičkog nasljedja filozofije *praxis* očituje se kod onih njezinih predstavnika koji su svoj intelektualni i društveni kredit—stečen u ulozi humanističko-teorijskog disidenta socijalizma-s ljudskim-licem i ostacima birokratizma i partiske autoritarnosti—cinički investirali u novu partiju prosvjetiteljske igre s prijevarom vladara. Umjesto na reformu društva, koju je trebalo ponovo teorijski artikulirati, oni su iz nedovršene teorije prešli neposredno u praksu, zaigravši na nacional-socijalističkog vođu, i to upravu u liku historijskog grobara svog vlastitog projekta, samoupravnog socijalizma.

Zato, iako su filozofi s iskustvom 1968. posve sigurno bili opskrbljeni znanjem o tome da “antibirokratska revolucija” s kraja 80-ih nije donijela niti je mogla donijeti išta drugo osim nove regeneracije birokratskog aparata vlasti, oni su svoju staru ulogu kritičara otuđene vlasti mogli održati samo ciničnom eksploatacijom paradoksa kritike, tj. refleksije koja pretendira da bude ujedno radikalna i da ostane naddruštvena. Samo tako je kritika, koja počiva na konceptu autentične ideje naspram njezinog izobličenja u empirijskoj stvarnosti, mogla raditi na održanju i perfekcioniranju samog predmeta kritike, tj. vlasti, i na svome sudjelovanju u njoj, a ne na njegovoj dekonstrukciji. S takvim ulogom ona mu je mogla ponuditi samo nov ideološki sadržaj kamufliran pod pojmom autentičnosti, samouspostave i slobode, koji je sad primjeren njemu: to je nacionalni, navodno

puni i konkretni karakter autentičnosti umjesto univerzalnog, koji je navodno apstraktan i prazan.

Otud nacionalistički konvertiti filozofije *praxis* u beogradskom krugu mogu samo naknadno, s krajnjim cinizmom, koji odaje tek njihovu osobnu moralnu dezintegraciju, ali ne i nov refleksivni kritički rad, prikazivati svoju nekadašnju kritiku otuđenog socijalizma kao navodnu anticipaciju današnje nacionalne revolucije unutar birokratskog socijalističkog aparata. Samo pod tim se uvjetom njihova nekadašnja kritička ambicija reforme društva iz lažne partijske demokracije, zarobljene kultom ličnosti, u parlamentarni pluralizam može tumačiti kao njihova trajna i tajna ambicija regicida nad socijalističkim suverenom, da bi se stvorilo mjesto za “vlast naroda”. Naroda u liku novog diktatora, dakako, s gotovo totalnom plebiscitarnom podrškom. Zato novog vladara sada jednako obmanjuju laskom o njegovu novom autentičnom karakteru nacionalnog osloboditelja kao što su starog autokrata obmanjivali dokazima o filozofskoj autentičnosti njegove kritike staljinističkog pseudosocijalizma.

Cijena toga je da akteri korupcije *praxis* filozofije u srpskom nacionalizmu 90-ih prikazuju svoju nekadašnju političku teoriju samo kao krađu maske kritičara, a sebe kao nove dvorske lude. Zato bi njihov nekadašnji vladar, Tito, mogao retroaktivno biti u pravu u pogledu apstraktnog habitusa i otuđene, ideološke naravi sâme njihove filozofije, poput Napoleonove kritike u pogledu ‘ideološke’ naravi francuske Ideološke škole.

Ekskurs o ideologiji

Kulturno-historijska činjenica da je Napoleon Buonaparte ključna figura u stvaranju filozofskog pojma ideologije u njegovu svremenom i negativnom značenju pojavljuje se na prikazanoj pozadini u ponešto drugačijem svjetlu. Iako se termin ‘ideologija’ izvorno odnosio na pozitivno akademsko učenje tzv. “ideologa”, škole koja je djelovala u Parizu u razdoblju od Revolucije do u prvo Napoleonovo doba, u smislu “znanosti o idejama”, pri čemu

su "ideje" imale lockeovski smisao i doslovno etimološko značenje osjetilnih dojmova ("vidovi stvari"), utisaka, percepcija, to značenje ne daje moderni smisao termina ideologija. On je stvoren kroz Napoleonovu kritiku škole ideologa i preuzet je u filozofsku terminologiju kroz intelektualni žargon njemačke emigracije u Parizu, iz tzv. njemačkog *Vormärza* (30-tih godina 19. stoljeća), točnije od Heinricha Heinea.⁰¹ Otud se izraz "njemačka ideologija", koji sâm Marx nije skovao nego ga našao u upotrebi, odnosi na tadašnji njemački svijet ideja, književnost, religiju i filozofiju idealizma, iako izravno evocira Napoleonovu kritiku materijalističke "francuske ideologije" i nov, negativan smisao izraza ideologija u odnosu na tehnički naziv škole. On je nastao iz prevrednovanja uvriježenog značenja tehničkog termina za teorijski nauk i pedagoške nazore škole ideologa. Subjekt tog prevrata u značenju bio je, kao što je poznato, nadobudni filozof Napoleon Buonaparte.⁰²

Po modi i stilu svoga doba, ideolozi su se okupljali u salonu gospode Hélvetius u Auteuilu, čijem krugu je pripadao još mladi general Buonaparte. Vrhunac njegova angažmana za stvar ideologije predstavljaju svakako pokušaji da na vojnim pohodima, poput onog u Egiptu, osnuje područne institute ideološke škole. No raskid tih zaruka nove koncepcije znanosti i svjetske politike došao je u času kad se Napoleon počeo uspinjati do samodršca, od funkcije prvog konzula do proglašenja carem. Ideolozi su osudili taj razvoj kao izdaju političkih i humanističkih ideaala Revolucije, da bi s tom kritikom i sâmi postali predmetom kri-

01 Heinrich Heine, "Zur Geschichte der Religion und Philosophie in Deutschland", iz 1834., izvorno objavljeno u Francuskoj, pod naslovom "L'Allemagne depuis Luther", u: *Revue de deux mondes*, Paris 1834. Prvo njemačko izdanje u: *Der Salon*, Bd. 2, Hamburg: Hoffmann und Campe, 1835.

02 Usp. Raymond Boudon, *L'idéologie ou L'origine des idées reçues*. Paris, Fayard, 1986.

tike i konačno zabrane: škola ideologa formalno je ukinuta, a oznaka njihovog nauka, “ideologija”, postala je slobodno-lebdećim označiteljem koji će svoje novo značenje pronaći tek s negativnim obratom, i to osobito na drugoj obali Rajne.

Međutim, ono što je omogućilo taj prijelaz jest negativna konotacija izraza ‘ideologija’ koju je stvorio sâm Napoleon. Ona se proširila Evropom, napose u Njemačkoj, i to upravo zahvaljujući njegovim osvajačkim pohodima. Time prvo značenje izraza ‘ideologija’, u funkciji imena jedne francuske filozofске škole, odlazi u historiju pojmoveva, ali stvarni semantički prevrat termina u svome idejno-povijesnom aspektu ostao je za dugo vremena nepoznat. Promjenu značenja iz tehničkog naziva epistemološke i pedagoško-filozofske škole u jedan od najvažnijih filozofskih i metafilozofskih pojmoveva modernog doba termin ‘ideologija’ zahvaljuje, dakle, instanci političke moći najvišeg ranga, i to jednom metajezičnom aktu samog Napoleona koji se u polemičkom žaru izražava tautološki, da su ‘ideolozi’ zaista samo ideolozi. Taj metajezični i tautološki akt dobit će performativnu snagu tek kad Napoleon postane car i počne zatvarati institute ideološke škole kao “puko ideološke”. U svakom slučaju, kasnije, na intelektualnoj i kulturnoj sceni Evrope postnapoleonovskog doba, vrijedilo je sljedeće: zbranivši francuske ideologe da bi bez otpora filozofije i grižnje savjesti postao samodršcem, Napoleon je u Njemačkoj izazvao obrnuti efekt, spasio je njemačke ideologe uništivši njihove kneževe (H. HEINE).

Jetka Heineova ironija iz doba *Vormärza* ukazuje izravno na sam unutrašnji prevrat značenja ideologije. U Napoleono-vom sukobu s ideolozima kojima se prethodno divio, zabilježenom uglavnom neizravno posredstvom memoaristâ toga doba, izlazi jasno na vidjelo da je povod spora doduše sadržan u nesvodivosti njihovih političkih i pedagoških shvaćanja s njegovom ambicijom, praksom i ciljevima osvajanja carskih ovlasti. Dakle, ljubav filozofije i politike-u-nadolasku prestala

je s njihovim i njegovim izlaskom iz salona, s konkurentskom pretenzijom navodno podudarnih filozofskih i društvenih shvaćanja na političko polje. Međutim, iako motiviran političkom pretenzijom filozofije, sukob između francuskih ideologa i Napoleona, koji se u međuvremenu stvarno proglašio carem, još uvijek je suviše apstraktan da bi Napoleonova zabrana škole mogla uslijediti iz čistih političkih razloga, jer nijedan ideolog nije praktički prešao u političko polje da bi političkim sredstvima doveo u pitanje Napoleona. Njihova kritika Napoleonova prevrata ostala je u političkom smislu “apstraktna” ili “slaba”; sukob se i nadalje odvijao u svojoj teorijskoj dimenziji, jer sporna politička, socijalna i pedagoška shvaćanja francuskih ideologa bila su tek dio, i to derivirani dio, njihove opće teorije, pod imenom “zoologije”.

Stoga, da bi moglo doći do političkog sukoba u jakom smislu riječi kao što je zabrana škole, moralo je doći do sukoba na jednom drugom, upravo “ideološkom” polju. Ono je polje teorije. Drugim riječima, novo značenje izraza ‘ideologija’ bilo je tu prije nego što je terminološki nastupilo, ono je nastalo iz pragmatičkog konteksta, odnosno iz ideološkog značaja teorijske škole pod istim imenom ‘ideologije’ ali s posve drugaćijim tehničkim značenjem termina. No, da bi se stvorio taj kontekst, koji nije naprosto zadan izvanfilozofskim društvenim poljem, bio je potreban paradoks: da bi sukob oko praktičko-filozofskih izvedenica jedne filozofske teorije kao što je *zoologija* francuskih ideologa mogao zadobiti političke posljedice, bilo je potrebno da Napoleon postane teorijski relevantnim subjektom. To znači, za efikasnu kritiku filozofije bilo je potrebno da prestane biti ambiciozni mladi general, koji u intelektualnom salonu laska filozofiji, i da postane stvarni vladar, politička osoba u jakom smislu riječi. Naime samo kao vladar mogao je — paradoksalno — izvršiti kritiku filozofije, koja je ujedno i filozofska kritika, a ne puka zabrana i izraz njegove neograničene monokratorske samovolje.

Paradoks da teoretičar-amater, kakav je bio mladi general Napoleon u filozofskom salonu, mora postati političarem u jeku smislu da bi mogao izvršiti filozofski relevantnu, a ne samo političku kritiku filozofije, nužan je zato što bi puka politička kritika tzv. francuske ideologije ostala bez ikakvog stvarnog idejnog učinka. Ona bi ostala samo izraz gole, neumne sile koja sudi filozofiji izvana. Jer svaka je teorijska filozofija, a napose takva kao epistemološko-kritički fundirana francuska ideologija, unaprijed prikraćena za izravnu političku ili bilo kakvu pragmatičku moć. No ipak, filozofski zaplet oko političkog sukoba Napoleona s ideolozima dolazi otud što je ideološka škola filozofije i sâma prethodno već bila u političkom savezu. Francuski ideolozi su se, u tradiciji prosvjetiteljske “prijevare kralja”, radije vidjeli u starom paktu s Robespierreovim revolucionarnim režimom nego s novim imperatorskim težnjama Napoleona.

Taj pakt ideologa s republikanizmom razvrgnuo je upravo Napoleon optuživši ih, doduše najprije politički, za kolaboraciju s terorom, ali je s tom anatemom ujedno izrekao i kritiku njihove opće filozofske pozicije s imanentnog filozofskog stanovišta: naime da njihov epistemološki naturalizam, pretpostavka da teorijska konstrukcija svijeta izravno odražava prirodno stanje stvari, pokazuje svu svoju laž u shvaćanjima ideologa o politici i pedagogiji. Tu naime vladaju “zakoni srca”, a ne razuma. Istinska ljudska narav ostaje nepoznata i nedostupna razumskom mehanizmu ideologa, a oni su — rečeno žargonom kasnije kritike — samo “apstraktni mislioci”, “puki metafizičari”, ali ne i stvarni humanisti. Drugim riječima, oni ne samo da jesu ideolozi nego ostaju “samo ideolozi”. Napoleonova kritika se time, dakle, ne odnosi spoznajno-teorijski na svijet i znanje o svijetu, nego na konstituciju samog znanja ideologa kao ideologa. Ona je kritika znanja i u svome je karakteru metaepistemološka.

Premda je sadržaj Napoleonove političke kritike francuske ideološke škole njezinim vlastitim sredstvima interesantan svakako i sa stanovišta kasnije historijsko-materijalističke

kritike prirodnog materijalizma kasnog 18. i početka 19. stoljeća, odnosno za kasniji nastanak scijentističkih i socijalističkih materijalističkih teorija u filozofiji i znanostima, ono što joj kao filozofskoj kritici daje poseban status političkog akta jest njezin meta-epistemološki karakter na unutrašnjem paradoksu njegove kritike. Da bi imala ikakvu relevanciju kao kritika filozofije, ona je morala napustiti mjesto političkog diskursa, odnosno približiti se diskursu immanentne kritike tako da preuzme filozofsku argumentaciju (ili njezine elemente). No, paradoks kritike time nije riješen na razini sadržaja, naprotiv. Da bi upravo kao immanentna kritika imala stvarnu relevanciju i učinak na status svog predmeta u izvanfilozofskoj stvarnosti, morala je biti iskazana iz heterogene, neimanentne pozicije, a to znači s mjesta nefilozofske instance najvišeg političkog ranga. Kritiku ideologije sačinjavaju time filozofski sadržaj iskazanog i političko mjesto iskazivanja. Ako joj ono prvo daje intelektualni dignitet i oduzima karakter golog političkog terora nad filozofijom, ovo drugo je jedino što joj daje performativnu snagu za učinak kritike. Ili drugim riječima: stvarnu kritiku filozofije može immanentno vršiti samo vladar.

Za razliku od heterogene kritike sa stanovišta sile, obična immanentna pogoda apstraktni predmet spora, ali ne polučuje učinak po njegov status u stvarnosti. Naime, znanje, barem ono teorijsko, nije moć ili nije dio moći. Da bi to bilo, u njega se tek mora investirati moć koja nije izvorno i neposredno dio tog istog znanja, nego mu je izvorno heterogena; njezin subjekt nije izvorno i samo subjekt znanja, nego u najboljem slučaju simpatizer i adept znanja. Da bi znanje bilo moć, subjekt stvarne političke moći mora interiorizirati diskurs znanja, proglašiti se autentičnim adeptom znanja i postati subjektom filozofije. Dakako, nije u pitanju obrazovanost za specijalna, područna znanja kao struke, znanosti, pa čak ni filozofiju u tehničkom smislu riječi. Riječ je o aktu adopcije znanja u politiku kojim znanje o svijetu postaje znanjem subjekta političke moći o sebi.

Ljudska historija poznaje dovoljno takvih slučaja: od indijskog cara Ašoke, širitelja buddhizma, preko Aleksandra Makedonskog do Marka Aurelija i konačno Napoleona. Posljednji u nizu trebao je postati historičar i teoretičar historije dr. Franjo Tuđman, prvi predsjednik osamostaljene Republike Hrvatske, ali njegov pokušaj upravo neslavno propada.

Time se anegdota o filozofiji kao savjetniku vlasti zatvara u krug. Vladar nije filozof, znanstvenik ili umjetnik time što iskazuje sadržaje koji pripadaju nekoj znanstvenoj ili filozofskoj teoriji ili umjetnosti. To ga čini u najboljem slučaju kvazi-filozofom, kvazi-znanstvenikom, kvazi-umjetnikom, čak i onda ako je po obrazovanju ili profesionalnom porijeklu znanstvenik, filozof ili umjetnik. Istinu vladareve pripadnosti filozofiji, znanosti ili umjetnosti određuje samo njegov vladarski položaj, karakter subjekta-za-kojeg-se-prepostavlja-da-zna, onoga kojem filozofija, znanost ili umjetnost pripadaju intrinzično kao što su pripadale prosvjetiteljskom vladaru.

Ono što Napoleonu, novom liku absolutnog vladara, pridaje vladarsku auru, nije usurpirano carsko žežlo ranijih absolutista kojima je dosadilo laskanje prosvjetitelja. Auru znalca pridaje mu personalizacija položaja *znanja o znanju*, dakle ono isto što je prosvjetiteljska filozofija pripisivala vladaru, iako je sâma bila subjekt-producent toga metaznanja. Drugim riječima: ono što konstituira Napoleona kao filozofskog vladara jest njegova praktička kritika filozofije za koju je postao sposobljen ne samo kroz zauzimanje mjesta moći i znanja upravljanja nego kroz pretvaranje mjesta moći u mjesto znanja o znanju. Nije riječ o ambicioznom generalu i političkom karijeristu koji je umislio da je filozof, već o vladaru koji je ispunio prosvjetiteljsko očekivanje od vladara da bude subjekt-koji-zna. Napoleon nije samo nov kralj i imperator, nego posljednji agent aspolutizma političke *episteme* koji je okončao vladavinu prosvjetiteljske filozofije nad političkom vladavinom.

Budući da je filozofska vladavina nad političkim vladarem zapravo filozofska konstrukcija umne vlasti, vlast je filozofska fantazma performativnog filozofskog znanja, koje se — na Platonovu najdublju žalost — ne stječe disciplinarnim radom, ma kako dug i naporan on bio. Platon je to uostalom i sam iskusio sa svojom političkom avanturom na Siciliji. Napoleon je preuzeo to vrhunsko znanje, koje je prosvjetiteljska filozofija investirala u izvorno nefilozofsku instancu apsolutnog monarha, proglašivši racionalnu filozofiju francuskih ideologa, tih nasljednikâ prosvjetiteljstva i lockeovskog empirizma, filozofski neautentičnom, lošom metafizikom, ideo-ogičnom i neistinitom, i time doveo u pitanju sâmu poziciju filozofskog nadzora nad vlašću. U tome se pokazuje nešto upravo fantastično.

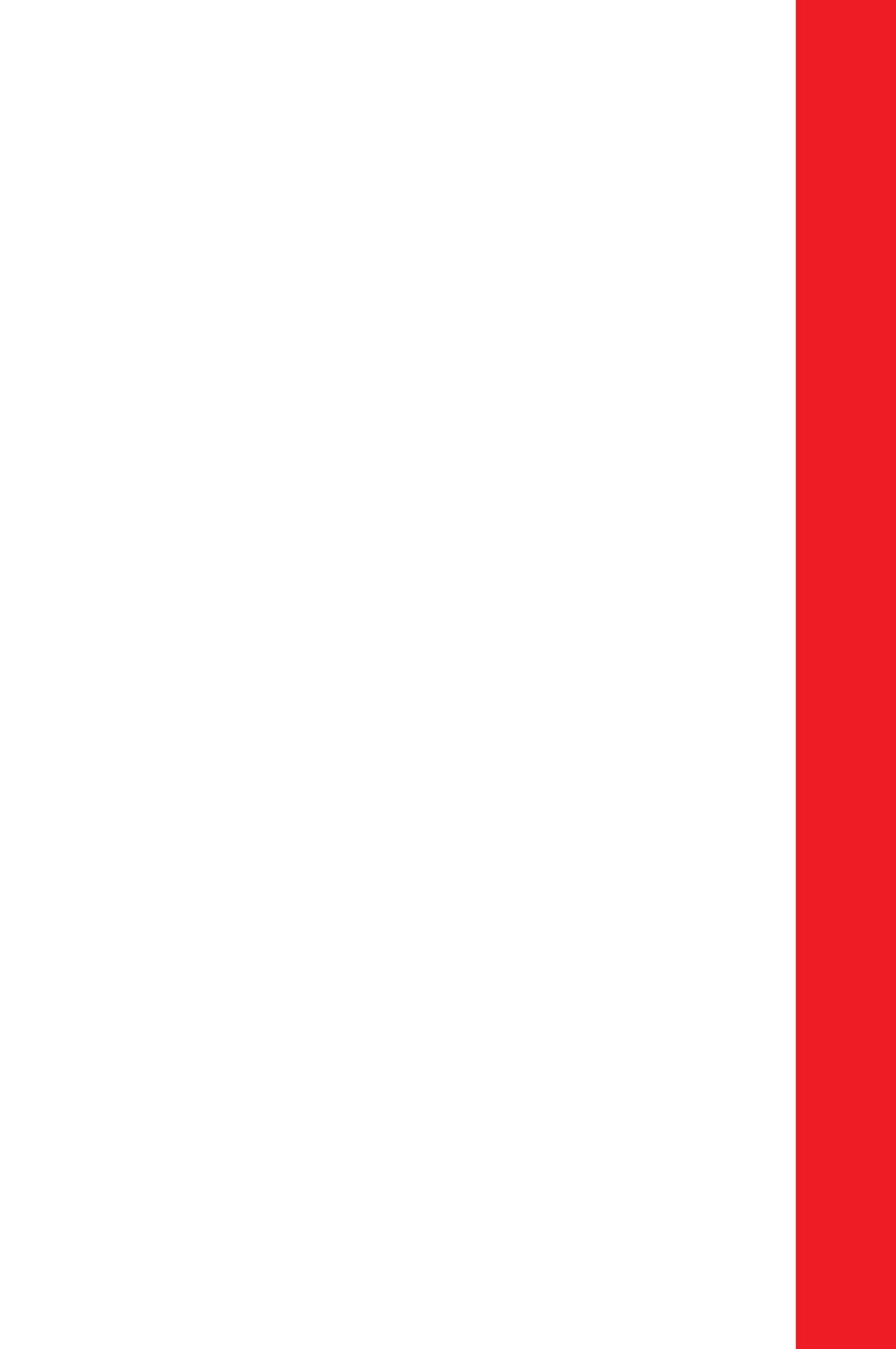
Napoleon nije tek jedan od vladara ili usurpatora vlasti, nego upravo onaj koji definitivno dokrajčuje prosvjetiteljsku igru filozofije s vlašću da bi bio pobjednik te igre. Ono fantastično sastoji se u tome da Napoleon svoju igru s filozofijom ne vodi toliko protiv ideologa u starom, tehničkom značenju racionalističke i empirističke škole u području pedagogije i politike, koliko u novom značenju krive i neistinite filozofske svijesti. Napoleon ne nudi bolju filozofsku teoriju koja će zamijeniti staru, ne mijenja racionalizam za empirizam, ili obrnuto, teoriju razuma teorijom osjećanja. Njegova kritika ideologije uperena je protiv same uloge filozofije u politici. Ona cilja, *ante litteram*, prema najvećem od filozofskih ideologa u novom značenju izraza kako ga je on sam stvorio i kako ga je Marx preuzeo iz opće upotrebe — naime protiv Hegela.

Napoleonovo ukidanje “ideološke” filozofije francuskih racionalista zapravo se pokazuje kao praktička anticipacija odgovora jednog vladara-i-kritičara filozofije na nestvarnu, prividnu poziciju kralja u Hegelovu sistemu prava. Ta je pozicija motivirana revolucionarnom idejom o smrti kralja: mjesto kralja je zapravo kontingentno, ono je naslijedno po rođenju, i

predstavlja zaostatak prirode neprerađene poviješću ideje ili hodom znanja na putu k duhu. Zato kralj, kao individua i privatna osoba na prijestolju, može po svojim umnim sposobnostima biti takoreći i zadnja budala. Kralj je uvijek već mrtav. Ono što ga čini kraljem u umnom sistemu, sâmo je nešto neumno i nesistemsko, prirodni moment, pravo po genealoškoj lozi. Dotle pravo znanje pripada filozofu; on je subjekt istinskog (apsolutnog) znanja i nosilac duha sistema. Od kralja se u sistemu ne očekuje da bude i filozof, medijator absolutnog znanja.

Ako je do komike zabune dolazilo onda kad bi prosvijećeni absolutni vladar 18. stoljeća umislio da doista jest filozof ili skladatelj, kao Friedrich II, tragički zaplet za filozofiju nastupio je konačno s Napoleonom: on sam, koga Hegel u njegovu usponu iz doba pohoda na Njemačku i Evropu ne naziva slučajno “apsolutnim duhom na konju”, jest praktička kritika filozofije kroz njezino specifično ali izokrenuto ostvarenje. On se mogao posvetiti uništavanju njemačkih kneževa, kraljeva i inih vladara, a poštedjeti njemačke ideologe zato što je kritiku filozofije kao ideologije izvršio prethodno u Francuskoj, prije vojnih pohoda za oslobođanje Evrope.

Otkako je Napoleon preokrenuo prosvjetiteljsku igru varanja vladara radi više, državne svrhe u varanje filozofije radi više, istinske, ne-ideološke svrhe same politike, promijenila se iz temelja ne samo topologija imanentne kritike filozofije, nego i komika zabune u samorazumijevanju filozofije i njezinom odnosu prema politici. Kako nam to pokazuje slučaj beogradskih praksisovaca, filozofi su odnekud umislili da sâmi trebaju napustiti mjesto kritike i neposredno preuzeti mjesto vladara, doduše u diobi uloga s književnicima. No takve idile nije bilo čak ni u Platonovoj državi. ●

09 /

Hrvatska ideologija: grupna slika s autoportretom

KLJUČNE RIJEČI I OSOBE, POMOĆ ZA IZRADU LEKTIRE:
‘hrvatska duhovna obnova’ • ‘najurgentniji zadatak filozofije’ • Matica hrvatska • Hrvatsko filozofsko društvo • kritički kritičar • kritičar kritičkog kritičara • Anto Knežević • Borislav Mikulić • Mao Ce Tung • Vladimir Iljič Lenjin • Pavo Barišić • Parmenidove kobile • štrukle i makovnjače • Marxov poučak • ostvarenje filozofije • samoukidanje filozofije • hrvatski *Sturm und Drang* • ‘praksisovština’ • Gvozden Flego • Žarko Puhovski • Ante Čović • *Filozofska istraživanja* • Alain Finkielkraut • Martin Heidegger • Bitak i vrijeme • Führer • bezlično ‘Se’ • autentičnost naroda

U novijim polemikama na hrvatskoj filozofskoj sceni povodom proglaša Hrvatskog filozofskog društva i Odjela za filozofiju Matice hrvatske o promptnom uključivanju hrvatske filozofije u široko i temeljito postavljen pokret za ideoološku lustraciju društva, države, kulture, napose sveučilišta, pod imenom "duhovne" obnove i u ime razvoja "tržišne ekonomije"⁰¹, kao da je izašao na vidjelo poznati poučak o paradoksu filozofije da se ne može ostvariti, a da se ne ukine, i obrnuto. U ovom slučaju ukidanje filozofije je doslovno a ostvarenje fantastično. Zato se navedeni slučaj, barem za ovu priliku i tentativno, može nazvati figurom otužnog trópa samoukidanja filozofije.

Deklarativno proglašenje "duhovne obnove nacije" i "stvaranja hrvatske države" kao "najurgentnijeg zadatka filozofije danas"⁰² zabuna je novoprobuđene hrvatske političke svijesti o funkciji filozofije kakva se rijetko sreće u historiji metafilozofije računajući od Platonovog VII. pisma ili *Protreptika* mladog Aristotela. Takav proglas znači samo i jedino da filozofija odustaje od same sebe i preuzima eksplicitno ili neskriveno onaj ideoološki karakter koji je navodno oduvijek već imala, barem za filozofe novohrvatstva, implicitno i samo ga stidljivo pokazivala u svojim filozofskim produktima. Još gore, ta novoprobuđena politička svijest o filozofiji među Hrvatima doista je samo u lošem smislu naknadna. Jer nova hrvatska država, koju je filozofija sada nakanila stvarati, već je stvorena bez pomoći filozofije, i to, kao što znaju i vrapci na grani, u kanadskim "pizzerijama" među hrvatskom emigracijom i u Jarunskim "barakama", na utemeljitelskim sastancima HDZ-a.

- 01** O tržišno-ekonomskoj motivaciji poziva na političku, ideoološku i kadrovsku "obnovu" sveučilišta i mjerama za njezinu hitnu provedbu "odozgo" v. Ivo Banac, Ante Pađen, Tefko Saracević, "Obnova hrvatskog sveučilišta", *Danas*, 12.3.1991., str. 46–47.
- 02** Pavo Barišić, HTV, emisija "Znanstveni razgovori", rujan 1992.

Državotvorna zadaća filozofije i perverzija ‘ostvarenja’

Istina proglaša leži dakako u onom drugom zadatku. Da bi hrvatska filozofija u vodećim glavama svojih nosilaca mogla makar i naknadno fantazijski sudjelovati u “stvaranju hrvatske države”, mora proći kroz kupku opće nacionalne obnove odozgo s opisanim tržišno-ekonomskim motivima i ciljevima te, osobito, kadrovsko-lustracijskim metodama. U tome je sadržana i sva bît “hrvatske filozofije” kao takve, njezina heideggerijanska “alethetična” bît ili neskrivena narav ideološke denuncijacije. Ona sad iz nutrine hrvatskog razumijevanja filozofije izbjija u sâm bitak hrvatskog duhovno-obnoviteljskog i državotvornog projekta koji premašuje i domet proglaša Matice. Kad ne bi bilo tako, onda bi i stari i novi mističari hrvatske filozofije uzalud zajahali Parmenidove kobile filozofskog zanosa na novom zadatku stvaranja države i kadrovske lustracije na institucijama. Bez toga, sve bi to bilo samo za pučki vašar, filozofija uz tamburice, sir i vrhnje, štrukle i makovnjače, kako to već ide na vašarima, proštenjima i festama u podružnicama Matice hrvatske.

Je li ta glupavo neskriveno uprezanje filozofije u ideologiju državotvorstva kroz opći pokret ideološke revizije i lustracije pod imenom obnove — i to u zemlji u kojoj je filozofija postigla ugled upravo na temelju kulture kritičnosti — samo ekscesan primjer općeg društvenog vrenja ili je upravo sindrom gotovog bolesnog stanja, odgovor na tu dilemu nije trebalo dugo čekati. Spomenuta polemika samo je bizaran, ali zato u novohrvatskom ideološkom kontekstu jedino moguć vid reaktualizacije Marxovog metafilozofskog poučka o tome da ostvarenje filozofije nije moguće bez njezina ukidanja, i obrnuto. To ovdje važi premda sâm Marx nipošto nije bio ni na kraj pamet novohrvatskim teoretičarima odnosa filozofije, ideologije i države. Taj se poučak u našem slučaju očituje u jednom formalnom vidu koji je pozitivan, i u drugom sadržajnom vidu koji predstavlja njegovu perverziju.

Prvo, ostvarivanje filozofije u novohrvatskom političkom kontekstu odvija se kao učinak unutrašnjeg, autonomnog procesa filozofskog mišljenja, kao dobrovoljni čin filozofskih svijesti koje sav svoj profesionalni trud ulažu u nove misaone zadatke, što se osobito vidi iz namjera navodnog programa Odjela za filozofiju pri Matici hrvatskoj. U tom obliku hrvatska inaćica ostvarenja filozofije odvija se zapravo kao neka vrsta prešutne subverzije marxovskog poučka o ukidanju u heideggerijanski "kraj filozofije i zadaću mišljenja" — kroz napuštanje metafizike i visoke filozofije za približavanje filozofskog mišljenja pučkim oblicima autentične ideološke svijesti po mjesnim domovima Matice hrvatske. Drugo, upravo to i takvo horizontalno širenje filozofije kroz približavanje hrvatskom puku, u što svakako spada i sada s ponosom isticana nova demokratičnost sâme akademske filozofije, a sve u duhu hrvatske bratske zajednice, znači upravo djelatno ukidanje svake filozofske refleksije u pučkim formama i, osobito, pučkim sadržajima mišljenja. Izravnije rečeno: horizontalno, nacionalno-demokratsko širenje visoke filozofije iz njezinih akademskih visina zadobiva u samom zletu onaj komični lik diktature kulturne revolucije kakav jedino i može polučiti vraćanje filozofije, navodno otuđene u nebesima apstrakcije, u narodnu kulturu.

Tako se sâma hrvatska ideja o ostvarenju hrvatske filozofije u svojoj zamisli pokazuje kao nešto drugo od filozofskog posla, naime kao privatno-psihološka idiosinkrazija i poriv za direktnim političkim angažmanom u neposrednoj vlasti istih onih njezinih empirijskih nosilaca, filozofskih Hrvata s diplomama i doktoratima, koji su prije političkih promjena, tj. dolaska "najhrvatskije vlasti" na vlast, zazirali od bilo kakvog oblika političnosti filozofije i u filozofiji i koji nisu prakticirali niti preporučivali prakticiranje ikakvog, pa ni najneutralnijeg društvenog aktivizma osim "čiste filozofije" za lijepe duhove. Sad se međutim vidi da je hrvatski zazor od tzv. angažmana filozofije, pa makar to bilo i od obične popularizacije filozofi-

je, bio motiviran zazorom od samog angažmana kao ideološke forme života filozofije *per se*, dakako sve dok na vlast nije došla prava ideologija.

No, s "ostvarenjem" hrvatske Države stubokom se i posve čudnovato sve to promijenilo za hrvatske filozofe. Oni sad ne propagiraju samo politički angažman filozofije u obliku popularizacije kroz Maticu nego proglašavaju zadaćom za filozofiju da sâma stvara državu, iako je već stvorena. To što je upravo stvaranje te i takve hrvatske države bilo uvjet za pojavu te i takve hrvatske filozofije, za novohrvatske filozofe ne predstavlja nikakav problem ni temu.

Da tu nije na djelu samo neko novo shvaćanje filozofije u nekoj novoj i do sada nepoznatoj društvenoj funkciji, a ponajmanje neka metateorija filozofije, već pravi *Sturm und Drang* hrvatskih filozofa na politiku, o tome rječito svjedoče oni naoko ekscesni i karikaturalni vidovi već izvršenog ostvarenja filozofije u novoj hrvatskoj zbilji. Oni upozoravaju na stvarne oblike već izvršenog samoukidanja filozofije u nazužem značenju tog termina. Naime, ukidanja kao korupcije akademske struke: tamo gdje bi ona trebala prebivati kao specifičan i institucionaliziran vid sveučilišnog obrazovanja i kritičkog odgoja, ona opстојi još samo ili u vidu rutinske nastave na starim institucijama ili pak u vidu korupcije i društvene prijevare na novim, paraseučilišnim institucijama, kao što su novopokrenuti "Hrvatski studiji". Potpomognute petom kolonom HDZ-ovskog režima na sveučilištu, novi institucionalni moćnici filozofije ni ne kriju da se sav njihov akademski zadatak sastoji u potiskivanju i konačnoj eliminaciji starih, navodno ljevičarsko-komunističkih i protuhrvatskih disciplina, na prvom mjestu filozofije, sociologija i povijesti.⁰³

03 DIDASKALIJA O MOTIVACIJAMA: Uspostavljanju Hrvatskih studija logistički je prethodilo pokretanje jednogodišnjeg "Komparativnog studija hrvatske filozofije i društva" u zim. sem.

Ali da se ta stvarna i opća bijeda filozofije u Hrvatskoj još uvijek, usprkos svim očiglednostima, ne doživljava i kao gotovo stanje, već više kao privremen učinak ovog ili onog, ili tamo nekog, ekscesnog doteplena u filozofiji pod okriljem HDZ-a, razlog tome ne leži u neshvaćanju onih od kojih se očekuje da znaju što se zapravo događa u tako kraljevskoj humanističkoj disciplini poput filozofije. Razlog takve neinformiranosti leži prije u zasljepljenju od bljeska zbližavanja države i filozofije na hrvatskom filozofskom nebnu, dakle u tome da je filozofija, kao navodno posebno njegovano nacionalno blago, konačno ostvarena na globalnom nacionalnom planu. Tek su političke promjene u Hrvatskoj omogućile da se konačno vidi ono drugo, istinsko i navodno zatomljeno, ne-praksisovsko, oduhovljeno stanje hrvatske filozofije. Njezino začeće po svetom duhu teologije s Kaptola nisu mogla spriječiti nikakva kontracepcija sredstva niti refleksivne zalihe nakupljene kroz desetljeća praksisovske kritike nacionalizma. Naprotiv, i većina bivših karijerista marksizma odrekla se svoga životopisa.

1992. u zgradi Prirodno-matematičkog fakulteta i uz sudjelovanje novoosnovanog Instituta za primijenjena društvena istraživanja. Ono je također bilo dvostruko motivirano, kao i cijeli pokret obnove: kulturno-ideološki kao "popunjavanje praznine koju je komunistički režim stvorio zanemarivanjem hrvatske nacionalne baštine i kulturnog identiteta", te političko-ekonomski kao pokušaj "pluralizacije znanstveno-nastavnih programa pri Zagrebačkom sveučilištu" (v. "Afirmacija nacionalnih vrednota", *Vjesnik* 26.2.1993. sugovornici Pavo Barišić, Jure Zovko). Obje motivacije usmjerene su na razbijanje "monopolističke svijesti" institucija poput Odsjeka za filozofiju, koji "uopće nema stručni legitimitet" (v. "Događanje studija", *Večernji list*, 23.1.1993., str. 14, sugovornik Ante Čović, tada već bivši ministar znanosti, voditelj jednogodišnjeg "Komparativnog studija" i ujedno član navedene institucije "bez stručnog legitimleta").

Zato nasljednici profesionalne hrvatske filozofije, bili oni iz linije *praxisa* ili ne, s novim političkim dobotom mogu i dalje uživati sveučilišne sinekure, ali ne moraju zauzvrat raditi ništa, čak ni pretendirati na to da rade. Ili pak, kao što to rade autentični hrvatski "povratnici" iz hrvatske dijaspore, od kojih su se regrutirali novohrvatski filozofi, mogu glumiti statiste u velikoj državnoj predstavi filozofije, dok se u profesionalnoj svakodnevici bave političkim denuncijacijama onih prvih ili još profitabilnijim oblicima akumulacije novca crpeći državni proračun za nove, nacionalno senzibilne istraživačke projekte ili obične plitkosti pod imenom projekata. Posve je svejedno kakav projekt prijave, jer svaki projekt završit će u ostvarenju filozofije u državi, a stvarna hrvatska filozofija, kao i pravo na filozofiju, ionako ne stanuje više u znanstvenim istraživanjima na akademskim institucijama. Ona je u međuvremenu prešla u višu nadležnost sâme Države.

Stupanje filozofije na višu, državotvornu dužnost, o kojemu profesionalna filozofija pretendira da ništa ne zna, nije obilježeno toliko deklaracijama novog, nacionalno svjesnog vodstva Hrvatskog filozofskog društva. Pravo značenje onog epohalnog događaja filozofije, stupanja na novu državnu dužnost, pokazalo se na jednom naoko bizarnom detalju već spomenute polemike.

Kritički kritičar i njegova tajna

U jednom novinskom tekstu koji je izazvao niz polemičkih reakcija, autor se (inače autor ovih redaka) izrugao pompoznosti novog samorazumijevanja i samopredstavljanja hrvatske filozofije nalazeći u tome izraz kulturnog provincializma, dovevši ironično u pitanje i sâmu filozofsku vrijednost navodnih programa i oblika hrvatske duhovne obnove u filozofiji.⁰⁴ Tekst je

04 USP. Borislav Mikulić, "Filozofija hilendarskog štiha" u: *Profil. Magazin za predcivilno doba, Nedjeljna Dalmacija*, 9. rujna 1992.,

str. 16–17.

nastao u nizu drugih publicističkih napisu istog autora koje je hrvatski inspirirana kritika prepoznala u dvostrukoj negativnoj ulozi: eksplicitno kao pristalicu kritičke tradicije u filozofiji, koju ovdje predstavlja *praxis filozofija*, i prešutno kao protuhrvatski nastrojenog kritičara svega postojećeg hrvatskog. Iako je u navedenoj polemici apostrofirani i po “bavljenju Heideggerom, grčkom i indijskom filozofijom”, već je i jedan publicistički članak bio dovoljan da ga novohrvatski cenzori u filozofiji listom identificiraju kao “praksisaš”⁰⁵. Tog autora ču, poričući svoj autobiografski moment kao sveti Petar svoje pripadništvo, nadalje zvati “kritičkim kritičarem” u trećem licu jednине.

U jednoj od niza reakcija na publicistički napis toga kritičkog kritičara o novohrvatskom stanju hrvatske filozofije, jedan drugi autor je nastupio u ulozi koja po složenosti i zanimljivosti daleko nadmašuje opisani položaj onog prvog⁰⁶. Naime, drugi autor, po struci filozof i rusist, specijalno staroslavistički filolog u filozofiji, nastupio je kao dubinski kritičar diskursa onog prvog, prepoznavajući i njegovo implicitno samorazumijevanje kao praksisovca a ujedno i stvarni domet kritike svega postojećeg hrvatskog kod onog kritičkog kritičara. Konačno, ovaj drugi autor vrši i sâm kritiku postupaka i kritičkih namjera prvog filozofskog kritičara, tako da stvara metadimenziju koju ču ovdje *ad hoc* nazvati “kritikom kritičke kritike” a njega “kritičarem kritičkog kritičara”.

05 USP. Zvonimir Čuljak, “Parodični Goebbelsov replikant”, *Profil. Nedjeljna Dalmacija*, 30. rujna 1992. (moj odgovor: “HaDeZofija”, *Profil. Nedjeljna Dalmacija*, 14. listopada 1992., str. 19.) Također,

Ivan Bekavac Žeževački, “Novo jugofilozofiranje praksisovaca”, *Večernji list: “Hrvatski rukopis”*, 1992.

06 USP. Anto Knežević, “Tuđman među hrvatskim filozofima”, *Profil. Nedjeljna Dalmacija*, 14. listopada 1992., str. 18. (Moj odgovor “Taj visoki predmet hvale”, *Profil. Nedjeljna Dalmacija*, 28. listopada 1992., str. 18–19.)

No taj pir kritike, kakav se odavno nije dogodio u hrvatskoj filozofiji, sadrži zanimljivu inverziju društvenih uloga dvaju kritičara, čime se otvara polje za analizu ideološke funkcije filozofije gotovo fantastičnih razmjera. Svoju motivaciju da sudjeluje u pokrenutoj polemici drugi autor, tj. kritičar kritičkog kritičara (nadalje KKK), opravdava potrebom da hrvatskim filozofima, koji su se na prvog autora sručili s argumentom *ad hominem* jer su pomislili da su oni, kao novi hrvatski filozofi, predmet ironije i kritike iz pera onog prvog, tj. kritičkog kritičara (nadalje KK), obrazloži njihovu zabunu o vlastitoj poziciji i vrijednosti u toj polemici. Naime, ovaj drugi autor ili KKK prikazuje posve razgovjetno i s puno više pronicljivosti nego ideološkog *ressentimenta*, da pravi predmet napisa onog KK o duhovnoj obnovi hrvatske filozofije i prava meta njegove kritike zapravo uopće nisu profesionalni filozofi i novohrvatska filozofija, nego — i u tome je sad sasvim novo stanovište diskusije — sâma najviša instanca hrvatske političke vlasti, koju čini predsjednik države, povjesničar dr. Franjo Tuđman.

To otkrivanje pravog predmeta kritike KK-a nasuprot lažnom ili prividnom predmetu ne treba tumačiti niti kao pogrešnu zamjenu predmeta niti svjesnu političku denuncijaciju KKK-a na račun KK. Intervencija ovog drugog nije čak niti pomicanje težišta publicističkih radova KK-a iz manifestnog sadržaja u neki drugi, latentni i “istinski” sadržaj u psihanalitičkom smislu. Intervencija KKK-a nema karakter čak ni tumačenja alegorije, jer on napise KK-a ne shvaća niti izlaže kao alegoru, kao podmetanje filozofije umjesto politike. Naprotiv, on ih potpuno ispravno vidi kao kritiku kontinuiteta i prirodnog međusobnog izrastanja hrvatske politike iz filozofije i hrvatske filozofije iz politike.

Drugim riječima, KKK ne samo što ne raskrinkava pisanje KK-a protiv novohrvatske filozofije kao alegoriju za kritiku politike, on naprotiv sâm stvara nov predmet spora — upravo sliku o prirodnom srastanju filozofije i politike, a nju upotpunjava i

sâm KK kao unutrašnji neprijatelj toga prirodnog procesa. KK je u tome dobio svoje puno priznanje i uvažavanje u sistemu hrvatske ideologije.

Iako je KKK po vlastitom svjedočanstvu “pažljivo pratio publicističke istupe” onog kritičkog kritičara KK-a, u kojima se ovaj izravno bavio kritikom novog političkog i ideološkog stanja Hrvatske i osobito analizom političkog govora predsjednika države kao najviše instance hrvatske vlasti o kraju rata u Hrvatskoj,⁰⁷ KKK — koji je i sâm stavio sve svoje umne snage na raspolaganje novoj hrvatskoj državi i dogurao do fantomske funkcije predstojnika nekakvog Ureda za filozofiju kod Predsjednika Republike — osjetio se potaknutim na polemički odgovor KK-u tek kad se ovaj poduhvatio stanja sâme hrvatske filozofije. Dakle, i po izričitom priznanju samog KKK-a, inverzija se sastoji u sljedećem: kritički kritičar KK nije vršio kritiku najviše instance hrvatske vlasti onda dok je predmet njegovih napisa bila sama vrhovna politička vlast, ili neke političke pojave u hrvatskom društву, nego on tu kritiku vrši zapravo i upravo onda kad mijenja politički predmet svojih kritika za filozofski. Drugim riječima, tek kad KK uzima na nišan novohrvatske filozofe, onom drugom, kritičaru kritičkog kritičara KKK, postala je jasna “prava namjera” onog prvog KK-a i njegovih prethodnih kritika hrvatske društvene, političke i kulturne zbilje.

KKK je u njima prepoznao kritiku filozofije iako su se te esejskičke analize o širim temama politike, društva i kulture čak i nekim filozofima učinile pomalo zakućastima, nejasnima ili čak posve konfuznim. Otud se usluga koju je KKK učinio svome protivniku, autoru KK, ne sastoji samo u priznanju statusa filozofskog neprijatelja, nego zapravo najprije u tome što je unio reda u proces javne recepcije polemičkih napisa ovog

07 Ova se primjedba odnosi primarno na B. Mikulić, “Taj svijetli predmet želje”, *Profil. Nedjeljna Dalmacija*, br. 37, od 10.6.1992., str. 3 (v. ovdje pod 05 *Rat i performativ*).

potonjeg. Naime, KKK im je pripisao kontinuitet, povezanost i jasnoću, i još više, unio je u njih i teleološku kategoriju više namjere ili cilja. Tako su tematski različiti napisi KK-a tek i upravo kroz intervenciju KKK-a postali epizodama jedne složene i dobro povezane cjeline filozofskog karaktera, ali s hostilnom političkom namjerom, dakako.

Slijedeći logiku obrata po kojem publicistička djelatnost jednog običnog profesionalnog filozofa poput KK postaje stvarno političkom tek kad on politički predmet svojih napisa zamijeni filozofskim, moglo bi se zaključiti, *mutatis mutandis*, da će ta kritika ispasti filozofskom u očima svoga promatrača onda kad se on bavi političkim predmetom. Vidjet ćemo ubrzo ne samo da je taj zaključak o filozofskom karakteru političke publicistike KK-a iz premisa autora KKK opravдан, već i na kojoj specifičnoj ideološkoj pretpostavci počivaju te premise. No za sad je zanimljivija ona prva perspektiva po kojoj publicistički napisi KK-a o politici nisu bili politički dok su se bavili političkim predmetom, nego su postali političkima onda kad se KK poduhvatio hrvatske filozofije.

Taj paradoks je utoliko veseliji što cijenu ovakvog obrata u stajalištima i predmetu spomenute polemike plaćaju novohrvatski filozofi, oni naivni udarnici hrvatske duhovne obnove koji su se, što javno što privatno, obrušili u polemici na autora KK, vjerujući da se on bavi njima i pokušavajući ga denuncirati uobičajenim sredstvima lova na vještice u Hrvatskoj: od imena i prezimena, regionalnog porijekla i nacionalnosti, obrazovanja, profesionalnog puta itd. Naime, navedenom inverzijom u tezama KKK o odnosu političkog i filozofskog predmeta u napisima KK-a čitav zdrug novohrvatskih filozofa postao je filozofski suvišan, bespredmetan. U njegovu prikazu teza i namjere KK-a prava instanca filozofije nije institutska filozofija, pa čak ni ona na tzv. "Hrvatskim studijima", gdje redom sjede sve predani i zdušni istjerivači nečastivog duha kritičke lijeve misli u hrvatskoj filozofiji. Prava instanca filozofije najviša je

instanca hrvatske političke vlasti — sam predsjednik države, dr. Franjo Tuđman.

Da ne bi bilo nikakve zabune u tom pogledu, predsjednik Republike Hrvatske, dr. Franjo Tuđman, po obrazovanju i profesijski povjesničar, priviđa se KKK-u izrijekom ne samo kao filozof povijesti već i kao filozofski vladar. Zato nam, budući da smo pošteđeni napora da dokazujemo opstojnost toga priviđenja kod KKK i da njegovu pravu tezu izvlačimo iz petnih žila, ne preostaje ništa drugo nego da je čitamo u njezinu pravom filozofskom ključu: institutska filozofija u Hrvatskoj ne postoji kao relevantna filozofija; relevantna filozofija u Hrvatskoj ostvarena je u najvišoj instituciji države, njezinom Predsjedniku.

Ono što tu zamjenu teza kod KKK-a čini stanjem dovršenog ideološkog ludila u psihoanalitičkom smislu jest njegovo manifestno *samouvjetovanje*, odnosno spontano zgušnjavanje ideološkog oboljenja društva u jednu privatnu profesionalnu fantazmu. Naime, to uobražavanje KKK-a o hrvatskom predsjedniku države kao najvišoj filozofskoj instanci u državi skup je simptoma koji ne upućuje ni na kakav izvanjski, heterogeni uzrok, na nešto što bi ih izvana uvjetovalo ili prisiljavalo. Drugim riječima, nitko nije natjerao KKK-a na takva priznanja. Hrvatska državna vlast ili njezina najviša instanca nije se nigdje — i nije se morala — nametnuti silom ili uspostaviti dekretom kao najviša instanca filozofije u državi. Tu snagu nema čak niti famozna “poslanica” Predsjednika države upućena odmah po stupanju na vlast hrvatskoj inteligenciji iz redova egzaktnih, društvenih i humanističkih znanosti, postrojenoj na čelu s ministrom znanosti Antom Čovićem, o njezinoj ulozi u ideo-loškom prosvjećivanju hrvatskog puka: treba ga, navodno “tradicionalno nepovjerljiva prema svakoj vlasti”, poučiti o dobroj, tj. “istinski hrvatskoj naravi” nove hrvatske vlasti u Hrvatskoj (cit. F. TUĐMAN).

No, ta “poslanica”, koja je već po sebi pseudo-eklezijastička i neprilična forma obraćanja predsjednika vladajuće stranke na

funkciji predsjednika države pred auditorijem "hrvatskih intelektualaca", pokazala se posve budalastim pothvatom. Upućena je adresatu, nacionalnoj inteligenciji, koja se, takoreći iz same sebe, već proglašila spremnom za tu najurgentniju nacionalnu zadaću u stvaranju države, na izgadnji povjerenja kod hrvatskog naroda u novu hrvatsku vlast kao istinski "svoju". Zato se predsjednik države, kao najviša instanca političke vlasti, uopće nije ni morao dekretom proglašiti filozofskom instancom u državi da bi u poludjeloj fantaziji nekog filozofskog podanika poput KKK-a stvarno ili u uobrazilji važio kao vrhovna filozofska instanca. Osim ambicije da (konačno) postane redovni član nacionalne Akademije znanosti i umjetnosti, aktualni predsjednik nije nigdje izričito očitovao pretenziju da postane najvećim i posljednjim filozofom povijesti nacije. Izrazio ju je dovoljno implicitno u bespućima svoga nadriopovjesničarenja.

Ipak, da bi najviši političar po rangu mogao i važiti kao najveći filozof, posve je nepotreban neukus da se sam proglaši takvim. Naprotiv, potrebna je samo ideološka fantazma vlasti kod stručno kvalificiranih predstavnika filozofije, da bi u vladara investirali pojam najvišeg filozofskog znanja i tako historijskog nosioca vlasti vidjeli u njegovu najsuljlimnijem vidu subjekta-koji-znâ. Drugim riječima, kreator najvišeg, ultimativnog hrvatskog filozofa povijesti, sâm je KKK. Sve stvarne geste i nestvarne manifestacije velike samoglorifikacije Franje Tuđmana, hrvatskog povjesnika-oživotvoritelja filozofije hrvatske države i nacije, u odnosu na snagu uobrazilje KKK-a samo su skromni, usputni i minorni umišljaji. Upravo zbog toga, ono što može omesti tu identifikaciju subjekta vlasti sa subjektom najvišeg znanja uopće, nisu ove ili one sumnje o filozofskoj umnosti vladara kod ovih ili onih dvorskih pisaca, novinara i filozofa. To može biti samo nešto čime se dovodi u pitanje vladarevo političko djelo koje je po prepostavci filozofično. To možda objašnjava čudnovatu činjenicu one već

opisane zakašnjele i paradoksalne reakcije kod KKK-a, naime da napise KK-a o politici Franje Tuđmana tumači kao napad na filozofiju, a napise tog istog KK o novohrvatskoj filozofiji i filozofima predstavi kao napad na predsjednika države.

Zato se istup KKK-a ne može tumačiti samo kao kontingen-tan, privatni slučaj jednog nadobudnog profesionalnog filozofa filološko-historijske orijentacije. Iako je samo zasjeo na lukrativno plaćeno mjesto nadritajnika ili nadrisavjetnika u uredu predsjednika države za nadrifilozofska pitanja i njegov osobni entuzijazam za najvišu političku figuru u državi sadrži višak u obliku opscene zamjene državotvorne hrvatske ideologije svojom ljubavi prema filozofskoj osobi predsjednika države. No po tome naš KKK nije ni jedini ni originalan, on čak značajno zao-staje na repu dugačkog niza predanih obožavatelja i obožavate-ljica lika i djela predsjednika, poput pisaca, novinskih urednika, te osobito notorne urednice središnjeg TV-dnevnika nacionalne televizije, koja javno ispovijeda svoje nadahnjivanje prizorima predsjednikova znojenja i mijenjanja košulja.

Bijeg od nepreglednosti

Istu takvu fantazmu o najvišem subjektu vlasti kao najvišem subjektu znanja možemo naći i na lijevoj strani hrvatske filo-zofske inteligencije, okupljene oko Instituta Otvoreno društvo. Ona seže od pohvala HDZ-a skrivenih iza packi na račun već poslovično nesposobne hrvatske politički opozicije “koja ne zna, ali se pravi pametna, za razliku od HDZ-a koji zna i ne pravi se pametan” (ŽARKO PUHOVSKI) do pripisivanja elemenata providnosti predsjedniku te stranke, pobjedniku prvih izbora: “Tuđman je znao što radi, iza otcjepljenja Hrvatske i rata stajali su Amerikanci” (GVOZDEN FLEGO). Takvo fantaziranje, koje nešto što je javno dostupna i pojmljiva stvar (politički prevrat, akteri, interesne grupe, politički ciljevi itd.) predstavlja kao predmet posebno upućenog znanja, dostupnog samo kroz posvećeni i privilegirani pristup pravom subjektu historijskog procesa, na

još začudniji način karakterizira fantazmatsku svijest filozofâ o odnosu filozofije s politikom nego glorificirajući doprinosi KKK-a.

Tako je u osobi predsjednika hrvatske države izašlo jasno na vidjelo kao nigdje drugdje u prevratima poslije 1989. godine, i u tome je sva originalnost hrvatskog ideološkog ludila, ono što je samo implicitno karakteriziralo absolutne komunističke vladare ovog doba: izravno i eksplisitno posezanje za mjestom najvišeg znanja kao potvrda neograničene akumulacije političke moći. Između vladara s jedne strane i svijeta života s druge strane, dakle tamo gdje bi se tek trebao otvoriti prostor za kritički odmak kroz pitanje o općem dobru, ne postoji više nikakav prazan prostor koji bi dopuštao postavljanje pitanja. To je prostor dovršenog znanja u formi “Zna se”.

Ali, za postavljanje pitanja nije zadužen vladar, već filozofija. Hrvatska filozofija je promašila trenutak da postavi bilo kakva pitanja o demokraciji, iz uvjerenja da je demokracija ušla u nju sa svetim duhom hrvatske ideološke obnove. Zato ni ono što karakterizira suvremenu hrvatsku filozofiju, ukoliko ona još uopće postoji, nije nadziranje vladara radi umnije politike. To je još bio slučaj s *praxis* filozofijom na vrhuncu Jugoslavije i osobne moći Tita. Sada je to komična teatralizacija filozofije kroz funkcije svih onih rđdova i ordonansa, zaduženih — kako tipično za provincijsku svijest — za gostovanja stranih heroja laskanja, poput Alaina Finkielkrauta, na dvoru novog mitteleuropskog potentata s lentom preko ramena.

U istovjetnoj situaciji lišenosti praznog prostora između vladara i svijeta života u uvjetima dugotrajne i gotovo potpune plebiscitarne legitimacije bivše partiskske vlasti i njezinog vođe u liku Tita, grupacija *praxis* je svojedobno, usprkos lojalnosti ideji socijalizma, iz filozofske motivacije stvorila pukotinu u holističkom prostoru realne ideologije i dovela u pitanje samo važenje autokratskog vladara. On ju je zato progglasio apstraktno-humanističkom tlapnjom i otuđenom, ukinuo je kao društveno suvišnu formu filozofske disidencije i ograničio njezin

naddruštveni status na redovni akademski pogon. Na onaj vid filozofije kakav karakterizira zapadni demokratski svijet, i oda-kle se tek iznova morala boriti za društvenu relevanciju.

No danas se čini da novohrvatski filozofi nemaju pojma o takvom “normalizirajućem” usudu filozofije, naime da joj ne pripada nikakva apriorna vrijednost ili naddruštveni položaj. Filozofija u Hrvatskoj kao da tek danas, u uvjetima hrvatske državnosti, u potpunosti ne shvaća da samo autonomnim filozofskim sredstvima kritike, polazeći od društvene nepre-glednosti onoga totalizirajućeg “Zna se”, može izboriti svoje društveno značenje. Otud akademsku filozofiju u Hrvatskoj ništa nije moglo toliko uništiti, ni jedan državni dekret, koliko ona sama s fantazijom o ostvarenju u dominaciji nad instituci-jama novohrvatske državotvorne ideologije.⁰⁸

Otud Marxov poučak da se filozofija ne može ukinuti, a da se ne ostvari, odnosno da se ne može ostvariti, a da se ne ukine, ne

- 08** O brzom kraju ove i drugih fantazija nakon jedva tri godine dominacije v. slovo glavnog urednika *Filozofskih istraživanja* o “orientacijskoj otvorenosti” časopisa kao foruma “za sve sudionike” i o “normalnosti” ratnog stanja u filozofiji: “Otvorenost, u pasivnom aspektu, podrazumijeva i zajamčenu dostupnost svim sudionicima. Časopis je u tom pogledu uspostavljen kao forum gdje se mogla izložiti svaka primjereno artikulirana ideja, ali ne i spriječiti iznošenje drukčijih gledišta. Na tim se pretpostavkama odvijao i delikatni generacijski rasplet u našoj filozofiji, dok su u isto vrijeme izbjegnuti orientacijski i interesni razdori. Unutrašnje napetosti, animoziteti pa i neprijateljstva — što oduvijek prate a počesto i pokreću filozofska život — nisu na takvoj podlozi mogli poprimiti one razmjere koji bi narušili postignutu ravnotežu duhovnih sitnica te ugrozili otvorenost filozofske scene.” Usp. Ante Čović, “Riječ urednika. Uz 50. broj časopisa”, *Filozofska istraživanja* br. 50 (3/1993), str. 500.

doživljava u opisanom slučaju fantaziranja o filozofskoj naravi samog subjekta političke moći tek svoje pervertirano povijesno ozbiljenje. Ona predstavlja, štoviše, nereflektiranu istinu samog ozbiljenja filozofije: da bi filozofija postala društveno stvarna u novoj Hrvatskoj, mora suspendirati refleksiju i kritiku, dakle unutrašnji moment i minimalni uvjet filozofičnosti mišljenja uopće. Budući pak da je taj nivo kritičkog mišljenja u hrvatskim političkim, društvenim i povijesnim uvjetima postignut 70-tih godina s filozofijom *praxis*, sadašnji novohrvatski filozofi nacionalne inspiracije praktički iživljavaju, s jedne strane, iluziju da u svome vulgarnom ideološkom i medijsko-propagandnom pogromu protiv lijevog intelektualnog nasljeda, ne samo filozofije *praxis* nego i Krleže i konceptualne umjetnosti, mogu nekažnjeno i samorazumljivo trampiti minimum filozofskog mišljenja za insignije satrapske vlasti u filozofiji.

Zato se, s druge, obrnute strane ozbiljenja, za filozofiju nadaje kao nužan zahtjev da se, ukoliko se još hoće izlječiti od samoostvarenja, mora vratiti upravo u svoje otuđeno stanje. Filozofija mora ponovo postati apstraktna, puka kritika, ona koja "svijet samo tumači". Filozofija se u Hrvatskoj, da ne bi ostala ludilo dnevnog snivanja "tisućgodišnjeg" nacionalnog bunila, odnosno, da bi sačuvala sâm pojam zbilje od hrvatskog ideološkog ludila, mora ponovo vratiti natrag u otuđeno stanje obične, "apstraktne" filozofske egzistencije. Drugim riječima, filozofija se do sada uvijek samo htjela ostvariti ukidanjem svijeta. Sada se radi o tome, barem u Hrvatskoj i sličnim zemljama proizašlim iz raspada Jugoslavije, da mora sačuvati zdrav razum i radikalno se onezbiljiti.

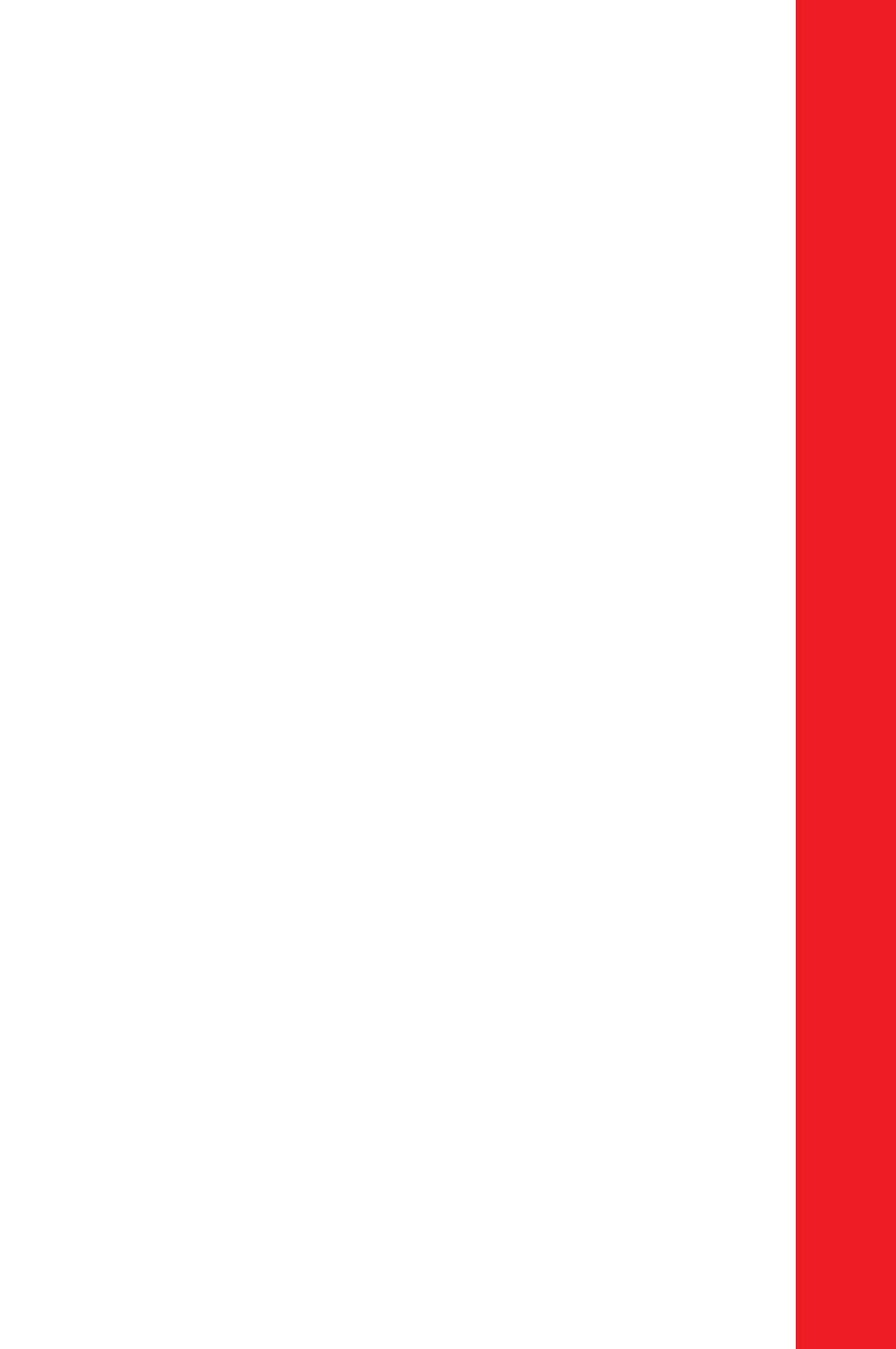
Na toj pozadini doprinos KKK-a fantaziranju o političkom vladara kao najvišoj instanci ostvarenja filozofije odaje nešto relevantnije od svoje fantastične zablude. Ona daje prepoznati da se odnos filozofije-i-vlasti ne temelji u agresivnom prodoru političke vlasti kao izvanjskog momenta moći u hermetični svijet filozofske misli. Naprotiv, taj se odnos odvija u gesti same

filozofije da se otvorи за totalnost susreta s onиме o чemu fantazira da je moćnije i istinitije od nje same. U tome se sastoji latentni totalitarizam filozofije, *alethetička* narav one prividno ekscesivne geste jedнog filologa-filozofa kao i njegova ekonomika osobne koristi na paradržavnoj funkciji s ekstratroskovicima iz državnog budžeta.

Filozofsko-povijesnu paradigmу takve geste otvaranja filozofije prema mjestu političke moći kao izvanfilozofskog mјesta istine ne pruža totalitarizam staljinističke kolonizacije marksizma. Taj obrazac nudi Heideggerovo samopremašivanje iz pozicije rane fundamentalne ontologije, koja je njemu samome ostala kritična i neautentična, u govor nove autentičnosti mišljenja događaja. Njegova revizija i prenamjena kritičkog filozofema bezličnog neautentičnog “Se” za potrebe novog filozofskog otpočinjanja 1932/33. s idejom naroda kao figurom autentičnosti, tumači se u njegovoj osobnoj povijesti kao prethodnica famoznog “obrata” iz (neautentičnosti) mislioca egzistencije u mislioca bitka, koji je nastupio navodno tek s “Pismom o humanizmu” iz 1949. Ali, na pozadini te revizije diskurzivnog pojma javnosti iz rane faze u holistički, arhaizirajući model političkog kao “četvorine”, taj zaokret od profane misli bivanja-u-svjetu ka svetosti četvorine ujedno je i politički zaokret filozofije ka obožavanju filozofskog “Führera”. Pravi *Führer* se tim obožavanjem filozofa dao impresionirati manje nego igrama sa svojim psom.

U novohrvatskom političkom carstvu sav politički interes i politička narav filozofije stala je, premdа samo u uobrazili jednog filozofa na početku dvorske karijere, u isto takvo samoizručivanje filozofije za službu politici a da ova potonja to zapravo nije ni registrirala. Politička i teorijska praksa Franje Tuđmana na mjestu predsjednika države predstavlja djelatno dovršenje hrvatske filozofije povijesti i prava samo po sebi, bez usluge filozofije. Utoliko više se autonomno filozofsko polje, da bi uopće još bilo vidljivo kao posebno polje filozofije, moralо udaljiti od toga svoga ostvarenja i ponovo se deformirati u puki

apstraktni akademizam. No isto to vrijedi kao pouka za samu politiku, koliko god bila začudna: hrvatska nacionalna politika, da bi postala autentično političkom, najprije se treba emancipirati od hrvatske nacionalne filozofije, ili barem, riješiti se političkih usluga hrvatskih nacionalnih filozofa. Tek tada će filozofski lažno pitanje o biti nacionalnog zamijeniti pitanjem o istinskoj biti političkog. ●

10 /

Pulp fiction filozofije: isprika, denuncijacija & ideološki homoporno

POJMOVI I OSOBE, POMOĆ ZA LEKTIRU: proglaš
isprike HFD-a • politički progoni '71 • Hrvatsko
proljeće • Lino Veljak • Gajo Petrović • nečinjenje
filozofije • rehabilitacija • Ivan Zvonimir Čičak
• Jure Zovko • Žarko Puhovski • Mihailo Đurić •
Vojislav Šešelj • performativ • kontiguitet • doslovna
metafora • filozofija vs. mjesto vlasti • protuhrvatsko
vs. prohrvatsko • Coca Cola • Jelačić-plac • Kaptol •
Gregoriana • čistilo ideologije • homoporno-trokut •
Martin Heidegger • raskrivenost • diskurs hrvatstva
• istina bitka • denuncijacija • 'blefologija' • Veliki
Inkvizitor • bijela magija filozofije

PROLOG: Odbijena isprika

Presudan doprinos hrvatske filozofije duhovnoj i napose moralnoj obnovi hrvatske nacije, predstavlja, ili je barem tako trebalo biti, proglaš Hrvatskog filozofskog društva (HFD) kojim se to strukovno udruženje javno ispričalo svim svojim članovima koji su za postojanja toga društva kroz socijalističko doba Hrvatske, dakle do novog doba koje je sada nastupilo sa stvaranjem hrvatske države, pretrpjeli osobnu ili profesionalnu štetu od progona iz političkih i ideoloških razloga, a da se samo Društvo pri tome nije zauzelo za njih ili je, štoviše, sudjelovalo u njihovu progonu.⁰¹

Iako je navedeni proglaš HFD-a možda tek refleks masovnopsihološkog trenda da se u vremenu političkog i ideološkog prevrata u općem društvu, kakav predstavlja uvođenje višestrašačkog političkog sustava i provedba parlamentarnih izbora s dolaskom deklarirano nacionalističke stranke HDZ-a na vlast, ne propusti pravi čas pričešća jednog strukovnog udruženja poput HFD-a za dioništvo u sveopćem i fundirajućem nacionalnom događanju, i to bilo naknadnim isticanjem pravovjerne prošlosti, bilo njenim retuširanjem, bilo javnim pokajanjem, spomenuti proglaš HFD-a odaje posve začudnu narav. Ona je izasla na vidjelo najkasnije s paradoksalnim efektom proglaša: od te

- 01 DIDASKALIJA O “ISPRICI”:** Riječ je o deklaraciji godišnje skupštine HFD-a 1992. kojom se izriče osuda političkih suđenja Draženu Budiši, Ivanu Z. Čičku, Anti Paradžiku i Goranu Dodiku iz 1972. Prema mome znanju, deklaracija nije objavljena integralno, tim proglašom, reference o njoj ili javni izvještaji o godišnjoj skupštini iz 1992. ne nalaze se u glavnoj publikaciji društva, časopisu *Filozofska istraživanja*, za god. 1992., ni kasnije. Usp. prikaz na URL <http://www.hrfd.hr/o-hfd-u/> te poseban temat u povodu 50. godišnjice osnivanja HFD-a u *Filozofska istraživanja* br. 111 (3/2008), osobito uvodni, pregledni članak “Pedeset godina Hrvatskog filozofskog društva kao istraživački izazov”, str. 521–537

poruke solidarnosti novog vodstva HFD-a javno se distancirao upravo onaj njegov bivši član kome je proglašen isprike trebao biti upućen. Riječ je o Ivanu Zvonimiru Čičku, bivšem studentskom aktivistu hrvatskog proljeća iz '71.

Čudnovat karakter proglašenja proizlazi otuda što, iako smjera na političke i moralne motive isprike određenoj kategoriji članstva koju čine žrtve političkog progona u Hrvatskoj poslije 1971., proglašen koristi uopćeni i apstraktni ton obraćanja koji nadmašuje i ograničeni opseg stvarnih adresata i uopćenu kategoriju moralno oštećenog članstva. Ono čime se HFD obraća članovima, nije isprika za nečinjenje ili nesolidarnost u situacijama kad su njegovi članovi doživljavali progon. Isprika se u proglašenju ne izriče samo potpuno impersonalno, iako je broj članova kojima može biti upućena posve ograničen, već su i razlozi, povodi i situacije u kojima se pretpostavlja da su oni pretrpjeli štete ostali posve nespecifični. Odatle postaje jasno da je svrha i smisao proglašenja nešto drugo od deklarativne namjere da se ispravi konkretna nepravda nanesena konkretnim ljudima.

Naime, profesionalno i moralno oštećeni članovi društva u bivšem političkom sistemu, osobe na koje se isprika jedino može odnositi, nestaju u apstrakciji kojoj neke konture može dati samo mitem hrvatske nacionalne žrtve kroz desetljeća "socijalističke strahovlade". Tako navodna isprika zbog nečinjenja, odnosno zbog "nezauzimanja" HFD-a kao profesionalnog udruženja za svoje članstvo nije ništa drugo do indirektni performativni jezični čin povratnog, refleksivnog karaktera sa sasvim drugim smislom nego što već podrazumijeva ono povratno 'se' u *ispričavati se*. Taj performativ, koji koristi žanr alegorije, u formi isprike za svoje "nečinjenje" u prošlosti, izriče suprotno nego što kazuje. On izriče optužbu za *činjenja*, kao da je "progon Hrvata članova HFD-a" počinilo sâmo filozofsko društvo. Isprika kao forma žaljenja zbog (pretpostavljenog) propusta nečinjenja samo je naknadna konstrukcija optužbe novog vodstva HFD-a protiv HFD-a pod starim vodstvom.

Prevrat performativa

Ta samo prividno komplikirana struktura iskaza u proglašu potpuno je prozirna već na njegovoj eksplicitnoj razini. Ono što HFD manifestno želi postići na razini eksplicitne namjere, jest politička rehabilitacija žrtava progona “hrvatskih članova HFD-a” od strane bivšeg političkog režima. No, simptom ideo-loške laži te iskrene želje leži u jednoj tehničkoj pogrešci: HFD ne izriče svoj proglaš u apelu na nadležne instance države po-put sudova, vlade, predsjednika itsl., koje su jedino ovlaštene za političku, društvenu i moralnu rehabilitaciju pojedinaca ili grupa. Umjesto njima, HFD se izravno i uopćeno obraća prepo-stavljenim žrtvama i izriče ispriku kao da se ono sâmo nalazi na mjestu nositelja moći koji jedino može počiniti nepravdu u jednom vremenu, i kao da se sâmo nalazi na mjestu ovlaštenog izricatelja isprike i jamca za vjerodostojnost čina isprike u dru-gom vremenu. Proglaš HFD-a izgleda kao akt samoproglašenja organom države koji se po položaju može smatrati ovlaštenim za proglašenje političke i moralne rehabilitacije građana. Tu fantaziju HFD-a ne podupire sadržaj proglaša, isprika ili apel, nego sâmo zauzimanje mesta iskazivanja.

Učinak toga trika je koliko ideo-loški proziran toliko i politički smiješan. No, usprkos tome, u njemu je sadržana dublja osnova performativnog karaktera iskaza, koja se ne vidi na njegovoj manifestnoj razini. Ono što čini krajnju osnovu obrata iz performativnog iskaza isprike za nečinjenje u performativ samooptužbe za činjenje, jest prepostavka koja čini podlogu svakog čina rehabilitacije. Ona sâma nije dio eksplicitnog dis-kursa, već njegov pragmatički preuvjet: performativni čin rehabilitacije može izvršiti samo onaj subjekt-govornik koji može jamčiti za izvršenje svoga akta, odnosno koji po položaju smije opravdano prepostaviti da je on jamac za izvršenje sa-držaja iskaza, tj. da je on sâm — ili neki drugi subjekt kojeg on zastupa ili predstavlja — vršilac jezične radnje i jamac njezine provedbe.

Na toj osnovi postaje vidljiv zapravo primarni performativni smisao lažne isprike, iako se on čini kao sekundaran. To nije iskazivanje isprike HFD-a kao krivca u smislu počinitelja nečinjenja, već performativ samooptužbe kojim HFD proizvodi samog sebe u subjekt činjenja nepravde. Taj je obrat moguć samo na implicitnoj, fantazmatskoj pretpostavci da se HFD u prošlom vremenu nalazilo na istoj poziciji prema državi kao subjektu moći na kojem se, po isto takvoj pretpostavci o svojemu sadašnjem položaju, nalazi u sadašnjem vremenu. O tome dovoljno govori samo struktura performativa.

Naime, ono što navodi HFD na pretpostavku da je ono sâmo u prošlosti bilo počinitelj nepravde prema hrvatskim članovima HFD-a, a ne država, nisu stvarni akti nepravde već jedino i samo fantazija vodstva HFD-a o svome sadašnjem odnosu prema državi kao subjektu moći. Samo fantazija o sudjelovanju u moći putem dodirne bliskosti HFD-a s aparatom moći u HDZ-u, dakle o odnosu kontiguiteta između cehovske filozofske udruge i novog partijskog aparata države, tvori osnovu za doživljaj metaforičkog statusa HFD-a kao stvarne moći. Upravo taj fantazijski odnos na osnovi kontiguiteta predstavlja razlog iz kojeg se javni proglaš HFD-a iskazuje kao doslovna metafora za diskurs moći države kroz diskurs filozofije. On je figura prijenosa koja izriče ambiciju filozofije da bude mjesto stvarne moći. Nezgodna strana toga prijenosa sastoji se u tome da se filozofija pojavljuje kao metafora države ili moći, u prenesenom, nestvarnom smislu.

No, iako je performativni čin rehabilitacije upravo samo prenesen, tj. metaforički, budući da počiva na višestrukim metonimijskim relacijama—naime, osim što se pretpostavlja da je HFD pod bivšim vodstvom bilo u istom odnosu bliskosti s državom u kojem sadašnje vodstvo pretpostavlja da se nalazi sada, sadašnje vodstvo je u odnosu kontiguiteta i s bivšim vodstvom, jer je riječ o istom društvu, samo u “bivšem sustavu”—u tome je odlučujući treći efekt performativne naravi iskaza isprike. Proglas sadašnjeg HFD-a projicira u povijest kao opačinu ili

grijeh prošlosti ono što sada, posredstvom fantazijskog zauzimanja mjesta jamca državnog diskursa rehabilitacije, pokušava proizvesti kao svoju sadašnju vrlinu: naime, to da je HFD u sadašnjosti ono što je bio u prošlosti—paradržavna institucija vlasti—samo na suprotnom pozicijama naspram jednog i jednog istinskog pitanja, pitanja hrvatstva.

Da li je taj implicitni konstativ u performativu HFD-a—naime da je HFD u prošlosti bilo ista takva paradržavna institucija moći, kakvom sebe fantazira sada—istinit ili ne, to je dakako, zasebno pitanje. Pitanje o istinosnoj vrijednosti implicitne tvrdnje o paradržavnom statusu HFD-a u prošlosti, nije osobito interesantan predmet spora jer se može jednostavno zadovoljiti uvidom u historijske dokumente samog društva ili one koji govore o društvu.

Naime, ne može biti sporno pitanje da li HFD skriva leševe u svojim ormarima ili popise “grijeha iz nečinjenja”, tj. nezauzimanja u javnosti i kod državnog aparata za one članove društva koji su bili žrtve progona od strane državnog aparata za svoje političke ili ideološke stavove i djela. U tom smislu naknadna reakcija HFD-a neizostavno je nužna, osobito s obzirom na opitužbe za selektivno postupanje u svome činjenju i nečinjenju, za navodno ignoriranje sADB hrvatskih članova društva, poput citiranog Ivana Z. Čička, dok je protestima reagiralo na političke procese protiv filozofa u Beogradu ili Sarajevu, kao u slučaju Mihaila Đurića ili Vojislava Šešelja. Pitanje o činjenju u nekim slučajevima i/ili nečinjenju u drugim slučajevima posve je legitimno kao što je i razrješivo, bilo pozitivno ili negativno.

No, pitanje o performativnoj naravi “isprike” HFD-a u sadašnjosti nije pitanje o historijskoj istini o nečinjenju HFD-a u prošlosti. Ono što sprečava da se razumijeva primarno na taj način, jest upravo njegov preneseni, metaforički karakter, njegovo oponašanje geste državne vlasti. Predmet rehabilitacije stvoren je i definiran sâmim iskazom isprike HFD-a, i zato ono historijsko pitanje o ulozi HFD-a u prošlosti postaje tek refleks

i izraz samorazumijevanja HFD-a u sadašnjosti. Ono daje ključ historijske istine. Namjera rehabilitacije za prošlost postoji samo kao fantazijski akt u sadašnjosti kojim subjekt izricanja isprike zauzima mjesto u poretku moći. Stoga je sva "historijska istina" proglaša samo ono što njegov pošiljatelj, današnje vodstvo HFD-a, proizvodi samim aktom isprike: to je identifikacija sa subjektom koji je jedino ovlašten da izriče političku, ideološku, moralnu i profesionalnu rehabilitaciju. To je ujedno i jedini subjekt koji je mogao počiniti krivdu. Sva tajna HFD-ova proglaša sastoji se tako jedino u markiranju svoga novog položaja s ove strane vlasti i u projekciji položaja bivšeg vodstva HFD-a u jedinstvu s nehrvatskim režimom, s onu stranu vlasti, ali da-kako ove sadašnje. Rečeno žargonom nove ispravnosti, riječ je samo o dvije perverzne varijante jedne te iste mogućnosti, o "protuhrvatskoj" i "prohrvatskoj" orijentaciji sâme filozofije.⁰²

Međutim, ono što vidimo na samom proglašu HFD-a nije puko preuzimanje žargona hrvatskog nacionalizma na vlasti ili vladajuće ideologije. U strogom smislu, to se iz samog proglaša ni ne vidi. Ono što se jedino vidi i što jedino daje za pravo o tome da je HFD u svom proglašu doista preuzeo i govor vladajuće hrvatske ideologije, jest opisani perlukutivni "višak" performativa isprike: fantazmagorijsko zauzimanje samog mesta diskursa

02 DIDASKALIJA O ILUZIJI POLITIČKE MOĆI FILOZOVIJE: Za ilustraciju ovog konflikta v. nekrolog Lina Veljaka u povodu smrti Gaje Petrovića, 13. lipnja 1993.: "Danas kada se u sklopu težnji za povratkom u prirodno stanje [sc. 'stanje provincialne ograničenosti' i 'skromnih duhovnih dosega' koji su 'prirodni i normalni za male sredine'] nastoje afirmirati sasvim izopačena tumačenja uloge i djela Gaje Petrovića, često se zaboravlja da je i u prijašnjem jednostranačkom poretku taj rijedak mislilac svjetskog ranga sustavno bio marginaliziran i potiskivan s javne scene." v. "In memoriam: Gajo Petrović", *Filozofska istraživanja* br. 49 (2/1993), str. 269.

vlasti, odnosno preuzimanje funkcije njegova subjekta. Upravo to je presedan u povijesti HFD-a, koji je usporediv po svojim implikacijama još samo sa slučajevima kulturne revolucije ili doba “glajšaltunga” akademskih institucija u nacističko doba Njemačke. No, da ne bude zabune o političkoj moći tog kolektivnog dobrovoljca moći: akt izricanja rehabilitacije pokazuje da je riječ “samo” o imaginarnom, upravo fantazmatskom za posjedanju mesta vlasti iz pretpostavljene bliskosti. Njegov istinski položaj pripada ulozi lude koja se tek natječe za mjesto na dvoru i zato je autentično smiješan.

Stvarni efekt proglaša HFD-a samo je markiranje ambicije jednog strukovnog i cehovskog udruženja da se sada, nakon strukturnih političkih i ideoloških promjena u zemlji, nametne kao izvorni i ovlašteni producent ideologije, dakle kao subjekt filozofije koji fantazira da je on mjesto same biti vlasti, ako ne i njezinog aparata. Ipak, u stvarnosti ona jedino pokušava zakrpati pukotinu između kritičke filozofije i države koju je još 60-ih i 70-ih godina unijela grupacija *praxis* u svoj odnos prema socijalističkom režimu vlasti, mijenjajući položaj od lojalne teorijske kritike iz 60-ih do otvorene političke disidencije 70-ih. Ambicija novog vodstva HFD-a, koje se razumijeva kao filozofski vjesnik novog doba, posve je obrnuta: to nije samo pomirenje filozofije s državom nego poistovjećenje posla filozofije s produkcijom državne i nacionalne ideologije.

Zato se istinski paradoksalan efekt indirektnog performativa lažne isprike HFD-a, s ciljem rehabilitacije žrtava režima, sastoji u samo naoko čudnovatoj okolnosti da je tu gestu isprike odbio upravo onaj član HFD-a na koga se prvenstveno, iako paušalno, odnosila. Naime, upravo za Ivana Zvonimira Čička, jednu od medijski najistaknutijih figurâ “hrvatskog nacionalizma” iz doba 70-ih, smjelo se očekivati da sad, u uvjetima ostvarene hrvatske državnosti i oslobođenja hrvatstva iz svih tisućljetnih babilonskih ropstava, prihvati gestu HFD-a kao onaj drugi najsjajniji kamičak u mozaiku svoje moralne, ideološke i osobne

satisfakcije, naravno drugi iza dragulja sâme državnosti. No upravo kroz njegovo odbijanje te časti rehabilitacije u proglašu HFD-a, ovaj je događaj još više nadmašio mjeru složenosti. Bez toga on bi široj javnosti izgledao kao još samo jedno prepucavanje dosadnih filozofa bez nacionalne ili državne važnosti, budući da termin ‘društvena važnost’ više gotovo ni ne postoji.

INTERLUDIJ: bijela magija filozofije

Akt impersonalne uopćene isprike s ciljem rehabilitacije, koja se treba ticati pojedinaca, izrečen posredstvom poruke lišene konkretnih adresata, može dospjeti do primatelja samo ako na njegovom mjestu stoji sam pošiljalac ili njegov projicirani lik, onako kako se pismo bez adresata vraća pošiljaocu. Sada, u drugom političkom vremenu, to znači da je adresat pisma HFD-a upravo sâm HFD. Ta gotovo magijska pojava pošiljaoca kao primaoca poruke, moguća je samo na temelju prethodno opisane fantazmatske pretpostavke o mjestu HFD-a naspram aparata vlasti: ono što u očima sadašnjeg HFD-a čini odgovornim bivši HFD za “antihrvatsku” djelatnost režima, isto je ono što današnji HFD konstituiira u njegovoj fantazmatskoj ulozi izricatelja “reabilitacije”. To je implicitna sumanuta pretpostavka filozofa da je mjesto govora filozofije ujedno i mjesto odakle dolazi i pravo na vlast. Ali to za filozofiju kao takvu nije ništa novo, iako joj je gotovo posve nesvjesno. Predmet želje, koja je upisana u ime filozofije, nije neko znanje koje se nikad ne dovršava i koje filozofima uvijek ostaje nedostupno. Upravo obrnuto, predmet filozofske ljubavi jest ono sâmo mudro koje nikome drugom nije dostupno do upravo filozofima. Predmet filozofske želje nije znanje, nego *stvar* znanja.

Tek ta druga poruka u poruci HFD-a o pravom pravu filozofije na vlast pokazuje da je ona prva poruka (tobožnja isprika) zapravo tek medij ili nosač druge poruke. Ona je ta koja čini proglaš HFD-a aktom unatražnog samo-postavljanja filozofije, u

liku strukovnog društva, za subjekt neposredne političke moći. Fingirana rehabilitacija oštećenog članstva gesta je kojom se HFD odriče svoje navodno protuhrvatske, fantazmatski pretpostavljene i historijski neistinite prošlosti kao neautentične, da bi sada imaginarno uspostavljalo pravu istinu svoje poruke: istinu filozofije kao neposredne funkcije ideološkog aparata vlasti. Otud je gesta isprike HFD-a samo zvono za nov početak filozofije, pomirenje filozofije sa sadašnjom državom kao aparatom moći i odricanje od svoje kritičke prošlosti obilježene poviješću *praxisa*.

Takva ambicija moguća je samo na pretpostavci zatvorenog ideološkog sistema vjerovanja. Performativni iskaz HFD-a sa svojim perlokutivnim i ilokutivnim učincima ponaša se kao pseudoarhaična "basma" ili čaranje. Iako je nespojiva s naravlju i pozicijom jednog strukovnog udruženja, posve dobro je spojiva s ideološkom sinkrazijom novog "čelništva" HFD-a o odnosu filozofije, nacionalnog duha i nacionalne države. Samo zamjenom konkretnih adresata za opće i neodređene žrtve proglaš može polučiti ne samo to da se poruka vrati izricatelju samog proglaša, da bi ga s jedne strane optužio za prošlost i da bi, s druge strane, na mjestu izricanja stvorio novo astralno, čisto hrvatsko nacionalno tijelo HFD-a, koje nad članstvom i u njegovo ime izriče blagorjek opće rehabilitacije, nov početak i nov život, umjesto starog HFD-a koje je nehrvatsko, prokletno, prošlo i mrtvo. Proglas HFD-a je otud čin naknadnog samokrštenja, rebaptizacija "hrvatskog filozofskog društva" u *hrvatsko hrvatsko filozofsko društvo*, posve u trendu širenja svetog duha hrvatstva i ponovnog pohrvaćenja svega što stoji, leži, hoda i gmiže a nije dovoljno hrvatsko: od cesta i polja, zauzetih srpskih kuća, naziva dućana, preko amaterskih društava za ovo i ono, do političkih stranaka i same akademije znanosti i umjetnosti.

Iako taj slučaj jezičnog činjenja u uvjetima suvremenosti nije ništa manje nego crna magija djelovanja riječju, ona nije ni manje ni više banalno zla od prodaje ustaških relikvija poput

čistog hrvatskog zraka u reklamnim formama *Coca Cole* na Jelačić-placu. On je uostalom i sam prekršten iz Trga Republike u ime heroja krvavog kakanijskog antirepublikanizma. No to je ipak ne čini ništa manje metastazom retardirane upotrebe uma. Njezin manifestni cilj možda jest samo obično prestrojavanje ili pričešće za sudjelovanje u ideološkom aparatu vlasti, ali njezin stvarni efekt je politički somnambulizam same intelektualne djelatnosti pod imenom filozofije i ponovna klerikalizacija društvene svijesti. Od nje se država i hrvatsko društvo ne pretvaraju samo iz sekularne kategorije u crkvenu, već ponovo postaju materijalno vlasništvo crkve, i to u doslovnom i u spiritualnom smislu. Nov duh hrvatske filozofije posve neskriveno i radosno izranja okupan svetom vodicom i osmuđen svetim parama teologije s Kaptola i Gregoriane. Pri tome njihov međusobni konkurentska odnos ništa ne smeta, naprotiv, on je izraz iste one ideologije tržišne kompetitivnosti u domeni klerikalnog obrazovanja koja je prethodno već zahvatila množenje i "pluralizaciju" sekularnih institucija nove ideologije u ratu protiv starih i njihove "monopolističke svijesti".

Teatralna autoreferencija HFD-a sadrži stav da su u bivšem ideološkom poretku svi, ne samo pojedinci, morali biti oštećeni politički i moralno, upravo zato što HFD nije smio biti ono što je oduvijek imao biti, naime ne samo hrvatsko, nego istinski hrvatsko društvo. Međutim, okolnost da se nastavak društva iz bivšeg ideološkog tijela u njegovu sadašnjem ideološkom tijelu neporecivo prepoznaće, s malim iznimkama, gotovo u istim prenosnim figurama, istim kadrovima, posve je zanemariva pored stvari ideološke fantazme novog početka. Naprotiv, ta nezgodna empirijska okolnost da su hrvatski kadrovi vladali društvom i prije novohrvatskog doba, ni izdaleka ne prijeti da provali lažni duh novog utemeljenja, već samo učvršćuje fantazmu u njezinoj pragmatičkoj dimenziji: ona pokazuje da je novo astralno hrvatsko tijelo današnjeg "čelnštva" autentični nosilac ideološke supstance društva, jamac njezine vječne

hrvatske biti, pa otud i izvor moći da izriče apsolvenciju od prošlosti i posvećenje za nov ideološki početak.

Tako nova “spremnost” HFD-a, što sad otpočinje ceremonijalnim čišćenjem od prošlosti i proglašenjem duhovne obnove za budućnost u najrazličitijim formama (novi program stare povijesti, stari oblik novog jezika, glasilo starog imena u još starijoj formi, stare odredbe novog statuta, staro članstvo novog tipa), pseudomitski uprizoruje svoje shvaćanje novog političkog vremena. Otud je i smjena svih starih protuhrvatskih demona novim hrvatskim bogovima u HFD-u samo nakaradno primitivan prikaz mehanizama reprodukcije ideološke hegemonije u pojedinim segmentima društva. Time konačno izlazi na vidjelo pravi grijeh HFD-a u njegovu prošlom “protuhrvatskom” tijelu: bilo je samo nepotpuno i nesavršeno ideološčno, ne znajući kome pripada latalo je u svojim odlukama između kritike, autonomnih političkih razloga i hermetizma struke itsl.

Dakle, ono što čini preduvjet da neka specijalna akademska struka, poput filozofije, teatralno preuzme mandat hegemonijalne vlasti, nije politički angažman ovih ili onih pojedinaca, već potpuna (ili gotovo potpuna) saturacija sviješću o njezinom višem nacionalnom pozvanju. Da takvo nešto doista ponovo postane moguće u filozofiji, potreban je, čini se, samo jedan, i to nefilozofski uvjet. Naime to da se najintimnije osobno raspoloženje nosilaca filozofije podudari sa zbiljom koja objektivno izvanski izražava njihovo filozofsko nečinjenje, izostanak kritičke filozofske refleksije—empirijsko ostvarenje nacionalne države. Drugim riječima, potrebno je da filozofija bez ikakvog pojma o sebi, osim mutne mistike “nacionalnog identiteta filozofije”, dobije društveni okvir koji izvana odgovara njezinu unutrašnjem nastrojenju ili obrnuto, da tako dospije do temeljne konverzije između navodno autonomnog polja filozofije i javnog političkog polja.

U tome tako rijetkom povijesnom događaju hrvatski filozof-bez-pojma učinit će ono što su navodno radili samo an-

tihrvatski partizanski falš-filozofi: tako će današnji hrvatski platonoljubac otgnuti svoju inače neodljepivu masku zamisljenosti, obući maskirnu uniformu i prodefilirati u njoj do svog Instituta na koji je ranije, po vlastitim riječima, odlazio samo po plaću. Ako je još hrabriji, proći će i ranjavanje na bojišnici, da bi svoju raniju marksističku estetiku zamijenio teorijom hrvatske vojne strategije. Ili će pak, oslobođen tog herojstva prazne parade ili slave ranjavanja, zasjeti u državni ured za filozofiju i javno fantazirati o vrhovnoj vlasti države u liku Franje Tuđmana kao najvišoj instanci filozofije naprsto.

Ako dakle za novohrvatske ideologe u filozofiji uopće postoji konflikt s politikom, oni će ga razriješiti, kao što to pokazuje upravo proglaš HFD-a, tako da filozofska institucija izvrši akt autoapsolvencije za svoju vlastitu prošlost, poput katoličke crkve za svoje masovne zločine u povijesti, i pokrsti se još jednom za učešće u ideološkoj hegemoniji. Drugim riječima, stara hrvatska filozofija, ojačana dodatnim snagama iz “dijaspore”, postala je državnim čistilom od svih prethodnih ideologija u filozofiji kao nesavršeno i nedovoljno autentično ideoloških.

Što je neposredna posljedica toga za neautentičnu filozofiju kao znanstvenu struku, to nije nepoznato. Ona je proglašena bezvrijednom, i trenutno je ili obustavljena ili se ugasila sama od sebe. Njezin autentičniji vid prenesen je u nadležnost visokog državnog “uficija” za filozofiju pri kabinetu samog Predsjednika države. No, nije nepoznato ni što je neposredna posljedica čišćenja od nesavršenih ideologija za samu državu: ona naočigled postaje okvir totalne ideološke prozirnosti, u kojoj više ne može biti nikakvih posebnih, a ponajmanje nesavršenih ideologija. U tome je, dakako, draž onog “totalnijeg od totalnog” za vanjski pogled teoretičara. Ali u tome je ništa manje i istinski užitak vlasnika totalne države iznutra — bilo u obliku profita u gotovom novcu za špekulantske filozofske usluge državi, bilo u vidu sublimnog uživanja u moći nadzora nad prostorom ne-skrivenosti, dakako u svojstvu doslovног voajera.

Ideološki homo-porno studio

Apostrofirani proglaš Hrvatskog filozofskog društva izazvao je širi interes i polemiku tek nakon što je Ivan Z. Čičak, jedna od najpoznatijih ili barem medijski najeksponiranijih figura hrvatskog proljeća i žrtva političkog ostracizma, javno odbacio tu navodnu ispriku. Štoviše, Čičak nije samo odbio tu naknadnu gestu navodne solidarnosti HFD-a, nego se izričito suprotstavio javnom progonu svog nekadašnjeg ideološkog neprijatelja. No, osobitost ovog zapleta ne prestaje na tome. Kako se pokazalo, navedeni neprijatelj nije samo sudjelovao kao svjedok optužbe u procesu protiv Čička, nego je, još krozniye, Čičak tada bio u osobnom prijateljskom odnosu s njime kao što je i sada.⁰³

Osobita draž te javne zavrzlame oko isprike HFD-a, Čičkovog odbijanja te zaštite svoga nekadašnjeg protivnika od novih progona, ne leži dakako u tome što su te dvije navodno tako inkompatibilne osobe, po vlastitim riječima, privatno bliske i

- 03 DIDASKALIJA O SVJEDOČENJU:** Riječ je o medijski jednako eksponiranom aktivistu, publicistu i sveučilišnom nastavniku, Žarku Puhovskom, koji je zbog svoje uloge svjedoka i, osobito zbog načina svjedočenja u procesima '71., postao pojmom negativca hrvatskog proljeća i antipodom Čička. Za izvještaje o tome u vodećim dnevnim novinama onoga doba (*Vjesnik, Borba, Politika i Nin*), v. npr. "Svedočenje dugo sedam časova. Suđenje bivšim vođama studentske organizacije Hrvatske u Zagrebu", u: *Politika*, 17.8.1972., str. 12 (novinar Mladen Maloča): "Puhovski je zaključio da su nacionalistički orijentisani 'pa mi se činilo da je ta grupa opasna'". O egzotičnim oblicima potkrepe svjedočenja usp.: "(...) kad me počeo citirati po sjećanju, prekinuo sam ga riječima: 'Neće biti da sam to rekao!' Tada se svjedok Puhovski okrenuo prema meni — meni kome se sudilo! — i ispružio ruku: 'Da se kladimo?'", Duško Čizmić-Marović, <http://www.moljac.hr/biografije/puhovski.htm>.

što danas kao i nekad “igraju skupa košarku”. Pravi zaplet u toj transideoološkoj, posve foucaultovskoj filiji i političkom protivništvu izašao je na vidjelo tek s pojavom trećeg aktera. U svome već poslovično poznatom stilu neograničenog i neiživljenog novoustaškog *ressentimenta* protiv svega lijevog i komunističkog u povijesti i suvremenosti Hrvatske, nastupio je kao sveti Juraj koji će—sasvim protivno slovu proklamirane “pomirbe” svih hrvatskih kostiju i ideologija, od desničarskih, preko građansko-seljačko centrumaških do “komunističkih”—zatoriti tu neman od neprirodne i zazorne veze između hrvatske žrtve i krvnika hrvatstva iz 70-ih godina.⁰⁴ Tako se u općoj polemici oko isprike HFD-a stvorio posve zanimljiv odnos između krvnika i žrtve, stvoren tek pojmom trećeg u poziciji voajera koji daje ideološki smisao nepomućenoj idili u igri košarke između hrvatske desnice i ljevice. Svjedok se ne bavi momentima i detaljima koji onog drugog čine krvnikom u sudbini žrtve, a kamoli obrazlaganjima što onog prvog zapravo čini žrtvom. Najmanje se bavi pitanjima o njihovu sadašnjem političkom odnosu na javnoj sceni između propalog stranačkog i novog udrugaškog aktivizma. Od voajera ne saznajemo ništa o tome što se događa iza prozirne zavjese na pozornici novog suživota i liberalne tolerancije između bivše intelektualne desnice i ljevice socijalističkog režima. Naprotiv, naš voajer zajedništva žrtve i mučitelja u novom liberalnom zajedništvu-za-košarku daje samo prizor svoje strasne patnje nad gubitkom čistoće i nepomirljivosti hrvatskih ideoloških i političkih razlika. Štoviše, njegovo ostrašeno viđenje scena sa sveticom hrvatskog proljećarstva u zagrljaju s jugokomunističkim krvnikom, nije samo implicitno. Ono se iskazuje posve eksplicitno u izrazima

04 DIDASKALIJA O IDENTITETU LIKA: Zbog nemogućnosti jednoznačne identifikacije izvora napisa, ovaj akter javne scene, ništa manje poznat od prethodne dvojice, ovdje se navodi impersonalno u funkciji voajera ili trećeg člana odnosa.

patničkog uživanja mržnje koju u njemu izaziva taj izdajnik '71. Voajer je bijesan i neutješan, ne štedi strasti, moralnog i estetskog gađenja nad bivšom žrtvom hrvatstva koja se sad "podaje" svome ondašnjem mučitelju pa to još "uzdiže do zasluga nacionalnog junaštva" i "histerizira da bi je cijela Hrvatska trebala slijediti u tim pverzijama"!

U novohrvatskom univerzumu ona zabranjena, negativna i pverzna strana svijeta je Istok, onaj najbliži svijet Srbâ i "njihovog" jugoslavenstva, s kojima je u fantaziji novo-starog Hrvata bilo kakav pozitivni dodir tabuiziran. Zapravo je riječ o Srbinu kao atavističkom zaostatku vlastitog etničkog, povijesnog i kulturološkog prijekla Hrvata. Otud ono istinski pverzno u pogledu novohrvatskog zelota filozofije i voajera te nedopustive ljubavi-u-košarci između jednog hrvatskog i jednog jugoslavenskog Hrvata nije samo slika ideološki "neprirodnog bluda" između dvojice istaknutih muževa hrvatske javne scene,⁰⁵ jednog junaka hrvatskog nacionalističkog pokreta i drugog izdajice i krvnika, već osebujna diskrecija u samom voajerizmu voajera: za tog novog nadglednika ideološkog prostora, hrvatska desna nacionalna inteligencija smije općiti s lijevom samo privatno, ali ne tako da je "čitava Hrvatska mora slijediti u njezinim pverzijama". Na javnoj sceni pravo na upravljanje bordelom

05 DIDASKALIJA O NOVIM ANALOGIJAMA: Ovaj dvojac protuhrvatskog ideološkog "bluda" iz 90-ih pojavljuje se i u novijim kronikama o njihovim "mračnim" protuhrvatskim rabotama. usp. "Čičak uporno sa svojim kolegom Puhovskim nastoji po svaku cijenu prezentirati Hrvatsku Europi u jednom drugom, 'crnom ruhu' dok još ima vremena prije nego je RH postala punopravna članica EU-a (...) Moral za gospodu Čičku i Puhovskog očito nema univerzalno značenje." J. Zovko, "Z dom spremni – nož, žica, Srebrenica", Dnevno.hr, 18.9.2011., <http://www.dnevno.hr/kolumnne/jure-zovko/35131-z-dom-spremni-noz-zica-srebrenica.html?print=1>.

hrvatskog pomirenja pripada samo njemu, novom ideološkom komesaru, dakako po njegovim pravilima.

Da nas pogled pobjednika doista vojeristički uvodi u pravi ideološki porno s trojicom hrvatskih aktera, vidi se najbolje iz njegove razlike u tjelesnom odnosu prema figuri “krvnika hrvatstva”. Sve što je u odnosu prema žrtvi bilo gnušanje i prezir, postaje naspram poraženog krvnika privlačnost i fascinacija. U strategiji mimetičkog prikazivanja, oponašanje krvnika je u potpunoj, ali izokrenutoj simetriji s prikazivanjem žrtve. Koliko god u fantaziji istinskog hrvatskog nacionalista dodir s tim “Istokom” činio lažnog hrvatskog nacionalista “perverznim” i zazornim, toliko to isto hrvatskog krvnika hrvatstva čini fascinantnim. Dok se sa žrtvom obračunava govoreći o njoj u običnom trećem licu, u krvnika se uživljava, štoviše pre-eksponeira, fingirajući jezik i žargon koji uopće nije karakterističan za njega kao konkretnu osobu, već, dakako, za “jugokomunističku” armiju koja govorи srpskim idiomom. U ta mimetička magijska sredstva spadaju ponavljanja i intenziviranje ekavskih citata, učitavanje-oponašanje i poantiranje njihova sadržaja, apeliranje na čitateljevo uživljavanje, anegdotalni umetci biografske naravi o demoniziranim figurama političke scene, o intervjuima i publicističkim prilozima u medijima ondašnjeg i današnjeg neprijatelja hrvatstva itd. itd. itd.

Takvom hiperbolizacijom stvarnih biografskih karakteristika koje, objedinjene u jednoj konkretnoj osobi, tvore “hrvatskog izdajnika” i “krvnika hrvatstva” u fantaziji jedne istinski oštećene ideološke svijesti, stvorene su dakako prepostavke za poseban efekt u odnosu voajera i pravog predmeta njegove fascinacije. Ista ona perverzna ideološka idiosinkrazija, koja jednu osobu s reputacijom heroja nacionalnog političkog pokreta 70-ih godina, pretvara danas, u uvjetima političkog osamostaljenja Hrvatske, u politički, ideološki pa čak i moralno zazornu pojavu, ta ista idiosinkrazija čini negativca te povijesti, izdajnika i krvnika, požudno vrijednim predmetom duboke i trajne opsesije.

Štoviše, bez te figure negativca, ona bivša pozitivna figura hrvatskog idealnog nacionalizma nema za današnje posjednike ostvarenog hrvatskog nacionalizmu apsolutno nikakvo značenje ni relevanciju. Supstancu današnjeg ideološkog uživanja pobjednika novog doba ne može održati heroj prošlosti, koji je doživio dovršenje smisla svoje borbe da bi u njemu izgubio cijelo svoje značenje, nego samo krvnik hrvatstva na mjestu gubitnika te borbe i objekta na raspolaganju novih pobjednika. U komentarima o Čičkovom odbijanju isprike HFD-a, pobjednik i voajer ne ostavlja sumnju u to da je figura krvnika hrvatstva potrebna upravo u obliku u kojem je sve ono zlo, strašno i neprijateljsko iz hrvatskog nacionalnog univerzuma stavljeni na raspolaganje: kao ideološka zvijer u kavezu.

Da bi raščerečio poraženog protivnika na idealne sastavne dijelove i totalno ga izložio, naš novi krotitelj u hrvatskom filozofskom bestijariju koristi, pored onih tjelesnih, još dva međusobno prepletena niza intelektualnih karakterizacija. Prvi od dva niza formuliran je izrazom “agent-provokator”, tj. eksponent i službenik protuhrvatski nastrojene tajne službe bivšeg jugoslavenskog režima. Drugi niz karakterizira podrugljivi neologizam “blefologija”, koji cilja na stručne nekvalitete i profesionalnu niskost protivnika kao pripadnika hrvatske akademske inteligencije. One su zanimljive po samom kombinatornom postupku, potpuno neovisno o faktičkim istinama, neistinama ili čudnovatim poluistinama.⁰⁶ Tako se objekt prikaza konačno javlja u svojoj pravoj biti—kao logični

06 DIDASKALIJA O OPSEZIVNOM PONAVLJANJU: Isti dvostruki motiv i ista figura poričućeg priznanja može se naći u recentnim napisima o istom predmetu: “O Puhovskom kao prototipu poluobrazovanoga intelektualca, stručnjaku opće prakse za sve teme, ne bih htio trošiti riječi. Napomenuo bih samo da je u vrijeme Hrvatskoga proljeća bio agent provokator koji je kasnije za svoju aktivnost nagrađen katedrom za političku

bastard protuhrvatske politike i “fušerske” struke, uslijed čega se i samo polje njegova užeg profesionalnog bavljenja, filozofija politike, u zažarenom pogledu voajera javlja samo kao isto takva neprirodna, bastardna izmišljotina. Njegovo izvođenje optužbi je, dakako, obrnuto od vremenskog slijeda stvarnosti, ali se zauzvrat njegovo samopozvanje javlja u pravom obliku kao akcija filozofa na komesarskom zadatku: denuncijacija na pozadini totalne ideološke “raskrivenosti”.

U žargonu filozofije autentičnosti Martina Heideggera, “neskrivenost”, koja iskazuje istinu sâmog bitka, objektivni je pendant subjektivne istine kao “neprešutljivosti”. Točnije, ona je pendant unutrašnje prisile filozofa da denuncira sve ono što nije izraz te istine bitka i sve one koji ne dijele tu istinu kao istinu bitka. Samo ta pretpostavka “ontološke” prozirnosti strukture svijeta kao bitka, ili izomorfije ideološki zatvorenog univerzuma, tjera trećeg člana hrvatskog ljubavnog trokuta u statusu voajera, na filozofsku denuncijaciju da kaže sve, “krajnju istinu” o svome predmetu u horizontu bitka hrvatstva. Pri tome, dakako, da bi odgovorio zadatku denuncijacije, on ne mora odabratи ove ili one sitne tjelesne, intelektualne ili profesionalne tajne iz osobne povijesti tog negativca koje već ne bi bile poznate. Naprotiv, da bi uopće mogao učiniti vidljivima sva poznata zla krvnika hrvatstva, on ih ne mora ni tražiti ni izmišljati. Treba ih samo iznijeti na čistinu nove prozirnosti, na podlozi diskursa novohrvatstva.

Drugim riječima, nisu empirijska, privatno-subjektivna, ova ili ona konkretna nedjela ono što denuncira krvnika hrvatstva. Denuncijacija je samo efekt neprešutljivosti koja dolazi samo i jedino od neskrivenosti smisla bitka hrvatstva.

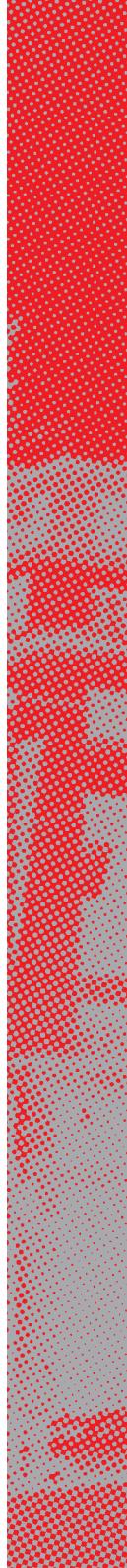
filozofiju na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, iako nikada nije studirao filozofiju.” J. Zovko, “Metafora berlinskog zida”, portal *Dnevno.hr*, 9.11.2014., <http://www.dnevno.hr/kolumne/jure-zovko/136859-metafora-berlinskoga-zida.html>)

Ona izlazi na vidjelo, dakako, na čistini samog javnog diskursa u kojem obitava taj novi bitak. Da bi objekt bio denunciran, nije ga potrebno ogovarati, iznositi ove ili one detalje o njemu, padati u neautenični, propali oblik općeg i prosječnog brbljanja. Naprotiv, objekt će autentično denuncirati sama sebe ako se stavi na prozirnu podlogu neskrivenosti smisla novohrvatskog bitka. Samo tako ograničeni individuum postaje beskonačno javan, raščerečen za samu javnost koja može kanibalistički uživati bacajući se na ove ili one njegove dijelove — osobne, profesionalne, moralne, političke.

Dakle, ono što povezuje dva niza optužbi, stručnih akademskih i javnih političkih, istovjetno je s onim što povezuje moment objektivne istine predmeta i subjektivne istine voajera — horizont javnosti kao instrument i kao kriterij denuncijacije. Preuzimanjem “istine smisla bitka” iz novohrvatskog ideološkog diskursa filozofije upravo je politička javnost Hrvatske, sada interpelirana kao gotov i prepariran svjedok za potrebe svakog privatnog akta javne denuncijacije. Voajer gradi i ujedno opravdava svoje svjedočenje uzimajući ista ona “poetička” sredstva od kojih se sastoji aktualni javni hrvatski diskurs. Nije riječ samo o kongruenciji privatnog govora i općeg diskursa novohrvatske ideologije, već o potpunoj zamjeni javnog privatnim pod prešutnom pretpostavkom njihove istovjetnosti. Samo to svođenje općeg na privatno čini supstancu individualnog uživanja javnog diskursa, privatizacije općeg i osobnog koristoljublja od navodno zajedničke stvari.

Sa tom javnom fetvom novog hrvatskog ideološkog čistača na Ivana Z. Čička zbog “podavanja krvniku hrvatstva” i “izdajništva hrvatskog proljeća” figura hrvatske žrtve dočekala je svoju konačnu simboličku smrt tako što je iz javnog diskursa konačno protjerana sâma ideja političkog i povijesnog gubitništva hrvatstva i proglašeno njegovo pobjedništvo. Ali time dovršenje hrvatske povijesti nije posve iscrpljeno. Kroz optimizam militantnog duha filozofije pod stražom

hrvatskijeg Hrvata od sâmog Ivana Z. Čička odzvonio je sada i kraj mita o Hrvatskoj kao žrtvi anacionalnog, komunističkog univerzalizma. Zajedno s njime u legendu odlazi i sudbina hrvatske filozofije kao žrtve “jugokomunističke” grupacije *praxis*. Njezin posljednji preostatak zbrisan je sada u fantaziji Velikog Inkvizitora kroz oslobođanje hrvatske filozofije od “blefologije” političke filozofije. Zato priča o ostvarenoj filozofiji može tek u pogledu voajera postati ono što nijednom filozofu zapravo nije pošlo za rukom: želja za denuncijacijom u fantazmi zatvorenog ideološkog univerzuma u kojem će blefer stručnjaštva nastupiti kao samopostavljeni censor filozofske ispravnosti. ●

**Tri boje
mesi lohode**

11 /

BIJELO

Otvorena kultura & njezini prijatelji

KLJUČNE RIJEČI ZA IZRADU LEKTIRE: *Transit* (časopis) • *Wespennest* (časopis) • *Arkzin* • *Beogradski krug* • privilegij nacionalne reprezentacije • kultura kao legitimacija politike • politika kao kulturno-formativni proces • kritik vs. klerički lojalist • hrvatski ‘Kulturkampf’ • metapolitički sukob • bít hrvatstva • ‘Zna se’ • ukus u politici • hrvatska ‘figa u džepu’ vs. hrvatski ‘prst na obaraču’ • *Vijenac* (časopis) • vojna akcija ‘Oluja’ • novohrvatski užitak militarizma • priznanje kao ‘pripoznavanje’ • braća Mažuranić • duh naroda • ‘pošurice’ političke kulture

DIDASKALIJA O POVODU: Izlaganje na 9. susretu evropskih kulturnih časopisa u Beču, 14.–17. rujna 1995: “Kulturni časopisi na kraju stoljeća. Stajališta” (*Transit*, IWM; *Wespennest*), pod naslovom “O samopredodžbama kulturne elite u postkomunističkim zemljama Evrope (hrvatski slučaj)”.

Namjera ovog priloga nije da pruži iscrpan i objektivan pregled kulturnih časopisa u postkomunističkim zemljama bivše Jugoslavije nego da problematizira aktualne političke procese u Hrvatskoj koji djeluju kulturno-formativno i u kojima su tokom 90-ih sudjelovali (i još sudjeluju) kulturni producenti zemlje.

Mogao bi netko primijetiti da takva tematska namjera podrazumijeva da su politički procesi u jednom društvu u neposrednom smislu kulturno-formativni, dok se kultura shvaća u klasičnom smislu kao viša forma umjetničke i intelektualne produkcije, različita ili čak suprotna kako sâmoj politici tako i širokom spektru tzv. subkulturne proizvodnje. Upravo o tome je riječ. Najavljujući temu kulturno-formativnih procesa u aktualnom hrvatskom društvu, namjeravam govoriti u analitičkim i diskriminativnim terminima o kulturi i politici, i to nasuprot metaforičkim terminima sintetički pojmljene političke kulture ili kulture politike, u čiji repertoar spadaju izrazi poput "baršunaste revolucije", "demokratskog nacionalizma" na evropskom Istoku ili "političke korektnosti" na Zapadu itsl.

Hrvatsku ne uzimam za primjer samo zbog specifične situacije rata. U tom se smislu Hrvatska, koliko god da to zvuči paradoksalno, ne razlikuje bitno od drugih istočnih ili jugoistočnih evropskih zemalja, osim po tome što je postala predmetom fizičkog napada iznutra i izvana, od JNA i paravojnih jedinica s vlastitog teritorija i iz Srbije. Ali Hrvatska nije izuzetna, već tipična zemlja rata po tome što vodi rat koji joj je zajednički s drugim istočnoevropskim, osobito jugoslavenskim zemljama. To je unutrašnji ideološki rat između takozvanih autentičnih demokrata, proisteklih iz opozicione ili disidentske nacionalno-tradicionalističke inteligencije, i takozvanih demokratski reformiranih komunista. Jedina specifična značajka Hrvatske u tom smislu sastoji se, po mome mišljenju, u radikalnom karakteru tog internog sukoba. On ovisi o razlikama u položaju naspram centara političke moći i odlučivanja kao i o političkom samorazumijevanju sukobljenih strana.

Moglo bi se odmah postaviti pitanje: Zašto bi ta vrsta sukoba — ovdje formuliranog prije u metaforičkom nego u doslovnom smislu rata — bila značajna za svrhu ovog prikaza? Odgovor je prilično jednostavan: sudionici tog internog sukoba nisu tek političke stranke nego ona socijalna grupa koja se uopćeno naziva intelektualcima, odnosno inteligencijom, a u koju spadaju umjetnici i pisci najrazličitije žanrovske pripadnosti, humanistički znanstvenici, sveučilišni nastavnici raznih profila, političari s naslovima doktora znanosti ili doktori znanosti koji su svoju konačnu vokaciju našli u stranačkoj politici. Svi oni su sukobljeni međusobno na suprotnim stranama oko isključivog prava na formuliranje i predstavljanje onoga što se smatra istinskim vrijednostima nacije. Otuda je sukob na hrvatskoj kulturnoj sceni zapravo sukob za privilegij nacionalne reprezentacije u kulturi i politici.

Pa ipak, moglo bi se i dalje pitati, zašto bi sukob na kulturnoj sceni u jednoj zemlji bio neposredno i politički sukob? Odgovor na ovo pitanje opet je onoliko jednostavan koliko je, ako ga gledamo iz aktualnog političkog diskursa, zapravo beznačajan: radi se o sukobu samo prividnih političkih subjekata jedne zemlje oko jedne te iste stvari na osnovi istih prepostavki i istih uloga. Najznačajnija karakteristika jednog i drugog tabora je nerazlikovanje do poistovjećivanja između sfere kulture i sfere politike koje i jednima i drugima daje osnovu za crpljenje i legitimaciju prava na politiku iz svojatanja kulture.

Ta beznačajna značajnost hrvatskog političkog sukoba na kulturnoj sceni i kulturnog sukoba u sferi politike sastoji se u tome što

prvo, procedure i događaji u tom sukobu nadomiještaju i potiskuju dostignuća one autonomne kulturne produkcije koju hrvatsko društvo unutar Jugoslavije nije poznavalo tek posljednjih desetak godina socijalističkog režima, od 80-ih, nego kroz cijelo razdoblje nove Jugoslavije, od ranih 50-ih godina;

drugo, po tome što se zamjena kulturne proizvodnje meta-kulturnim i političkim debatama odvija kao oživljavanje ideološkog stroja društva preko intelektualaca koji, nakon političkih promjena iz doba 1989/90., ponovo zauzimaju istu onu dvostruku poziciju kleričkog lojalista i ujedno kritičara spram vlasti kakvu je svojedobno zauzimala kritička kulturna, osobito književna, umjetnička i filozofska inteligencija prosvijetljenog jugoslavenskog socijalizma iz doba njegova uspona;

treće, otuda što su sudionici aktualnog unutarhrvatskog sukoba zapravo nositelji jedne te iste koncepcije kulture pod vidom "visoke kulture" kojom se reprezentiraju država i nacija a ne primarno sâma kulturna proizvodnja kao autonomna vrijednost koja jedno društvo čini vrijednom civilizacijskom pojmom.

Problemi Hrvatske sa samom sobom ili slikom o sebi, na prvom mjestu problem nesumjerljivosti hrvatskog nacionalizma u kulturi i politici s kulturnim i političkim očekivanjima zapadno-evropskog tipa demokracije, kojima hrvatska navodno toliko teži, ne stoje ni u kakvoj izravnoj posljedičnoj vezi sa stvarnim, političkim i vojnim ratom koji još uvijek traje. Naprotiv, ti problemi stoje u izravnoj vezi s koncepcijom novohrvatske inteligencije o visokoj kulturi koja je, težeći neograničenoj ideološkoj hegemoniji u društvu, dospjela s jedne strane, u službenom ili državotvornom kontekstu, do stadija ahistorijske, autistične i idiotske svijesti, u doslovnem smislu termina; ili je, s druge strane, dospjela do toga da reproducira proturječne koncepcije kulture i politike, vođene ambicijom da se pomire liberalne i prosvjetiteljske vrijednosti zapadne tradicije s lojalizmom nacionalistički, ekskluzivno etnički definiranoj državi, u kontradikciji s načelom modernosti i liberalne tolerancije.

Dvije hrvatske političke koncepcije kulture, ona koja sebe smatra liberalno-građanskom i ona državotvorno-nacionalna, u Hrvatskoj su u prividnom sukobu. Predmet spora je pravo

na reprezentaciju nacije i države. Njihovi nositelji pripadaju ili predstavnicima inteligencije koja se s jedne strane shvaća i ponaša lojalno autoritarnom stilu vladanja prvom i aktualnom predsjedniku države i najvećim je dijelom izravno uključena u njegovu vladajuću stranku; ili pak pripadaju opozicijskim strankama i nestранаčkim organizacijama prema kojima gravitira dio nacionalne inteligencije koja se definira u terminima liberalne koncepcije politike, društva i kulture. No prava teškoća s malom zemljom Hrvatskom leži u tome što shvaćanja kulture na obje strane fronte nisu samo međusobno konvertibilna po sadržaju, nego su međusobno kompatibilni i simetrični oblici njihove stvarne kulturne i socijalne prakse.

Kulturne koncepcije obadviju grupa nacionalne inteligencije, državotvorne i liberalne, izvedene su iz istog nediskurzivnog pristupa kulturnoj praksi bivšeg socijalističkog društva, i obje se, zahvaćene aktualnom međusobnom borbom za nacionalnu premoć, odnose opresivno spram bilo kojih vidova alternativnih, manjinskih, subkulturnih i kritičkih koncepcija umjetničke i teorijske produkcije, koje su kritične prema kulturi državno-nacionalnog velikog toka.

Učinak takve orijentacije prema ekskluzivnoj prevlasti nacionalno-reprezentativnih kulturnih koncepcija vidi se najbolje u tome što, u aktualnoj hrvatskoj kulturno-političkoj konstelaciji, pripadanje ili nepripadanje dominantnom toku ne znači zastupanje druge ili drugačije pozicije u teorijskoj i umjetničkoj praksi, nego samo isključenost u nereprezentabilnoj, neprihvatljivoj ideološkoj opciji i praksi. Ta ekskluzivnost visoke nacionalno reprezentativne kulture kao jedino reprezentabilnog čini ono što suvremeno intelektualno stanje u Hrvatskoj sâmo čini ireprezentabilnim u terminima i standardima očekivanja suvremene kulturne produkcije u Evropi.

Na toj se pozadini aktualni sukob oko prava na vlast između državotvornih i liberalno-demokratskih nacionalista u hrvatskoj kulturi može adekvatno opisati kao metakulturalni i

metapolitički sukob između usurpativnih pristupa jednom te istom predmetu, pravu na ekskluzivnu, političku i kulturnu reprezentaciju nacije. Istovremeno i kao sukob u procesima samolegitimacije kroz međusobno nepriznavanje različitih grupacija političkih subjekata. Drugim riječima, sukob oko kulture u Hrvatskoj ponovo izgleda samo kao surogat za politički sukob unutar društva. Utoliko, borba za pravo na kulturnu reprezentaciju države i nacije sadrži ujedno istinu o svome prividnom karakteru i historijskoj beznačajnosti.

Za ilustraciju ove teze, političke promjene 1989/90. u Hrvatskoj objašnjive su na podlozi performativnih učinaka u retorici nacionalne samodefinicije i samolegitimacije tautološkog tipa "Ja sam Hrvat", "Hrvat je svoj na svome" i sl. Takvim iskazima, kojima je do krajnosti saturirana javna sfera, izražena je i prepostavljena vječna bit hrvatstva nasuprot i usprkos svim stvarnim promjenama koje su se odvijale kroz historiju zemlje i društva. Putem onakvih slogana ujedno je stvorena okosnica za važenje totalizirajućeg političkog diskursa koji polazi od neupitne prepostavke kako su priznati politički subjekti samo oni koji isповijedaju, vjeruju, znaju i hoće upravo to, upravo ono što se, takoreći "među nama", podrazumijeva da je "naše, pravo, autentično i jedino moguće" u političkom i kulturnom obzoru označenom hrvatskim nacionalnim imenom. Kako, međutim, političko polje društva ni po definiciji ni empirijski nikada ne postaje do kraja homogeno i totalno, eklatantna ahistoričnost ovakve ponovne i ekskluzivne samodefinicije nove vlasti i novog povijesnog početka nacije osvećuje se sada u tome što se slijedom istovjetnih tautoloških iskaza, poput onih navedenih, ujedno definiraju i isključuju sve druge moguće interpretacije političke i kulturne historije nacije, s jedne strane, ali i svi oblici rekonceptualizacije njezine političke i kulturne prakse u uvjetima suvremenosti, s druge strane.

Drugim riječima, ono što se unutar hrvatske političke, kulturne i znanstvene elite, vidi kao rezultat političkih promjena

unutar Evrope iz 1989/90.—a što je starije od fizičkog unutar-jugoslavenskog rata i seže unatrag do hrvatsko-srpske krize u jezičnoj kulturnoj politici iz kasnijih 60-ih godina, iskazane u poznatoj *Deklaraciji o položaju hrvatskog jezika*—jest linija dubokog političkog razdora na kulturnom polju, ali sada unutar “hrvatskog nacionalnog korpusa”, između državotvorno-nacionalne i liberalno-nacionalne inteligencije.

Odatle slijedii i daljnji nemili učinak spomenutog veledržavnog diskursa za ovu posljednju grupaciju. Naime to da se politička samodefinicija tzv. liberalno-nacionalne inteligencije, iz paradoksalnog položaja onog isključenog iz aktualne državne vlasti, ne uspijeva osloboditi prisile da uvjek iznova redefinira svoju nacionalno-kulturnu koncepciju i praksu, i da uvjek iznova pada u tu prisilu. Vlasnik i iskorištavač najpoznatijeg slogana ispravnog političkog i kulturno-nacionalnog prepoznavanja u Hrvatskoj, slogana “Zna se” kojim je HDZ nastupio kao samorazumljivi i najprirodniji izdanak svih hrvatskih težnji “od stoljeća sedmog”, kako se kolokvijalno govori, osigurao je apsolutnu nepovredivost svog vlasništva, ali ne zabranama i isključenjima, nego obrnuto—učinivši ga javno dostupnim svakome tko znajno i voljno hoće participirati u njemu. Ono što on sada nudi s pozicije osvojene vlasti jest ono što su oni oduvijek željeli s položaja opozicije, osujećenih. Tako se hrvatska politička samosvijest, upravo ukoliko je formulirana u terminima nacionalnog kao vrhunaravnog cilja kulture i politike, javlja kao završni stadij kulturno-historijskog sljepila i samolišavanja svakog značenja u kulturnom i političkom kontekstu suvremenosti.

Proturječna pozicija nepriznatog hrvatskog patriota, koji prihvata hrvatsku ideologiju, ali ne i njezinu političku formu koju joj daje HDZ, izvor je svih teškoća koje hrvatska liberalno-nacionalna inteligencija proživljava u vlastitim pokušajima da artikulira ono što bi trebalo biti hrvatska nacionalno-liberalna koncepcija kulture. Njezin se jedini evidentni uspjeh, sudeći

po časopisnoj praksi u Hrvatskoj, sastoji u tome da ne polučuje nikakvu artikulaciju istinski alternativne koncepcije kulture naspram državno-nacionalnoj, nego se jedino i zaista uspijeva baviti vlastitom pozicijom kao isključenog političkog subjekta koji svoje pravo na politiku artikulira kao kulturno pravo ili pravo po kulturi. Kako se radi o istovjetnoj koncepciji nacionalno i državno reprezentativne visoke kulture, pitanje razlike između hadezeovske i liberalne kulture i politike postavlja se još samo kao pitanje prepostavljenog dobrog i lošeg ukusa u politici, kao pitanje političke kulture.

Jedini istinski dobitak od toga sukoba oko političke kulture liberalne opozicije s boljim, građanskim pedigreeom, i hadezeovske, s pedigreeom hercegovačkih skorojevića, sastoji se u ponovnoj potvdi spoznaje da nije moguće misliti i reprezentirati tzv. nacionalne vrijednosti u kulturi putem umjetničke ili intelektualne prakse bez pada u nacionalistički diskurs o kulturi i ideološku korupciju sâme kulturne proizvodnje. Drugim riječima, nacionalna koncepcija kulture nije u stanju postati bilo što drugo osim nacionalistička kulturna praksa ili nacionalizam u kulturnoj proizvodnji.

Taj postulat najbolje oprimjeruje sama hrvatska kulturno-historijska samorefleksija. Kako to drastično posvjedočuje jedan recentni prilog u glavnom nacionalnom časopisu za kulturu *Vijenac* u povodu vojnih operacija "Bljesak" i "Oluja", hrvatsko samorazumijevanje i hrvatski civilizacijski stav najbolje reprezentiraju stara metafora "hrvatske fige u džepu" i nova metafora "hrvatskog prsta na obaraču". Dok prva figura izražava historijat oportunističkih hrvatskih potencijala u metapolitičkoj refleksiji, druga ne simbolizira, kako bi se moglo pomisliti, identifikaciju hrvatske kulturne inteligencije s obrambenim karakterom rata koliko s novim užitkom u militarizmu, navodno tako stranom hrvatskom kulturnom biću. On ne posustaje ni pred plejadom heroja novohrvatskog uljudbenog barbarstva u liku dokazanih koljača, djecoubojica i palikuća. Na kraju krajeva,

rat je “domovinski”, u njemu Hrvati ne mogu počiniti zločine, ma kakva zlodjela bila.

Nekoliko simptoma-slučajeva te nemogućnosti da se misli i prakticira tzv. kultura nacionalnog i da se politika nadomjesti kulturom iskazuje se u okolnosti da se gotovo jedina kulturna produkcija u Hrvatskoj, zemlji koja se smatra pripadnicom suvremene “uljudbe Zapada”, odvija u domenu takozvane visoke kulture, sazdane od reprezentativnog kulturnog nasljeda. Ona, sa svim svojim primjercima kiča, uživa isključivu finansijsku podršku od strane nadležnih državnih ministarstava i fondova, dok nositelji alternativnih vidova kulturne proizvodnje ostaju minoritarni i reduciraju svoju djelatnost na elementarnu razinu, radeći u najboljem slučaju na niskobudžetnim projektima, ili su osobno prisiljeni na djelomičnu ili totalnu emigraciju.

Isto takvi dokazi nemogućnosti nacionalno definirane kulturne proizvodnje vide se na drugoj strani, izvan one državno-oficijelne, u liberalnim nišama koje se smatraju opozicijom vladajuće političke klike. Dakle upravo tamo gdje ih se ne bi trebalo očekivati ako slijedimo barem političko načelo opozicije, ako već ne i načelo sadržajne, ideološke ili konceptualne razlike. Tako umjesto agresivnog posjedovanja nacije, kakvo pripisuju HDZu, liberalna struja gaji ideju ljubavi spram nacije.

Autoritarni nacionalizam HDZ-a, stranke koja vlada državom, liberalna opozicija se kvaziteorijski trudi zamijeniti narativom o “patriotskim osjećajima” koje predstavlja kao prirodnu i privatnu svojinu liberalne osobe; ona se trudi oko pretumačenja dobro poznatih teorema političke filozofije, poput “priznanja” i “politike priznanja”, dakle u terminima samoidentifikacije pomoću spekularnog prepoznavanja između istih ili sličnih ljudi, koje formira kolektivni identitet pod vidom individualnosti. Tako u liberalno-političkoj verziji Hrvatske kognitivne procedure poput imaginarne identifikacije sličnoga u sličnome, istoga u istome, dakle kroz imaginarno solidariziranje grupâ i

podgrupâ u stilovima života i pripadnosti statusnim slojevima, tvore osnovu političke izgradnje društva umjesto kroz procedure simboličke identifikacije, procedure refleksivnog i deliberativnog pristajanja uz opće ili poopćive vrijednosti i preuzimanja političke odgovorosti za njih. Time kurentne kategorije suvremene političke filozofije definitivno postaju, u hrvatskoj obradi, kategorijama nacionalno-estetske samodopadljivosti umjesto načelima kritičke samorefleksije.

Dosljedno tome, simptomi te nemoguće i proturječne politike liberalno-političkog mišljenja u Hrvatskoj vide se i u nekim autoritarnim značajkama prakse moći unutar nacionalno-liberalne inteligencije. Iako i sâma uglavnom isključena od državno kontroliranih finansijskih izvora kulture, ona tendira ekskluzivnoj, upravljačkoj i ideološkoj kontroli drugih finansijskih izvora dostupnih u zemlji, poput stranih fondacija, bilo da su privatne, stranačke ili državno-ugovorne.

Konačno, ti se simptomi vide podjednako dobro u politici isključenja, potiskivanja ili efikasnog ignoriranja do prešućivanja nasmrt, manjinskih i alternativnih vidova kulturne produkcije, u politici revizionističkih interpretacija modernizma i tradicije, lijevog i desnog, u odbijanju bilo kakve refleksije i samokritike unutar *mainstreama*, svejedno da li dolazi iz državno-demokratskog ili liberalno-građanskog polja. Ono što je zajedničko objema stranama jeste namjestiti "ljepšu" sliku nacionalne kulture, bolji građanski ukus, ili — govoreći hrvatskim žargonom "političkog priznanja" — afirmirati bolji, naime građanski, kulturni i političko-kulturni "imidž" od onog koji nudi onaj ruralni, nekulturni protivnik na vlasti. Pri tome se ne mora ni postaviti, a kamoli dovesti u pitanje, primat nacionalno definirane kulture pred principom radikalno-demokratske politike. Kulturno prepoznavanje i političko priznanje u Hrvatskoj nisu, ni nakon stoljeća i pol prvih pokušaja, razlučene kategorije, one još uvijek predstavljaju formu *pri-poznавanja*, formuliranu u jeziku iz doba braće Mažuranić.

No, ono što posebno karakterizira navedeni sukob između dominantnih koncepcija nacionalne kulture, kao hrvatski slučaj ideološke regresije društva iz politike u političku kulturu na kraja 20. stoljeća, opet je zamjena političkog argumenta o općem ustrojstvu društva za kulturni, i otud ona nije toliko pad u kulturnu i političku psihologiju ranog 19. stoljeća, koliko u njegovo naličje. Ako su pojam i načelo "duha i kulture naroda" — taj romantičarski surogat kulturnog supstrata za prosvjetiteljsku ideju naroda kao političkog suverena — odigrali ulogu u projektu afirmacije kulturnog građanstva kao novog političkog subjekta 19. stoljeća, onda se u uvjetima suvremenog političkog diskursa ta metafora "nacionalnog duha" na mjestu državne vlasti, u uvjetima ostvarene nacionalne vlasti, može ponašati samo kao izravno transportno sredstvo figurativnog prijenosa u hiper-historicističku, zapravo ahistorijsku svijest, u infantilizaciju političkog intelekta i debilizaciju politike.

Hrvatska koncepcija državno i nacionalno reprezentativne kulture glavnog državnog toka, bila ona državotvorno-demokratska poput hadezevske ili nacionalno-liberalna na širokom krilu opozicijskih stranaka, tom ahistorijskom zamjenom političkog za kulturno — ili točnije: zamjenom simboličkog, pravnog ili zakonskog za imaginarno i grupno-identitetsko — sprečava strukturnu i konceptualnu diferencijaciju između politike i kulture. Ono na taj način održava ideološki monolitizam naciće falsificirajući cijeli korpus društvenih razlika kao monolitan i čuvajući ga od istinske unutrašnje političke diferencijacije. Novo poistovjećivanje kulture i politike u ideologemu "političke kulture", koji je pravo operativno načelo u politici hrvatske liberalne opozicije, njezin instrument na putu ka osvajanju vlasti, sprečava na duži rok svaki izgled za priznavanje nesvodivih socijalnih i ideoloških suprotnosti u hrvatskom društvu i briše njegov moderni karakter. Neprijatelj opozicije samo je HDZ, aktualni konkurent na vlasti, ali ne i koncept nacionalne države, identiteta i neupitnost mjesta crkve u njemu.

Umjesto kritike države, crkve i identiteta, nacionalno-liberalna koncepcija reprezentativne političke kulture ponovo imaginira neprijatelja-stranca i u tome nije ništa manje agilna nego njezin državotvorno-demokratski konkurent u liku HDZ-a. Mjesto i *image* neprijatelja zaposjeda sada, nakon historijskog poraza i svehistorijskog izgona Srba iz Hrvatske, opet samo fantazma neprijatelja u liku hiperkritičkih, ljevičarskih, autsajderskih, avantgardističkih, bastardnih kulturnih koncepcija i prakse. U žargonu svakodnevne političke denuncijacije, to su "ljevičarski teroristi" ili, u blažoj verziji, "zgodna, ali nerepresentativna", siromašna i, među nama rečeno, zločesta djeca nacije.

Naime, ono što se u Hrvatskoj danas, 90-tih godina 20. stoljeća, treba smatrati *fresh and smart*, to nipošto nije slobodno-misleće avangardno istraživanje granica u području umjetnosti, teorije, kulture, društva ili politike. *Smart and fresh* je postmodernističko otkrivanje provincijalne građanske prošlosti, melankolija individualizma, traženje priznanja od neokonzervativne evropske inteligencije, poezija dunja s bakinih ormara, pravljenje kolača i slične "pošurice" novohrvatske osjećajnosti u žanru autobiografije, uz čekanje ili povremene glasne zahtjeve da diktator lošeg političkog stila i ukusa odstupi s vlasti. ●

12 /

PLAVO

‘Missing the Sublime’: Vlado Gotovac & *Bad Blue Boys*

POJMOVNIK ZA IZRADU LEKTIRE: Slavoj Žižek • Vlado Gotovac • Radio 101 (“Stojedinica”) • bukureštanski dogadaj • Nicolae Ceausescu • Securitatea • rupa u zastavi • mjesto praznine • Lacan • diskurs analitičara • Sokrat • Alain Finkielkraut u Hrvatskoj • Nacional (tjednik) • koincidencija historije i povijesti • apsolutni trenutak vs. trenutak apsoluta • Dinamo (nogometni klub) • reminiscencija i kontinuitet ‘71. • tajna policija • praktička moć apstrakcije • hrvatski disident hrvatstva • prioritet državnosti pred demokracijom • Dražen Budiša • HSLS • ukradena država • subjekt iz ničega • bastardizacija kritičkog uma

“Najuzvišeniji prizor koji se izdiže iz političkih previranja posljednjih godina—izraz ‘uzvišen’ ovdje treba uzeti u najstrožem kantovskom smislu—bez svake sumnje je jedinstvena slika iz vremena nasilnog rušenja Ceausescua u Rumunjskoj: pobunjenici mašu nacionalnom zastavom iz koje je isječena crvena zvijezda, simbol komunizma, tako da na mjestu simbola što stoji za sam organizacijski princip nacionalnog života nije bilo ničega osim rupe u središtu. Teško je zamisliti izražajniji indeks ‘otvorenosti’ karaktera povijesne situacije ‘u postajanju’, kako bi to rekao Kierkegaard, od te međufaze kad raniji označitelj-gospodar, iako je već izgubio svoju hegemonijalnu snagu, još nije zamijenjen novim. Uzvišeno oduševljenje o kojemu svjedoči ta slika nipošto ne gubi na snazi zato što mi sada znamo na koji su način ti događaji bili manipulirani (u krajnjoj liniji, oni su imali veze s udarom tajne komunističke policije, Securitatea, protiv same sebe, protiv svoga vlastitog označitelja; tj. stari aparat je preživio mijenjajući svoju simboličku odjeću): za nas kao i za najveći dio samih sudionika, sve je to postalo vidljivim tek naknadno, ali ono doista važno u tome jest da su mase na ulicama Bukurešta ‘doživljavale’ tu situaciju ‘otvorenom’, da su sudjelovale u jedinstvenom međustanju prijelaza iz jednog diskursa (društvenih sveza) u drugi, kad je za kratak, prolazan čas, postala vidljivom praznina u velikom Drugom, u simboličkom poretku. Oduševljenje što ih je nosilo bilo je doslovno oduševljenje nad tom prazninom nad kojom ni jedan pozitivni ideološki projekt još nije bio preuzeo hegemoniju. Sva ideološka prisvajanja (od nacionalističkog do liberalno-demokratskog) stupila su na pozornicu naknadno i težila da ‘otmu’ proces koji izvorno nije bio njihov.

U toj se točki, možda, za kratko preklapaju entuzijazam mase i stav kritičkog intelektualca. A dužnost kritičkog intelektualca—ako u današnjem ‘postmodernom’ univerzumu

ta sintagma još ima neko značenje—jest upravo u tome da, čak kad se stabilizira novi poredak ('nova harmonija') i kad ponovo učini nevidljivom prazninu kao takvu, cijelo vrijeme zauzima mjesto te praznine, tj. da zadrži distancu spram bilo kojeg označitelja-gospodara. Upravo u tom smislu, Lacan ističe da se u prijelazu iz jednog diskursa (društvene sveze) u drugi, uvjek, za kratak čas izdigne 'diskurs analitičara': cilj toga diskursa jest točno da 'proizvede' označitelja-gospodara, a to znači, da učini vidljivim njegov 'proizvedeni', umjetni, kontingentni karakter.

To održavanje distance s obzirom na označitelja-gospodara obilježava temeljno držanje filozofije. Tad nipošto nije slučajno da Lacan, u svom seminaru o transferu, paradigmu analitičara vidi u Sokratu, 'prvom filozofu' (...)."01

Masovni protestni skup od 21.11.1996., s preko sto tisuća ljudi na glavnom trgu u Zagrebu, s ciljem podrške Radiju 101, imao je, da se podsjetimo, u naknadnom samotumačenju aktera i promatrača, dvostruko značenje: on je s jedne strane predstavljaо izraz više-manje spontane solidarnosti građana s Radijom 101, kojemu je zbog nepoćudnosti režimu prijetilo uskraćivanje koncesije; bila je to podrška privatnom mediju, koji je poistovjećen sa slobodom govora, herojem javnog otpora protiv hadzeovskih monopolista političkih frekvencija. S druge strane, taj se događaj spontano poklopio s 25-godišnjicom političkih gibanja iz 1971., zvanih "maspok" ili "Hrvatsko proljeće", navodno u glavi Ivana Zvonimira Čička, predsjednika HHO-a, koji se navodno, u trenutku kad je čuo za gibanja u Zagrebu i kad mu je "sinulo", vozio autom od Budimpešte, preko Beča prema Zagrebu (v. *Nacional* br. 54, 1996.). Tako je tome događaju na dan 21.11.1996.,

01 USP. Slavoj Žižek, *Tarrying with the Negative. Kant, Hegel, and the Critique of Ideology*, Duke University Press, Durham 1993, p. 1–2 (prijevod by Bastard Trans/Lation Studio).

između 20 i 21h pripao dvostruk “značaj uzvišenosti”: on nije bio tek obična prva masovna demonstracija političkog sukoba “nakon ostvarenja hrvatske države”, već se ujedno dogodio kao reminiscencija na prvo takvo događanje slobode iz ’71. Istinsko hrvatsko događanje, koincidencija svijesti o historiji i povijesnog karaktera aktualnog događanja.

Koliko god da masovno okupljanje radi popularne “Stojećinice” imalo za hrvatske prilike tu nesvakidašnju konotaciju — naime, da kao reminiscencija na herojsko doba borbe za hrvatsku stvar danas bude upravljen protiv onoga što je tada, 1971., bilo željeni i nedostizni politički cilj masovnog pokreta, tj. sâma hrvatska vlast — zaplet s događajem na Jelačić-placu od 21.11.1996. leži u jednom bizarnom detalju, u kojem ga upravo jedan od najprominentnijih aktera hrvatskog proljeća, Vlado Gotovac, pjesnički zanešen svojim vlastitim doživljajem apsolutnog trenutka, nesvesno pokušava osloboediti karaktera reminiscencije.

To stvarno dramatično mjesto famoznog skupa čije je svo političko značenje prijetilo da nestane u ustručavanju samih aktera i nečkavo zainteresiranih političkih stranaka da ga definiraju i u oportunističkom svodenju događaja na dosadan javni *happening* “glasa naroda” (“miran i uljuđen prosvjed građana Zagreba za očuvanje njihovog radija”, cit. Z. TOMAC), predstavlja trenutak u kojem se odvio simptomatičan nesporazum između Vlade Gotovca, najvažnijeg govornika, i okupljene mase (definirane kao “istinski Zagrepčani koji vole Radio 101”): Na patetični poklik kojim je s balkona Kluba arhitekata taj pjesnik, filozof i političar, polumitska figura novije hrvatske političke povijesti, otpočeo svoj govor visokog daha “Kako radosno ... kako radosno izgleda sloboda večeras!”, nastala je kratka, ali mukla stanika zatečenosti, neshvaćanja, prekid iz kojeg se najvitalniji dio anemične mase, *Bad Blue Boys-i*, povratio povicima: “Dinamo! Dinamo! Dinamo!” Na pjesnikovo evociranje najsuljlimnijeg političkog osjećanja, čiste slobode ili trenutka samog apsoluta,

masa — frustrirana neodređenošću raspoloženja na dnu Jelacić-placa i nevoljka da hvata mlake slogane političke “oporbe” u visokom preletu, odakle se valjda jedino i otvorio pogled za uzvišenost — odgovorila je prvo diskordantno, potom gromoglasno: “Dinamo! Dinamo!”

Na tom detalju neshvaćanja i kasnog paljenja između govornika na sceni i mase ispod scene — potpuno obrnutog od onog famoznog Miloševićevog pred Skupštinom Jugoslavije s poznatim “Ne čujem dobro, ali želim da vam odgovorim...” — pokazuje se da događaj na bivšem zagrebačkom Trgu Republike iskače iz okvira reminiscencije na 25-godišnjicu hrvatskog proljeća. Reminiscencija — bila namjerna ili naknadni aha-efekt Ivana Z. Čička, jednog bivšeg proljećara, dok je navodno slušao Radio 101 na službenom putu — izvanjski je moment u organizaciji konstantnog hrvatskog kulturno-povijesnog ideološkog diskursa a njezin stvarni status kao političkog i povijesnog orientира ovdje je barem upitan, ako ne i posve nesiguran. Nesporazum između Vlade Gotovca, koji je sâm jedan od najprominentnijih članova hrvatske humanističke inteligencije iz doba ’71., i “radijskog naroda” kojemu je ’71. više mit nego stvarnost, pokazuje da nešto drugo konstituira političko značenje sadašnjeg masovnog mitinga za “Stojedinicu”, ako ono uopće postoji, a ne neposredna reminiscencija. On sugerira da sam govor o reminiscenciji sadrži nesvjesne političke prepostavke o sadašnjem događaju.

Ako je 1971. u Zagrebu i Hrvatskoj postojala iluzija da će nacionalni zahtjevi i ciljevi demonstracija protiv partijskog aparata vlasti, shvaćenog kao servisera ne-hrvatske države, iako je predvodnik pokreta bio upravo hrvatski državni i partijski vrh, moći ispuniti i zadovoljiti uvjete političke emancipacije od jednopartijskog sistema vladanja, onda se nedavna mobilizacija naroda za Radio 101 odvila u uvjetima ostvarene hrvatske samodržavnosti, to znači u uvjetima “vlasti koju je narod trebao prepoznati i prihvati kao svoju, hrvatsku vlast” (F. TUĐMAN). Ondašnji ciljevi i zahtjevi čine temeljne organizacijske momente današnje hr-

vatske političke zbilje. To znači da se i sama reminiscencija na '71., shvaćena čak i u najapstraktnijem smislu kao ponavljanje jednog političkog raspoloženja, kao društveno gibanje, javlja u izmijenjenim vanjskim historijskim okolnostima koje sa svoje strane mijenjaju same uvjete interpretacije političkog i povijesnog statusa događaja i njegovog značenja. Zato govor o reminiscenciji sadrži nesvjesno paradoksalno proturječje, koje možda otkriva pravi politički karakter suvremenog događaja.

Naime, ako protest za *Radio 101* treba shvatiti kao reminiscenciju na '71., a ne tek kao podršku za produženje radijske koncesije jednom opozicijskom lokalnom gradskom radiju drskog tona i nepočudne političke orientacije, onda to nužno implicira da ispod neposrednog povoda na površini, kao stvarni sadržaj tog događaja, leži borba protiv aparata vlasti koji se, iako hrvatski, shvaća kao nenacionalan, tuđinski. Drugim riječima, teza o reminiscentnom karakteru protesta za *Radio 101* sadrži doduše svjesnu implikaciju o kontinuitetu s *maspokom* iz '71., ali upravo onu koja nesvjesno odaje regresivni, nacionalno-ideološki karakter događaja umjesto političkog: u uvjetima ostvarenja najhrvatskije hrvatske vlasti, masovno političko gibanje u Hrvatskoj iz 1971., pa opet 1991., sad ponovo iskazuje karakter težnje za "hrvatskijim od hrvatskog". Otud se teza o reminiscenciji može smisleno čitati samo pod uvjetom da današnje političko gibanje u Hrvatskoj ima posve paradoksalan, nesuvremen status: ono kao da pretendira na novo političko značenje, da bude društveni i politički sukob unutar ostvarene nacionalne državnosti, sa posve konzervativnim sadržajem, naime kritika nacionalno definirane vlasti kao premalo i neistinski nacionalne, a ne naprosto nedemokratske. Upravo o tome je riječ, o formuli začaranog kruga hrvatskog nacionalizma koji samome sebi nikada nije dostačno nacionalan.

Da jedno moderno, urbano političko gibanje u uvjetima ostvarene, realno egzistirajuće nacionalne i državne samostalnosti, kakvim se prikazuje pokret za podršku *Radiju 101*, može

imati konzervativniji nacionalni (i nacionalistički) karakter nego konzervativni nacionalistički režim na vlasti, to dakako uopće nije nikakav ili je samo prividan paradoks. Razvoj događaja u Hrvatskoj od političkog prevrata 1990. pokazuje eklatantno da je hrvatska opsesija nacionalnom stvari ostala nezadovoljena, da se konflikt nastavlja i u uvjetima ostvarene nacionalne državnosti ili "svoje vlasti". On se ne nastavlja samo kao međuregionalni sukob (metropolitanska Hrvatska naspram juga, osobito Hercegovine), već još relevantnije, kao sukob unutar samog nacionalizma, kao unutardruštveni rascjep između civilno-građanske ideologije i njezine državne i institucionalne reprezentacije.

Upravo to otvara mogućnost da paradoksalna teza o reminiscentnom, "sedamdesetprvaškom" karakteru protesta od 21.11.1996., umjesto posve suvremenog značenja borbe za opstanak jednog opozicijskog medija (ili, ujedno, za povratak imena "Dinamo" glavnom državnom nogometnom klubu), bude istinita u strogom smislu. To je moguće samo onda ako je politički sadržaj tog današnjeg protesta "lažan", ako nije to što jest, tj. manifestacija "urbano, civilno i demokratski" emancipirane političke svijesti, već nastavak nacionalno-ideološkog konflikta na novim osnovama. Ta nemilu implikaciju teze o protestu za *Stojedinicu* kao reminiscenciji '71. potvrđuje danas već opisani nesporazum na sceni. Točnije, nju otkriva ono nedefinirano i apstraktno političko značenje događaja koje je tako emfatično došlo do izražaja u Gotovčevom pjesničkom evociranju "oceanskog osjećaja slobode". Drugim riječima, ono zajedničko između današnjeg, suvremenog događaja i hrvatskog političkog pokreta iz 1971. nije toliko svjesna volja bivših (i sadašnjih) igrača na hrvatskoj političkoj sceni za stvaranjem reminiscencije, koliko jedna prividno slučajna anomalija u samom današnjem političkom događaju, nesporazum između govornika i slušalaca. Noseći moment reminiscencije i ono zajedničko između dvaju političkih događaja jest njihov zajednički manjak: prazni dis-

kurs evociranja slobode kao “čistog”, neodređenog političkog raspoloženja.

Koliko god značenje samog protesta za *Radio 101* bilo politički nedefinirano, pozivanje na proljeće 1971. danas, tj. nakon pada pseudo-komunističkih režima i raspada druge Jugoslavije, dakle u uvjetima hrvatske državne samostalnosti, može se javiti u političkoj svijesti samo kao jamstvo ideološkog kontinuiteta, kao preventiva od političkog rascjepa unutar društvenog tijela. Samo tako jedan nacionalistički raspoložen narod poput hrvatskog, predvođen danas fanovima nacionalnog nogometnog kluba kao što je nekad bila vođena kulturnom elitom, može postaviti pitanje o funkcioniranju i karakteru “otuđene vlasti”, iako je ona ovog puta “njegova”, a da ni u jednom trenutku ne dođe u sukob sa svojim političkim samorazumijevanjem. Utoliko masovni protest zbog *Stojedinice 1996.* nije citat ’71., već jedini mogući oblik hrvatskog susreta s današnjom političkom stvarnošću, oblik objektiviranja nelagode od aktualnih političkih razdorâ u fantazmatski kontinuitet koji krpa tragove loma na nacionalnom korpusu.

To je onaj strukturni razlog koji sprečava da se značenje i politički domet događanja s *Radiom 101* nadoveže neposredno na doba borbe za nacionalno samodržavlje iz ’71., kao dovršeњe hrvatskog puta od nacionalne emancipacije ispod tlačiteljske Jugoslavije i komunizma do stvarne, civilno-demokratske emancipacije u uvjetima ostvarene nacionalne države. Kratki spoj u komunikaciji između bivšeg narodnog tribuna i sadašnje mase na protestu javlja se kao nehotična reminiscencija upravo na onaj moment koji hrvatska politička gibanja ne uspijevaju integrirati i koji im je i danas ostao posve izvanjski: na moment simboličke otvorenosti i apstrakcije od nacionalnog kao načela političke slobode. Otud, ono na što kratki spoj u entuzijazmu intelektualca za čistu slobodu u Zagrebu 21.11.1996. zapravo asocira i na što se neprosvijećena hrvatska politička svijest potpuno nesvesno nadovezuje, nije hrvatska 1971., u kojoj je on

sam sudjelovao. Obrnuto, sâm nesporazum između govornika i mase predstavlja provalu diskontinuiteta političkog događaja u Zagrebu 1996. s političkim gibanjima suvremenosti koju je označio pad Berlinskog zida. Zato pravo političko značenje tog nesporazuma u hrvatskim gibanjima 1996. evocira nešto drugo, drugi manjak hrvatske političke sadašnjice. Protest oko *Radija 101* nema karakter suvremenog događaja 90-ih koji je postao poznat kao “bušenje zastave”.

Notorno je da su se, neposredno nakon demontaže Berlinskog zida i krvavih događanja u Bukureštu, prvi višestranački izbori u Sloveniji, ali i Hrvatskoj, odvijali u daleko mirnijim okolnostima bez osjećaja razdora i s osjećajem obične tranzicije. Nigdje u tim događanjima nije bilo zabilježeno isijecanje petokrake, simbola omraženog (“srbo-”) komunizma, iz tadašnjih republičko-nacionalnih zastava, tj. simbola koji su “stajali za sam organizacijski princip nacionalnog života” (s. ŽIŽEK). U postjugoslavenskim zastavama nikad nije bilo simboličke “rupe u sredini” niti osvještavanja “samog mjesta praznine”.

Drugim riječima, umjesto fatalno presudnog znaka svijesti o prolaznom karakteru vrhovnog označitelja, jugoslavenski narodi su iskusili sreću povratka u svoju vječnu bit, iz nepravog društvenog stanja u prošlo i istinsko. Iako, kako se ubrzno pokazalo, prikovani u napetosti mira pred rat, narodi propale druge Jugoslavije i njihove političke elite taj su prijelaz obavile s osjećajem cjeline i uvjerenjem o kontinuitetu, makar u različitim i oprečnim smjerovima koji su ih za kratko vrijeme doveli do spektakularnog sukoba stoljeća. Dok se Srbija s Miloševićem gušila u idolatriji nasljednika “novog Tita” za ostanak u carstvu autentičnog i jedino istinitog uređenja, ta se tranzicija-kroz-kontinuitet u Sloveniji odvijala više kao skromna, a u Hrvatskoj i Makedoniji kao pompozna smjena zastava, mundira, lenti na pozadini vjekova i milenija. Umjesto starih trobojki s petokrakom, uzdignute su uglavnom iste ili “još istije” zastave. Na njih je, bez prekida u punini, samo našiven — ili prešiven

—novi vrhovni označitelj, u liku nacionalnog grba. Pri tome je slovenska nacionalna zastava svoj grb s Triglavom dobila u gornji lijevi ugao na bijelom polju, dok se hrvatska zastava sa šahovnicom u sredini bijelog polja, nakinđurenom “krunom” od grbova historijskih pokrajina i gradova, zagušila u kiću.

Umjesto pojave onog “kratkog časa praznine”, kad “raniji označitelj-gospodar” više ne posjeduje “svoje hegemonijalno značenje, ali još nije zamijenjen novim”, taj kratki rascjep, pojava apsoluta ili čiste slobode prešiven je u republikama propale Jugoslavije šarenim krpama. Iako je to postalo fizički vidljivo tek s početkom 90-ih u Sloveniji i Hrvatskoj, prvo simboličko prešivanje dogodilo se u Srbiji već krajem 80-ih udruživanjem CK Srbije u ideološki i politički projekt tzv. *Memoranduma SANU*. To prešivanje jednog simbola drugim bez cijepanja postalo je moguće upravo zato što su prijelazu iz jednog političkog stanja u drugo prethodile ideologije kontinuiteta. Ma kako bile međusobno suprotstavljene —lijeve kao koegzistencija nacionalnih i komunističkih simbola u avnojevskim grbovima; desne kao povratak feudalnoj povijesti nacije iz bespuća anacionalnog komunizma —imale su logističku podršku partiskog aparata države dok još nije bio zamijenjen drugim.

Ako to prevedemo na dramaturgiju bukureštanskog događaja, trenutak “doživljaja slobode” ili “novog početka svijeta” izostao je u zemljama raspadnute Jugoslavije, kako god to fantastično zvučalo, zato što nadležna tajna policija propale Jugoslavije nije javno obavila svoj historijski zadatok — prevrat protiv same sebe. Naprotiv, u Hrvatskoj i Sloveniji, a kasnije i u drugim državama-republikama bivše Jugoslavije, taj kontinuirani prijelaz pripremio je i javno ga izveo vladajući aparat i nomenklatura SK-a zauzevši mjesto jednog od pretendenata na vlast. Bio je to razlog zašto je tada Adam Michnik upravo za slovenske i hrvatske komuniste mogao reći da su jedini “iskreni demokratski sudionici prvih izbora”, za razliku od novih demokrata i nacionalnih stranaka. Ali, upravo zato politička svijest

nije iskusila zvjezdani trenutak loma i povijesne otvorenosti trenutka. Još prije nego što je nastupio novi “hegemonijalni označitelj” osamostaljene demokratske republike Hrvatske u obliku šarene zakrpe na zastavi, u Hrvatskoj se “znalo” njegovo puno značenje: država i nacija s HDZ. O sudjelovanju agenata tajnih službi bivšeg režima u tome kontinuiranom prijelazu samo se govorkalo.

Ukratko, hrvatska politička i kulturna elita stvorila je uvjet te da “hrvatski narod” bude pošteđen iskustva razdora, rupe i praznine u zastavi. Da prijelaz iz komunizma u nacionalnu demokraciju ne bude iskušen kao raskid između mase i vrhovnog označitelja, cijepanje političke svijesti, već kao kontinuitet. Nikakva lutanja u apstrakcijama “lažnog univerzalizma” ili barem koegzistencije heterogenih simbola nisu mogla biti dopuštena. No, zato se osim forsiranja rata, druga cijena te poštede od konkretnog iskustva apstrakcije od označitelja-gospodara pokazala na drugom momentu koji u Žižekovu opisu prati “trenutak praznine”—to je izostanak “diskursa analitičara”. Hrvatskom se narodu osim državnog osamostaljenja kroz užasni rat desilo nešto još sublimnije. Naime to da na mjesto “analitičara” ili “kritičkog intelektualca” stupi—u potpunoj subverziji značenja koje tom pojmu daje Žižek—apologet novog hegemonijalnog označitelja koji je dodatno spriječio svaku mogućnost javljanja praznine. Hrvatski narod, čak i prema uvjerenju svojih intelektualaca-demokrata poput samog Vlade Gotovca, nije sa slobodom države stekao i unutrašnju slobodu. Zabluda njegovih intelektualaca poput Gotovca sastoji se još samo u vjerovanju da su one, sloboda države i nesloboda naroda, suprotstavljene stvari.

Iako u međuvremenu mislimo da je slobodu države pojela HDZ, ta stvoriteljica nove hrvatske državnosti, njezina ekonomsko-politička doktrina o dvijesto obitelji za privatizacijsku pljačku i bankovni sustav za novo porobljavanje masa, formulu za pojavu unutrašnje neslobode hrvatskog naroda u samoj nutrijni njegove slobodne države nije izrekao nitko drugo do njegova

duboko slobodarski misleća politička inteligencija. Upravo ona u liku liberala s početka 90-ih, poput HSLS-a, onim poznatim geslom o prioritetu državnosti pred demokracijom (D. BUDIŠA). Ono je razriješilo sve dileme kako oko odnosa vanjske slobode države i unutrašnje neslobode naroda tako i oko političke važnosti svih personalnih šizmi između "istinskih hrvatskih" i "istinskih liberalnih" liberala, prije nego što su se Gotovcu i pojavile. One su postale samo pilot-epizoda i obrazac svih serija sapunske hrvatske politike.

Zato se onaj bukureštanski trenutak rađanja kritičkog analitičara mogao vratiti još samo naknadno, nakon prešivanja zastave, i to kao promašaj i kašnjenje u obliku već opisanog nesporazuma nacionalnog kritičkog intelektualca, Vlade Gotovca, sa samim sobom i svojom ulogom disidenta hrvatske državnosti. Ako je 21.11.1996. na Trgu bana Jelačića, oko 20:30h hrvatski pjesnik, filozof i politik Vlado Gotovac mislio da stupa u stope "kritičkog intelektualca", onoga čije se evociranje uzvišenog trenutka slobode trebalo makar samo i na trenutak preklopiti s prevratničkim oduševljenjem mase, vidimo da sam događaj i moment uzvišenosti tog hrvatskog "trenutka praznine", čiste slobode i apsoluta, klize jedno mimo drugog. Ono što sprečava njihovo preklapanje upravo su nesuvremenost između intelektualca i mase u tom prizivanju slobode. Narod je pjesničku evokaciju uzvišenosti trenutka slobode mogao pojmiti samo pod vidom posebnog, plavo obojenog, aktualnog označitelja-gospodara: "Plavo ja volim!", "Dinamo ja volim!"

Trenutak u kojem je trebao kresnuti osjećaj uzvišenosti slobode kao potpune apstrakcije od označitelja, trenutak je međusobnog promašivanja između samopoimanja pjesnika-i-politika na mjestu kritičkog intelektualca i očekivanja naroda na Jelačić-placu. Diskurs intelektualca i oduševljenje mase ne mogu stupiti u odnos preklapanja jer nijedan od njih ne drži horizont slobode otvorenim. Hrvatski pjesnik, filozof i politik Vlado Gotovac je, i ne znajući, već dvaput, 1971. i 1990., ubo

svoj prošivak u taj isti, šareni hrvatski hegemonijalni označitelj, i zato je ono što ga odvaja od entuzijazma mase u noći na Jelačić-placu samo historijska činjenica da je njegov “pravi trenutak” diskursa slobode i horizont otvorenosti značenja već jednom netragom minuo. Zato ni njegov pjesnički poklik u uzvišenoj noći slobode 1996. nije više nego glumački akt, citat samoga sebe, nostalgično evociranje trenutaka u kojima je njegovo djelo imalo značenje i u kojima je horizont povijesnih značenja već jednom zatvoren. Bjelilo apstraktne slobode, povijesne otvorenosti i horizonta političkog očekivanja mase sada je plavo: “Dinamo! Dinamo!”

“Tek sad” i ‘već’ trivijalne su oznake vremena koje naznačuju da se događaj, o kojem je riječ, odnosno njegov uzvišeni politički i povijesni sadržaj, već odavno odigrao. Povijesni trenutakistočno-evropskih bijelih naracija proletio je mimo hrvatskog univerzuma. Ostaje samo spoznaja da iz prezasićenog šarenila u simbolu nacionalnog nije moguće naknadno evocirati moment nultog značenja i otvorenosti apsoluta, a da se time radikalno ne otvoriti pitanje epohalne vrijednosti tog simbola koji stoji za sam “organizacijski princip nacionalnog života”. Da bi to u hrvatskom slučaju postalo moguće, bio je potreban drugi analitički diskurs i druga praktička moć apstrakcije od diskursa gospodara koji je inaugurirala hrvatska nacionalna inteligencija. Zato se pjesnik-filozof-i-politik Vlado Gotovac u javnom prostoru pokazuje kao anakrona pojava hrvatskog disidenta od svoga vlastitog idealja nacionalne države, klerika koji hoće biti kritik, i to naspram predmetu koji se njemu javlja kao “ukradena država” ili točnije: kao ukrađeno prvenstvo reprezentacije države.

U tom otuđenom i neautentičnom svijetu on, kao disident-vjernik hrvatske države, ne može ispuniti nužni uvjet bilo kakva kritičkog djelovanja, jer u svijetu koji je oduvijek već zapravo i autentično njegov, on ne može postati simboličkim strancem kakvim se želi vidjeti, koji se, poput Sokrata,

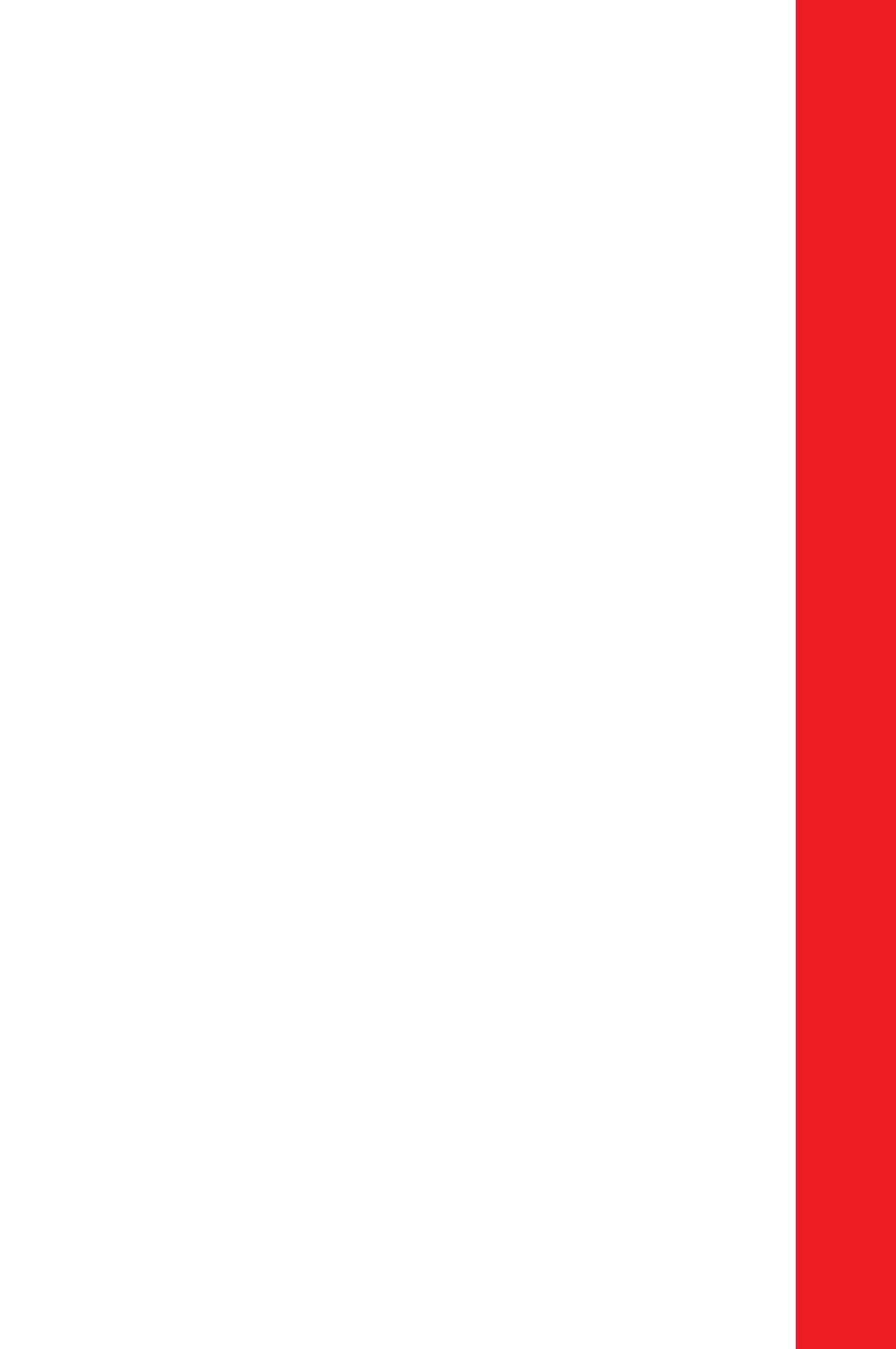
postavlja na načelo istine nasuprot označitelja-gospodara, a ne unutar njega. Za to je potrebna absolutna samouspostava subjekta iz ‘ničega’, iz absolutne negacije ‘svega’. Umjesto toga, neosviještena nemogućnost Vlade Gotovca da postane kritik i da ostane klerik, njemu se javlja još samo kao privatna nezgoda. Mjesto prvog klerika u državi odnio mu je ispred nosa novi francuski ideolog mitelevropejštine, postmoderni antiprosvjetitelj Alain Finkielkraut, stranac na dvoru Franje Tuđmana koji je među domaćim nacionalnim filozofima zablistao kao breza među bukvama.

Zato je gubitak za hrvatskog klerika u liku pjesnika-ideologa u opoziciji, u uvjetima ostvarenja njegovog cilja, višestruk i strašan. Mjesto mudraca nacije, koje mu u stroju za reprodukciju ideologije kulture pripada kao po tradicijskom pravu, u srazu državno-reprezentativnog i civilno-društvenog nacionalizma, prisvojio je stranac. Mjesto “analitičara” ili kritika, od kojeg se očekuje da u supstancialnoj nužnosti vrhovnog simbola nacionalne identifikacije razoktriva kontingenцију, oduvijek je već promašio. Kao nacionalni intelektualac on po svojoj poziciji prizvodi diskurs gospodara, a po svome razumijevanju kulture on ne može ni pretpostaviti kontingentnu narav nacionalne kulture. Otud se ono zaista sublimno njemu ne može više pojaviti u osjećanju otvorenih mogućnosti i povijesnih značenja. Ono se njemu javlja još samo u preklapanju njegovog osobnog narcizma — njegovog privatnog prihvaćanja javne slike o sebi kao kulturne i povijesne veličine — s fantazmom boljeg vođe za nacionalistički entuzijazam “dinamovskih” masa. Nesporazum te nesretne svijesti prosvijetljenog intelektualca-disidenta nacionalne države u susretu s vlastitom slikom o samom sebi leži u tome što ono mjesto, s kojeg se u Žižekovu opisu drži “distanca spram označitelja-gospodara”, povijesno više nije njegovo mjesto. Jedini lik u kojem Gotovac može susretati samoga sebe i fantazirati svoju ulogu oslobođioca figura je njegovog filozofskog idola, cara-filozofa, stoika Marka Aurelija.

Pravo mjesto klerika javlja se, naprotiv, uvijek samo tamo i samo onda kad je ugrožen sam vrhovni označitelj, taj organizator nacionalnog života. Zato je Gotovac uvijek samo u odbrani već prešivenog simbola na zastavi, bilo od neautentičnog usurpatora poput Franje Tuđmana koji se postavlja iznad simbola, bilo od kritičara koji u status vrhovnog označitelja uvodi kontingenciju i dovodi u pitanje njegovu nužnost, prirodnost i smisao. Samo ta više-manje prešutno preuzeta uloga bdijenja nad "pravom mjerom" nacionalne stvari objašnjava ne samo gromoglasnu dreku disidenta-klerika Gotovca prema onom prvom, već isključenje i prešućivanje na smrt onog drugog, analitičkog diskursa, koji, još daleko više od kontingencije najvišeg simbola nacionalne identifikacije, proizvodi nužnost neidentifikacije i nepripadanja, odbijanje pripadnosti, bastardizaciju kritičkog uma.

Razni oblici potiskivanja takvog rubnog "analitičkog diskurса" u visokoj kulturi nacionalne disidencije upućuje još samo na odnose moći u naddruštvenom diskursu, na poimanje privilegija na reprezentativni govor nacije. Riječ je točnije o zasićivanju same kritičke kulture klerikalne disidencije diskursom gospodara. Diskurs analitičara, barem ne u novoj Hrvatskoj, nije izrastao u momentu preklapanja vizije intelektualca s entuzijazmom mase, kako to predviđa Žižekov teorem. Tamo stoje samo apologet ili disident diskursa gospodara. Rodno mjesto analitičara mogla je postati samo kritika ideološke funkcije kleričke kulture hrvatske inteligencije na vječnoj straži nad svojim vrhovnim označiteljem.

Otud, suprotno modernoj tradiciji, analitički diskurs u Hrvatskoj, ako uopće postoji, ne leži u domeni visoke intelektualne ili akademske kulture. Njegovi eksponenti nisu ni reprezentativni intelektualci ni pisci ni umjetnici, te lijepe duše na praksi klerikalne upotrebe uma. Analitički kritički diskurs leži, ako igdje, samo u difuznim oblicima difuznog govora isključenog, nepripadnog i miješanog, u domenama rubne kulture. ●

13 /

CRVENO

Trg izgubljene Republike: esej iz kroatonostalgije

IMENIK I POJMOVNIK, VODIČ ZA LEKTIRU: Trg Republike vs. ‘naš hrvatski Jelačić-plac’ • prosvјed radništva • sindikalna vs. politička manipulacija • Marina Matulović Dropulić • kavica na Trgu • Zlatko Canjuga • Drago Krpina • vještičja proba političnosti • Josip Bozanić • Karl Marx • pruski kralj kao jedina politička osoba • hrvatske barikade • jedna hrvatska patriotkinja • pokretaška bit hrvatske ideologije • nikad dovoljno ‘svoja vlast’ • Ivan Supek • Boris Kunst • ‘politički bedast narod’ • ‘Canjugin kapric’ • Slavko Goldstein • Dražen Budija • HSLS • značenje *agore* • *ethos* politike • restauracija • Vesna Pusić i ‘hrvatski društveni ugovor’ • kroatonostalgija • divinizacija političkog • ideološko ludilo

“Prosvjed se mora održati na našem hrvatskom Jelačić-placu”, rekla je za *Radio 101* kroz suze jedna postarija hrvatska patriotkinja. “Pa, kaj je onda politika, ak’ ne to?! Ja tu više niš’ ne razmem!”

U Hrvatskoj je povodom najvećeg protesta sindikalno organiziranog radništva, 20.2.1998., postignut najfantastičniji društveni sporazum u tumačenju naravi tog događaja: od piljaricâ, preko mesarâ i učiteljicâ, radio- i tv-voditeljicâ sve do znanstvenikâ, političarâ i inih doličnikâ, svi su se složili da je sindikalni prosvjed opravdan i nužan, jer je stanje postalo neizdrživo, ali da je sigurno politički izmanipuliran. Jer, iako motiviran socijalno-ekonomski, protest je u biti i u stvari — politički. No još čudesnije pomirenje smisaonih proturječja predstavlja općenarodno slaganje o načinu na koji se trebala razriješiti opća društvena napetost oko tog događaja izazvana zabranom okupljanja na Trgu bana Jelačića: “Da su ih odmah pustili na Trg, niš’ se ne bi dogodilo, mirno i dostojanstveno bi odprosvjedovali i razišli se kućama.”

Najoriginalniji prilog toj prisilnoj pučkoj neurozi tumačenja pod znakom onog Tuđmanovog ‘ki bi, da bi’, svađi oko *niš i ničesa*, predstavlja svakako jedna druga zavrzlama. Iako su sindikalni organizatori, prema *vlastitim izjavama*, posve iskreno pozvali i predstavnike vlade, kao da je masovni protest *happening* druženja političara s narodom, svehrvatske veselice, notorno previjani dečki iz HDZ-a u gradskoj upravi nisu morali predugo prebirati po registru političke tankoćutnosti da bi iznašli pravi razlog za odbijanje poziva i došapnuli ga gradonačelnici. Takvo masovno okupljanje čini se “neumjesnim” i ne može se održati na Trgu, jer:

- (a) “Tamo šetaju naši stariji građani i djeca, dolaze i ljudi iz unutrašnjosti. Građani imaju pravo na red i mir” (CIT. GRADONAČELNICA MARINA MATULOVIĆ DROPULIĆ).
- (b) “Oni dolaskom na Trg bana Jelačića zapravo ne žele ništa drugo osim provocirati HDZ, i zato nek’ ostanu tamo gdje

jesu” (ŠEF GRADSKOG KOMITETA HDZ-A, ZLATKO CANJUGA).

- (c) “Taj prosvjed je samo politička zloporaba socijalnih problema, kojih u Hrvatskoj objektivno ima” (GLASNOGOVORNIK HDZ-A, DRAGO KRPINA).

Tako je sâma politički svjesna gradska vlast, umjesto organizatora i sudionika toga navodno socijalno i ekonomski opravdanog, ali neumjesnog protesta, neuvijeno, bez lutanja i neodlučnosti, sama izrekla ono trenutno najsubverzivnije i najopscenije što se nisu usudili izreći ni sami organizatori: te demonstracije, koje se stide same sebe, imaju već kao takve, po sebi, politički karakter i namjere, i imaju ga objektivno i nužno.

Otužna zavrzlama i zabuna oko navodnog opozicionog potencijala sindikalnih organizacija i radništva u zemlji, koji se stvarno ili prividno stide da budu politični, i vlasti koja nepogrešivo prepoznaje njihove nečkave, ali jednoznačno političke namjere, sastoji se upravo u tome da je inicijativu u toj igri političkog skrivanja sindikata, iz koje su ispale opozicione stranke, preuzeila zagrebačka gradska i partijska vlast iz redova HDZ-a. Da bi istjerala na vidjelo političku istinu tih tobože “opravdanih ali samo socijalnih” demonstracija, hadzeovska vrhuška se dosjetila najdjelotvornijeg sredstva protiv zlih vilinskih sila koje se tu prikazuju kao dobre. Naime, sindikalisti su udareni na vještičju probu ili “negativni test”, i to odricanjem onog uvjeta koji je jedini u stanju tom “običnom sindikalnom prosvjedu”—kakvih je u Hrvatskoj tokom 90-ih prohujala tušta i tmâ nečujno i neznano—dati kvalitetu političnosti, i to zabranom prava na pristup Trgu bana Jelačića. Test se pokazao pozitivnim: kao što se očekivalo, sindikalci su reagirali jednoznačno politički, ali prava nadripolitička narav toga zapleta oko političnosti pokazala se u mamcu na koji se sindikalna družba upecala. Zabранa prosvjeda na središnjem gradskom trgu pokazala je još jedan učinak Canjuginog vještičnjeg testa: sindikalci su iskazali da trg u hrvatskom simboličkom poretku predstavlja najvišu nacionalnu svetinju, iznad svih političkih interesa i socijalnih razlika.

Drugim riječima, zabrana održavanja sindikalnog protesta na glavnom gradskom trgu u Zagrebu otkrila je ubadanjem u pravu stvar čudnovato uzvišeni, neprofani *nadpolitički* smisao planiranih demonstracija. Onaj isti oko kojeg je kružila uvrijeđena i zabezeknuta hrvatska javnost — od “običnog hrvatskog čovjeka”, tj. uplakanog i razdraženog naroda *Radija 101*, u emisiji *The Day After* (21.2.1998.): “Prosvjed se mora održati na našem hrvatskom Jelačić-placu”, rekla je kroz suze jedna postarija hrvatska patriotkinja; “Pa, kaj je onda politika, ak’ ne to?! Ja tu više niš’ ne razmem!” do crkvene nadgradnje: “Prosvjedi su instrumentalizirani i s jedne i s druge strane; važnije je bilo gdje će se reći, nego što će se reći” rekao je nadbiskup zgrebački, Josip Bozanić.

No, taj politički smisao nije razotkrila autirana i autistična politička opozicija, nego upravo sama omražena vlast preko kadrovskog dvojca visprenih seoskih učitelja, Zagorca Canjuge i Dalmatinca Krpine. Tako je u Hrvatskoj, nakon punih 150 godina poslije Marxa, otkriven paradox da je državi “još samo kralj politička osoba”: pravim subjektom demonstracija postala je ta cinično od milja zvana “još-uvijek-aktualna” hrvatska vlast-na-odlasku, a gradske priče o HDZ-u kao tajnom organizatoru prosvjeda posve istinitim, čak ako su bile posve izmišljene. HDZ nije postala i nije morala postati subjektom demonstracija služeći se zakulisanim frakcijskim igrami u predvečerje svoje opće stranačke konvencije, kako se raspredalo u općehrvatskom deliriju teorija zavjere i igara među tajnim službama. Ona je to postala postavivši između demonstranata i njihova (prividno) banalnog cilja — općenarodnog Jelačić-placa — kordone “temeljne” policije i njezine staleške i tehničke nadgradnje pod zelenim kacigama!

Tako je nastao začudan efekt da je nasuprot upornom govoru o zajedničarskoj biti Hrvata, unatoč potiskivanju mrske klasne diferencijacije za volju svedomobranske i državotvorne harmonije ustaša i partizana, raseljene i domovinske Hrvatske,

velmoža i pučana, staleža i "stališa", "hercegovačkih čarapara" i njihovih jataka iz nizinske Hrvatske, tzv. pravih i otmjenih poslovnjaka, upravo HDZ, majka svih hrvatskih razlika u jedinstvu, pomoću specijalaca i obične policije prva uspostavila prave i istinske hrvatske barikade, i tako konačno uvela nužni rascjep i unutrašnje granice u vječnoj pokretaškoj biti hrvatske ideologije.

Da je upravo zabrana pristupa trgu ključni moment događaja, to važi čak ako su priče o postojanju manipulacije istinite. Zakulisne igre HDZ-a u tobožnjoj organizaciji pothranio je čak sam šef Udruge radničkih sindikata, Boris Kunst, uvodeći figuru tajnovitog visokog funkcionera HDZ-a koji navodno "podržava prosvjed", ali kojeg "ne može imenovati" (*Globus*, br. 376). Faktička zabrana masovnog okupljanja na glavnom zagrebačkom trgu ima tu funkciju da nakon niza pretpostavljenih stvarnih ili izmišljenih manipulacija uvede još onu manipulaciju, koja sâma više nije član istog niza i koja čitavu igru s manipulacijama tzv. "objektivnim, ali zlorobljenim problemima" pretvara u gorku stvarnost političke borbe manipulacijama. Sa zabranom demonstracija na Trgu ona navodna hadezeovska manipulacija prestala je biti samo dio beskonačnih igara u fašničkoj hrvatskoj republici i postala maska koja se više ne da skinuti, ona s kojom navodno "prazno" pitanje o mjestu demonstracija postaje autentično političko pitanje sa sadržajem. Zabrana iznosi na vidjelo ono posljednje na čemu se pokazuje da sindikalni prosvjednici, ili točnije, hrvatski očajnici, nemaju, za razliku od svojih sindikalnih voda, izgubiti ništa više i ništa drugo osim užitka za siromahe. To nije ni kino kao kod Fellinija, ni seks kao kod Zole, nego posve hrvatski, bez literarne obrade: iluzija o simboličkom statusu naroda u "svojoj državi" i nikad dovoljno svojoj vlasti.

Šok za narod nije dakako u tome, koliko se god javnost zgražavala u kontakt-emisijama demokratskih ili još demokratskih medija nad time da vojska i policija "udaraju na svoj

narod”, onaj isti koji je za tu vlast navodno stvorio i samu državu. Društvena trauma u zapletu oko “mirnog prosvjeda” ne leži možda ni u tome da je hrvatska država, dakle ono što je sve do tog 20.2.1998. u hrvatskoj nacionalnoj idiosinkraziji imalo funkciju neupitnog temelja, apsolutnog hrvatskog političkog Dobra, pokazalo svu svoju ništavnost i nakaradnost u samovolji, intrigama i bahatosti budalastih funkcionera. Sve to čime ta najhrvatskija vlast u liku HDZ-a šokira taj navodno “politički bedast hrvatski narod” samo su više ili manje banalne posljedice primjene sile prava na temelju masovne legitimacije politički nakaradne i nelegitimne stvari koju čini hrvatsko političko i civilizacijsko samorazumijevanje. Ti šokovi su možda sirov i nužan, ali sigurno ne i dovoljan uvjet emancipacije prosječne hrvatske svijesti od državnog aparata.

Traumatični karakter demonstracija, duboka frustracija političke i moralne svijesti u hrvatskom društvu, očituje se samo u poricanju istine o zapletu sa sindikalnim protestom, u nesvjesnom kruženju oko tog tobože banalnog, stidnog političkog “mjesta” za održavanje demonstracija, koje je u domorodačkom jeziku glavnog grada Hrvatske poznato kao “Jelačić-plac”. To potiskivanje postalo je možda najeklatantnije onda kad je i funkcija samog trga u događaju počela dobivati nulto značenje: “Pa kaj s tim prosvjedom—došli bi, izvikali se i otišli, i nikom niš!”, rekao je jedan slušalac *Stojedinice*. Zaplet oko zabrane okupljanja na Trgu bana Jelačića pokazao je da je to mjesto, taj komad skupo i kičerski popločanog gradskog zemljišta, denuncirano u onom uzvišenom značenju i simboličkoj funkciji koju je dobilo sa uspostavom nove hrvatske države, a da to nisu primijetili ni pripadnici hrvatske društvene elite. Samo tako se može objasniti zaprepaštenje javne osobe poput Ivana Supeka nad zabranom: “To je sramota!” Zabrana je za njega u najdubljem i mučnom proturječju s “tradicijom u kojoj je Trg u novoj povijesti Hrvatske bio glavno mjesto političkih okupljanja i demonstracija”. Ivan Supek je zaboravio pri tome nešto posve

odlučujuće, naime da je to “glavno mjesto političkog okupljanja” bio Trg Republike, a ne Jelačić-plac.

Njegovo zgražanje nad gubitkom tradicije otkriva naknadno i izvanjski s kojim simboličkim ulogom računa navodni “Cannjugin kapric”: rečeni komad gradskog zemljista, nakon što je 1990., u istinski patriotskom zanosu hrvatskih liberala na čelu sa Slavkom Goldsteinom s njega skinut naziv “Trg Republike” da bi ponovo nosio ime bana Josipa Jelačića, najrepublikanskijeg generala kojeg je Hrvatska dala i mogla dati evropskoj povijesti, nepovratno je izašao iz stvarne povijesti i postao nestvarno nebesko mjesto, simbol raja za zemaljsko uživanje transpolitike. S vraćanjem imena bana Jelačića—koje su izvorno inicirali hrvatski liberali, da bi im taj politički show odmah ukrali hadezeovci—nije samo vraćeno još pred-endehazijevsko ime trga, koje su mu opet oduzeli “komunjare”, već je liшен i svoje osnovne banalno-svjetovne funkcije. Iz središnjeg gradskog prometališta ljudi, tramvaja i dobara, iz bučnog gradskog trga i mjesata potencijalnih političkih događanja, Trg je (još u sumrak socijalizma 80-ih) kičerski preinačen u reprezentativno i posvećeno mjesto hrvatske malograđansko-metropolitanske idile, one u kojoj građani ispijaju svoje kavice i u kojoj je ugušena svaka mogućnost velikih političkih zbivanja i stvaranja epohalnih političkih značenja.

Upravo to je onaj konačni argument s kojim gradonačelnica opravdava odluku gradskog poglavarstva da se masovno sindikalno okupljanje ne može održati na trgu: ona apelira na građane Zagreba da ne ometaju svoj vlastiti građanski mir, da ekscesima nereda i nemira ne unereduju to posvećeno mjesto svoje malograđanske idile sazdane od ideološke sreće reda-i-mira s kavicama i cukeckima.

Opaka narav te urbane idile jedne umišljene *mitteleuropske* metropole, prepune *palanačkog* duha, koja se odriče svoga modernizma gdje god stigne, ne sastoji se, naravno, u njezinom licemjerju. Naprotiv, ona leži u onom najpozitivnijem momentu

koji sadrži argument gradonačelnice, u toj potvrđi pseudodivinacije profanog prostora politike koju je tako drastično razgolio hadzeovski dvojac Canjuga–Krpina. U svakom slučaju, s obrazloženjem zabrane političkog okupljanja sveti hrvatski Trg izričito je i stvarno prestao biti ono što je u njemu već nestalo kroz delirij proglašenja hrvatske državne samostalnosti 1990.—mjesto svjetovne, republikanske politike. To znači da je zagrebački Trg Republike upravo na vrhuncu političkog vrenja nacije izgubio ono političko značenje *agore* koje mu pripada od početka demokratske povijesti čovječanstva: da pripada svima podjednako i da od svih bude podjednako daleko, sama forma republikanstva, zajednički *ethos* politike naraštajā i civilizacijā.

Slučaj sindikalnog protesta učinio je samo ponovo vidljivim da *ono političko* predstavlja stidno mjesto aktualne hrvatske društvene ne-svijesti. Riječ je o tome da je instanca političkog kao izraz autonomnog društvenog polja, principijelno nezavisnog od svih ostalih društvenih vrijednosti, poput patriotizma, doživjela debakl, postala negativnom, “sramnom” kategorijom, za kojom kao izgubljen u vremenu, usred bijela dana, traga još samo stari akademik Supek, kao posljednji republikanac. No zato pravu društvenu cijenu toga debakla republikanske svijesti predstavlja otkriće učiteljskog dvoprega iz HDZ-a kako su sindikati izgubili svoju društvenu nevinost, kako sindikati polažu pravo na političku reprezentaciju “naroda” nezavisno od državnih, stranačkih ili čak i crkvenih organa. Riječ je o pravu za koje je hrvatski “puk” očito krivo vjerovao kako ga je stekao patriotskom borbom i bezgraničnim domoljubljem, ulaganjem vlastita života u državotvorni projekt i dao HDZ-u na vječno čuvanje. To pravo sada ne vrijedi ni toliko da stane pod rep banovog konja.

Neosviješteni manjak u prepostavci o samorazumljivom pravu naroda na “svoju Hrvatsku” i “svoj hrvatski Jelačić-plac” pokazuje se sad u tome da je mobilizacija naroda za državotvorni projekt—referendum o osamostaljenju 1990., onaj navodni

novi "hrvatski društveni ugovor", kako ga je patriotski nazvala Vesna Pusić — pisan umakanjem u krivo "mastilo", u krv poteklu za restauraciju nacionalno-ideološke samobitnosti, simbolički predstavljeni kroz fantaziju o značenju generala Jelačića. Kao što je tada njegova prava historijska uloga bila obilježena opsadom Beča i masovnim ubijanjima, silovanjima, kontrarevolucijom i restauracijom, ni sada njegovo uskrisivanje u simbol novog hrvatskog republikanstva, podjednako od strane liberala i nacionalne desnice, nije osim razaranja i masovnih ubijanja donijelo ništa drugo do pljačku, uzurpaciju i pad u ideološki i politički idiotizam, daleko ispod razine prethodno dostignute emancipacije koju je civilizacijski omogućio "mrski socijalizam", svim svojim ograničenjima unatoč.

Zato sadašnji neuspjeli juriš masa na Jelačić-plac nije, dakako, bio mišljen kao napad na narakadni ideološki projekt hrvatske nacionalističke restauracije nacije, isti onaj projekt koji je uništilo životnu supstanciju nacije i doveo najveći dio građana doslovno do prosjačkog štapa. Juriš na Trg upravo nije nikakva revolucija odozdo za ponovno stjecanje Republike kao uvjeta slobodnog političkog života. Naprotiv, juriš na Jelačić-plac bio je — i u tome smislu svakako treba uzimati doslovno uvjerenjivanja sindikalaca o nepolitičkom karakteru prosvjeda — samo utječanje grotesknoj fantaziji o branitelju domovine na konju, austrijskom generalu koji je porobio tuđu revoluciju da bi u svojoj zemlji proizveo iluziju o sudjelovanju u svjetskim događajima.

Komedija, ili možda ipak tragikomedija, zabune sa zabludom o nekom boljem, moralnijem, hrabrijem i nesobičnjem vođi iz prošlosti, u liku kakanijskog generala, koji bi valjda, samo da zna i može, posmicao sve te današnje dvorjane i čankolize, koji ne bi izigrao hrvatski mandat za hrvatsku vlast kao sada HDZ, koji ne bi tako podlo kao HDZ i Franjo Tuđman zaboravio što je taj hrvatski narod, žareći i paleći tada po Beču 1848., učinio za njegovu generalsku slavu itd. itd. Juriš na banski trg nije bio ništa drugo do pokušaj nesretne transpolitičke hrvatske svijet-

sti da povrati svoje ukradeno i otuđeno pravo na uživanje svog siromaškog udjela u fantaziji o državotvornoj slavi, reminiscencija na prohujale godine zanesenjačkog nacionalizma, vraćanje na izvor kojeg više nema, akt autonostalgije hrvatstva iz 1990. Politički značaj, snagu i formu tome traženju izgubljenog dala je samo njegova aktualna najhrvatskija hrvatska vlast, postavivši mu barikade i kordone policije. Nitko drugi i ništa drugo.

Samo ta napetost u ambivalenciji između valjda neizljječivog nacionalizma s jedne strane i neizdržive socijalne frustracije, koja vlada hrvatskom stvarnošću, može objasniti fantastično proturjeće sadržano u hrvatskom kompleksu patriotske krivnje zbog volje za promjenom bijednog stanja: "Mi ne rušimo Hrvatsku!" Ta krivnja se sad, dvije godine nakon masovnog protesta za podršku *Radiju 101*, tog propalog ustanka radijskog naroda 21.11.1996., ponavlja na nižem i bjednjem socijalnom nivou u sindikalnim događanjima u uvijek novim retoričkim oblicima, i drži u okovima svakodnevnu zbilju, mišljenje, govor, međuljudsko ophodenje u rasponu od medija, preko ulice, tržnica, tramvaja do "ponovo pronađene" kulture građanskih salona. Ta opsesija krivicom za podrivanje domovine kroz bilo kakav akt kritike čini se takvom da se najuzvišeniji politički projekt, "hrvatsko državotvorstvo"—dakle upravo ostvarenje države kao navodni transpolitički uvjet svake politike—javlja kao faktor koji unaprijed onemogućuje svaku artikulaciju bilo kojeg profanog, genuinog političkog interesa, a time i projekciju autonomnog političkog polja, slobodne političke volje u hrvatskom društvu. Izbor svete bolesti umjesto profanog ozdravljenja i dalje je hrvatski izbor broj jedan: "Prvo hrvatska država, pa onda demokracija!" (cit. DRAŽEN BUDIŠA, predsjednik HSLS-a). Da bi hrvatsko društvo ikada prodisalo politički, čini se da će najprije morati odumrijeti njegova država.

Otud, samo prividno paradoksalno, ako je mobiliziranim hrvatskim radnicima, čiji se sindikati listom busaju da "slijede socijalni nauk katoličke Crkve", još išta moglo donijeti politič-

ko izlječenje od opsjednutosti i autoblokade patriotskom krivnjom, onda to nije klerikalističko prenemaganje sindikalnih vođa, nego samo i jedino Canjugina zabrana protestnog okupljanja na Trgu. Jedino taj odgovor politike u obliku policije na izvorno političko htijenje sadrži nužan moment elementarnog političkog odgoja i potencijal za političku subjektivaciju mase. Samo je Canjugina intervencija ujedno otrežnjujuća uskrata one neograničene nacionalističke ljubavi za same sebe koju su tako oceanski uživali u deliriju državotvorstva na tom istom banskom trgu, predvođeni istim onim nadpolitičkim generalom, u liku Franje Tuđmana, koji im danas uskraćuje tu neograničenu i pogubnu ljubav: "A mogel ih je pustit' da se ispušu i nikom niš", rekao je onaj isti slušalac *Radija 101*.

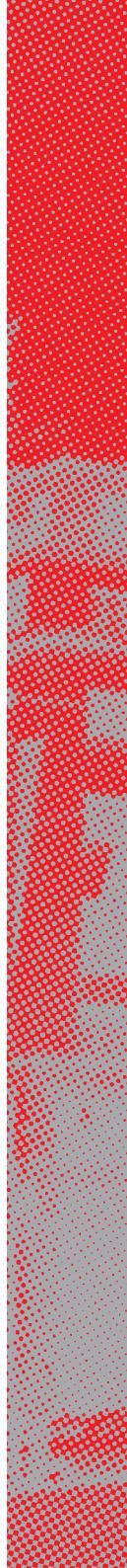
No ipak, ako se točnije pogleda, divinizacija političkog značenja Trga otkriva da je sindikalno komešanje radnika ipak postalo političko u jednom elementarnijem i negativnom, premda još uvijek predpolitičkom i preddemokratskom smislu. Naime, oktroirani status Trga kao svetog mjesta nacije, umjesto profnosti *agore* ili foruma, učinio je sam trg kriterijem i instrumentom (masovnog) društvenog, političkog i fizičkog isključenja, odnosno kriterijem negativne identifikacije čitavih slojeva u hrvatskom društvu, koji su se iz bivše "vladajuće klase" u jugoslavenskom socijalizmu prvo pretvorili u obezvlašteni sloj pod fantomskim imenom "djelatnika", da bi istina o njihovom pauperiziranom stanjuizašla na vidjelo upravo s aferom na Trgu: to je ona društvena masa koji nije predstavljena u novoj staleškoj klasifikaciji hrvatskog društva, potekloj iz pera upravo onog istog "visprenog" seoskog historičara i filozofa Canjuge. Upravo on sad, u pauzi između vođenja zagrebačkog gradskog komiteta HDZ-a i glavnog nacionalnog nogometnog kluba, nastupa u ulozi asistenta velikog meštra na bespućima hrvatske znanstvene povijesti.

Ono što ta nova teorija društvene reprezentacije, iznesena i službeno na famoznoj velikoj konvenciji HDZ-a, ne predvi-

đa i što ne ulazi u vidno polje koncepcije “hrvatskih stališa”, isplivalo je na površinu upravo aktom zabrane — to je “rulja”, mnoštvo, poznata u antici kao *vulgus* ili *ochlos*, dakle sloj ispod linije najnižih, izvan vidnog polja društvenosti i simboličke reprezentacije. Hrvatska rulja, kako je to obezvlašteno i pauperizirano stanovništvo nazvao sâm predsjednik države i vrhovni “povijestnik” nacije, Franjo Tuđman, regrutirana od penzionera, nezaposlenih i neplaćenih radnika što prekopavaju hrpe smeća po gradskim tržnicama i ulicama, od samohranih majki koje se u bezizlaznom položaju bacaju preko balkona zajedno s djecom, postala je ne samo empirijski, već simbolički i politički vidljivom samo dan nakon što je dobila svoje ime i nakon što je izrečena zabrana pristupa Trgu. Time je Trg faktički postao najvećom praznom ili nultom hrvatskom barikadom.

U tome je sadržan stvarni spoznajni dobitak absurdne afere s protestom nadomak banskog placa: desetine tisuća demonstrata iz cijele Hrvatske, s njima i stotine tisuća građana istoga sloja i soja, nestali su u crnoj rupi *vulgusa*, naočigled snebljivih promatrača iz redova boljestojećih stanovnika središnjih gradskih četvrti. Navodni “Canjugin trik” sa zabranom sindikalnog protesta samo je pružio neophodne logističke uvjete za stvaranje određenog teorijskog pogleda na “hrvatski puk”. Hrvatska država i njezina ideološka mašinerija potezom pera se, zabranivši sindikalcima pristup na Trg, imaginarno riješila imaginarne revolucionarne mase iz svoje staleške slike svijeta. Tako njezin vladar može, barem privremeno, ponosno uzdahnuti poput engleske kraljice Viktorije nekoć: *My people!* To je samo onaj pristojni, vidljivi dio apolitičnog naroda, koji subotom na Trgu ispod katedrale piće kavicu i šeta cucke, čestit i uspješan hrvatski čovjek koji društveno napreduje “tako da prelazi iz nižeg stališa u viši kupujući dionice” (CIT. CANJUGA). Izvan te idealističke teorije vulgarnog meštarstva ne postoji ništa što bi ukazivalo na njezinu stvarnu granicu ili “materialnu osnovu”.

Otud je ono što u hrvatskom sistemu ideološkog ludila još kao jedino stvarno provaljuje tu idiotariju opet samo jedan idealni moment. Taj Canjugin turbo-folk od novokomponirane društvenoteorijske idile ne čini samo svog autora vrijednim barem počasnog mjesta u nacionalnoj akademiji. On neporecivo svjedoči da u zatvorenom ideološkom univerzumu put hrvatskog nedostatak smjelosti za slobodan politički čin i autonomnu političku volju uspješno kompenzira, barem u medijima, nakarada u liku zabrane pristupa pocukranom Trgu i lakrdijaška resurekcija šljivarske svijesti s banom Jelačićem na konju. Sve je moguće u hrvatskom patriotizmu, samo je slobodna politička svijest ostala zatočena u njemu kao posljednje od svih svjetskih zala. ●

Dva početka
i jedno
razvijenčanje

14

Ožalošćena obitelj: čekajući 'drugu' posljednju počast

NATUKNICE ZA USMJERENO ČITANJE: Gojko Šušak • Josip Broz Tito • Miroslav Lilić • Romano Bolković • Sutla-Šenkovec • 2u9 (tv emisija) • Radojka Šverko i 'Amazing Grace' • pizza-boy Gojko vs. prase zvano Tito • koincidencija smrti • odbijanje metafore • brzopleti telegram sučuti HNS-a • Vlado Gotovac • 'služenje Franji Tuđmanu' • Dinko Šakić • Ivo Rojnika • netto cijena rata • posljednja 'širokobriješka noć' • 'Titov kult' • Andrija Hebrang • 'prva masovna počast' • čekanje na 'drugu počast'.

Prva scena s praznom stolicom i muklim ozračjem

Vijest o smrti Gojka Šuška OTV je aranžirao na način koji je nedvojbeno evocirao ono davno i naglo prekinuto “Nedjeljno poslijepodne” 4. svibnja 1980. na RTZ-u, u kojem nam je, na mjestu današnjeg Romana Bolkovića, ondašnji voditelj Miroslav Lilić, sâm u studiju, shrvanim glasom saopćio najočekivaniju od neočekivanih vijesti o smrti “doživotnog predsjednika Jugoslavije, maršala, druga Josipa Broza Tita, najvećeg sina svih jugoslavenskih naroda i narodnosti”.

Ovog ponedjeljka, 4. svibnja 1998., navečer u devet sati i desetak minuta (brojkama 21:10 h), već je izostanak uobičajenog smiješnog reklamnog spota *Sutla-Šenkovec* izazvao napetost i crnu slutnju. Scena je otvorena: ona poznata pozornica OTV-a s morbidno hladnom, plavkastom polovicom studija gdje u preplitkoj stolici ukočeno sjedi svima nam poznati voditelj voštanog lica, bljedoliki “gospodin Romano”, kako ga zove interaktivni dio starijeg ženskog purgerskog gledateljstva OTV-a. Nasuprot njemu, na onom drugom, rumenije osvijetljenom dijelu scene —prazna stolica!

Prizor posve nedokuciv: A gdje je gost? Otkazao u posljednji čas? Tko je to trebao biti? Stiže i odgovor: “Poštovani gledatelji, umro je ministar obrane Republike Hrvatske, gospodin Gojko Šušak”, recitira ozbiljnim glasom preozbiljni i mračni Romano Bolković.—Šta, zar je Šušak, onako bolestan, trebao biti gost u studiju na 18. obljetnicu Titove smrti? O čemu priča taj Bolković? —pita se benasti gledatelj. Stiže i odgovar: “Otišao je zasigurno najznačajniji čovjek u aktualnoj hrvatskoj vlasti...”, sve mračnijim glasom objašnjava poznati gospodin Romano, da bi već posve shrvan izrekao: “Gospodin Gojko Šušak bio je jedini političar koji je doista mislio ono što je govorio... Neka mu je vječna slava...” Šmrc, šmrc...

Utihnula je uobičajena brbljivost, suspendirana je sama sposobnost medijskog govora, diskurs polemičkog *talk-showa* rastopio se u suzama urednika i voditelja ustupivši svoje mjesto

žargonu prigodnog, ali dubokog sentimenta. Bez riječi, scena se mijenja, sivkasto plavilo OTV-grobnice prelazi u sentimentalni purpur. Na mjesto Bolkovićevog šmrcanja stupa Radojka Šverko s *Amazing Grace*. Otpočela je zadušnica, štoviše *missa solemnis*, za jedinog odista iskrenog hrvatskog političara. Program je u živo, *no playback*, sve je *for real*. Sve je autentično! Nemre čovek bilivit koliko kiča u koncentriranoj dozi.

Ali upravo tako je, s takvom morbidnom i cmizdravom scenerijom i režijom poznatog hard-talka 2u9 Romana Bolkovića, smrt hrvatskog ministra obrane prestala biti samo stvar “Tuđmanovih Hercegovaca” i njihove državne televizije. Ta smrt je, upravo tu s Bolkovićevim suzama i nigdje drugdje, makar samo te večeri, postala ono što se činilo da će zauvijek ostati nemogućim: točkom stapanja hercegovačkog i metropolitanskog hrvatstva u razvlaženom Bolkoviću nad fantazijom “iskrenog čovjeka u politici, jedinog koji je držao do svoje riječi”.

PREDIGRA: Pizza-boy Gojko i prase zvano Tito

Jedini i najpoznatiji podvig Šuškove kanadske emigrantske biografije predstavlja, kao što je poznato, događaj u kojem se danas, u koincidenciji dviju smrti, Titove i Šuškove, u zemljii “znakovitih značenja” imenom Hrvatska, traži dublji sadržaj, poruka iz prošlosti. Prvi klinč velikana iskrenosti i njegovog arhidišmanina dogodio se na najsvečaniji praznik bivše Jugoslavije, Dan Republike, 29. novembra davne 1979. Dakle na posljednji rođendan bivše Jugoslavije u životu njezina tvorca Tita. Tada je naš pokojni ministar obrane, onda još samo iskreni pizza-boy “Gojko” u Kanadi, strpao neko jadno svinjče u mrtvački sanduk i prešarao ga slovima ‘Tito’. Kao što je poznato, tom je dosjetkom taj vispreni Ero iz Novoga svijeta, u dalekoj Kanadi, zaradio tužbu lokalnog udruženja za zaštitu životinja i njegova je spektakularna akcija završila banalno i neslavno.

Upotreba dottične životinske vrste u svrhu metaforičke političke poruke urodila je, dakle, u politički neuzbudljivim uvje-

timu zapadne demokracije, obrnutim efektom od željenog, i to takvima kakvoga naš emigrant-iz-uvjerenja sam nije ni shvatio ni predvidio! Iako trivijalno posve jasna, njegova politička poruka koju je htio poslati Kanadanim i cijelom svijetu, *Taj Tito kojem se vi divite i koga primate u državničku posjetu, to je mrtva svinja!*, nije mogla uspjeti zbog najobičnijeg otpora diskurzivnog konteksta. Kanađani iz nekog Šušku nerazumljivog razloga nisu smatrali da je Tito svinja, niti da se svinja smije upotrijebiti za usporedbu s ljudima, pa makar to bio arhidušman jednog hrvatskog emigranta. Zato se ta poruka na pragmatičkoj razini obila tom početniku civilno-demokratske prosvjedne akcije u glavu: *Ne, taj obični prašćić nije tvoj prljavi političar, zločinac i svinja! To je tek nedužna životinja koju si ni krivu ni dužnu strpao u mrtvački sanduk i izjednačio s prljavom ljudskom vrstom političara. Za to se plaća globus!*

Dakako, uzrok “nepaljenju” jedne posve nekomplikirane, koliko god “poetički smjele” metafore, razlog zbog čega prase u mrtvačkom sanduku nije postalo porukom, nego je pročitano doslovno kao mučenje životinje za svrhe političke propagande nekakvog emigranta, leži u otporu okoline prema uzvišenom metaforičkom čitanju običnih banalnosti. Točnije, u okolnosti da političar, predsjednik SFR Jugoslavije, Josip Broz Tito, kojeg je svinja trebala reprezentirati, nije slovio — i u tome je bila druga greška Gojka Šuška — za prljavog političara, nego za uglednog državnika, vođu jednog antifašističkog oslobodilačkog rata u Evropi, u kojem su i Kanađani gubili živote, šefa jedne istočnoevropske zemlje s antistaljinistički prosvijetljenom partitokraturom i relativnim ekonomskim blagostanjem, vođa pokreta nesvrstanih s neospornom međunarodnom važnošću. Jadni mladac Gojko, jedan proustaški hrvatski emigrant, nije dakle imao šanse protiv tih i tolikih “predrasuda” i nije mogao interiorizirati ono što su kanadski građani prihvaćali, odnosno bili sposobni razumjeti o Titu.

Premda se sâm sebi činio u konkretnom slučaju politički

obavješteniji od njih, on naprsto nije bio u stanju prozrijeti suvremena značenja i kodove političke okoline iz svoje mladosti koji su uvjetovali da njegov prosvjed s upotrebom praseta urodi dvostrukim debaklom metafore. Odbijanje da se njegova retorika svinjčeta pročita kao metaforička gesta sa značenjem, i umjesto toga pročita doslovno kao zloupotreba životinje, počivalo je na odbijanju publike da primi politički sadržaj njegove metaforičke poruke. U Šuškovom demonstrativnom političkom aktu Kanađani su pročitali samo morbidno mučenje životinje, i to prije svega zato što su smatrali da poruka nije ni istinita niti odgovara standardima civilnog političkog ponašanja koje isključuje mučenje životinja za propagandne političke svrhe među ljudima.

Tako je u svom prvom nasrtaju na Titov lik i djelo još kasnih 70-ih Šušak jadno zakazao, i to upravo u svome konceptualnom umjetničko-političkom aktu. Politička poruka koju je odasiao završila je u posve izvanpolitičkom diskursu, što se danas zove nepoštovanjem političke korektnosti prema svinjama ili neetičkim činom prema ‘ne-ljudskim životnjama’.

ZAPLET: Služba domovini

Do koje je mjere Gojko Šušak bio traumatiziran ovim svojim promašajem svjedoči svakako najbolje činjenica da se on u međuvremenu odrekao te svoje aktivističke dosjetke, tvrdeći da mu je ona podmetnuta. To odaje njegova najbrže napisana hagiografija, objavljena u *Jutarnjem listu* od 4. svibnja 1998. Da li se nešto dakle promijenilo u “političkoj” sudbini Gojka Šuška, nakon što se “vratio u domovinu” i zajedno sa svojim političkim promotorom, uzorom i vođom Franjom Tuđmanom došao na vlast i postao ministrom obrane u doba rata i “poraća”?

Ono što je najautentičnije u cijeloj OTV inscenaciji ublijedjelog voditelja emisije Romana Bolkovića na dan Šuškove smrti, upravo je ponavljanje te zle kobi koja je Gojka Šuška pratila za života: završio je tamo gdje je i započeo — pred vratima politike.

I ovoga puta doduše u kulturnoj akciji, ali ne više kao divlji balkanski emigrant koji bez svrhe muči životinje u Kanadi, nego kao jedinstveno oličenje iskrenosti i dosljednosti kao osobne odlike. Takva, po mišljenju gospodina Romana, u Hrvatskoj dosad još nije viđena među političarima. Tako je Gojko i svojom smrću nastavio služiti domovini, pomogavši joj da kulturu laži u kojoj i s kojom je uspostavila mit o svojoj novostvorenosti i mit o samostalnosti, restilizira u kulturu iskrenosti u kojoj se tako očigledno trudi oprostiti od svoje sada nepoželjne “revolucionarne”, aktivističke prošlosti u Kanadi i osigurati stabilan prijelaz u bolju budućnost.

Smrt hercegovačkog emigranta i aktivista protiv Tita iz Kanade, na mjestu ministra obrane Republike Hrvatske, Gojka Šuška, upravo s vrlinom nove kulture iskrenosti, u aranžmanu gospodina Romana, Hrvatskoj je bila prijeko potrebna, i to iz jednog jedinog i posljednjeg razloga—kako bi se napokon mogla iskreno i čisto, bez zadnjih namjera i fige u džepu rasplakati nad samom sobom, nakon što se riješila “najmračnijeg od svih Hercegovaca”. Nesposobnost te iste Hrvatske da javno suosjeća i žali nad organiziranim smrtima stotina tisuća pobijenih, protjeranih i izbjeglih, ta opća beščutnost nad zločinima koji su se događali pri njenoj “punoj svijesti”, pred očima ili s naknadnim znanjem njena puka, vratila joj se u najspektakularnijem vidu kao provala sentimentalnosti nad smrću “jedinog iskrenog političara” u zemlji—onog jedinog koji je “sve to”, za razliku od gospodina Romana i njegove metropolitanske tv-publike, “ozbiljno mislio”. To je jedini smisao besmislene Bolkovićeve rečenice o *jedinom iskrenom*.

Što nam hoće reći gospodin Romano zapravo? Jedino u njega, Gojka Šušku, riječ i djelo bili su jedno, a svi ostali Hrvati, uključujući na prvom mjestu Romana i sve druge Bolkoviće, nisu mislili ono što su govorili dok su govorili protiv HDZ-a i opće politike, nisu znali što su činili, kao što nisu ni činili ono što su mislili! Tako je smrt hrvatskog ministra obrane na idealan

način omogućila, u režiji šmrcavog Romana Bolkovića, živim Hrvatima da uz punu svijest o onome što se dogodilo, delegiraju svoju odgovornost za ignoriranje moralne i civilizacijske devastacije zemlje na jednog pokojnika i da je u apoteozi njegove očekivane ali iznenadne smrti i u sućuti nad udesom smrti općenito zauvijek pokopaju.

RASPLET I FINALE: I Hercegovci umiru, zar ne?

Simuliranje autentičnog momenta smrti, iskrenosti i dosljednosti kao onog najuniverzalnijeg i ujedno najintimnijeg dijela osobe, apstrahirane od svih konkretnih vidova njene javne djelatnosti — i to na OTV-u, mediju koji je pored *Radija 101* mjesecima bio najpoznatije mjesto iživljavanja nesuzdržane zagrebačke anti-hercegovačke mržnje — može imati onoliko autentičnog smisla koliko ga ima svaki *happyend* fatalne veze u kojoj žrtva konačno kaže “Da” bezuvjetnoj želji svog silovatelja, u trenutku kad ovaj umire. Smrt iskrenog Hercegovca u hrvatskoj vlasti shrvala je gospodina Romana upravo kao ono spasonosno i nezasluženo razrješenje hercegovačkog zagrljaja oko Zagreba: “Ne možete vi nas nikad toliko mrziti koliko mi volimo vas!” Tu hercegovačku dosjetku na mržnju Zagreba navela je, kao citat samog pokojnog ministra Šuška, komentatorica HTV-pogreba, implicitno odgovarajući na “čuđenje dijela javnosti” zašto se ministar Šušak sahranjuje u Zagrebu, a ne u “rodnom Širokom Brijegu”.

Ali time nije potrošena sva razmjenska vrijednost smrti hrvatskog ministra obrane, rodom iz Hercegovine, za općenarodno i posebno opozicijsko očekivanje kraja vlasti HDZ-a. Njen sentimentalni efekt do kraja je iskorišten upravo u hrvatskom stranačko-političkom krajobrazu. Neobična kombinacija hrvatskog demokratskog izuma “političke kulture” — po kojem upravo aktualni hrvatski kardinal Bozanić ispada prototipom političara budućnosti (cit. *Globus*) — i nesmiljenog stranačkog podmetanja u želji za vlašću, već je antologiski dokumentirana u aferi s brzopletim, preuranjenim telegramom sućuti Hrvat-

ske narodne stranke čitava dva tjedna prije objave smrti Gojka Šuška. Jedan od HNS-ovih trkača za vlast izgubio je živce i poletio prije no što je opazio startni pištolj. Želja da se bude prvi u navodno nevinom sentimentu zajedništva u sućuti i oko “naše stvari” bila je jače od svake samokontrole, političke kulture i čak od samog osjećaja za stvarnost.

No, taj osjećaj uzvišenosti što razoružava, što tjera na plač zbog smrti političkog protivnika dolazi otud što je u uvjetima ideološke homogenosti svako političko protivništvo između “tvrdih” i “mekih” političkih Hrvata postalo bespredmetnim. Štoviše, Gojko Šušak, drugi poslije samog Tuđmana od najtvrdih ljudi, umro je u trenutku kad je, kao Hercegovac, svojom smrću mogao ispuniti sve uvjete idealne ljubavi metropolitanskih Hrvata za Hercegovce. Izrazio je to najjasnije nekrolog SDP-a, poslovično neodređenog karaktera kakav može izaći samo iz Račanovog pera, ali zato nedvosmislen u evociranju transpolitičke, ideološke srodnosti: “Iako je ministar obrane Gojko Šušak bio naš politički protivnik, ne odričemo mu velike zasluge za domovinu.”

Tako je stvoreno ozračje u kojem je mogla startati velika politička sapunica s pričom o velikoj ožalošćenoj hrvatskoj obitelji, sastavljenoj od “političkih protivnika”, koja se složno rasplakala nad odrom opasnog i nelagodnog rođaka, ali zasluznog za obitelj. Nema međutim dobrog sapunskog serijala bez škandala. Izazvala ga je iskreno nesentimentalna izjava uvijek prgavog i uvrijedjenog ujaka Vlade, zvanog Šeks, o tome što zapravo znaće zasluge našeg općeg rođe Gojka o kojima brbori SDP u nekrologu: “Gojko Šušak je od početka dosljedno provodio politiku Franje Tuđmana. Njegova smrt je veliki gubitak za HDZ.” Sad vidimo da ni SDP ne suošće manje s gubitkom dosljednog provoditelja politike Franje Tuđmana nego što je za njime šmrcao gospodin Romano na početku svečanosti funerala.

Ali zasluge za domovinu tvrdog hercegovačkog rođe Goje postale su vidljive u svojoj istinitosti, koju izriče Šeks, tek na

osnovi sposobnosti koje ne prepoznaće ni najveći humanist, filozof i pjesnik među zavađenim rođacima hrvatske političke obitelji, Vlado Gotovac, još jedan "uvijek iskreni Hrvat". Gotovac je izazvao skandal i odbojnost u javnosti zbog neprilične kritike pokojnika, ne videći njegovu sposobnost da službu mutnoj Gotovčevoj ideologiji ljubavi za domovinu zamijeni služenjem Franji Tuđmanu. Manjak kvalitete humanizma, kojom se kao svojim viškom dići Gotovac, jedino je što je omogućilo Šušku da jednim potezom ne ostvari samo sve svoje općehvaljene zasluge za domovinu nego još više od toga. Naime, da iz ljubavnih igara oko domovine izbací Vladu Gotovcu, kao onog trećeg i suvišnog, fanatičnog ideologa, koji ne vidi da ljubavna služba domovini treba objekt, organizaciju i logistiku da bi prestala biti ljubav za samoga sebe i postala realnim političkim faktorom.

Još veća zabluda Vlade Gotovca, i njegov vlastiti gubitak sa smrću Gojka Šuška, leži u tome da Šuškovo navodno tako sramotno i izdajničko služenje Franji Tuđmanu umjesto domovini predstavlja nužan pragmatički uvjet za ostvarenje Gotovčeva ideologema o "služenju domovini". Taj gubitak on ne bi nikad priznao jer služenje domovini može biti ono što jest, ideologem u njegovu posjedu, samo ako se ne ostvari, ako je uzvišena, apsolutna vrijednost za koju može stajati samo on, Vlado Gotovac, sluga i rob domovine. No, u svome realnom kontekstu Gotovčeva kritika "sramotnog Šuškova služenja Tuđmanu" nije tako idealistična i naivna. Ona u izokrenutom obliku izražava strah metropolitanske hrvatske svojte od drugog, neizrečenog i obrnutog značenja Šuškova služenja Tuđmanu. Naime strah od Tuđmanovog služenja Šušku, od fantazme priključenja Hrvatske ne Jugoslaviji, nego Hercegovini. Iako strah od fantazme, on za metropolitansku hrvatsku obitelj nije bio ništa manje stvaran.

KATASTROFA ŽALOBNE IGRE: humanizam s ustaškim likom
Ako se hrvatski ministar obrane Gojko Šušak odričao svoje nekadašnje demokratske dosjetke u svojstvu dobrovoljnog herce-

govačkog emigranta, one akcije “Gojka s praščićem u drvenom sanduku”, onda to znači da je samo intersubjektivna neiskrenost, dakle suprotna karakterna kvaliteta od osobne iskrenosti, postala uvjetom njegova odrastanja za pragmatičku stranu ideologije i postajanje figurom “najvjernijeg ministra”. Onog koji će biti u stanju ukrotiti svoju karakternu crtu neposredne ideoleske iskrenosti i kanalizirati svoj navodno prirodni hercegovački ustašluk u “služenje Tuđmanu”. Iako je navodno, prema istim hagiografijama, taj ustašluk posisao s majčinim mlijekom kao najsvetiji zemni duh, ono navodno najhumanije u Hercegovcu za čim hrvatski narod čezne najmanje tisuću godina, Hrvatskoj se, upravo sad, u uvjetima ostvarene ljubavi za domovinu, prisilno vraćaju pobjegli hrvatski pravednici iz Argentine, svi oni “vitezovi” jasenovačkog zločina: Šakić, Rojnika itd.

Drugim riječima, ono što je omogućilo pragmatičko-političko funkcioniranje jednog ratobornog hrvatskog emigranta poput Gojka Šuška, nije njegov iskreni ustašluk već upravo obrnuto, njegovo postajanje neiskrenim ustašom, onim koji se odrekao svoje nekadašnje protestne akcije. To je naknadni efekt onog njegovog neuspješnog “metaforičkog okreta” iz mladosti u Kanadi. Zato i njegovo “služenje Tuđmanu” ima upravo taj isti karakter zamjene i prijenosa objekata ljubavi, i ujedno kvalitetu “samozatajnosti” u služenja domovini koju njegov humanistički rođak Vlado Gotovac ne može razumjeti, ali je zato ne može podnijeti. Pokojni ministar obrane, taj šutljivi logističar vojnog aparata, bivši širokobriješki proustaški podmladak, kanadski pizza-man i navodni manager *Kentucky Fried Chickena*, s 36 položenih upravnih tečajeva (cit. *Novi list*, 5. svibnja 1998.), pokazuje se danas kao jedini stvarni tehnikrat najdelikatnijeg hrvatskog državotvornog poduzeća. I to nasuprot svim metropolitanskim, liberalnim “dečkima iz Hennessyja” iz redova HDZ-a, koji su u ime ljubavi za domovinu pali u delirij osobne grabeži i službe za svoj džep kao i napasti da poziraju žutoj štampi. Na toj pozadini lik iskrenog Goje svjetli najsjajnije:

“Najviše me boljelo kad su ministru Šušku podmetali kori-stoljublje, a on ostavlja obitelj bez stana...” tako svjedoči A. Hebrang (*Večernji list*, 5. svibnja 1998.).

Zato biti drugim i jedinim iskrenim čovjekom u državi poput Hrvatske znači biti jedinim nestvarnim čovjekom, onim koga će Romano Bolković pretvoriti u ideal da bi onaj prvi čovjek u zemlji i ujednu prvi među neiskrenima, kojemu je Šušak služio, mogao delegirati sve poraze svih svojih megahumanističkih, nadripolitičkih projekata, a da sve opet ostane isto, bez supstancijalnih gubitaka osim ljudskog mesa kao čiste netto cijene rata. Time se objašnjava činjenica da se o stvarnom Gojku Šušku u hrvatskoj demokratskoj obitelji uglavnom šutjelo. O onome o kojemu se ne može govoriti, u hrvatskom političkom jeziku dosljedno se šuti, da bi se o onom idealiziranom utoliko više brbjalo. Lijepo je to upriličio baš gospodin Romano, lik s početka ovog igrokaza.

Hrvatska se ideološka obitelj dakle rasplakala kad je najokretniji rođak, Hercegovac Gojko Šušak – emigrant, ilegalni povratnik u kožnom kaputu uz odobrenje SDP-a, navodni prvi bombaš u Borovu Selu u svibnju 1991., ministar iseljeništva i konačno ministar obrane – od ideološki najfanatičnijeg i najopasnijeg Hercegovca postao prvi i ujedno zadnji “pošteni Hercegovac” u hrvatskoj vlasti. Dakle “dobar Hercegovac” po mjeri agramera, što znači – mrtav Hercegovac! To znači da je idiosinkrazija hrvatske obitelji, sastavljene od politički zavađenih rođaka, oko služenja Gojka Šuška domovini kao i njegove translogističarske službe “objedinitelja domovinske i raseljene Hrvatske” (CIT. F. TUĐMAN), doživjela kraj već u trenutku formalnog ostvarenja hrvatskog državotvornog delirija iz 1991!

Međunarodno priznanje državne samostalnosti Hrvatske kao bivše jugoslavenske republike faktički nije proizvelo samo svijest o zabranjenom statusu hercegovačke političke želje za pripojenjem Hercegovine Hrvatskoj (ili obrnuto). Još više je donijelo spoznaju da je Hercegovcima u Hrvatskoj pripalo manje

nego što su od te pripadnosti Hrvatskoj imali u socijalističkoj Hrvatskoj. U njoj su, kao politički Jugoslaveni, bili također i njeni državlјani, kao što su, poput svih Srba, i svi Hrvati bili u jednoj državi. Danas, nakon što su početkom rata u Bosni i Hercegovini masovno postajali hrvatskim državljanima u dijaspori na osnovi katoličke krštenice, oni, čak i sa nelegitimnim uvođenjem prava glasa “dijaspore” prije posljednjih izbora, ostaju i ostat će samo Hercegovci, njezini vječno nepriznati građanski pariće, tj. oni čija se domovina i država nikada ne preklapaju. Oni i dalje ostaju u Gotovčevu snu o jedinstvu domovine i države, usprkos logističarskim naporima rođaka Goje u stvarnosti.

Suze za Gojka Šuška na dan pokopa 7. svibnja uistinu su mogle biti samo još posljednja “širokobriješka noć” u Zagrebu. Dovršenje njegova logističkog zadatka u politici drugim sredstvima učinilo je vidljivim ne samo definitivni otpis Hercegovine kao neizostavnog dijela hrvatske državotvorne ideologije. Ona zaštićena vrsta, svi oni “Tuđmanovi Hercegovci”, postali su tim danom divljač za odstrel. Hrvatska shizma na pravu domovinu i lažnu dijasporu, koja nikada nije bila dijaspora, preselila se definitivno tamo odakle je i potekla: u rasistički vic o Hercegovcu koji iskreno voli Zagreb da bi sad doista, a ne samo u vicu, odnio i “naše novce”. Tako se počinje ostvarivati želja prosječnog metropolitanskog nacionalista da mu “vrate njegove Srbe” i da si “uzmu natrag Hercegovce”. Hercegovci naime odlaze i sami, a Hrvatu možeš oduzeti i njegovog Srbina, samo ne i osjećaj lišenosti.

Epilog s pojavom duha

Ono što povezuje 18. obljetnicu Titove smrti sa smrću njegova ideološkog i političkog mrzitelja u liku Gojka Šuška, nisu daka-ko ni podudarnost bioloških satova ni pop-kultura političkih viceva po tramvajima koji sad od slučajnosti i koincidencija prave satiru historijske nužnosti. Ono što ih stvarno povezuje u uvjetima debakla nacionalističke revolucije, jest sasvim

spektakularno—preko anketnih rezultata tv-favorita *Latinice*—otkriće tzv. “Titovog kulta”: 4 : 1 za “dobrog Tita” protiv “zlog”. Sav trud oko akcije mladog emigranta Goje protiv Tita u Kanadi iz 1979. urođio je samo time da su Hrvati dobili Hrvatsku bez Tita i Goje zajedno.

Zato je i izvjesnost da će sâma državna pogrebna ceremonija za Gojka Šuška poprimiti upravo nevjerojatno neprimjerene razmjere glorifikacije pokojnika, podražavajući karakter Titova sprovoda, bila upravo razmjerna mogućnost da netko ne pogodi odgovor na pitanja u tv kvizu “Upitnik”, drugoj emisiji po gledanosti u zemlji iza 2019. o izbjeljivačkoj djelotvornosti paste za zube *Aquafresh Whitening*.

Ta manija preuvjetovanja Šuška u smrti, dodjele svih mogućih odlikovanja i nemogućih predikata, pretvaranje ministra obrane, logističara, spretnog pregovarača i talentiranog tehničara vlasti u osvajača, vojskovođu i glasnika proviđenja—sva ta u svojoj nerazmijernosti degutantna hrvatska replika bivše jugoslavenske državne i partijske ceremonije oko Tita nije interesantna samo kao slučaj organizirane masovno-psihološke regresije. Čak niti, kako se aluzivno izražava hrabri *Radio 101*, kao “generalna proba budućeg državnog pogreba”, misleći na očekivanje pogreba onog prvog među neiskrenima, Franju Tuđmana. Ona je zanimljivija kao pokušaj reinvenциje kulta ličnosti u uvjetima transparencije društvene laži, i otud je mogla ispasti samo otužna simulacija otajstva zajedničke stvari u koju više nitko ne vjeruje. Ponajmanje zato što se radi o jednom Hercegovcu i njegovu jednakom omraženom gospodaru, bivšem ideo-loškom komesaru, koji onog prvog povezuje s Titom više nego prase u mrtvačkom sanduku.

Ali zato su suze Romana Bolkovića s početka priče, u sceni sa sentimentom i praznom stolicom u morbidno sivom studiju, uspjele na neponovljiv način postati ingenioznim performansom same morbidne biti hrvatskog političkog problema. Ne, ona prazna stolica u studiju nije prikazivala odsutnost nekog gosta,

čovjeka-u-politici, kao što ni *Amazing Grace* u izvedbi Radojke Šverko nije ispunila funkciju civilnog, urbanog izražavanja pijeteta. Naprotiv, gašenje svjetala pozornice bilo je gašenje političkog diskursa upravo u onom trenutku kad je bilo najurgentnije da počne. Prazna stolica u Bolkovićevu studiju bila je samo materijalizacija praznog mjesta samog razuma u nacionalističkom diskursu današnje Hrvatske i njezinih koruptnih medijskih agenata.

Otud nije čudo da je jedinim stvarnim događajem na prvoj državotvornoj ceremoniji smrti od uspostave državne samostalnosti Hrvatske postao *lapsus linguae* njezina prvog čovjeka: "Gojko je prvi kome je svekoliki hrvatski narod iskazao masovnu počast..." (cit. FRANJO TUĐMAN, HTV, u posljednjem oproštajnom slovu). Njime je na pogrebu svog "najvjernijeg ministra" sam prvi čovjek države i prvi u nizu neiskrenih, inscenirao već poznati scenarij hrvatskog stranačko-političkog igrokaza "Na grobu živa predsjednika" u jezovit tv-teatar. Igrajući u njemu ulogu ceremonijal-majstora predstojeće vlastite smrti i buduće druge "masovne počasti", udovoljio je doduše želji svojih protivnika, poput HNS-a žednog vlasti, da ga vide pri kraju onog dubokog tunela gdje kažu da počinje svjetlo onkraja. Ali upravo time on je postao subjektom svoje smrti, onim što se zove nemrtav mrtvac, zarobljen između dvaju svijetova, između fizičke smrti i simboličkog obnavljanja, zombi koji će progoniti svoje nasljednike. Osim, dakako, onoga tko bude "najiskrenije plakao", ali, dakako, poslije Romana Bolkovića.

Taj koji će najviše plakati, to je, kao što u međuvremenu znamo, Andrija Hebrang, još jedan sluga Franje Tuđmana, u doslovnom smislu osobnog liječnika, čovjek lišen svih svojstava osim "osobne predanosti". S tim epigonstvom u čistom obliku, inkarnacijom duha služinstva i opsluge, može dakle otpočeti zadnji čin jezovitog hrvatskog igrokaza s prikazanjima: povratak Hebranga zajedno s kultom Tita. ●

15 /

Razvod *Vijenca & Matice*: nadpolitika u hramu kulture

NATUKNICE ZA IZRADU SAŽETKA: *Vijenac* (časopis za kulturu) • *Matica hrvatska* (kulturna ustanova) Vlado Gotovac • Josip Bratulić • Branko Matan • Andrea Zlatar • *Globus* (tjednik) • horizontalna vs. vertikalna kultura • pravo na javnost • političnost časopisa • politički *gymnasion* • argumentacija kao forma • nadpolitičnost • arhidemokratsko nastrojenje • kontrola diskursa • ‘Greatest Shits’ (*Feral*) • *Zarez* (časopis) • ideologem ideološke neutralnosti

Sav društveni značaj najznačajnije hrvatske pseudopolitičke afere između dviju generički povezanih hrvatskih kulturnih institucija, *Vijenca* i Matice hrvatske, stao je u otkriće da je hrvatska oporbena kultura opasno zabauljala u službu hrvatske državne politike. Da posjetimo, riječ je o aferi u kojoj se otkrilo da je *Vijenac*, kao časopis za kulturu, bio kulturno i općedruštveno relevantan u onoj mjeri u kojoj je njegov izdavač, Matica hrvatska, ustrajavala u stranačko-političkoj opoziciji prema HDZ-u⁰¹.

Kako je u međuvremenu, preko kadrovskih promjena u vodstvu Matice (od Vlade Gotovca do Josipa Bratulića), konačno bio nestao i otklon prema HDZ-u, tako izgleda da se jedna izravna politička ovisnost časopisa (o Gotovcu) zamijenila drugom (Bratulić). Time se, po shvaćanju aktera, ipak nije bio promjenio i osnovni problem časopisa, naime da je ostao glasilo one političke stranke koja je u stanju ostvariti političku hegemoniju. No, tu se nije radilo samo o promjeni odnosa stranačkih moći, kako je sugerirao Branko Matan, jedan od troje bivših članova uredništva koji je potkraj 1998., odlukom vodstva Matice hrvatske, dobio otkaz suradnje u uređivanju *Vijenca* zajedno s Mariom Bošnjakom, navodno zbog "niza nekorektnosti koje su učinili spram Matice hrvatske"⁰². Da se prije radilo o borbi metapolitičkih koncepcija u kojoj sâm časopis nije tek pasivni statist i žrtva borbe "političkih opcija" za prevlast u Matici, o tome bolje svjedoče drugi iskazi uredništva i suradnika⁰³.

01 Branko Matan, *Globus* br. 409, 1998.

02 Radilo se, kao što je poznato, o sukobu zbog knjige Branka Matana, *Domovina je teško pitanje: Fragmenti dnevnika 1991–1993.* koja je trebala biti objavljenja kod Matice hrvatske, ali je publikacija odbijena zbog slike bošnjačkih zatvorenika u hrvatskom koncentracijskom logoru Dretelj, BiH (objavljeno kasnije kod *Press Data*, Zagreb, 1998.)

03 Za širi kontekst usp. također priloge o toj temi u *Vijenac* br. 122, Zagreb, 24. rujna 1998.

Na pitanje u čemu je bit afere s *Vijencem* i njegovim izdavačem, Maticom hrvatskom, bivša glavna urednica *Vijenca* Andrea Zlatar odgovarila je u prethodnom broju iste revije precizno i urednički samosvjesno⁰⁴:

Prvo, Matica bi trebala shvatiti da je njezin domen “horizontalna” hrvatska kultura, kulturno prosvjećivanje širokog puka, izdavaštvo itd. U odnosu na to, časopis je glasilo intelektualne elite koja producira vertikalnu kulturu.

Dруго, suprotnо očekivanju vladajućih instanci u Matici, njezin časopis *Vijenac* ne može biti glasilo za duhove vječnosti, intelektualne i duhovne vrhove, mislioce i pjesnike u visinama; da bi bio kulturno relevantan časopis, *Vijenac* mora biti okrenut sadašnjosti, kako bi mislioci i pjesnici, “kad ih netko u javnosti nešto pita, svrnnuli pogled sa svojih planina na našu stvarnost koja baš nimalo ne pogoduje boravku u visinama”. Dakle, Bog i nebesa će nas kazniti ako zbog vječnosti zapostavimo vrijeme u kojem živimo.

Treće, nedopustivo se očekuje da *Vijenac* i nakon raskida personalne veze Matice s Vladom Gotovcem bude glasilom političkih stranaka, tj. da kolumnе budu politički pamfleti. Umjesto toga, *Vijenac* mora biti političan na izvorniji, stranački neutralan način: on je mjesto ili institucija same javnosti, mjesto gdje “svi hrvatski autori koji argumentirano iznose svoje stavove stječu priliku da realiziraju svoje pravo na javnost”.⁰⁵

Ovaj stav, koji fascinira već svojom površinom poput sjaja u travi, vrijedan je svake pažnje. Njime se tvrdi, manifestno, da pravi časopis za kulturu smije biti političan na taj i samo taj na-

04 Ines Sabalić, “Uzbuna u listu *Vijenac*”, razgovor s Andreom Zlatar, *Globus* br. 408, 1998., str. 66–69.

05 USP također “About Matica, Zarez, and *Vijenac*”, interview s Andreom Zlatar, M. Dugandžija, *Nacional* od 10.3.1999, dostupno na: <http://www.ex-yupress.com/nacional/nacional2.html>

čin da logistički omogućuje pravo na demokraciju onima koji prethodno zadovolje formalni uvjet "argumentiranog iznošenja stavova". Iako je prikazan kao uvjet pisanja za suradnike koji izražava uvjet uredništva prema autorima, on jasno izriče uvjet samog časopisa da bude politički.

Drugim riječima, časopis je taj koji utjelovljuje čisto formalno načelo argumentativnosti stavova i ujedno načelo časopisa kao jedini oblik njegove političnosti, a da sâm časopis pri tome ne bude ono što jest, partikularna instanca, isječak stvarnosti društva. To znači da je jedan od redovnih časopisa za kulturu shvaćen kao izvanredno, naddruštveno mjesto, upravo kao kulturno svetište demokracije iznad društvenih podjela i partijnosti. On je tu kao sâm *locus* neoskvrnute demokratičnosti nad kojim se diže hram hrvatske božice *Kulturokratije*, dakako sa čuvaricom koja služi duhu općosti i odbija prođor partikularnih interesa iz profane sfere društva i politike.

No, ta vizija kulturnog časopisa kao gojilišta ili vježbališta demokracije, upravo kao *gymnasion* kulture političke argumentacije, fantazmatski je hram preddemokratske, ili, istinitije govoreći, nad-demokratske političke koncepcije. Prenesena s polja politike na polje kulture, ona ukroćuje sve realne političke i društvene diferencije u sadržajima i nivela ih u formu kulturnog diskursa koja jedino daje ulaznicu za javnost ili govor s pravom javnosti. Ma kako uzvišeno formulirana, ona je samo mehanizam kontrole diskursa. Naime, pozivanje na pranačelo demokratskog uređenja da javna stvar, ono zajedničko, tj. vlast, bude podjednako daleko od svih i podjednako blizu svima, pokazuje do samorazumljivosti neosvještenu uzurpaciju mesta vlasti u klasično-akademskom diskursu o politici, iako se radi tobože samo o koncepciji jednog časopisa za kulturu. Upravo taj časopis je, kao jedno od takvih mesta, samim aktom izricanja svoje urednice, uzeo ne samo pravo na javnost nego zaposjeo i pravo na reprezentaciju politike.

Otud politička istina toga fundamentalno-demokratskog

nastrojenja ne leži samo u tome što se časopis na taj način preduče kao prethodno gotova, prije samog argumentiranog procesuiranja društvenih razlika, dovršena i naddruštvena institucija za uzgoj demokracije, koja svoje znanje o demokraciji crpi iz izvandemokratskih izvora. Također, ona ne leži ni u tome što emfatično istican formalni kriterij “argumentiranog iznošenja stavova” sadrži netematiziran ideologem ideološke neutralnosti argumenta kao takvog. Kao da sâma forma argumenta, pravilan i transparentan slijed premisa, zaključaka, implikacija i tvrdnji unaprijed iskupljuje sadržaj. Ona prava druga istina toga sublimnog, arhidemokratskog nastrojenja leži u najeksplicitnijem i najpovršnjem na njemu, što je ujedno i ono najbolje: u odbijanju instrumentalizacije kulturnog časopisa za politiku.

Opravdano je pitati, dakako, što bi bilo loše ili zlo u tome idealnom zahtjevu za očuvanjem jednog časopisa od stranačko-političkih utjecaja, za čime smo toliko čeznuli?

Doista ništa drugo do upravo samo to—njegova nadpolitička prepostavka o političnosti, neosvještena politika apolitičnosti samog časopisa: prevodenje, kulturna nivелација i kontrola partikularnih političkih, društvenih i kulturnih stavova kroz argumentativne procedure. One kao da spadaju u sferu ne-vida.

Koncept glavne urednice *Vijenca* o idealnoj i autentičnoj političnosti jednog časopisa za kulturu—da bude vrt argumentiranog javnog općenja bez obzira na sadržaje o kojima (u jednoj liberalnoj demokratskoj kulturi) ne mora postojati niti postoji slaganje—nije odbojan zato što je apstraktno-političan ili akademsko-elitistički, namijenjen pjesnicima i misliocima kako bi sišli sa svojih planina, dakle vertikalno postavljen, tuđ “običnom puku” koji navodno konzumira “horizontalnu” kulturu u proizvodnji Matice hrvatske. Koncept je, naprotiv, zavodljiv zato što je opsceno transparentna intimna politička idiosinkrazija urednice, koja se javno predstavlja kao politički neutralna, “ničija” u smislu stranačke pripadnosti. Koncept političnosti časopisa po načelu otvorenosti za argumentaciju

njezino je fantazmatsko zauzimanje metapozicije kulturnog moderatora iznad antagonističkih društvenih interesa. Riječ je o realnoj projekciji buduće pozicije društvene moći, tipične za političku stranku poput HNS-a koja se predstavlja kao ideološki neutralan promicatelj političke kulture ili kulture sâme politike.

To je pozicija samog režima moći koja je ovdje predstavljena dakako samo formalno, apstraktno i općenito, kao moderiranje procedura, dok na najtočniji mogući politički način skriva svoje vlastite partikularne sadržaje. Takvo proceduralno shvaćanje uloge časopisa, koja je ujedno sâma funkcija metapolitičkog kontrolora prava na javnost akterâ na društvenoj sceni, iskazuje da urednica *Vijenca* nastupa kao da njezin časopis već jest sâma država kao kulturna ustanova. Naravno, kao dobra država, ona koja se, nakon pobjede pravog partikularnog interesa oličenog u HNS-u nad zlim interesom oličenim u HDZ-u, odnosi prema svima neutralno i jednakobez obzira koju su poziciju prethodno zastupali u toj borbi partikularnih političkih interesa. Dakle, kao država koja sve tretira apstraktno u njihovoj jednakosti građana s certifikatom o posjedovanju kompetencija za javnu reprezentaciju svojih posebnih stavova ili stavova s pravom javnosti.

Usprkos retoričkom sjaju deklaracije o argumentima, ova politička superidila u političkom diskursu urednice kulturnog časopisa znači sljedeće: bivša urednica *Vijenca* poistovjećuje se sa subjektom potpuno tolerantne, izvanpolitičke, kulturne, objektivne instance; njezino idealno Ja jest Ja absolutne tolerancije — svatko će dobiti svoje pravo na javnost, dakako pod uvjetom da bude prepoznat kao onaj tko zna kako izgleda pristojno pisanje i ponašanje. Međutim, s razine normativnog poretku i odnosa političkih snaga, urednica se pod načelom absolutne tolerancije identificira s mjestom intelektualne elite-na-vlasti *in spe*, kulturokratski prosvijećene političke stranke u liku HNS-a. Njezin će partikularni politički interes doduše tek biti ostvaren preuzimanjem vlasti, ali ona već sada, apriori, izvan političke

borbe, može predstavljati to svoje buduće mjesto vlasti kao sadašnji, još samo kulturni, apolitički koncept politike. Iako samo kao formalno moderiranje pojedinačnih interesa, ukroćenih eufemistički u jedinstvenu argumentativnu formu, riječ je o stvarnom mehanizmu kontrole javnog diskursa i kontrole realnih društvenih diferencija i suprotnosti.

Na toj podlozi izlazi na vidjelo i temeljni elitistički, ali konservativni stav koji čini sastavni dio takvog liberalnog koncepta časopisa. On je dakako ostao implicitan: naime stav da se realni politički procesi u hrvatskom društvu trebaju smatrati dovršenim. Tako urednica *Vijenca*, iako filozofkinja po obrazovanju i teoretičarka književnosti, odbija svaku pomisao o svome angažmanu ili angažmanu časopisa na radikalnijim, graničnim pitanjima poput alternative samom vlastitom zaposjedanju mesta državne vlasti. Takvo odustajanje od sadržajne i vrijednosne kritike društva za ljubav promicanja argumentativne kulture, moguće je tako i samo tako što ona svoju konkretnu, uredničku poziciju na jednoj posebnoj kulturnoj instituciji već vidi s mesta vlasti. Jedino ono je za urednicu uvjet sâme mogućnosti za artikulaciju općeg unutar društvenog i političkog polja. Vizija općosti urednice jedino je moguća s mesta vlasti. Mjesto vlasti jedina je instanca koja kulturnoj arktikulaciji društvene općosti može dati realnu snagu. Otud je jasno da se i samo mjesto vlasti, oko kojeg kruži kulturna koncepcija društva i politike u govoru urednice, mora pokazati kao prazno. Ono joj se pričinjava prirodnim poput galaksije koja kruži oko svog praznog središta.

Takvo razumijevanje javnog govora urednice *Vijenca* nije spekulacija nego ga odaje upravo ona sâma kad u istom razgovoru, takoreći samokritički, ustvrđuje kako se kardinalna greška njezina vertikalno-elitističkog urednikovanja u *Vijencu* sastojala u ignoriranju časopisa *Hrvatsko slovo* koji se izdaje pod zajedničkim krovom iste stare kulturne ustanove, Matice hrvatske. Ignoriranje društvene prisutnosti tog neuljuđenog desničarskog časopisa za kulturu bilo je toliko da smo, veli ona, za ono što se

tamo pisalo saznavali samo iz *Feralove* rubrike “Greatest Shits”.

No, debakl toga naknadnog osvještenja urednice *Vijenca* ne leži sad u tome što afera oko sukoba između *Vijenca* i njegove matične kuće, Matrice hrvatske, ostavlja mogućnost da *Hrvatsko slovo* bude ukinuto tako da njegovi sadržaji djelomice uđu u *Vijenac*, da sâm *Vijenac* skrene desnije od centra. Problem za demokratsku kulturu leži više u tome da cijena ignoriranja i nereflektiranja sramotne kulturne činjenice zvane *Hrvatsko slovo*, za uljuđeni hrvatski kulturni časopis u liku *Vijenca* znači samo i jedino da je bio i da će ostati ‘Hrvatskim vijencem’. Ako je vertikalno urednikovanje Andree Zlatar htjelo izbjegći niski kulturnjački populizam, on joj se vraća kao grobar kroz “horizontalno”, populističko shvaćanje elitizma u samoj Matici. Stoga će njezino navodno nadpolitičko shvaćanje političnosti časopisa za kulturu, očišćeno od partikularnih antagonizama kroz argumentativne procedure, morati potražiti drugo nadgledničko mjesto i stanište.

Trula narav toga uzvišenog, nadgledničkog, spekularnog diskursa metapolitike sastoji se još više u tome što glavna urednica *Vijenca*, na istom mjestu, iznosi kao projekt za budućnost istu onu koncepciju arhipolitičnosti koja je njezin časopis već dovela do toga da ustrajno i sustavno ignorira svoga kulturnog antipoda u liku *Hrvatskog slova*. Časopis, shvaćen kao vježbalište za nadpolitičku kulturu politike, ne reflektira politiku, premda pretendira da reflektira politiku kulture i u kulturi. Časopis koji se određuje kao serviser argumentirano kultiviranih mišljenja, bez obzira na sadržaje, prividno sâm nema političko mišljenje, prividno ga neće proizvoditi niti će ga htjeti prepoznati, osim ako ne prekorači formalno zadalu granicu argumentiranog iznošenja stavova.

Časopis koji se s načelom argumentativne forme priklanja načelu pluralizma stavova, skriva se prešutno ili nesvesno iza nepriznate i netematizirane selekcije stavova pod krinkom pluralizma, dakako s uračunatim bonusom mogućih ekscesa

koji će izazvati polemike i povećati čitanost časopisa. No, on se ujedno priklanja načelu kroz koji će kulturno legitimirati sva-ki politički, svjetonazorski, kulturološki ili ideološki stav koji je prošao proceduru kontrole argumentativne prihvatljivosti. Zato časopis i njegova urednica “nisu ničiji” da bi bili “svačiji”. Politički je prihvatljiv načelno svatko, ali zapravo samo onaj tko je kroz kulturu argumentacije interiorizirao zabranu da dovodi u krizu liberalnu idiosinkraziju političke kulture.

Uz takvu uredničku koncepciju sâm časopis *Vijenac* kao da je imao više sreće nego što je težak. Ponekad, preko prijevoda, u njega su znala zalutati i zanimljiva mišljenja. Ali ako ta kon-cepција hoće prikazati svoje bezlično lice apstinirajući od stvar-nosti sazdane od partikularnih politika, onda mu se njegova fantazija o vlastitoj arhidemokratskoj naravi vraća upravo kroz politiku okretanja glave, isključenja, ignorancije i ne-refleksi-je o kulturnoj politici onih “nekulturalnih” na desnom spektru, kroz ono što smatra svojom najvećom demokratskom vrlinom —post-političku igru indiferencija među partikularnim politi-kama od kojih nijedna ne pretendira na općost jer bi sâma pre-tenzija i priznavanje sadržaja navodno bili nelegitimni ispadi ideologičnosti. Od svega po malo, ništa ne smije penetrirati u samo središte demokratske svetinje. Ono je već zauzeto od onoga tko drži metakriterije kontrole.

Upravo zato, kako naknadno priznaje Andrea Zlatar, *Hrvatsko slovo* nije bilo predmetom *Vijenčeva* interesa. Baviti se hr-vatskom državnom ideologijom u liku *Hrvatskog slova* značilo je definitivno morati imati politički, a ne samo kulturni stav prema hrvatskoj državnoj vlasti, i to radikalran. No, kako ona veli, tu smo nepriličnost bavljenja ideoškim, kulturnim i političkim fekalijama prepustili nižim pop-kulturnim forma-ma refleksije o politici preko rubrike “Greatest Shits” u *Feralu*, a sâmi smo se rezervirali za opozicioni diskurs humanističke akademske elite, one koja najvećim dijelom boravi u svojim visinama, razočarana političkom stvarnošću nakon buđenja iz

kroatotvornog sna, bez obvezujućih stavova koliko god je bilo samo moguće.

Problem sa stavom urednice *Vijenca* da se sveto mjesto nacionalne elite, njezina “politička kultura” ili “kultura demokracije”, ne smije ispuniti nikakvim partikularnim političkim sadržajem koji ga prethodno i formalno-argumentacijski ne prevodi u politički prihvatljiv javni govor, ne leži dakako u zahtjevu da svaki javni govor kroz medij i instituciju časopisa za kulturu mora zadovoljavati kulturni standard javnog diskursa. On leži samo u neosvještenom stvarnom negiranju onoga što taj stav razumno, ali truistički prepostavlja. Njime se naime suspendira upravo ono što određuje društvenu namjenu časopisa — razmjenu sadržaja — a time i svaki društveni vrijednosni smisao “kulture argumentacije”.

Ako je svrha časopisa za kulturu da “svakom” kulturno kompetentnom interesentu (tj. intelektualcu) pruži platformu da prakticira svoje apstraktno političko pravo — puko pravo na javnost — onda taj Hyde Park pod maskom časopisa za “vertikalnu” nacionalnu kulturu uopće nije sposoban i kompetentan da bude intelektualna ustanova za stvarno posredovanje između sadržaja partikularnih interesa i njihove pretenzije na opće priznanje i univerzalno važenje. Načelo neutralnosti formalne argumentacije, koja političke sadržaje prevodi u kulturno prihvatljivu formu diskursa, obećava u najboljem slučaju samo indiferentnu koegzistenciju partikularizama, a u najgorem, kulturno-demokratsku legitimaciju nepoopćivih sadržaja. Ignoriranje i nereflektiranje *Hrvatskog slova* u *Vijencu*, dakle indiferentno supostojanje dvaju časopisa za kulturu pod krovom iste nacionalne kulturne kuće, svjedoči najzornije upravo o tome.

Odbijajući deklarativno taj karakter vrijednosno angažiranog medijatora koji nužno pripada svakom časopisu posvećenom stvarima ovoga svijeta, urednica *Vijenca* uzalud pokušava staviti masku transideologičnosti kao navodno autentičnog, liberalnog hrvatskog političkog stava o tome kako je jedino au-

tentično liberalno nemati nikakav partikularan politički stav osim pretenzije na metapoziciju s koje će moderati stavove.

Upravo takva ambicija objašnjava i onaj najčudnovatiji od svih čudnovatih stavova, naime da *Vijenac* uživa ugled kao jedini pravi hrvatski časopis za kulturu. On valjda jest i može biti jedini, ali ne zato što je pravi, nego upravo zato što je hrvatski tako da objedinjuje vertikalnu dimenziju elitnog na najširoj horizontalnoj, upravo nacionalnoj osnovi. U tome je latentni populizam ove koncepcije elitnog. Koncepcija urednice proizvodi iluziju časopisa nad časopisima, visinu s koje se, u istoj kulturnoj ustanovi, Matici hrvatskoj, kroz *Hrvatsko slovo*, mogu komotno proizvoditi i ignorirati “greatest shits” stvarne kulturne produkcije s dalekosežnim društvenim i političkim posljedicama, a da ona kulturno pristojna strana te institucije nema pojma o toj drugoj stvarnosti i pri tome vjeruje da ona tvori cijeli nacionalni horizont i predstavlja najbolji časopis za visoku kulturu. Sad vidimo da je to moguće samo kroz poricanje polovice političke stvarnosti: Da, istina je da smo ignorirali *Hrvatsko slovo* ali to je ionako samo za ‘Greatest Shits’ u *Feralu*.

No *Vijenac*, ili bilo koji časopis za kulturu, svoju će funkciju moći ispuniti tek kad svoju fantazmu čuvara visoke političke kulture otvoreno i angažirano zamijeni doista profanim i partikularnim pitanjima kulturne proizvodnje i kulturne politike, uključujući sadržaje i politiku *Hrvatskog slova*. Za to je potrebno imati jasne vrijednosne stavove, odrediti se prema političkim, moralnim, ideološkim vrijednostima. Doduše, za *Vijenac* je svakako već prekasno. Ako ostvarenje hrvatske države iz duha hrvatske kulture, čiji je hram Matica hrvatska, ima još ikakvo kulturno i civilizacijsko značenje, onda je to samo ukinuće ove potonje. Zato i uvjet funkcioniranja za bilo koji časopis za kulturu u Hrvatskoj, koji je ujedno i kulturni časopis u funkcionalnom smislu društvenog formativa, može biti samo to da se emancipira od ideologije hrvatske kulture. U protivnom, časopisi izumiru i rađaju se, ali duhovi hrvatske kulture i dalje kruže.

EPILOG 2001.: Izvan mentalnog sklopa...

Andrea Zlatar: Izjava o *Vijencu* u povodu 200. broja časopisa i usporedba sa *Zarezom*, izrečena 2001. u svojstvu predsjednice Gradskog poglavarstva za kulturu⁰⁶:

“Vijenac je, prema mom mišljenju, u posljednje tri godine pokušavao pronaći prostor između. Izbjeći izravno upletanje, izabrati povlašteni položaj distance: politika (uvijek svedena na dnevnapoličku pragmatiku) nas se ne tiče. Devedesete, a ni godine koje slijede, nisu imale niti imaju smisla za nijanse i mogućnost postojanja među-prostora. Oni koji su neopredijeljeni zapravo implicite podupiru ne-promjenljivost stanja, pristajanje na postojeću razinu i potiskivanje problema.”

“Zarez je nastao kao projekt novina kakve želimo raditi i kakve mislimo da treba raditi, a nije ih bilo moguće raditi unutar mentalnih okvira Matice hrvatske. Novine koje interveniraju u kulturu, koje uvijek iznova pokušavaju konstituirati javnost, koje ne izbjegavaju političko izjašnjavanje u ime kulture koja je u svojem elitističkom samopoimanju a-politična ili nad-politična.” ●

06 Citat prema: Andrea Zlatar, “Prostor između”, *Vijenac*, br. 200, 1. studenog 2001., dostupno na URL: <http://www.matica.hr/vijenac/200/Prostor%20izme%C4%91u/>)

16 /

Grobar 'bolje Hrvatske': 11 teza o nelagodi u hrvatskoj kulturi

NATUKNICE ZA ŠKOLSKU LEKTIRU: Antun Vujić • peticija za ostavkom • 'lijevi teror' • Dubravka Ugrešić • Paul Céline • Hrvatska kao 'kulturna država' • *Mahâbhârata* • Antony Giddens • Paolo Cuelho • Karl R. Popper • hrvatski disidenti 90-ih • Thomas Mann • 'hrvatske vještice' • *Mein Kampf* • Julia Kristeva • Slaven Letica • Dražen Budiša • 'treći put' • hrvatska elita • ignorancija i indolencija • moralna devastacija

01. Afera oko peticije za ostavku upravo postavljenog ministra za kulturu iz redova SDP-a, Antuna Vujića, pokrenute nedugo nakon izbora od 3. siječnja 2000.⁰¹, nije donijela, osim fantoma "lijevog terora" među lijevim i desnim liberalima, nikakvu dramatično novu spoznaju o stanju hrvatskog duha. Njegovoj eliti smiješ oduzeti sve—novac, institute, Maticu, biblioteke, pa i samu državu—samo ne laž o sebi. Ovog puta to nije ideologem hrvatske kulture, tako neprepoznate i nepriznate, a civilizacijski nadmoćne u Europi. To je sada fama o hrvatskom društvu kao civilnom koje se navodno oslobodilo fetiša države i kompleksa "državotvorstva".

Šamar toj uobraziliji nije dala šaćica potpisnika peticije protiv državnog predstavnika hrvatske kulture i novog šefa državnog aparata kulture, već sâma dojučerašnja opozicija iz redova kulturnjaka: oni sada nakon obavljenih izbora 2000. i smjene HDZ-a s vlasti, eksplicitno tvrde da su oni ti koji su doveli na vlast bivšu notorno nesposobnu političku opoziciju i da vlast zapravo pripada njima, hrvatskim demokratskim kulturnjacima.

02. Tako ponovo imamo vječni hrvatski paradoks: novi neprijatelj hrvatske kulture nije bilo tko, nego njezin politički predstavnik, sâm ministar za kulturu A. Vujić, koji je i sâm kulturna osoba. U već famoznom intervjuu *Globusu* (br. 478), jedinom dokumentu svoje kulturne politike, on je eksplicitno odbacio

- 01** Za peticiju, koju suinicirali Saša Milošević (Institut otvoreno društvo) i Bojan Munjin (Hrvatski helsinski odbor), v. npr. Saša Milošević, "Moja je peticija najneuspješnija u povijesti", *Jutarnji list*, 15. 2. 2000. Peticiju, koju je potpisalo ukupno šestoro građana, sam ministar je nazvao "bedastom, glupom i iritantnom", dok *Vjesnik* od 14. 2. 2000. (Vesna Kusin) ocjenjuje da "hrvatska kultura u ovom trenutku najmanje treba otvaranje novih tabora neprijateljstava i neargumentiranih medijskih kampanja koje su uzele maha (...)".

inicijativu bivše opozicije iz redova kulturnjaka da se Republika Hrvatska u samom Ustavu proglaši kulturnom državom te da ministar kulture na taj način definira svoj povlašteni status i prvenstvo nad državnom kulturom. Ako je ministar htio reći da kulturni karakter “države” može konstituirati samo društveno stvarna kulturna proizvodnja u svojim najrazličitijim oblicima, onda je on, za razliku od ideologa i konstitucionalista kulture, u pravu. Država postaje civilna a društvo kulturno samo praktički, a ne naddruštvenim samopoimanjem dijelova društvene elite.

03. Međutim, ono što zjapi u njegovu govoru, to je manjak teorije kulturne prakse i višak državnog rezona. Osim svega što je napričao da čita s noćnom kapicom na glavi (od “dijelova *Mahâbhârâte*”, preko Karla Poperra i A. Giddensa do Paola Coelha), saznajemo da okosnicu njegove kulturne politike treba činiti “decentralizacija” upravljanja kulturom, i to putem jednog državnog organa koji će “pretresati prioritetne smjerove kulture u Hrvatskoj”. Taj mutni paradoks s decentralizacijom odlučivanja u kulturi putem “središnjeg” ili centralnog tijela, za koje doduše veli da “neće presudjivati nego poticati”, ne zbunguje osobito prvoborce demokracije među kulturnjacima i konstitucionalistima; njih drži vjera da će upravo oni stajati za kormilom kulturnih prioriteta, za koje znamo da ujedno znače i društveni novac. Sa socijaldemokratskim ministrom oni se slažu i u tome da Hrvatskoj nije potrebno nikakvo preispitivanje ideooloških prepostavki njezine kulture, već samo sloga, novog aparata države i novi ljudi u njemu.

No, u tome je i izvor njihovog sljepila: kulturnjaci ne vide da pravi predmet Vujićevih nastupnih deklaracija u *Globusu* nije decentralizacija državne uprave nad kulturom, već sâma kultura; država će biti mjesto procesa dirigirane decentralizacije s proliferacijom centara moći ili umnožavanjem interesnih grupa i lobija. Tako je ministar uhvatio za rogove njihov pohod

na državu i sačuvao je od konstitucionalnog viška klanovskih borbi u kulturi pod vidom kulture kao konstitucionalnog dobra, što nije mala stvar.

04. Zato se nesporazumi na relaciji bivše opozicione kulturne elite, koja se naspram nacionalističke hadezeovske smatra građanskim ili civilnom, i aparata nove države iz redova socijaldemokrata i nacionalnih liberala, koji također sâme sebe smatraju civilnima, sastoji prije svega u pitanju očekivanog honorara za uslugu u vidu budžeta i kadrovskih križaljki. Time su stvorenici svi uvjeti da se na relaciji države i kulture, i nakon smjene vlasti u državi, ponovo javi samo stari, banalni hrvatski problem — sukob desnih i centrumaških elita i klanova, i osobito sad unutar ovih potonjih, oko prvenstva u reprezentaciji hrvatske kulture u uvjetima općeg ideološkog slaganja. Na toj pozadini postaje suvišnim svako pitanje o tome hoće li dijelom “prioritetnih” smjerova biti i kultura javne kritike. Tko je još plaćao svoje kritičare, osim ako nisu dvorske lude?

05. Otud izjava ministra Vujića o hrvatskim intelektualcima (piscima, glumcima, sveučilišnim profesorima) koji su početkom 90-ih napustili Hrvatsku, predstavlja samo *common sense* hrvatske kulturne zajednice: ti intelektualci-disidenti otišli su sâmi, veli on, nije ih otjerala hrvatska država.

Vesela strana te izjave leži u tome da je ona samo primjerek banalne empirijske istinitosti jedne teorije koja daje ne samo činjenično istinite, već poželjne istinite odgovore; ona zadovoljava epistemičke i moralne potrebe svojih autora i recipijenata, iskupljuje cinizam sigurnih i umiruje savjest nesigurnih o pitanjima koja bi inače mogla uzdrmati cijelu našu sliku o sebi. U takva spada svakako i pitanje o naravi demokratskog društva u kojem “slobodan izbor izgona”, kao u slučaju Dubravke Ugrešić, predstavlja zbiljsku formu života, a ne tek pjesničku figuru.

06. Opaka narav opće veselosti oko te izjave ministra Vujića izbila je na vidjelo kad joj je sâm novi ministar dao još i svoj osobni intelektualni doprinos u obliku obrazloženja: "Nije Hrvatska zgriješila ni prema kome onoliko koliko je Francuska zgriješila prema Célineu". Njime je Vujić nesmotreno provalio ideološku istinu općeg slaganja s činjenicama.

Vujićeva analogija je falibilna već na razini eksplisitne tvrdnje (Hrvatska nije zgriješila, Francuska jest); ona je neistinita na razini implicitne tvrdnje koja prepostavlja istost ili podudarnost drugih dvaju relata (hrvatski lijevi intelektualci, posebno intelektualke i tzv. 'vještice' vs. Céline). Drugim riječima, već na razini iskaza ministrova je teorija neistinita. Ona počiva na banalnoj *petitio principii*, na neistinitoj premisi: te intelektualke nisu (bile), poput Célinea, bojovnice antisemitizma u službi kvislinškog režima u Vichyu, već nešto mnogo zazornije: te hrvatske intelektualke bile su za javnost coprnjice iz četničkih šuma. Zato ta izjava ministra kulture iz redova socijal-demokrata postaje diskurzivno zanimljiva na drugim razinama.

07. Neposredno značenje Vujićeve asimetrično-komparativne teorije o bezgrešnosti hrvatske države prema intelektualima-vješticama jest faktička rehabilitacija dokazanog antisemita i nacističkog kolboratera Célinea. Ona je za sadašnju civilnost Republike Hrvatske jednako politički kompromitirajuća kao što je to za nacionalistički (i "katolički") definiranu državu bila svojedobna publikacija *Protokola sionskih mudraca* ili bunkeriranog Hitlerovog "bestsellera". Ta Vujićeva jedva zamjetljiva, ali eksplisitna rehabilitacija jednog politički i moralno kompromitiranog pjesnika, procesuiranog zbog antisemitizma i kolaboracije sa nacističkim režimom u Francuskoj, dovoljan je razlog za demisiju. Ni jedan ministar za kulturu zemalja Evropske Unije ne bi mogao ostati na svome položaju nakon takve izjave; ona ne ubija samo svetu kravu političke korektnosti već ubada u najveću civilizacijsku traumu Europe. Neobavezno privatno

mišljenje o temi antisemitizma i holokausta na mjestu ministarskog govora prvorazredan je diplomatski i kulturni skandal.

08. Drugu implikaciju te izjave čini pretpostavka o navodnoj nesvodivosti između autentičnog umjetničkog stvaralaštva i politike. (“Treba biti omogućeno da se umjetnici promatraju kao umjetnici. Oni nisu političari.”) Vujić je živi dokaz da ministar za kulturu jedne tako “proevropske” države može biti teorijski zapušten, a da spontana teorija umjetnosti koju zastupa savršeno odgovara ideološkoj stvarnosti jedne civilizacijski i politički neprosvjećene zemlje.

On na jednoj strani, u ime pjesničke slobode, priziva reviziju pravnog procesa francuske države protiv pjesnika Célinea, da bi s druge strane, u zemlji u kojoj je ministar za kulturu, tobože čuvao savjest samih tih emigranata ignorirajući njihovu političku vrijednost i kulturno značenje formi djelovanja u kojima su oni izrazili svoju emigraciju. To je prava ideološka funkcija njegove teorije—ignorancija i indolencija kao najviši i najautentičniji izraz hrvatske civilne normalnosti, i to na najvišoj logističkoj razini državnog aparata. Ona danas konfabulira o žrtvovanju Célinea u Francuskoj, nakon što je deset godina šutjela o evropskoj kulturi emigracije i doprinosima jednog Thomasa Manna.

09. Slučaj Dubravke Ugrešić dovoljan je ovdje da poduči hrvatsku intelektualnu elitu, u rasponu od ministra za kulturu do školaraca, o tome da se umjetnost s larppurlartizmom odrekla partikularnih društvenih, političkih i moralnih svrha zato da bi mogla postati radikalno političkom: ono što je eseistiku Dubravke Ugrešić učinilo radikalno kritičkom, bila je upravo odluka za načelo samodovoljnosti estetskog diskursa. Taj estetski izbor je politički, on prepostavlja i kritički i ideološki rad pojma.

Ako hrvatski ministar za kulturu u demokratskoj koalicijskoj vladi, u liku Antuna Vujića, misli da je ta hrvatska književnica sâma skrivila svoj društveni izgon, bez miješanja države, onda

on ne razumije akt samoizgona kao akt radikalnog i egzistencijskog prosvjeda. Onda također, moment vlastite krivice mora prepostaviti i za svog francuskog štićenika Célinea, “ni komedijski ni mučenika”, kako se izrazila Julija Kristeva, samo u obrnutom vidu. Njemu je njegovu “nepravednu” kaznu od države, za razliku od navodnog zasluženog i pravednog samokažnjavanja hrvatske književnice, donijela autonomna umjetnička praksa u službi najcrnjeg ljudozderskog režima.

Upravo zato bi i za Dubravku Ugrešić i druge hrvatske pisce, oborужane larvartizmom kritike, danas najnepravednija kazna bilo upravo to da ih rehabilitira Antun Vujić, ona hrvatska država koja smatra da “nije grijesila” dok ničim nije sprečavala pomahnitali patriotizam i visoke i niske hrvatske nekulture.

10. Socijaldemokrat Antun Vujić time je, u svojstvu ministra za kulturu, izvršio i svoj umjetnički izbor u hrvatskoj ideologiji. To potvrđuje njegov eksplicitni poziv Ivanu Aralici da se probudi iz navodnog bunila i da sad, u “našim promjenama”, tj. nakon dolaska hrvatske socijal-demokracije i nacionalnih liberala na vlast, postane autentičnim piscem kakav je navodno oduvijek bio. Kulturno-strateški taj poziv znači samo jedno: ministar ne odbire kritičku intelektualnu kulturu koja je “odvela Hrvatsku u Europu”, a da ova to još nije shvatila. Umjesto da “forsira reku” profita iz tog poklonjenog kapitala, Vujićevo trećeputaški kurs države u kulturi vodi ka svome pravom mjestu: on hoće ideo-loški re-socijalizirati već savršeno socijaliziran ideo-loški talent u književnosti koji se politički najzrelije izrazio u *Četveroredu*, kao što i njegova stranka politički socijalizira svog dojučerašnjeg “zloduha” u tijelu Ivića Pašalića.

Ministar Vujić je samo dobar vojnik načela partijske politike koja ga očito nije imala kamo staviti osim u red za kulturu. Dojučerašnja hrvatska politička opozicija nije u ovih deset godina poticala nikakvu intelektualnu kritiku, ponajmanje lijevu, i nije ni u kakvom odnosu s njome. Naprotiv, svaku kritiku koja se

usudila dovesti u pitanje smisao i pretpostavke hrvatskog ideologema kulture, oduvijek je samo prešućivala ili žigosala kao "ekstremno lijevu" (D. BUDIŠA). Da bi danas, s novim samoproglašenim ideološkim komesarom u mundiru karneval-meštra Slobodana P. Novaka, huškala javnost protiv kritike novog stana u "lijevog terora" naprsto.

11. Zato lijeva kritika ne može samo mijenjati jedan rajske svjet partija u hrvatskoj kulturi za drugi, državotvorni za civilni, hadezeovski za socijaldemokratski ili liberalni. Ona mora iz prosvjetiteljske kritike nacionalizma u kulturi prijeći u viši stadij radikalne te(r)oriye kulture kao temelja države. To što njezini ministri za kulturu iz redova lijevog centra ne znaju, poput istočnjačkih leptira, jesu li bivši marksisti koji sanjaju da su popperovci ili su samo oportunisti vlasti koji sanjaju da su bili kritici, manji je problem.

Ono najotužnije kod socijaldemokratskog ministra kulture jest njegovo praktičko neshvaćanje filozofsko-teorijskog liberalizma koji navodno zastupa. Tome doktoru filozofije, koji tvrdi da je trenirao popperizam još u mračno doba dok je Hrvatskom harao "utopistički i metafizički fundamentalizam" praksisovaca, heideggerijanaca i tko zna koga, ne pada na pamet da sada, kad je u poziciji da to učini, izvede gestu deliberativne demokracije koja je nužna ako hoće da karakter njegovog ministrovanja kulturom bude civilan.

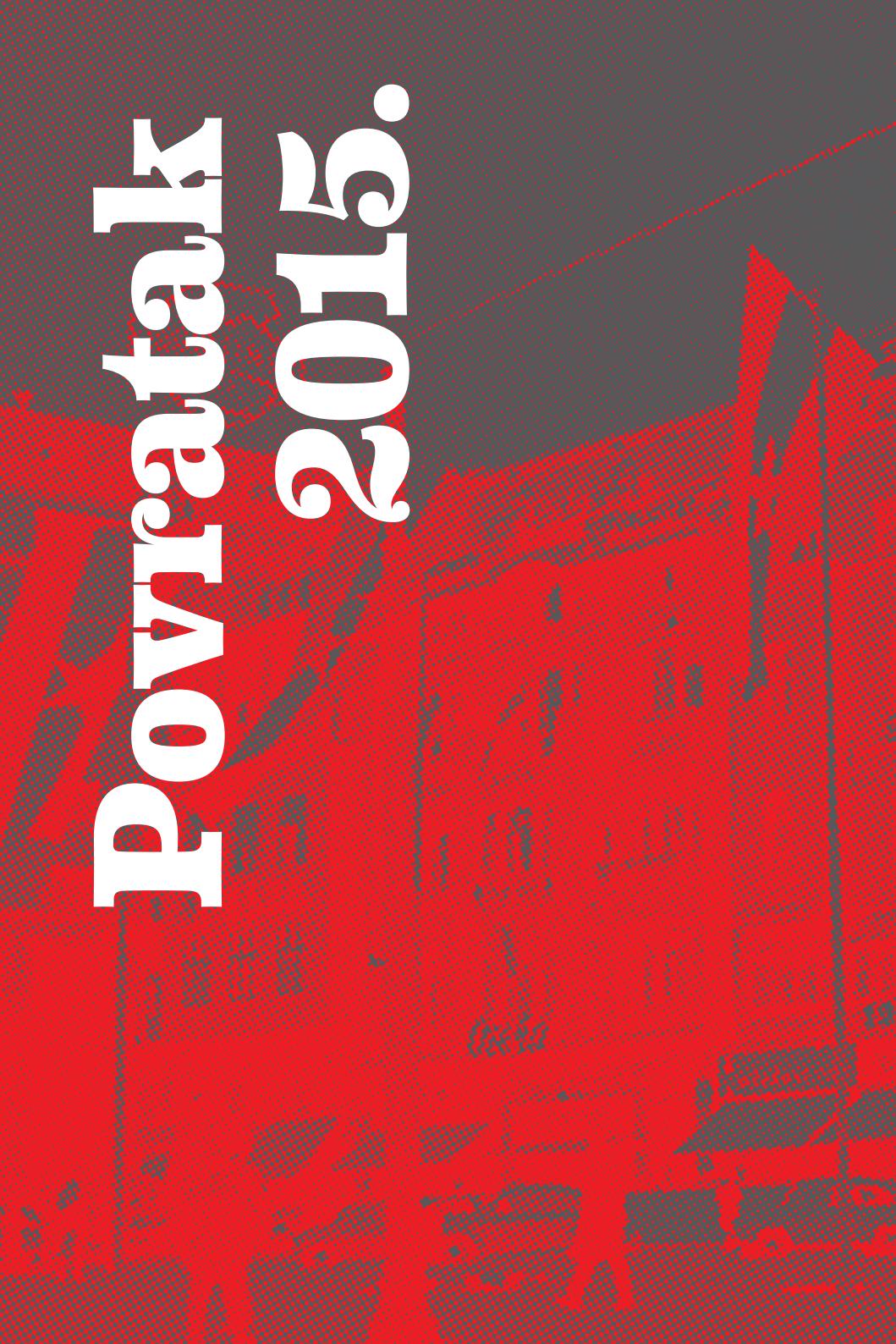
Njemu je, naime, očito daleka i sâma pomisao da novinari-ma današnjeg tjednika *Globus*, na pitanja o njegovom odnosu prema emigrantima i disidentima 90-ih, uzvrati protuzahjet-vom da sâma redakcija *Globusa* dade simboličku zadovoljštinu onim intelektualkama i aktivistkinjama nad kojima je *Globus* početkom 90-ih, pomoću investigativnog diskursa svoga kućnog znanstvenika i uvijek ponovnog predsjedničkog kandidata, Slavena Letice, izvršio mračni ritual kamenovanja. Umjesto da suoči *Globus* s vlastitom odgovornošću za anticivilnu korupci-

ju samog društva, novoizabrani socijaldemokratski ministar kulture čuva savjest huškača i medijskih zločinaca šutnjom o njihovoj ulozi u moralnoj devastaciji Hrvatske 90-ih i pričom o nevinosti države u tome.

Otud se sva istina “trećeg puta” socijaldemokratskog i liberalnog aparata države na polju kulture u Vujićevoj verziji sastoji samo u prešutnoj pretpostavci da su politički izbori od 3. siječnja 2000. bili amnestija vlastodržaca u aparatu države od nacionalizma i crne hadezeovštine, da bi država zauzvrat poslužila kao stroj za pranje zle uloge iz 90-ih i zle savjesti onog dijela hrvatske društvene elite i medija koji se sami časte i slave imenom “civilnih”. ●

Povratok 2015.

17 /

Teatar *Exit Croatia*: kraj demokratske komedije & 'jarčji pjev' desnice

IMENIK I POJMOVNIK ZA IZRADU LEKTIRE: Immanuel Kant • G. W. F. Hegel • Karl Marx • Heinrich Heine • Arkzin • MaMa • Vratile se 90-e • antibirokratska revolucija • Domovinski rat • Stipe Mesić Stevo • Kolinda Grabar Kitarović • entuzijazam • Savska 66 • šatorska restauracija HDZ-a • tragedija-komedija-satirska igra • stopostotno hrvatstvo • Borat (Sasha Baron Cohen) • berači kestena 2002. • splitska riva 2000. • Marina Matulović Dropulić • građanski red i mir • sveti Trg • Žarko Puhovski • Ranko Ostojić • Tomislav Klauški • Željko Cvrtila • Davorko Vidović • Joško Morić • Zoran Erceg • cinizam apolitičnog pogleda • 'ekstremisti na obje strane' • 'bakice koje kuhanju juhici' • autentični i neautentični patriotizam • *Didov san* (zbornik) • Institut za etnologiju i folkloristiku • Jasna Čapo • Marin Sopta • Tihomir Ponoš • Ivo Banac • *Danke Deutschland* • Botho Strauss • *Samosvjesna nacija* (zbornik) • Ernst Nolte • bujajući 'jarčji pjev' • Rüdiger Safranski • Branko Lustig • Josip Klemm • Liam Niesson

Prisjetimo se još jednom Kantove lekcije o sudjelovanju historijskih ljudi u vlastitoj povijesti:

“Samo je način mišljenja gledalaca ono što se javno odaje pri ovoj igri velikih preobražaja, pa ipak daje da se oglasi jedno toliko opće i pri svemu tome nesebično učešće igrača na jednoj strani, protiv onih na drugoj strani, čak uz opasnost da bi im ova partijnost mogla jako naškoditi, ali ovako (s obzirom na općost) dokazuje karakter ljudskoga roda u cijelosti, i ujedno (s obzirom na nesebičnost), njegov moralni karakter, barem u nastrojenju, koji ne samo da dopušta nadu u napredovanju ka boljem, nego sâm već jest takovo napredovanje, koliko njegova moć za sada dostaje.” (IMMANUEL KANT, *Sporfakulteta*, 1798)⁰¹

Čini se da u Hrvatskoj, u pogledu Kantove “nade u napredovanje ka boljem”, naime u preobražaj “partijnosti u općost”, već odavno nije problem ono na što se masovno i složno žale gotovo svi: naime, da se ponavljaju stvari koje “ne bi bile moguće ni u jednoj uređenoj zemlji”. U zemlji koju čak ni djeca u vrtiću ne smatraju uređenom, uče strane jezike i pričaju za tv da će kad odrastu otići, iako teška srca, tamo gdje je sve uređeno, sad je u pitanju nešto drugo. Naime, kako je moguće da se u jednoj tako složno neuređenoj zemlji uredno i pravilno ponavljaju anomalne stvari?

Hegelova poslovična formula kako se sve ponavlja dvaput, ali—kako ju je uz pomoć Heinricha Heinea preformulirao Karl Marx—jednom kao tragedija, drugi put kao komedija, možda u nečemu doista ovjerava poruku plakatâ po Zagrebu u zimi 2013/14. pod naslovom “Vratile se 90-e” o napredovanju, ako ne

01 Prema Kant, Schelling, Nietzsche. Ideja univerziteta, izbor, prijevod i predgovor Branko Despot, Zagreb: Globus, 1991., str. 94. (Za drugi kontekst diskusije v. ovdje 07. “Bordel historičara: Kant i balkanski snuff-video”.)

čovječanstva, onda barem hrvatskog društva, ka boljoj prošlosti:

“U Hrvatskoj se ponovno mahnito uvježbava monolitni poređak 1 države, 1 nacije, 1 crkve, 1 jezika i pisma, 1 braka, 1 ekonomskog uređenja. Iznova se sniva hrvatski san o ne-pomućenom jedinstvu i čistoći. Vratile se devedesete!”⁰²

Ali, usprkos očiglednostima, ono što se zapravo ponavlja nije ono ozbiljno, tragedija 90-ih sa svim masovno-psihološkim, ideološkim i političkim zabunama i njihovim dramskim nosiocima, političkim i ratnim vođama, mirovnim konferencijama i masama izbjeglica, mrtvih, nestalih i traženih. Sada je to ponavljanje ponavljanja, repriza prve inscenacije prvog povratka društva u ‘90. s komičkom igrom hrvatskih generala, kardinala i zanesenih masa u crnim uniformama, upriličenom nakon političkih izbora 2000. i dolaska prve koalicije stranaka tzv. lijevog centra na vlast na čelu s SDP-om.

Radilo se o nelegalnim pokušajima legalno svrgnutog HDZ-a da 2000. godine već iskušanim i nadasve uspješnim receptom bivšeg CK Srbije na čelu s Miloševićem u liku “antibirokratske revolucije” s kraja 80-ih, da “vaninstitucionalnim” pritiscima na političku nomenklaturu i cijelo društvo, kroz masovne mitinge istine o svome izvanrednom pravu na vlast u svojoj zemlji, o svome karakteru “najhrvatskije vlasti” i svojoj vodećoj ulozi u pokretanju, provođenju i dovršavanju rata za otcjepljenje Hrvatske, nazvanog “domovinskim”, provede restauraciju antidemokratskog stanja 90-ih.⁰³ No, komedija svih tih zabuna oko historijskog samorazumjevanja i prava na vječnu vlast, sve te uzurpacije simbola NOB-a kroz rehabilitaciju ustaštva i

⁰² Umjetničko-aktivistički projekt Arkzina i Multimedijalnog centra MaMa 2013. (usp. <http://www.mi2.hr/2013/11/vratile-se-devedesete-vraca-se-i-arkzin/>)

⁰³ Riječ je o navodno “mirnom i civiliziranom”, iako masovnom i bučnom, prosvjedu branitelja “protiv Haaga i kriminalizacije

NDH, sve te posudbe "domovinskog" iz tuđih ratova, nastupila je najkasnije u trenutku kad je tadašnji predsjednik države, Stjepan Mesić, zvan kodnim imenom "Stevo", jednim potezom pera i po pripadnim predsjedničkim ovlastima, posmicao generale, išamarao kardinale i izazvao opći smijeh lakoćom legalnog predsjedničkog akta.

Sve što je poslije toga uslijedilo bilo je političko i moralno srozavanje koalicije stranaka na vlasti SDP-HSLS-HSS-HNS, sve odreda zakletih demokratskih liberala. Gomilica je istog trenutka pokazala deklarativno da je zapravo već odustala od istih onih očekivanja birača koja su je dovela na vlast, naime da provede lustraciju hadezeovske ostavštine u upravnoj, ekonomskoj i kulturnoj politici iz '90., prije svega reviziju kriminalne privatizacije. Vladajuće geslo kojim je nova politička garnitura odgovorila na očekivanja javnosti, masovno samomobilizirane za političke izbore i smjenu HDZ-a, glasilo je, kao što je poznato, ali višestruko zaboravljenio: "Ne, mi nismo revanšisti" (I. RAČAN), "Ne, mi nismo radikalni" (V. PUSIĆ).

Provala komedije operetnog puča HDZ-a mogla se odmah pretvoriti u farsu moralnog i političkog srozavanja upravljačke klase društva, samo s novim akterima. No karakter groteske na toj "igri velikih preobražaja" i zabuni očekivanja "gledalaca" donio je nov, ali oduvijek prisutan moment užitka u izigravanju onoga što je činilo sâmu tragediju: iskustvo mogućnosti radikalno drugačijeg, iskustvo ničega, koje graniči s entuzijazmom, očekivanje novog, i moć da se sâm "preobražaj" preobrazi u prazno događanje, politički život bez sadržaja, puko ponavljanje umjesto napredovanja. Prvo kao komedija stranačke po-

Domovinskog rata", u organizaciji Županijskog stožera za odbranu digniteta Domovinskog rada, održanog na rivi u Splitu, 10. svibnja 2000. (v. npr. *Slobodna Dalmacija*, "Mi ne rušimo državu, mi smo je i stvorili", <http://arhiv.slobodnadalmacija.hr/20000510/split.htm>).

litike—uspon i pad prve koalicije, ponovni dolazak i ponovni odlazak HDZ-a, ponovni dolazak i ponovno padanje SDP-a, s uvjek novim igračima starih igara, bez povijesnih preobražaja —i sada, konačno, kao satirska igra “politike na ulici”.

Tako formula o ponavljanju događaja s prevratom tragedije u komediju — koja izvorno pripada Heinrichu Heineu a pogoda upravo Kantov pad od revolucije uništenja Boga kroz kritiku čistog uma u komediju spašavanja Boga kroz kritiku praktičkog uma⁰⁴ — upućuje dakle na treći čin u teatarskoj verziji svijeta, na ponavljanje ponavljanja. Ono ne donosi samo prevrat u žanru iz tragedije preko komedije u satiru, nego specifičnu razliku u karakteru uživanja: prevrat uzvišenih osjećanja straha i sažaljenja ratne tragedije 90-ih u smijeh od lakoće obračuna s generalima, crkvom i užarenom masom patriotske strasti na splitskoj rivi. To masovno i trajno emocionalno stanje, permanentni entuzijazam hrvatske volje za sobom, hranjene iluzijom o jedinstvu koliko strahom i gnušanjem od različitosti, danas se vraća kao igra čarkanja onog neradikalnog i banalnog. Riječ je o subverziji civilne politike i šatorskom derneku “stopostotnog hrvatstva” na adresi Zagreb, Savska 66.

Igrači, gledaoci i kritički subjekti

To da braniteljske organizacije, “proizašle iz domovinskog rata” mjesecima neprijavljeno i nelegalno zaposjedaju dio grada i po nahodenju blokiraju jedan od glavnih prometnih pravaca u glavnom gradu države — navodno, za ugrožena prava stopostotnih invalida domovinskog rata i pod geslom borbe “protiv Jugoslavena 2014” — i to sve sa šatorom, strujom i vodom na

04 Heinrich Heine, “Zur Geschichte der Religion und Philosophie in Deutschland”, iz 1834., izvorno objavljeno u Francuskoj, pod naslovom “L’Allemagne depuis Luther”, u: *Revue de deux mondes*, Paris 1834. Prvo njemačko izdanje u: *Der Salon*, Bd. 2, Hamburg: Hoffmann und Campe, 1835.

teret grada, s dernecima gotovo na dnevnoj bazi, kao da su “Čavoglave” svaki dan, s ritualnim i medijski praćenim posjetama svakog viđenijeg i manje viđenog “stopostotnog Hrvata”, od sportaša preko tamburaša, od haških osuđenika do kardinala, od kandidatkinje HDZ-a na predsjedničkim izborima, Kolinde Grabar Kitarović, do novoizabrane predsjednice države, Kolinde Grabar Kitarović, i sve s pripadnim “facilities” u obličju kemijskih nužnika — toga možda ima samo u *Boratu Sache Barona Cohena*. To je nahereni poredak stvari u kojem policija održava građanski red tako da osigurava nelegalno logorovanje pred zgradom Ministarstva branitelja, prema načelu “ustavnog prava na prosvjed”, i ujedno ometa sve pokušaje protesta protiv takvog nelegalnog stanja u gradu, prema načelu profesionalnosti. Jer, “tako se najbolje spriječava fizički susret” drugih braniteljskih skupina i pojedinaca koji prosvjeduju protiv “šatoraša”.⁰⁵ Ta briga za građanski red i mir otisla je, konačno, tako apsurdno daleko da je u subotu 14. 3. 2015. policija blokirala antišatorski prosvjed u kretanju, dok je prosvjednicima iz šatora dopustila, nakon kratkih konzultacija s njihovim vođama pred tv kamerama, da protegnu noge do privatnog stana premijera države na drugom kraju grada, da se usput gromko ispsuju, da pri tom iskažu podršku ekstremnoj desnoj stranci, podijele prijetnje kritičarima i da opet svoj prosvjed pred tv kamerama nazovu mirnim, spontanim i nadasve domoljubnim.⁰⁶

Ono stvarno novo na ponovnom uprezanju branitelja u kola HDZ-a, s istim tamburama, rekvizitima i retorikom, već viđenima 2000. na splitskoj rivi ili ništa manje poznatim “beraćima kestena s Tuškanca” iz 2002., malobrojni su pokušaji pojedinaca

05 Usp. Željko Cvrtila (glavni policijski savjetnik): “Policija postupa standardno evropski, naime, tako da spriječava sukobe između skupina prosvjednika” (izjava za HTV1, *Dnevnik*, 15.3.2015., 19 h).

06 Usp. izvještaj portal *N1*, <http://hr.n1info.com/a35626/Vijesti/VIDEO-Satorasi-se-okupili-ispred-stana-premijera-Milanovica.html>

i grupa, poput *Occupy Hrvatska*, da pojedinačnim ili skupnim, javnim ili polujavnim gestama, performansima i izjavama kroz informativne medije, društvene mreže ili kontraprosvjede na ulici potaknu nadležna državna tijela na obuzdavanje novog neometanog pučističkog djelovanja desnice protiv građanskog reda i zakonito izabrane vlasti. No, ti su pokušaji samo rasplamsali bujajući plamen širokog društvenog sukoba i čudnovato djelovanje organa reda: od hapšenja mirno prosvjedujućih pojedinaca do blokiranja kontraprovjednih mimohoda. Vatra je eskalirala još jačom ofanzivom šatoraša i njihovih podržavatelja kroz difamiranje kritičara i prijetnje smrću istaknutim kontraprovjednicima ili samom resornom ministru. Još gore, ravnatelj policije potvrdio je javno kako policija "pušta" prosvjednike iz šatora, a sam ministar unutrašnjih poslova svojim je javnim očitovanjima obezvrijedio legitimna očekivanja i glasne zahtjeve građana od državnih organa da postupe legalno prema nelegalnim prosvjednicima nazvavši ih "željom za krvi, sukobima i uhićenjima".⁰⁷

Pa, doista, ne kaže se uzalud da je bît demokratske sreće baš to da kao običan građanin znam kad nešto ne mogu, jer je moja sloboda kretanja ograničena jedino slobodom drugog da me ometa u kretanju. Osobito je sretno za demokraciju to da policija pravedno distribuira demokratska prava na međusobno ometa-

07 Ranko Ostojić: "Svi koji bi željeli krv, sukobe i uhićenja, i da policijska palica bude dirigentska, očito nisu zadovoljni." No, ipak, u istom izvještaju, nakon tjedana natezanja, ministar je najavio prekršajne prijave: "Napokon smo došli do toga da su nakon određenog vremena određeni priznali da su organizatori i oni će dobiti prijavu za neprijavljanja skupa." Prema *Index.hr*, "Policija prekršajno prijavila Glogoškog i Klemma" (objava 16. 3. 2015.)

08 Joško Morić (pomoćnik ministra unutrašnjih poslova 1991–2000.): "Ustavno pravo na okupljanje i prosvjed ograničeno je pravima drugih na javni red, mir i slobodu kretanja. Kad je već dopustila

nje kad već ne primjenjuje zakon. Upravo to je stručno potvrdio još jedan kvalificirani stručnjak za policiju i demokraciju.⁰⁸

Dakle, ne radi se više o problemu anomalnog civilnog ponašanja u jednoj zemlji u kojoj se sve zna o vlastitom stanju i na sva usta priča o neuređenosti i nestandardima neponašanja. Jer, kad ne bi bilo tako, onda bi u hrvatskoj fantaziji o nekoj drugoj, uređenoj nadhrvatskoj nadzemlji mnogo što još puno značajnije od ovog što se sada zbiva bilo nemoguće. Osim neprijavljениh i nedopustivih logorovanja usred grada u poluhigijenskim uvjetima i visokim društvenim tenzijama, u nemoguće redovne stvari u ovoj neuređenoj državi spada svakako ideja u glavama promatrača, političkih eksperata, analitičara i vodećih intelektualaca o tome što je najvažnije u svemu. Naime "... da građani mogu znati kojeg datuma i od koliko do koliko sati neće moći s jednog na drugi kraj grada stići javnim prijevozom", i upravo to je ono što se "čini daleko važnijim od svega ostalog, a što nitko ne uzima u obzir"; sada naime tzv. "obični građani postaju drugorazredni jer nekoliko stotina ljudi na obje strane želi rastjerivati neke aveti prošlosti ili budućnosti ili ne znam čega."⁰⁹

Doista, upravo to nitko nije uzeo u obzir osim citiranog promatrača i bivše gradonačelnice Zagreba iz HDZ-a, Marine Matulović Dropulić, i to još od davne 1998. Tada je ona, u povodu sindikalnih prosvjeda na Trgu, izrazila istu zabrinutost

neprijavljene hodnje gradom, policija je trebala imati isti kriterij prema obje kolone. (...) U demokratskom društvu nitko ne može imati više prava na prosvjed od bilo koga drugoga, osim naravno od onih koji pozivaju na mržnju." u: Intervju "Savska 66 je političko-medijkska priča ni o čemu", *Novi list*, online (objava 22. 3. 2015.).

09 Žarko Puhovski (politički analitičar), prema *Index.hr*, "Pet stotina ljudi blokira život građanima Zagreba, policija ih je sve trebala rastjerati" (objava 14. 3. 2015.)

za građane Zagreba kao današnji lijevi hrvatski liberal: "Tamo šetaju naši stariji građani i djeca, dolaze i ljudi iz unutrašnjosti. Građani imaju pravo na red i mir" ¹⁰ Istina, onda se radilo o Trgu i vlasti HDZ-a, a sada samo o Savskoj i vlasti SDP-a, ali nisu stvari tako odvojene. Ne samo što je Trg bana Josipa Jelačića i danas neko sveto mjesto s kojeg, već po drugi puta i po svemu sudeći ritualno, kreću "antiprosvjedi protiv terora šatoraša" u organizaciji *Occupy Croatia*. To je također i mjesto gdje su, u očima citiranog ekspertnog promatrača, "trebali ostati i gdje nikoga ne bi smetali". I opet, upravo tako i slično govorili su davno o raznim prosvjedima protiv ondašnje vlasti građani i građanke Zagreba, te "bakice koje subotom kuhaju juhicu i ne idu na prosvjede", kako ih je u različitim povodima na *Radiju 101* kvalificirao isti citirani analitičar. "Treba ljude pustiti da se tu ispušu, i nikom niš!"¹¹, govorili su jednako mudro građani.

Ali nije uopće samo Trg ono što povezuje govor bivše gradonačelnice Zagreba iz HDZ-a 1998. i dnevno-političkog analitičara iz lijevo-liberalnih akademskih redova 2015. Puno jače ih povezuje navodna civilno-građanska neutralnost i lažna apolitičnost pogleda na najvrelija zbivanja njihovih dana, njihova zajednička civilno-urbana briga za potrebe građanâ za mirom i redom, napose za urednim i uredovnim redom javnog prometa, kafića i placa za grincajg. Ništa se tome ne bi moglo dodati kad tu idilu podudarnosti mišljenja lijevog akademskog intelektualca i bivše gradonačelnice iz HDZ-a, idilu apolitičnosti svakodnevnog života, ne bi ometalo bujanje sukoba između "petsto ekstremista s obje strane" koji žele "rastjerivati duhove prošlosti" ili budućnosti ili neznano čega.

Otud, čini se na prvi pogled čudnovato da nasuprot tome općem slaganju analitičara iz redova lijevo-liberalne inteličnicije, bivših gradonačelnica iz redova HDZ-a, običnih "bakica" i njihovih familija, koji u ovoj "igri velikih preobražaja" (KANT)

¹⁰ Ovdje 13. *Trg izgubljene Republike*, str. 226–238.

ne samo da ne sudjeluju po izravnom “nesebičnom učešću” nego ni “po učešću prema želji”, niti pak u tome vide ikakvu dramu osim kršenje gradskog kućnog reda, da vodeći profesionalni novinski kolumnisti lijeve orientacije u posljednjim akcijama šatoraša za ubrzani restauraciju vlasti i poretka HDZ-a u Hrvatskoj vide dramatične promjene i potencijalni povratak u tragediju širih razmjera — probijanje granica, prelazak u ofanzivu, proizvodnju zebnje od budućnosti, civilnog straha i nelagode.¹¹ Drugim riječima, povratak u puč i građanski rat. Ipak, taj nesklad i proturjeće na lijevom krilu hrvatskog građanskog centra ipak je samo prividno. Svaka dnevno-politička analiza koja polazi od pretpostavke kako su neprijavljeni javni igrokazi tobožnjeg spontanog prosvjeda braniteljskog zdruga na ulici doduše anomalna i nedopustiva u uređenoj državi, ali da se pravo na prosvjed treba i mora “tumačiti ekstenzivno” sve dok prosvjednici ne prekorače granicu prihvatljivosti, može iskazati temeljnu korupciju kako ovih retrogradnih preobraženja tako i analitičke svijesti o njima još samo tako da padne u crna nagađanja, proizvodnju panike i atmosferu prijetnje.¹²

- 11** USP. Tomislav Klauški, “Šatoraši su krenuli u napad i pokazali da sila uzima maha”, portal *24sata online*, 14.3.2015.
- 12** Za usporedive događaje i reakcije predstavnika koalicije SDP-a iz vremena “kestanjara” vidi izjavu Davorka Vidovića, tadašnjeg ministra rada i socijalne skrbi (SDP) za tjednik *Nacional*: “U medijima je policijska akcija doživjela brojne kritike. Kako to da se na radnike usuđujete slati policiju, a protiv samozvanih berača kestena pred Bobetkovom kućom tjednima niste ništa poduzeli? – Da su berači kestena ugrozili promet na Tuškancu, bez oklijevanja bi bili maknuti. Niti se bojimo desnice, niti olako potežemo pendreke na radnike. Potpuno su neutemeljene kvalifikacije kako se ova vlada ulizuje desnici, a zanemaruje interes ljudi koji su je izabrali.” USP. “Desnica je u Sisku pokušala srušiti vlast”, interview, *Nacional*, br. 367, 27.11.2002.

Nijedan razmišljajući građanin ili građanka, bio fahovski, novinarski ili "obični", ne može ničim doprinijeti rasvjetljavanju političkog apsurda da jedna ideološki militantna skupina hrvatskih građana pokušava postići posve konkretan i eksplicitno iskazan politički cilj, naime otjerati s vlasti koaliciju SDP-a izazivajući krizu i prijevremene izbore koji će, po općem očekivanju, vratiti HDZ na vlast. Svako rasvjetljavanje je nemoguće jer je zališeno: apsurd je potpuno proziran i informativan o samome sebi. Jedino što zamrućuje taj potpuno otvoreni politički aktivizam jest moralistički kontraprosvjed druge skupine hrvatskih građana koja pokušava pomiriteljski, s osjećajem moralne odgovornosti za cjelinu, pokazati pretjerana i neumjesna potraživanja onih prvih za privilegijama i time ujedno pokazati ozlojeđenoj javnosti da postoji plemenitija i autentičnija vrsta braniteljske populacije, ljudi koji su se borili za slobodu Hrvatske bez materijalnih interesa, ucjena i naplata.¹³ Otvoreno političko djelovanje jedne skupine za ubrzani ponovni dolazak desnice na vlast zastrto je sukobom oko morala, osobnog poštjenja i autentičnosti patriotizma.

Ipak, ono što zapravo zastire pravu stranu ovog sukoba jest cinizam reduktivističkog i prividno apolitičkog, liberalno-demokratskog pogleda, onog koji bujajući građanski sukob između dviju braniteljskih grupacija, pučističke i pomiriteljske, falsificira u ravnovjesje "ekstremistâ na obje strane" i bagatelizira kroz njihove civilno-urbane efekte po građansku komociju običnih promatrača i time aktivno zastire otvoreno i bjelodano subverzivno djelovanje krajnje desnice unutar samih braniteljskih udruga. Za razliku od sukoba između političke desnice i

¹³ Zoran Erceg: "Mrze nas samo zato jer drugačije mislimo, jer nam je stalo više do ponosa, časti i dostojanstva nego do materijalnih prava i privilegija a na štetu civilnih invalida. Nije ovo Hrvatska za koju smo se borili u ratu." V. najavu nastupa u *Dnevniku RTL*, prema objavi na *Facebooku*, 15.3.2015.

prve lijeve stranačke koalicije u prvom razdoblju njezine vlasti 2000–2001., u današnjem sukobu na patriotskoj hrvatskoj fronti sudjeluje aktivno ili pasivno već gotovo čitavo društvo. Riječ je o radikalnom, ali potisnutom, nepriznatom ili porečenom građanskom sukobu oko državno-političkih i civilno-društvenih vrijednosti, sada drugim, civilno-aktivističkim sredstvima, doduše u žešćem pojavnom obliku: teatralnim performansima ratnog građanskog stanja, logorovanjem, šatorima i prijetećim pohodima po gradu.

Taj je sukob već izbio na vidjelo na drugim aspektima kroz pojavu desnih pokreta, civilnih udruga i pojedinaca, koji u HDZ-u vide svoju institucionalnu uzdanicu, kao što lijevi civilni pokreti upiru očekivanja u koaliciju oko SDP-a. Sada je riječ o restauraciji starih ideoloških tendencija, izraženih kroz civilnu formu referendumu o definiciji braka, o zagovaranju populističkih oblika izbornog sistema pod krinkom direktne demokracije ili penalizacije kritičkog govora o “Domovinskom ratu”. No, način na koji se artikulira ovaj radikalni društveni sukob između “partijnosti” ili političke militantnosti i moralizma jedinstva u patriotizmu, bez moći za preobražaj jednog načela u općost, pokazuje da se društvo, koje se poput hrvatskog i dalje definira na ideologiji autentičnog patriotismata kao svojoj temeljnoj civilizacijskoj i moralnoj osnovi, uvijek samo iznova guši u nemogućnosti da osigura minimum tolerancije za različitost mišljenja o istoj stvari. Svaki realni razdor u hrvatskom korpusu uvijek prekrije ista šarena krpa.

Daleko tiša, društveno manje eksponirana inačica ovog klizanja cijelog društva prema ponovnom promicanju i restauraciji desničarskih ideoloških vrijednosti i institucionalnog utjecaja odvio se nedavno na terenu znanstvenog diskursa kroz aferu oko zbornika radova izdanog u suradnji dvaju instituta za društvene znanosti u Zagrebu.¹⁴ Slučaj je, barem na površini, izazvao nesrazmjerne manje pažnje medija, znanstvene, kulturne i opće javnosti nego upravo aktualna afera oko ostavke

ministrice kulture zbog privatnih zloupotreba službenih novčanih sredstava.¹⁵

Protiv zbornika radova službeni su prigovor uputile glavne urednice publikacije Instituta za etnologiju i folkloristiku zbog administrativne pripreme i provedbe zbornika, obrade tema i sadržaja, dok je nekolicina autora povukla svoje priloge. Protest se napose ticao uključivanja prilogâ u zbornik koji su ocijenjeni kao znanstveno neutemeljeni i profesionalno-etički neprihvataljivi.¹⁶ No, dodatni kulturni, ideološki i politički kuriozum oko ovog znanstveno-institucionalnog sukoba sa širokom društvenom relevancijom, zbio se u jednoj formi njegove medijske prezentacije, kroz angažiranje medijski istaknutog intelektualca, političara, aktivista i povjesničara da za potrebe prononsirano konzervativne emisije za kulturu na nacionalnoj televiziji komentira interni recenzentski dokument o zborniku, zapisnike stručnog vijeća Instituta te politička i svjetonazorska uvjerenja glavnih urednica publikacije.¹⁷ Time je još jednom postalo vidljivo da je ponovno izbijanje revisionističkog raspoloženja među hrvatskim historičarima zahvatilo i deklarirane libera-

14 Riječ je o zborniku pod naslovom *Didov san. Transgranična iskustva hrvatskih iseljenika*, ur. Jasna Čapo, Caroline Hornstein Tomić i Katica Jurčević, Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku i Institut društvenih znanosti “Ivo Pilar”, 2014.

15 Za jedan od rijetkih medijskih osvrta na aferu usp. Tihomir Ponoš, “Revizija povijesti: Ministarstvo znanosti sufinanciralo zbornik – proustaških radova”, *Novi list online*, objava 25. ožujak 2014.

16 Riječ je o prilogu Marina Sopte, “Prinos kanadskih Hrvata stvaranju i obrani Republike Hrvatske” (str. 77-98), te dodatnom prilogu jedne od urednica zbornika; v. Jasna Čapo, “Potreba strateškoga planiranja povratka: mišljenje povratnika Marina Sopte”, str. 97-108.

17 Ivo Banac, prilog u emisiji “Pola ure kulture”, HTV1, 2.4.2014.

le, čak i na poziciji vodećih osoba u elitnim organizacijama tzv. nevladinog aktivizma poput Hrvatskog helsinškog odbora, čak i kroz trans-znanstveno diskurzivno ostvarenje u ideološkom i privatnom denunciranju osoba.

‘Danke, Deutschland’, ponovo

Poznato je da različite knjige ulaze u recepciju na različite načine, ali samo rijetke ulaze u povijest recepcije iz mita o tzv. “unutrašnjem egzilu”. Osim već spomenutog hrvatskog “Dido-vog sna”, planiranog i pripremljenog takoreći u “unutrašnjem egzilu” jednog javnog instituta za društvene znanosti, bez znanja urednicâ publikacije Instituta za folkloristiku, jedan po sadržaju i ideološkoj naravi usporediv zbornik tekstova bio je *Samosvjesna nacija*, izvorno namijenjen debati između njemačkih intelektualaca o kontroverznom eseju književnika Botha Straussa “Bujajući jarčji pjev”, objavljenom u tjedniku *Der Spiegel*, 8.2.1993., na temu ponovnog njemačkog ujedinjenja 1989.¹⁸

Zbornik, koji se za njemačku liberalno-demokratsku javnost 90-ih pokazao zazornim, potisnutim i porečenim manifestom “nove njemačke desnice”, njemačkoj je javnosti uputio umjesto debate o citiranom Straussovom eseju i njegovu viđenju ponovnog ujedinjenja Njemačke, emfatičan zov “na pokret ka ponovnom osvajanju njemačke pozitivnosti”. Zbornik, koji se jedva moglo naći na policama njemačkih knjižara, doživio je u razmaku od samo tri mjeseca, od rujna do prosinca 1994., dva izdanja. Tako je jedan intelektualni nakladnički poduhvat od općeg društvenog interesa, navodno koncipiran kao kritički, publicistički i znanstveni, postao masovnim mitskim štivom,

¹⁸ Usp. *Selbstbewußte Nation. „Anschwellender Bocksgesang“ und weitere Beiträge zu einer deutschen Debatte* [Samosvjesna nacija. “Bujajući jarčji pjev” i drugi prilozi jednoj njemačkoj debati] ur. Heimo Schwilk, U. Schacht, 2. izd., Berlin: Ullstein Verlag, 1994.

prebivajući tako u statusu nevidljivog *bestsellera* kojeg se pro-sječna liberalno-demokratska politička svijest u Njemačkoj stidjela i poricala ga ignoriranjem.

Paradoks, u kojem jedna knjiga postane *bestseller* u istom potezu kojim se standard političke tolerancije društva pretvara u instituciju spontanog cenzora, počiva na trivijalnom razlogu ideološkog licemjerja ili društvene šizofrenije. Politički korektno nastrojeni njemački knjižarski ceh našao se, opstruirajući prodaju te elitno-desničarske literature, u ulozi vršitelja fizičke selekcije onog ideološki dopustivog i zazornog. Upravo u tom studiu prosječne političke svijesti, u kojem se eklatantno pokazuje manjak otvorenog društvenog argumenta s političke ljevice, taj tihi bojkot opće šutnje o novim pojavama izasao je ususret optužbi urednikâ i većine suradnika toga zbornika za lijevo-totalitarnu zavjeru knjižarskog ceha nad cijelom njemačkom nacijom. Tako desna društvena kritika, uz frustrirajući izostanak lijeve, cilja na sam politički habitus koji je njemačko društvo, opterećeno teškim zadacima "preboljevanja metafizike" i "prerade historijske krivnje", jedva uspjelo usvojiti.

Zbornik počiva na eksplicitnoj tezi o žrtvovanju desne intelektualnosti u lijevo-totalitarnom okruženju poslijeratnog njemačkog društva. Tako se "sada, nakon ponovnog objedinjenja" nacija poziva na "pokret za njemačku pozitivnost", oštećenu "povijesnim usudom '45" i rastocenu u "negativizmu mišljenja '68". Tom opetovanom i teatralnom gestom ugrozenosti, desna njemačka inteligencija upotpunila je sa svoje strane klub korisnika univerzalnog ideologema žrtve, a svoje programsko posvećenje crpila je iz spomenutog eseja Botha Straussa. Zbornik je urednički koncipiran tako da Straussov esej, poput otkrivenja, predstavlja inicijalni tekst cijelom svesku i svakom pojedinom tematskom bloku.

Zbornik se dijeli na pet tematskih odsječaka: identitet, konflikt, interes, otpor, jedinstvo. Od tipski, sadržajno i kvalitativno vrlo neujednačenih priloga literata, publicista, političara i znan-

stvenika središnje mjesto pripada svakako prilogu povjesničara Ernsta Noltea "Desno i lijevo. O povijesti i aktualnosti jedne političke alternative". U povijesnom i fenomenološkom pregledu političke i ideološke razlike desnog i lijevog legitimira se Straussova teza o "normalnosti" desnog političkog nastrojenja. Takav poduhvat ima programsku narav i nije, kako to pokazuje Nolteov članak, moguć bez teških rezova u naslijedenom pojmovnom materijalu: da bi poravnao povijesne i sadržajne razlike između lijevog i desnog, da bi desno učinio "normalnim" i osigurao tezu da zastupanje desne društvene i ideološke opcije "nije nikakav nacionalizam", Nolte koristi pojam "radikalne ljevice" u značenju anarhizma, koji nijeće svaki društveni i politički okvir. Time je određen donji prag demokratske nepodnošljivosti koji politički i ideološki rasterećuje klasičnu, socijal-demokratsku ljevicu i pruža joj konzervativnu legitimaciju.

Dotle na desnoj strani ideološkog spektra, "radikalna desnica"—pojam preuzet iz Straussova eseja—zauzima mjesto sintetizirajuće političke sredine; istovremeno, termin "desni radikalizam" služi kao oznaka za estetski nepodnošljiv način djelovanja neonacističkih teroristickih grupa. Dok se dakle na lijevom krilu, u Nolteovom planu političke budućnosti, radikalne opcije isključuju kao demokratski "nekompetentne", na drugom kraju, desni se radikalizam podvrgava estetskoj operaciji. Kao ružni lik normalne desne supstance njemačkog (intelektualnog) društva, desni radikalizam postaje suvišan a njegov sadržaj ukroćuje i preuzima konzervativno-demokratska desnica. Tim je planskim rasporedom Nolteove analize Straussovog mudroljija o "radikalnoj", tj. korjenitoj desnici, pridan pregledan, takoreći racionalan sadržaj.

Odatle postaje jasno da desno nastrojenje, uključujući i ono militantno uz kozmetičke prilagodbe, treba postati sintetizirajuće, objedinjujuće ideološko tijelo u kojem se ima okupiti cijelo društvo. Tako pojam radikalno-desnog ponovo zadobiva značenje ekskluzivno "istinitog", "pravog", dakle ono značenje

koje tu sekularnu političku kategoriju vraća u okrilje kultne tradicije rase. To joj je okruženje uostalom eksplisitno namijenjeno u hinjenom profetskom ludilu pjesnika Botha Straussa, kičerski samostiliziranog u nasljednika nietzscheovskog anti-kulturalizma i heideggerijanske “narodske izvornosti”.

Tom su dvostrukom svetom cilju—izradi kultno-nacionalnog značaja “desnog” i isključenju svega nepripadnoga, osobito ženskog, kao lijevog—posvećeni svi ostali prilozi zbornika. Dok većina autora, u izravnom nadahnjivanju Straussovim esejem, mantički, stilom pseudokulturološke analize priziva izvore identiteta, interesa i jedinstva kao utemeljujućih načela nacije koja iznova nalazi samu sebe (npr. W. Krause “Metafizička čežnja”, W. Templin “Samosvijest i odgovornost: Povijest propasti i novi njemački identitet” ili pak R. Safranski u “Destrukcija i užitak: o povratku zla”) dotle se manji dio autora analitički bavi pojedinim sektoralnim temama (M. Wolfsohn, “Nacionalna država i multikulturalnost. Njemački civilizacijski prekid i njegove posljedice”). No, prosječni ideološki lik zbornika markiraju prilozi definitornog karaktera, poput Nolteovog, ili pak prilog R. Zitelmana “Nova demokratska desnica”, nadahnut Straussovom “hrabrošću” da se u tako lijevo politički korektnom društvu poput njemačkog, u kojem su riječi poput *braun*, *Führer*, *Vergasung* [smeđe, vođa, sagorijevanje] zabranjene, otvoreno nazove “desnim” i konačno tom pojmu vratí njegovo ne-političko, upravo kultno-plemensko dostojanstvo onog svetog.

Da taj projekat stilski i intelektualno može biti probijen nadolje svjedoče prilozi poput “Ljevice i jedinstvo” Brigitte Seebacher-Brandt te “Feminizam i apartheid” Felixa Stern-a. Sva vrijednost obaju priloga sastoji se u naglašenoj autohistorizaciji autora-mučenika: dok Brigitte Seebacher-Brandt, udovica bivšeg saveznog kancelara Willyja Brandta i jedina žena u zborniku, u svome prilogu ispisuje fantazije rođene desničarke, karijeristički zalutale u neprirodno lijevo političko okruženje svoga braka, o izlječenju nacije od samomržnje, dotle Stern,

jedini autor muškarac zadužen za ženske društvene teme, u svome prilogu daje autoportret prosječne ugrožene jedinke suvremenog društva — bijelac, muškarac, desničar — žrtve žensko-rasističkog progona.

Ekscesivna glupost priloga poput dvaju posljednje navedenih, počiva ipak na dublje lociranom zajedničkom raspoloženju autora okupljenih u zborniku. Još u uočljivom vrenju, ono se crpi iz demonstrativne “volje za pozitivnim”, za oslobođenjem od tabua desnice u Njemačkoj i osobito od njemačke “samomržnje”. Duh nove desnice tako se deklarativno određuje kao “impuls novog htijenja”, kao volja za izlaskom iz ropstva u njemačkom “lijevom negativizmu”. Ideološki *resentiment* takvog raspoloženja jednako je jasan kao i njegov retardirani karakter, uočljiv u programskom vraćanju aktera konzervativnom duhu njemačke inteligencije 20-ih godina 20. stoljeća. No, iz katastrofičnog raspoloženja spenglerovskog sumraka civilizacije uzdiže se u Straussov u eseju “dionizijski impuls” — potencija za događaj ponovnog rođenja nacije iz “bujačeg jarčjeg pjeva”. Ta se Straussova inačica za “obnoviteljski duh tragedije” jedino može suvislo čitati na pozadini Theweleitovi *Muških fantazija*. Tako se mračnjačko raspoloženje prošlosti bori sredstvima erotičke estetizacije političkog htijenja da se resakralizacijom nacije potisne civilizacijski pad simboliziran figurom Auschwitza.

U takvom se okruženju doima stranim prilog Rüdigera Safranskog koji dijagnosticira smrt etičkog stava i autonomije političkog kao posljedicu univerzalizacije estetskog. Ta se “postmoderna ugoda”, odnosno hiperestetizacija realnog i ponишavanje diferencija između političke sfere društva i estetskih igara, treba po naputku urednika zbornika shvatiti kao “znanokvita anticipacija” ne samo njihove programske namjere već i sâmog Straussova eseja. Ali da se ne radi ni o kakvom nesporazumu dvojice međusobno navodno tako različitih autora, poput Safranskog ili Straussa, sa programskom namjerom zbornika,

o tome ne svjedoči samo eksplisitna podrška obojice autora urednicima zbornika, već programska narav njihovih eseja na kojima se organizira zbornik.

Dok Safranski, s jedne strane, propagira zabranu estetskog relativiranja etičkih kriterija nasuprot lijevoj intelektualnoj tradiciji (tako je za njega tzv. ‘postmoderna ugoda’ samo estetički eskapizam bivših ljevičara pred gubitkom emancipatorskih sadržaja), dotle se mimo njega, na desnoj strani, Straussova okultna estetizacija konzervativnog političkog raspoloženja afirmira upravo kao estetičko produbljenje novog etičkog impulsa. Time je, kroz figuru “potencije za događaj”, prividno neočekivano, iz liberalno prosvijećene desne njemačke sredine, olicene u autoru poput Safranskog, legitimirano pomirenje Straussove karikaturalne mimeze nietzscheovskog dionizijskog antikulturalizma s Heideggerovim ideologemom nove političke izvornosti. Ideologem se tako ponovo definira kao legitimni proizvod intelekta koji više ne zazire od estetičkog dok ono iskazuje dubinsku volju za moći, prezirući istovremeno samo površnost javno-demokratskog poretku moći.

Na toj pozadini, iz ponovnog izbijanja volje za moći hrvatske desnice kroz agresivni performans političkog protesta šatorom u Savskoj 66, možemo još samo iščitati pitanje, tko je od pisaca u Hrvatskoj dovoljno hrabar da se danas, poput Botha Straussa 90-ih, nazove desničarem u normativnom okruženju lijevo-liberalne ravnodušnosti? Ili, tko je od liberala iz bezličnog centra tako hrabar da, poput publicista Rüdigera Safranskog 90-ih, iskaže “impuls novog htijenja” i potenciju radikalne desnice za “nov početak”? Duga povijest hrvatskog oportunizma govori da kandidati za to nisu ni lijevo-liberalni glasnogovornik malogradanstva, inkomodiranog neznanjem o voznom redu neprijavljenih mitinga i antimitinga u gradu, ni desno-liberalni recenzent desnog konzervativnog zbornika radova koji u svome okrilju rehabilitira prononsirano ustaštvo i “žrtvoslovni” ispovjedni govor hrvatske dijaspore.

No, kratka povijest hrvatskog traženja sebe između tragedije "Domovinskog rata" preko komedije demokratske politike iz ere Račana i Sanadera do farse direktno-demokratskog nastrojenja desnih civilnih prosvjeda traži još samo svoga satirski raspoloženog producenta. To bi svakako mogao postati umirovljeni hollywoodski producent Branko Lustig, koji je u liku "starog zagrebačkog gospona" upravo ovih dana, iz nedokućivih motiva, usporedio istražne postupke protiv zagrebačkog gradačelnika Milana Bandića, okrivljenog za zloupotrebe ovlasti i kriminal, s holokaustom koji je sam proživio u djetinjstvu. Za takav fantastični scenarij u kojem se okorjeli klijentelistički političar novog kova i glavni komedijaš metropole pred istražnim organima države pojavljuje kao nevino dijete u Auschwiuzu, najprikladniji kandidat za glavnu ulogu svakako bi mogao biti Josip Klemm, jedan od dvojice *frontmena* tzv. "prosvjeda stopostotnih invalida za dignitet Domovinskog rata", onaj koji na obje zdrave noge, pod mantijom i kapuljačom križara na ulicama Zagreba, poput Liama Niessona u *Nebeskom carstvu* na filmskom setu u Hollywoodu, predvodi paradu ponosa "novog htijenja" i pripadnog "jarčjeg pjeva" pod prozorima privatnog stana premijera države. ●

EPILOG EPILOGA

Završni esej trebao je biti pročitan na 3. programu Hrvatskog radija u emisiji "Ogledi i rasprave" 28. i 29. travnja 2015., no emisija nije realizirana. O razlozima v. Goran Borković, "Spiker HRT-a Željko Tomac odbio pročitati esej Borislava Mikulića zbog njegova stava prema šatorašima i predsjednicima" *Forum.tm* (10.4.2015.) te "Spiker bez glasa" (interview, 15.4.2015.). Također, Siniša Pavić, "Prigovor savjesti ili model za cenzuriranje", *Novi list (Pogledi)*, 18. travnja 2015.

**IZVORI /
prethodne
publikacije**

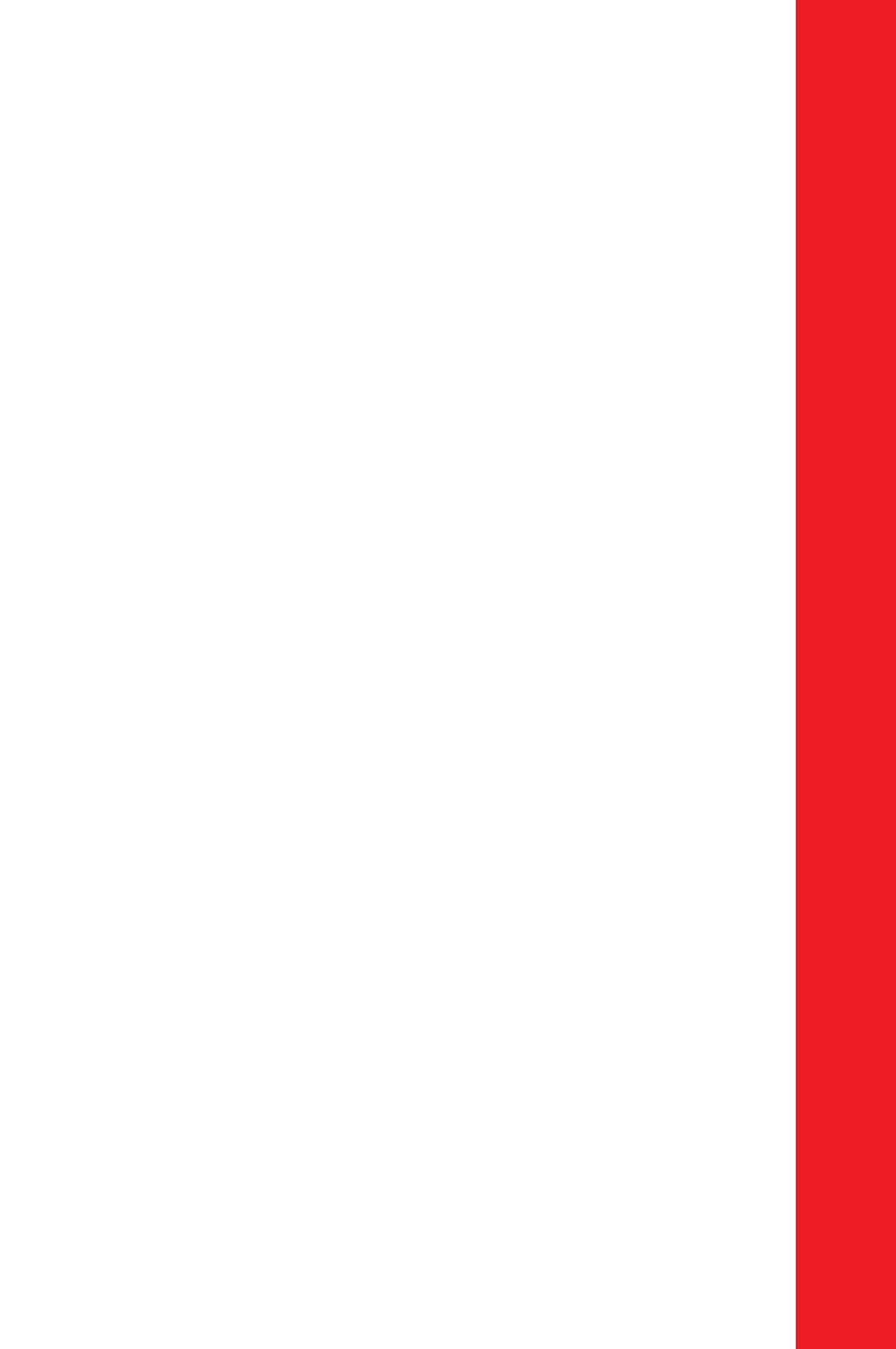
- 01.** "Zabranjena mesta mišljenja: mit o tabuima 90-ih" (2000)—interview sa Srećkom Puligom, objavljen u kraćoj verziji i pod redakcijskim naslovom "Desničarsko meso nove vlasti", u: *Zarez*, god. II, br. 45–46, 21. 12. 2000., str. 6–7. Za ovo izdanje izvorna autorska verzija teksta tehnički i jezično je popravljena, mjestimice dopunjena podacima i proširenim komentarom, bez mijenjanja tvrdnji, stavova i orijentacije. Izmijenjena mesta istaknuta su grafički.
- 02.** "Obiteljska sreća i reality-teatar: hrvatski kič demokracije" (1991)—Izvorna verzija članka objavljena je u tjedniku *Novi Danas*, Zagreb, 31. srpnja 1992., str. 66–67, pod naslovom "Demokracija i sretno društvo. Hrvatski politički kič".
- 03.** "Jugonostalgija: o političkoj retro-utopiji razočaranih patriota" (1992)—Proširena verzija eseja, izvorno emitiranog na Trećem programu Hrvatskog radija, listopad 1992. u emisiji *Kronika devedesetih* (ur. Kiril Miladinov). Web-objava: "Melankolični trôp i politicum larpurlartizma", u: *Knjiga čitanja i zaborava*, 2005., <http://deenes.ffzg.hr/~bmikulic/Knjizevnost/ugresic1.htm>
- 04.** "Desno od raja: hrvatski neofašizam i demokratske procedure" (1992)—Proširena verzija teksta objavljenog pod naslovom "Desno od raja", u: *Profil. Magazin za predcivilno doba, Nedjeljna Dalmacija* (ur. Sandro Pogutz), 29. srpnja 1992., str. 20.
- 05.** "Rat i performativ: taj svijetli predmet Predsjednikove želje" (1992)—Objavljeno pod naslovom "Taj svijetli predmet želje" u: *Profil. Magazin za predcivilno doba, Nedjeljna Dalmacija*, 10. lipnja 1992. godine, str. 17.

- 06.** "Slobodan/ov izbor: iskrene laži, divlja semiotika i blef panslavizma" (1993)—Proširena verzija eseja, izvorno objavljenog pod naslovom "Semiotika i panslavizam. O mjestu Evrope u neonacionalističkom diskursu Istoka", u: *Filozofija u pretilo doba. Eseji o figurama reprezentacije filozofije naspram politike* (dio IV), 3. program hrvatskog radija, br. 40, 1993., str. 100–112; izvorno u emisiji *Kronika devedesetih*, ožujak 1993.
- 07.** "Bordel historičara: Kant i balkanski snuff-video" (1993)—Proširena verzija eseja objavljenog pod naslovom: "Neonacionalizam: zlo u pogledu drugog? O smrti kantovskog entuzijastičkog subjekta u političkom snuff-videu", u: *Filozofija u pretilo doba. Eseji o figurama reprezentacije filozofije naspram politike* (dio V), 3. program hrvatskog radija, br. 40, 1993., str. 112–117; izvorno emitirano u emisiji *Kronika devedesetih*, veljača 1993.
- 08.** "Kritika kritičke filozofije: Napoleon i katastrofa *praxisa 90-ih*" (1992)—Proširena verzija izvornog predloška objavljenog u reduciranom obliku kao završni dio eseja pod naslovom "Prevara vladara ili država u službi filozofije" u: *Filozofija u pretilo doba. Eseji o figurama reprezentacije filozofije naspram politike* (dio 1), u: 3. program hrvatskog radija, br. 40, 1993., 88–94 (osob. 92–94); izvorno emitirano u emisiji *Kronika devedesetih*, studeni 1992. Izvorna verzija sadržana je i u opsežnom eseju pod naslovom "Politički nagon filozofije i njegove sudbine: dijalektika prosvjetiteljstva u doba debakla" (*up&underground*, br. 13/4, 2008., str. 90–109).
- 09.** "Hrvatska ideologija: grupna slika s autoportretom" (1993)—Objavljeno pod naslovom "Osveta vladara ili bonapartistički prilog kritici kritičke filozofije" u:

Filozofija u pretilo doba. Eseji o figurama reprezentacije filozofije naspram politike (dio II), 3. program hrvatskog radija, br. 40, 1993., str. 94–100; izvorno emitirano u emisiji Kronika devedesetih, prosinac 1992.

- 10.** “Pulp fiction filozofije: isprika, denuncijacija i ideološki homoporno” (1993)—Objavljeno pod naslovom “Užitak ‘istinstvovanja’ ili kraj ideologije u novohrvatskoj filozofiji” u: *Filozofija u pretilo doba. Eseji o figurama reprezentacije filozofije naspram politike (dio III), 3. program hrvatskog radija, br. 40, 1993., str. 100–106*; izvorno emitirano u emisiji *Kronika devedesetih*, siječanj 1993.
Sažetija verzija objavljena na francuskom: “Analétheia ou la jouissance philosophique de la désidéologisation. Le discours véridique dans la philosophie ‚nationale‘ et son effet heideggerien”, u: *Lignes 20, 1993*, Edition Hazan, Paris, textes réunis par R. Ivezković et G. Raulet
- 11.** “Bijelo: Otvorena kultura i njezini prijatelji: ‘pošurice političke kulture” (1995)—Izvorno: izlaganje pod naslovom “O samopredodžbama kulturne elite u postkomunističkim zemljama Evrope (hrvatski slučaj)” na 9. susretu evropskih kulturnih časopisa u Beču, 14.–17. rujna 1995: “Kulturni časopisi na kraju stoljeća. Stajališta” (Transit, IWM; Wespennest). Tiskano u *Arkin. Megazin za politiku i kulturu civilnog društva*, br. 49, 13. 10. 1995., str. 28–29; engl. “Open Culture and Its Enemies Remarks on Self-Images of the Cultural Elite in Postcommunist Europe (the Case of Croatia)”, u: *Belgrade Circle 1–2, 1995.*, pp. 240–246.
- 12.** “Plavo: ‘Missing the Sublime’: Vlado Gotovac i *Bad Blue Boys*” (1997)—Objavljeno pod naslovom “Missing the Sublime” u: *Arkin. megazin za politiku i kulturu civilnog društva*, br. 89, 25. 4. 1997., str. 22–23

- 13.** "Crveno: Trg izgubljene Republike: esej o kroatonostalgiji" (1998)—Objavljeno pod naslovom "Trg izgubljene Republike", u: *Arkzin. Politički pop mega.zin*, nova serija br. 06, str. 14–15.
- 14.** "Ožalošćena obitelj: čekajući 'drugu' posljednju počast" (1998)—Objavljeno pod naslovom "Ožalošćena obitelj: zadušnica za Šuška" u: *Arkzin. politički pop mega.zin*, nova serija br. 07, str. 14–16.
- 15.** "Razvod Vijenca i Matice: nadpolitika u hramu kulture" (1998)—Objavljeno pod naslovom "Rascjep u apolitičnom centru ili kultura bez svojstava" u web-zbirci: *Knjiga čitanja i zaborava*, <http://deenes.ffzg.hr/~bmikulic/Knjizevnost/vijenac-MH.htm> (2005)
- 16.** "Grobar 'bolje Hrvatske': 11 teza o nelagodi u hrvatskoj kulturi" (2000)—Izvorno objavljeno pod naslovom "11. teza o nelagodi u hrvatskoj kulturi", u: *Jutarnji list*, 4.3.2000., Magazin (Kultura), str. 39. Također u: B. Mikulić, *Kroatorij Europe*, Zagreb: Demetra, 2006.
- 17.** "Teatar Exit Croatia: kraj demokratske komedije i 'jarčji pjev' desnice"—Tekst na temelju članka objavljenog na portalu ForumTM pod naslovom: "Nogostupi, grincajg i juhice: ili kad i tko smije 'da bije' šatoraše?" (objava 16.3.2015.) te "Digo-satira: nabujali jarčji pjev ili njemački memorandum") u: *Bastard. Prilog Arkzina za teorijsku publicistiku*, No. 2, 1995. [str. 4–5].

Index i pojimová i nazívá

A

- Adenauer, Konrad • 138
agora • 233, 236
Aurelije, Marko • 27, 150, 223
Aleksandar Makedonski • 150
Althusser, Louis • 142
Ana Karenjina • 35, 109
Aralica, Ivan • 41, 46, 50, 274
Aristotel • 137, 155
— *Protreptik* • 155
Arkan • 61
Arkzin [magazin, megazin] • 16,
17, 120, 282
Atlantida • 36
Auschwitz • 297
Ašoka, car • 150

B

- Bad Blue Boys* • 213
Balkan • 81, 102, 123, 124, 130,
131
Banac, Ivo • 155, 292
Bandić, Milan • 299
Barišić, Pavo • 23, 155, 159
Barr, Roseanne [*Roseanne*] • 35
Bastard [prilog *Arkzina*] • 16
Beogradski krug [časopis] • 144
Berdjajev, Nikolaj • 109
Berlinski zid • 100, 122, 123
Bolković, Romano • 69, 243–244,
247–249, 252–255
Bond, James • 123
Borat • 285

- Borković, Goran • 299
Bošnjak, Mario • 257
Bozanić, Josip • 229, 248
Brandt, Willy • 296
Bratulić, Josip • 257
Broz, Josip – Tito • 15–16, 59, 137,
140, 143–144, 168, 243–246,
253–255
Brozović, Dalibor • 56
Budak, Mile • 50
Budiša, Dražen • 28, 175, 221,
235, 275

C

- Canjuga, Zlatko • 228–229,
232–233, 236–238
Ceausescu, Nicolae • 211
Céline, Louis-Ferdinand • 272,
273, 274
Cesarec, August • 49
Coca Cola • 184
Crawford, Patricia • 121–123, 125
Coelho, Paolo • 270
Cvrtila, Željko • 285

Č

- Čapo, Jasna 292
Čegec, Branko • 47, 55
Čičak, Ivan Zvonimir • 28, 84,
175–176, 179–181, 187, 189,
193–194, 212, 214
Čizmić-Marović, Duško • 187
Čolović, Ivan • 124
Čović, Ante • 159, 165, 169

C

Ćiril i Metod • 107

Ćosić, Dobrica • 50

D

Danas [tjednik] • 34, 155

de Gaulle, Charles • 138

Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog jezika • 38, 204

Derrida, Jacques • 15

Der Spiegel [tjednik] • 293

Despot, Branko • 24, 113, 281

Die Zeit • 47, 51

Dinamo [nogometni klub] • 213–214, 216, 221–223

Dodik, Goran • 175

Domljan, Žarko • 85

Domovinski rat • 26, 206, 280, 282, 299

Drašković, Vuk • 50

2u9 [tv emisija] • 244, 254

D

Đilas, Milovan • 139

Đurić, Mihailo • 179

E

Erceg, Zoran • 290

Evropa • 41–42, 61

Evropska Unija 272

F

Fellini, Federico • 230

Feral Tribune • 263–264, 266

Filip Latinovicz • 49

Filozofska istraživanja [časopis] •

169, 175, 180

Filozofsko društvo Srbije • 136

Finkielkraut, Alain • 168, 223

Flego, Gvozden • 167

Francuska ideološka škola •

144–152

Francuska revolucija • 113, 117,

127–128

Frankfurtska škola • 58, 137

Freundlich, Maja • 46

Friedrich II • 138, 152

Führer • 171

G

Gazimestan • 93

Giddens, Antony • 270

Globus [tjednik] • 230, 248,

257–258, 269–270, 275

Goldstein, Slavko • 232

Goli Otok • 139

Gotovac, Vlado • 27, 59, 213–216, 220–224, 250–251, 257–258

Grabar Kitarović, Kolinda • 285

Greatest Shits [Feral] • 263–264,

266

Gregoriana • 184

H

- Habermas, Jürgen • 139
HAZU–Hrvatska akademija
znanosti i umjetnosti • 90
HDLU–Hrvatsko društvo
likovnih umjetnika • 16
HDZ–Hrvatska demokratska
zajednica • 20, 40, 68, 91,
159, 167, 204–209, 220,
227–230, 234–236,
283–284, 288, 290–291
Hebrang, Andrija • 252, 255
Hegel, G. W. F. • 142, 151–152
Heidegger, Martin • 22, 23, 161,
171, 192, 298
Heine, Heinrich • 145–146, 281,
284
HFD–Hrvatsko filozofsko
društvo • 155, 175–180,
183–186, 188, 191
HHO–Hrvatski helsinški odbor
• 67, 212, 293
Hitler, Adolf • 109, 272
HNS–Hrvatska narodna stranka
• 40, 249, 255, 261, 283
HOS–Hrvatske obrambene
snage [paravojne jedinice
HSP-a] • 21, 68–69, 70
HRT–Hrvatska radio-televizija
[vidi i HTV, RTZ] • 68, 299
Hrvatski Faust • 48
Hrvatsko slovo [časopis] • 263,
264, 266

- HSLS–Hrvatska socijalno-
liberalna stranka • 40, 221,
235, 283
HSP–Hrvatska stranka prava •
21, 68–70
HSS–Hrvatska seljačka stranka
• 40, 283
HTV–Hrvatska televizija • 35,
38, 292

I

- Institut Otvoreno društvo • 167
Institut za etnologiju i
folkloristiku • 292
Institut za filozofiju • 22–23
Iveković, Rada • 26
Ivica Kičmanović • 49

J

- Jakobson, Roman • 103–109
Jambrešić, Renata • 120
Jelačić, ban Josip • 42, 238, 232
JAZU–Jugoslavenska akademija
znanosti i umjetnosti • 90
JNA–Jugoslavenska narodna
armija • 62, 68–74, 199

K

- Kangrga, Milan • 15, 24, 135
Kant, Immanuel • 113–117, 128,
130, 135, 281, 284, 288
— Spor fakulteta • 113, 281
Kaptol • 25, 159, 184
Katarina II Velika • 138

Kesić, Vesna • 124
KGB • 125
King, Rodney • 120, 122
Klauški, Tomislav • 289
Klemm, Josip • 286, 299
Knežević, Anto • 161
Kosovo Polje • 93
Kovačić, Ante • 49
Kristeva, Julia • 274
Krleža, Miroslav • 49, 57, 170
Krpina, Drago • 228–229, 233
Kunst, Boris • 230
Kusin, Vesna • 269

L

Lacan, Jacques • 212
Legradić, Biserka • 20
Leon Glembay • 49
Lessing, Gotthold E. • 116–117
Letica, Slaven • 275
Lilić, Miroslav • 243
Lustig, Branko • 299

M

Mahâbhârata • 270
Maloča, Mladen • 187
Manifest komunističke partije
[152. godišnjica] • 16
Mann, Thomas • 273
Marinković, Gojko • 34
Marinković, Ranko • 49
Marković, Mihailo • 136
Marx i Engels • 16–17

Marx, Karl • 15, 145, 151, 156,
169, 229, 281
maspok • 215
Matan, Branko • 257
Matica hrvatska • 23, 155–157,
257–258, 260–262, 266–267,
269
Matulović Dropulić, Marina •
227, 287
Mažuranić, braća • 207
Mein Kampf • 272
Melkior • 49
Memorandum SANU • 219
Mesić, Stjepan • 19, 283
Michnik, Adam • 219
Mikulić, Borislav • 160, 163, 299
Miladinov, Kiril [urednik] • 301
Milošević, Saša • 269
Milošević, Slobodan • 53, 67, 82,
90–92, 94–103, 108–110, 141,
214, 218, 282
Močnik, Rastko • 95
Morić, Joško • 286
Multimedijalni centar • 282
Munjin, Bojan • 269

N

Nacional [tjednik] • 258
Napoleon Buonaparte • 144–
148, 150–152
Nietzsche, Friedrich • 22, 24
Niesson, Liam • 299
NOB–Narodno-oslobodilačka
borba • 20–21, 282

- Nolte, Ernst • 295
Novak, Slobodan • 55
Novak, Slobodan P. • 21, 55, 275
Novi list • 251, 292, 299
- O**
Occupy Croatia • 286, 288
Odsjek za filozofiju • 22, 159
Omladinski radio 101 • 68
Ostojić, Ranko • 286
OTV • 68–69, 243
- P**
Pađen, Ante • 155
Paradžik, Ante • 175
Paraga, Dobroslav • 21, 28, 67–72,
 74
Parmenid • 156
Pašalić, Ivić • 274
Pavić, Siniša • 299
Pavletić, Vlatko • 55
PEN • 47
Petrović, Gajo • 23, 180
Platon • 137, 151–152, 155
Pogutz, Sandro [urednik] • 47,
 301
Pola ure kulture [tv emisija] • 292
Polemos [časopis] • 42
Polić Kamov, Janko • 49
Politika • 187
Ponoš, Tihomir • 292
Popper, Karl Raimund • 27, 270
Posljednji Stipančići • 49
Prager Presse • 107
- Pravda* • 96–98, 110
Praxis [časopis] • 30, 59, 137
praxis [grupacija] • 15, 22–24, 30,
 135–138, 142–144, 160, 170
praxis filozofija • 59, 135–138,
 141–142, 168
Profil [prilog *Nedjeljne*
 Dalmacije] • 45, 124, 160
Protokoli sionskih mudraca • 272
Pušovski, Žarko • 16, 21, 167,
 187–189, 191, 287
Pulig, Srećko • 15–29
Pusić, Vesna • 19, 234, 283
- R**
Račan, Ivica • 19, 283, 299
Radio 101 [“Stojedinica”].
 69, 212–218, 227–229, 231,
 235–236, 248, 254, 288
Ranković, Aleksandar • 139
Robespierre, Maximilien • 148
Rojnica, Ivo • 251
RTZ–Radio-televizija Zagreb •
 243
Rusija • 97
ruska ideologija • 103
- S**
Sabalić, Ines • 258
Safranski, Rüdiger • 298
Sanader, Ivo • 299
SANU–Srpska akademija nauka
 i umetnosti • 90–91
Saračević, Teffko • 155

Savska 66 • 287, 298
Schiller, Friedrich • 117
— *O estetičkom odgoju čovječanstva* • 117
SDP–Socijal-demokratska partija • 21, 252, 283–284, 288, 291
Securitatea • 211
sedamdesetprva • 135
Slavische Rundschau • 103
Sokrat • 212, 222
Sopta, Marin • 292
Sovjetski Savez • 108
Staljin, J. V. • 107
Stojanović, Svetozar • 136
Struga [selo na Baniji] • 85
Strauss, Botho • 293–296, 298
Strossmayer, Josip Juraj • 107
Supek, Ivan • 231, 233
Sutla-Šenkovec • 243

Š

Šakić, Dinko • 251
Šeks, Vladimir • 249
Šešelj, Vojislav • 61, 179
Šnajder, Slobodan • 48
Šoljan, Antun • 47, 55
Štefica Cvek • 50
Šušak, Gojko • 243–245, 247, 249–250, 252
Šuvar, Stipe • 19
Šverko, Radojka • 244, 255

T

Tadić, Ljubomir • 136
Theweleit, Klaus • 297
Tolstoj, Lav N. • 35, 109
Tomac, Zdravko • 28, 213
Tomac, Željko • 299
Transit [časopis] • 198
3. program Hrvatskog radija • 15
Trg bana Jelačića • 184, 213–214, 221–222, 227–234, 288
Trg Republike • 42, 214, 232–233
Tuđman, Franjo • 16, 26–27, 40, 53, 57, 59, 63, 67, 69–74, 79–83, 86, 90–91, 118, 150, 165–167, 171, 214, 223–224, 227, 234–237, 249–250, 252, 255
Turković, Hrvoje • 47

U

Ugrešić, Dubravka • 45–47, 49, 51–52, 55–58, 62–65, 271–273
UJDI–Ujedinjena demokratska inicijativa • 67
UN–Ujedinjeni narodi • 130

V

Večernji list • 159
Veliki Inkvizitor • 194
Veljačić, Čedomil • 25
Veljak, Lino • 180
Vidović, Davorko • 289

Vijenac [kulturni časopis] • 205,
257–258, 262–264, 266–267
Viktorijska, kraljica • 237
Vjesnik • 159, 187, 269
'vještice' • 272
Vormärz • 145–146
Vrdoljak, Antun • 68
Vrhovec, Josip • 135
Vujić, Antun • 18, 27, 269–276
Vukovar • 95
Vukov-Colić, Dražen • 19, 21

W

Wespennest [časopis] • 198
WHW-What, How & for Whom/
Što, kako i za koga • 17
Wittgenstein, Ludwig • 24

Z

Zarez [časopis] • 17–19, 258, 267
Zlatar, Andrea • 258, 263–264,
267
Zola, Emile • 230
Zovko, Jure • 23–24, 159,
189–192

Ž

Žanić, Ivo • 47
Žižek, Slavoj • 212, 218, 220,
223–224
Žmegač, Viktor • 47, 55

GEIGER

ZAGREB-1965

GEIGER

GEIGER

GEIGER

GEIGER

Borislav Mikulić (r. 1957. u Račinovcima): Studirao filozofiju i germanistiku (1976–1981) te starogrčki i indologiju (1978–1982). Diplomirao filozofiju i germanistiku (1983), doktorirao iz filozofije na Seminaru za filozofiju Sveučilišta u Tübingenu (1983–1987). Radi na Odsjeku za filozofiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu od 2001.

Područja istraživanja i predavanja: epistemologija diskursâ znanja, historija ideja, filozofska semiologija, filozofija i psihoanaliza, komparativna filozofija.

Prevodi literaturu iz humanističkih znanosti s njemačkog, engleskog, francuskog i talijanskog.

Objavljuje kao publicist od 1991. (3. program Hrvatskog radija, Novi Danas, Nedjeljna Dalmacija/Profil, Arkzin, Jutarnji list/Magazin, Slobodna Dalmacija/Forum & Magazin, Forum.tm)

NOVIJI RADOVI

“Jezik i kritika filozofije” (interview), Čemu 23, 2014.

Nauk neznanja. Retrospekcije o Kangrgi i nasljeđu praxisa, Zagreb, 2014.

“Perverzija i metoda. Žižekova ‘platonska ljubav’ za film, dijalektika egzemplifikacije i katastrofa psihoanalize u kinematičkom diskursu filozofije”, u: *Filozofija i društvo* br. 1/2013.

“Defining metaphor. On two early accounts on metaphor by Aristotle and Hermogenes of Tarsus and their reception by modern interactionists” u: *Synthesis philosophica* br. 55-56, 2013.

CJELOVITA BIBLIOGRAFIJA

<http://www.ffzg.unizg.hr/filoz/nastavnici/borislav-mikulic/>

AUTOR Borislav Mikulić
NASLOV **Trg izgubljene Republike
i druge uzorite priče 90ih**

BIBLIOTEKA BASTARD
IZDAVAČ arkzin d.o.o.
dalmatinska 6
HR-10000 Zagreb • HRVATSKA
E-MAIL dkarkzin@gmail.com
HTTP www.arkzin.com/munist
ZA IZDAVAČA Dejan Kršić

RUKOPIS PRIREDIO Borislav Mikulić

DESIGN Dejan Kršić
PISMA Brioni Text [NIKOLA DJUREK • TYPONINE]
Brioni Sans [NIKOLA DJUREK • TYPOTHEQUE]
Eames Century Modern [HOUSE INDUSTRIES]

PAPIR Munken Print Cream 90 g
Keaykolour 300 g

TISAK Tiskara Zelina • Sv. Ivan Zelina

NAKLADA 300 primjeraka

ISBN 978-953-6542-29-1
CIP zapis je dostupan u računalnom
katalogu Nacionalne i sveučilišne
knjižnice u Zagrebu pod brojem
000907819.

ZAGREB • LIPANJ 2015.

Borislav Mikulić (r. 1957) studirao je filozofiju i germanistiku (1976–1981) te starogrčki i indologiju (1978–1982). Diplomirao filozofiju i germanistiku (1983), doktorirao iz filozofije na Seminaru za filozofiju Sveučilišta u Tübingenu (1983–1987). Radi na Odsjeku za filozofiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu od 2001.

Prevodi literaturu iz humanističkih znanosti s njemačkog, engleskog, francuskog i talijanskog. Objavljuje kao publicist od 1991. (3. program Hrvatskog radija, Novi Danas, Nedjeljna Dalmacija/Profil, Arkzin, Jutarnji list/Magazin, Slobodna Dalmacija/Forum & Magazin, Forum.tm)

OBJAVLJENO U BIBLIOTECI BASTARD

Nauk neznanja. Retrospekcije o Kangrgi i nasljedu praxisa, ZAGREB, 2014.

ISBN 978-953-6542-29-1

9 789536 542291

**ARKZIN D.O.O. • BIBLIOTEKA BASTARD •
ZAGREB • LIPANJ 2015 • CIJENA 105 KN**

**Iz središnjeg gradskog
prometališta, iz bučnog gradskog
trga i mjesto potencijalnih
političkih dogadanja. Trg
je, još u sumrak socijalizma
80-ih, kićerski preinaćen u
reprezentativno i posvećeno
mjesto hrvatske malogradansko-
metropolitanske idile, u kojoj
gradani posloviočno 'ispijaju svoje
kavice' i gdje je ugušena svaka
mogućnost prevratnih političkih
zbivanja otvorenih značenja.**

ISBN 978-953-6842-29-1

ZAGREB • LIPANJ 2015 • CIJENA 105 KN